

УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Данила Бојовића бб
П.ф. 91
81400 Никшић
Nikšić



UNIVERSITY OF MONTENEGRO
FACULTY OF PHILOSOPHY
Danila Bojovića bb
P.O. Box 91
CG-81400

Tel.: +382 40 243 921, 243 913, Fax: +382 40 247 109, e-mail: ff@ucg.ac.me

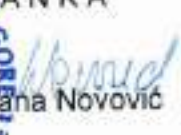
№ CA-1021/1
24.3.2025.

UNIVERZITET CRNE GORE
Odbor za doktorske studije

PODGORICA

Poštovani,

Dostavljam vam Odluku Vijeća o prihvatanju Komisije za ocjenu doktorske disertacije kandidata mr Eska Muratovića i predlog Komisije za odbranu doktorske disertacije.

DEKANKA

Prof. dr. Tatjana Novović


UNIVERZITET CRNE GORE

Filozofski fakultet

Broj: 01-1021

Nikšić, 24. 3. 2025.

Na osnovu čl. 64 Statuta Univerziteta Crne Gore a u skladu sa članom 43 i 44 Pravila doktorskih studija, Vijeće Filozofskog fakulteta je na sjednici 24. 3. 2025. godine donijelo

ODLUKU

I

Prihvata se Izvještaj Komisije za ocjenu doktorske disertacije **Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića** kandidata mr Eska Muratovića i predlaže se Komisija za odbranu doktorske disertacije.

II

Predlaže se Senatu Univerziteta Crne Gore da prihvati disertaciju **Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića** kandidata mr Eska Muratovića i imenuje Komisiju za odbranu doktorske disertacije, u sastavu:

- Dr Hrvoje Jurić, redovni profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu
- Dr Sonja Tomović-Šundić, redovna profesorica na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore
- Dr Asim Mujkić, naučni savjetnik na Fakultetu političkih nauka Sveučilišta u Sarajevu

Dostaviti:

- Odboru za doktorske studije UCG
- Senatu UCG
- a/a

UNIVERZITET CRNE GORE
DEKANKA

Prof. dr. Tatjana Novović
Filozofski fakultet

OCJENA DOKTORSKE DISERTACIJE

OPŠTI PODACI O DOKTORANDU		
Titula, ime i prezime	mr Esko Muratović	
Fakultet	Filozofski fakultet u Nikšiću	
Studijski program	Filozofija	
Broj indeksa	1/14	
MENTOR/MENTORI		
Prvi mentor	prof. dr Hrvoje Jurić	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
KOMISIJA ZA OCJENU DOKTORSKE DISERTACIJE		
Prof. dr Hrvoje Jurić, redovni profesor	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska	
Prof. dr Sonja Tomović-Šundić, redovni profesor	Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore	
Prof. dr Asim Mujkić, redovni profesor	Fakultet političkih nauka, Sveučilišta u Sarajevu, BiH	
Datum značajni za ocjenu doktorske disertacije		
Doktorska disertacija i Izvještaj Komisije dostavljen Biblioteci UCC	30.01.2025.godine	
Javnost informisana (dnevne novine) da su Doktorska disertacija i Izvještaj Komisije dati na uvid	31.01.2025.godine	
Sjednica Senata na kojoj je izvršeno imenovanje Komisije za ocjenu doktorske disertacije	24.12.2024.	
Uvid javnosti		
U predviđenom roku za uvid javnosti bilo je primjedbi?	Nije bilo primjedbi.	
OCJENA DOKTORSKE DISERTACIJE		
1. Pregled disertacije (bibliografski podaci o disertaciji i sažetak disertacije)		
Rukopis doktorskog rada kandidata mr Eška Muratovića Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića napisan je u skladu sa uputstvima za oblikovanje doktorske disertacije predviđenim Pravilima doktorskih studija Univerziteta Crne Gore. Disertacija sadrži 529 stranica A4 formata (font Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,5, sa fusnotama u istom fontu, veličina slova 10, prored 1), odnosno 1100 kartica teksta sa 2029 fusnota. Pored naslovnice na bosanskom i engleskom jeziku, rezimea i ključnih riječi na bosanskom i engleskom jeziku, podataka o kandidatu, mentoru i članovima komisije, te sadržaja rada, rukopis sadrži: Predgovor, Uvod i pet poglavlja sa odgovarajućim potpoglavljima: 1. Život i djelo Abdulaha Šarčevića (str. 21-39): 1.1. Životni i profesionalni put; 1.2. O Šarčevićevom stvaralaštvu i djelima; 1.3. Rekli su o Šarčeviću;		

2. Filozofsko-kritički podsticaji i etičke implikacije Šarčevićevih humanističkih svjetonazora (str. 39-124): 2.1. Osnovi Šarčevićevih filozofskih pogleda (2.1.1. Kritika moderne, 2.1.2. Kritika postmoderne, 2.1.3. Kritika antropologizma i antropocentrizma, 2.1.4. Kritika evropocentrizma: 2.1.4.1. Kritika monocentrizma i logocentrizma, 2.1.4.2. Kritika empirizma i redukcionizma, 2.1.4.3. Kritika scijentizma i tehnicizma); 2.2. Šarčevićovo moralno-etičko re(per)ceptiranje čovjeka unutar prirode, ljudskog svijeta, društva i kulture (2.2.1. Čovjek i priroda, 2.2.2. Čovjek i ljudski svijet, 2.2.3. Čovjek i društvo, 2.2.4. Čovjek i kultura); 2.3. Etičke implikacije Šarčevićevog humanističkog sagledavanja ljudske egzistencije (2.3.1. Pojam istine u Šarčevićevom svijetu djelanja, 2.3.2. Uloga slobode u kontekstu Šarčevićevog poimanja egzistencijalizma, 2.3.3. Šarčevićev humanizam za Drugo i Drugog: čovjek i čovječnost);

3. O etičkim aspektima Šarčevićeve filozofije (str. 197-482): 3.1. Filozofska etika (3.1.1. Filozofski ethos i humanum, 3.1.2. Istina i humanitet, 3.1.3. Sloboda, istina i humanitet, 3.1.4. Filozofska etika kao nova filozofija prirode, 3.1.5. Humanističke perspektive filozofske etike i njen univerzalizam); 3.2. Komunikativna etika (3.2.1. Od dijaloga ka ethosu komunikacije, 3.2.2. Komunikacija i egzistencija, 3.2.3. Komunikacija, razumijevanje i solidarnost, 3.2.4. Sloboda i komunikacija, 3.2.5. Tolerancija i komunikacija, 3.2.6. Komunikacija i interreligijski dijalog, 3.2.7. Humanističke perspektive komunikativne etike); 3.3. Etika odgovornosti (3.3.1. Šarčevićev humanum za ethos odgovornosti, 3.3.2. Etika prirode, 3.3.3. Ekološka etika, 3.3.4. Etika nauke, 3.3.5. Etika nuklearnog mira, 3.3.6. Etika odgovornosti za Drugoga, 3.3.7. O novoj etici odgovornosti kao etici očuvanja života i svijeta, 3.3.8. Humanističke perspektive etike odgovornosti); 3.4. Etika ljudskih prava (3.4.1. Svjetski ethos i ljudska prava, 3.4.2. Multikulturalizam i ljudska prava, 3.4.3. Tolerancija, sloboda i ljudska prava, 3.4.4. Dijalog i ljudska prava, 3.4.5. Ljudska prava, pravo na prirodu i filozofija prirode, 3.4.6. Ljudska prava, kultura, kulturalizam i pluralizam, 3.4.7. Novi diskurs kao novi ethos ljudskih prava, 3.4.8. Humanističke perspektive etike ljudskih prava); 3.5. Kriptoetika kao est/etika;

4. Zaključna razmatranja (str. 482-496): 4.1. Značaj Šarčevićeve etike za humanizam; 4.2. Značenje Šarčevićevog humanizma za etiku; 4.3. Cjelovitost koncepcije humanizma Abdulaha Šarčevića u totalitetu moralnih izazova egzistiranja i opstajanja;

5. Literatura (str. 496-530): 5.1. Djela Abdulaha Šarčevića (5.1.1. Priredivački rad, predgovori, pogovori, 5.1.2. Radovi u zbornicima, 5.1.3. Radovi u časopisima, 5.1.4. Recenzije, prikazi, osvrti, diskusije, polemike, 5.1.5. Razgovori s Abdulahom Šarčevićem, 5.1.6. Zbornici o Abdulahu Šarčeviću); 5.2. Ostala djela (5.2.1. Internetski izvori).

Ovom doktorskom disertacijom doktorand mr Esko Muratović tematizuje etičko-humanističku poziciju Abdulaha Šarčevića, jednog od najznačajnijih bosanskohercegovačkih i jugoslovenskih mislioca 20. i 21. vijeka, kao i njegov sveukupan doprinos filozofiji. Kandidat je već u „Predgovoru“ naznačio značaj i figuriranje etike na opšte-teorijske kontekste humanističke filozofije Abdulaha Šarčevića, a što se u savremenom svijetu aktualizira kroz prizmu odnosa čovjeka i životne stvarnosti potrebovanjem angažovane promjene i novog produciranja opšte-ljudskih vrijednosti.

Ocrtavajući polazišno razlikovanje suštinskih filozofskih pitanja i datih moralno-etičkih problematika kod Abdulaha Šarčevića, kandidat u „Uvodu“ daje pregled tematskog okvira rada i njegovih problemskih područja, predstavljajući jednu nove etičke pozicije, kao i novog tipa ljudskog djelovanja, pri čemu nas kritički zahtjevi interesa ovog istraživanja prevashodno upućuju na filozofsku provjeru etičkih aspekata Šarčevićeve koncepcije humanizma. Naime, kandidat uopšteno pojašnjava razloženost tematike ovog istraživanja sa težištem na Šarčevićovu etičku misao koja se svojim korenspodirajućim temama i orbitirajućim podtematima teoretsko-problemski ekstenzira, koliko u analitičko-eksplikativnom, toliko i u normativno-kritičkom domenu, u odnosu na najbitnija pitanja i u okviru najznačajnijih problematika filozofske etike, komunikativne etike, etike odgovornosti, etike ljudskih prava i kriptoetike kao est/etike.

U prvom poglavlju „Život i djelo Abdulaha Šarčevića“ prikazani su u osnovnim crtama životni i

profesionalni put ovog filozofa, sa predstavljanjem njegovog stvaralaštva i djela. U prvom potpoglavlju pod naslovom „Rekli su o Šarčeviću“, kandidat znalački detektuje kritičku recepciju Šarčevićevog djela od strane brojnih filozofa i drugih društveno-humanističkih naučnika iz različitih konteksta i povoda, čime kandidat ne samo da prikazuje i približava njegovu misaonu poziciju, već time dodatno rasvjetljava njegov ukupan filozofski, moralno-etički i humanistički angažman.

U drugom poglavlju, „Filozofsko-kritički podsticaji i etičke implikacije Šarčevićevih humanističkih svjetonazora“, kandidat sistematski ukazuje na temeljna Šarčevićeva filozofsko-kritička uporišta kao osnove njegovih filozofskih pogleda, njegovog promatranja čovjeka unutar prirode, ljudskog svijeta, društva i kulture, kao i etičkih implikacija njegovog humanističkog sagledavanja ljudske egzistencije, imajući u vidu da njegov filozofski pristup povezuje duboko ukorijenjene tradicije evropske filozofije sa univerzalnim pitanjima savremenog svijeta. Na filozofiju Šarčević gleda kao na čuvara ideje jedinstva, prvenstva uma, ideje slobode: slobode svakog čovjeka na vlastiti izraz, da se sam odredi, izabere oblik svojem životu i slobodi, da se sam realizira. Naime, kandidat filozofski simultano raspolaže, koliko ontološkom i epistemičkom, toliko i filozofsko-etičkom refleksijom u znalačkom i konstruktivnom, kao i kritički-rekonstruktivnom predstavljanju Šarčevićevog dijagnostificiranja patologije vremena i savremenog čovjekovog suočavanja sa problemom totalne tehnozacije ljudskog biotopa. Na ovaj način kandidat metodološki verifikuje Šarčevićovu epistemičko-etičku odgovornost naspram svih filozofski tretiranih fenomena moderne i savremene epohe, u čijem se horizontu kontinuirano i praktično nudi nada kroz ideju simpatetičkog razumijevanja u multikulturalnom, postmodernom društvu.

U prvom potpoglavlju „Osnovi Šarčevićevih filozofskih pogleda“ kandidat raskriva ne samo inicijacijsko-istraživačku složenost Šarčevićevih filozofsko-kritičkih promišljanja, već unutar zasebnih tematsko-kritičkih cjelina prezentuje duboke slojeve humanističkih diktuma Šarčevićeve kritičke teorije. Pri tome, kandidat značajnu pažnju posvećuje jednom posve smislenom prepoznavanju i sadržinskom strukturiranju moralno-etičkih koordinata u okviru Šarčevićevog kritičko-analičkog tretmana moderne i postmoderne, antropologizma, antropocentrizma i evropocentrizma, sa kritikom racionalnosti, subjektivnosti i moći. Kandidat minuciozno uočava Šarčevićovo kritički-kumulativno ispitivanje etičkih konteksta moderne i postmoderne, inicirajući ne samo etičke, već i druge aspekte filozofskih problematika, dočim se upravo iz kritike moderne i postmoderne, kritike antropologizma, antropocentrizma i evropocentrizma tretiraju i ukupnosti filozofsko-multiplikativnih relacija.

U prvoj cjelini ovog potpoglavlja „Kritika moderne“, kandidat je predstavio Šarčevićovo promišljanje i analizu moderne kao onog toposa oko kojeg se situiraju svi relevantni diskursi o suvremenosti, čime je jasnim i razgovjetnim jezikom filozofije, ponuđena jedna od sveobuhvatnih dijagnoza suvremenog doba, kao čuvara digniteta iskonske misli humaniteta. Ukazivanjem na destruktivni potencijal moderne, Šarčević nas poziva, kako uočava kandidat, da se s odgovornošću i teorijski promišljeno smjelo suočimo s istinom moderne, da bismo shvatili duboku povezanost između čovjeka i prirode, pri čemu se njegovi kritički osvrti kreću od anti-totalitarizirajućih stavova sve do potrebe za konstituisanjem normativnog okvira usmjerenog ka suočavanju s globalnim krizama. Kritikujući racionalnost moderne koja je bez-umna i koja ngrožava opstanak svijeta, on osvjetljava paradoks moderniteta: sredstva koja su stvorena za poboljšanje života postaju uzrok krize koja počiva u temeljima svijeta, pri čemu je metoda postala nadležno-univerzalna moć „kojoj izmiče trenutak moralnog opažanja“ (str. 59). Stoga se posljedice ovakvog poretka moderne ogledaju: u potčinjavanju i gubitku jastva, u marginalizaciji individue i suspendovanju vita contemplativa, u empirizmu nauke i medija i žurnalizmu mišljenja, u cinizmu razmjenskog principa ekvivalencije, i u kružnoj relaciji roba-novac-kapital, pri čemu se društveno-ekonomske vrijednosti pripisuju stvarima, a ne ljudskim odnosima i potrebama. Filozofski nalog je okrenut nastojanju da se presiječe moralni čvor moderne, „da prozremo filisteriju ideje humanitarnog napretka koja ima svoju osnovu u apotezi tehničkog humanizma, tehnološke racionalnosti“ (str. 63), koju prati jedno ljudski-iznovno iskustvo samoosvješćivanja, pri čemu se moralni um ili moralna odgovornost odnosi na prirodu, ljudska ili ne-ljudska bića. Kandidat iznosi kako Šarčević poziva na povratak moralnog umovanja i odgovornosti, i kako se Šarčević protivi

marginalizaciji individualnog dostojanstva i slobode.

U drugom sloju problema – „Kritika postmoderne“, naznačenom u prethodnoj cjelini (kritici (do)meta moderne), kandidat kritičko-analitički istupa sa onim filozofskim perspektivama koje nam kazuju zbog čega se gubi egzistencijana jednakost, jednakost *conditio humana*. Rasprava o postmoderni, kako uočava doktorand, kod Šarčevića nalaže ono najvažnije – dijalog s prirodom u svijetu života, mimo logike moderne, kojoj i dijalog s budućnošću izmiče. U kontekstu etičkog promišljanja postmoderne, prisutne su dvije bitne tendencije: monizam moderne, koji se oslanja na jedinstvenu i univerzalnu racionalnost, i heterogeni pluralizam postmoderne koji često vodi ka fragmentaciji i nemogućnosti komunikacije, čime se istovremeno suprostavlja monolitnim oblicima mišljenja, smatrajući ih neplodnima za istinski dijalog i razmjenu. Uz to etički pristup ne uzima zdravo za gotovo strukture racionalnosti koje podržavaju građansko društvo i njegovu dominaciju egoističkog interesa, bez obzira na to da li dolazi iz određene klase, kulture ili tradicije. Umjesto toga, Šarčević propituje i traži dublju pravednost i komunikativnost unutar pluralnog društva, isticanjem potrebe za kritičkom refleksijom koja balansira između rigidnosti moderne i fragmentacije postmoderne, promovirajući istinski dijalog i razmjenu, otvorenost i odgovornost kao esencijalne vrijednosti, a što se odnosi i na „projekte postmoderne, na jednu polifonu ideju globalne etike koja brani pravo na integritet i na nerascijepljenost ljudskog sopstva kao drugog“ (str. 68). Naime, kandidat ovdje vješto uočava da se kod Šarčevića ovakvim kauzalnim izvođenjem ustvari pokazuje da postmodernizam s jedne strane izaziva tradicionalne etičke sisteme koji nas podstiču na kritički stav o moralnosti uz naglašeno relativizovanje moralnih vrijednosti, kao i preispitivanje tradicionalnih normi, a s druge strane filozofsko-postmodernističkim pristupom potencira upitanost o tome kako nauka, tehnika i tehnologija oblikuju našu stvarnost, o tome kako naučno-tehnološki napredak i razvoj utiču na sveukupnu ekološku krizu, na naš odnos prema prirodi i Zemlji, na našu odgovornost prema prirodnom okruženju; o tome kako moderne prakse dovode, ne samo do degradacije životne i radne sredine, već i do društvenih nejednakosti što se vezuje i za problematiku ljudskih prava.

Naglašavanjem kontinuiteta između moderne i postmoderne, Šarčević istovremeno ukazuje na jaz između ljudske težnje ka racionalnom strukturiranju svijeta i inherentne haotičnosti stvarnosti, pri čemu njegova dijagnoza o „smrti prirode“ ističe nužnost preispitivanja antropocentričnog modela razvoja, o čemu kandidat govori u potpoglavlju „Kritika antropologizma i antropocentrizma“. Zamajavajući nade svijeta – koliko u filozofskom, toliko u životnom smislu – antropologizam i antropocentrizam se prema shvatanju Šarčevića moraju podvrgnuti kritičkom tretmanu filozofije u cilju izbjegavanja zablude o tome da antropologija raspolaze istinama o čovjeku, o povijesti, o svijetu. Stoga, sloboda je, kako naglašava Šarčević, ljudski apriorij kojim se čovjek i čovječnost prevode u otvorenost, usljed čega se antropologija mora zamijeniti novom antropologijom, sa novo-proishodećim filozofsko-praktičkim mišljenjem (prirode i svega živoga), sa shvatanjem čovjeka kao otvorenog bića beskrajinosti i neodređenih mogućnosti, sa novim određenjem čovjekove uloge i mjesta u kosmosu. Time je kandidat, mimo antropologijskog instrumentalizma i antropocentričkog racionalizma koji se ne mogu vrijednosno neutralno shvatiti, otvorio prostor za razmatranje posthumanističke etike, u okviru koje je priroda subjekt, a ne samo resurs moralnog razmatranja i čime se ustvari anticipira mogućnost transcendiranja iz artifičijelnog svijeta u održivu budućnost. Postaje evidentno da kandidat studiozno uočava da antropocentrični razum nije mogao pomiriti znanost i slobodu, put prema civilizaciji jedinstva i podnošljivosti; velike vizije nisu više sugestivne, poslije teških opasnosti, prevara, koncentracijskih logora, ljudskih ponora, globalno-psihotičnih pandemija, a posebno ratova sa emigrantskim krizama. Ono što ne smije emigrirati iz života jeste kritički um, kritička inteligencija svakog čovjeka, da je misao interakcije i razumijevanja (između čovjeka i prirode, između čovjeka i povijesti, između naroda i kultura na našoj planeti) – etika dostojanstva.

Da u svojim mnogostrukim likovima i historijskim kontekstima evropocentrizam predstavlja prevlast zapadne kulture, kazuje nam kandidat u četvrtom potpoglavlju drugog poglavlja „Kritika evropocentrizma“, koja se ne odražava samo u evropokratiji kao svojevrsnom geocentrizmu, već i u formi suvremene znanstveno-tehničke civilizacije koja je postala svjetska kultura. Kao čuvar ideje

političkog, socio-kulturalnog i religijskog pluralizma, suvremeno evropsko društvo ne drži do vrijednosnog pluralizma koji okončava u kobnom relativizmu i filozofiji indiferentizma, koji iznova potkopavaju i osporavaju pragmatički smisao pravednosti utemeljen na filozofskom smislu tolerancije i koegzistencije različitog. Kandidat stoga naglašava da takav Šarčevićev kritički pristup evropocentrizmu predstavlja odraz svojevrstne ukupnosti duhovnih, civilizacijskih i stvaralačkih dometa koji je u vlastitoj namišljenosti izgradio lavirinte evropskog mišljenja u nepatvorenoj životnoj težnji ka napretku. Takav evropocentrički svjetonazor usmjeren je ka održanju idolatrije interesa, nastojanja u prisvajanju, zauzimanju, zaposijedanju, sistema ideja, aksiomatika utemeljenih u racionalizmu i individualizmu. Kritička sagledavanja evropocentrizma nadalje se produbljeno reflektuju unutar kritike monocentrizma i logocentrizma, empirizma i redukcionizma, scijentizma i tehnicizma.

U prvoj tematskoj cjelini drugog poglavlja „Kritika monocentrizma i logocentrizma“, kandidat eksplicira kako se Šarčevićeva kritika monocentrizma očitava u solidarisanju monocentričnog uma sa samim sobom u činu očitovanja moći. Riječ je o monocentričnom tipu umnosti, one umnosti koja sebe proizvodi iz sebe, koja svoju primjenjivost logičkog logosa predstavlja kao nauku i potentnost naučavanja primjenjivih iz diskurzivno-logičkog uma upravo na samu sebe, a koja u toku tog pridolaženja preuzima i kao puku stvar prisvaja cjelokupnu stvarnost. Kako uočava kandidat, riječ je o etici normativnog logosa, koji u formi sebi samome pridolazećeg uma prekriva i preuzima cjelokupnu stvarnost. Dok evropski monocentrizam baštini jednu samozagledanost u sebe – sebe radi (u čemu ne bi bilo ničeg lošeg da ta samobitnost nije isključiva prema drugom i drugačijem), dotle se u zapadnom logocentrizmu apsolutizuje naučno-instrumentalni i funkcionalni um, pri čemu je sve podvrgnuto „lukavstvu uma“, uz prisutne raznovrsne mogućnosti falsifikacije, mnogostruke forme objektivacije i univerzalizacije svijeta života. Primjerice, kako navodi kandidat, „fašistička moć uvodi monocentriranje stavljajući na prvo mjesto ono nacionalno i mitomanski razumljeno, pri čemu je protjerana socio-kulturna policentrika“ (str. 95). U tom je tonu, prema Šarčeviću, i tajna fašizma koji istinu koristi kao mamac, a simpatiju kao sredstvo mamljenja. Stoga je, kako uočava kandidat, Šarčevićovo filozofsko-kritičko čulo na više mjesta moralno-etički usmjereno ka legitimnom i misaonom suočavanju sa izopačenostima modernog vremena. Pri tome, doktorand zapaža da su kod Šarčevića konstantno potencirani svjetonazori koji su na humanističkoj liniji uvažavanja drugačijeg stava, mišljenja, drugih svjetonazora ili religijskih pogleda na svijet života. Pored monocentrizma kao vladajućeg tipa evropske umnosti, koji kao dio logički mišljenog bitka, odražava, ne samo usvojivost postulata scijentizma i tehnicizma, već i prevodivost „postignuća“ empirizma i redukcionizma u univerzalizam naučno-tehničkog logosa, Šarčevićevi filozofsko-etički uvidi upućuju, hajdegerovski rečeno, na to da katastrofe počinju sa trijumfalizmom nove epistemologije i metafizike sa matematizacijom i onog što nije podložno matematizaciji, pri čemu se i ono neraspoloživo hoće učiniti raspoloživim.

Druga tematska cjelina „Kritika empirizma i redukcionizma“ sadržinski je vezana za Šarčevićovo kritičko suočavanje sa logičkim empirizmom, odnosno sa empirističkim kontekstom mišljenja, sa izopačenim jezikom razmjenskih vrijednosti iz kojeg proishode perfekcioniziranje, birokratiziranje, institucionaliziranje ili funkcionaliziranje, kolonijaliziranje svijeta života; pri čemu iz redukcionizma proishodi vladavina robnih fetiša, grozote objektivizma (pri čemu najveća prijetnja dolazi od teorijskog i praktičkog redukcionizma). Postavljanjem izvjesne epistemičke ekvivalencije između duha moderne i empirijski-perfektne funkcionalizacije, kandidat navodi da Šarčević naglašava da je potrebno uočiti da živimo s jednom moći koja se realizuje u podređivanju, – kao logika polemičke distance. Osim toga, jedna od temeljnih crta Šarčevićeve filozofije ogleda se u odbijanju svake vrste redukcionizma koji je sklon apsolutizaciji i ovjekovječenju izvjesnih načela. Kao poseban vid redukcionizma, kandidat navodi antropološki redukcionizam, koji je ne samo granica već i polazište etike odgovornosti koja se prevashodno zauzima za horizont budućnosti.

Unutar treće podtematske cjeline „Kritika scijentizma i tehnicizma“, doktorand obrazlaže osnov Šarčevićevog filozofskog tretmana koji ukazuje da se moderna legitimira i realizira u znanstvenosti kao apsolutu: u tehničkom i postmodernom-tehnološkom otkrivanju svijeta. Ako se doista žele ispitati pretpostavke moderne i naći istina postmodernog doba, onda se moramo kritički odnositi prema

mitologiji tehnikabilnog uma i moći scijentokratije, pri čemu je prisutno jedno dogmatsko insistiranje da je znanost jedini put do istine, do objektivnosti objekta; da samo njoj pripada monopol na opće važenje njenih iskaza; da se svi problemi mogu samo znanstveno istraživati i rješavati ili nikako drukčije; da je ona jedini, istinski proces/svijest; jer, prema riječima Šarčevića „Instrumentalni naučno-tehničko-tehnološki um, čija je egzistencijska šifra – um moći, u svom je dekonstruktivno-povijesnom hodu, bez dubljeg razmatranja svojih postignuća, bez refleksije o njihovim širim društvenim posljedicama i etičkim implikacijama, često nihilistički iz-ostavljao po strani i van životnog konteksta esencijalna pitanja čovjeka i čovječnosti“ (str. 44). U tom kontekstu doktorand akcentuje misao Abdulaha Šarčevića da se život mora drugačije urediti, pri čemu se poimanje moralne odgovornosti mora raščlanjeno upojednačiti ne samo na emancipatorske ili tehnološko-naučne projekte, već i u odnosu na odgovornost mišljenu prema čovječanstvu u cjelini, za budućnost cjelovito mišljenu, koja uključuje ljude bliske i udaljene, buduće naraštaje. Mnogi su za ishodišnu tačku uzimali scijentistički optimizam u svojstvu političkog djelovanja i spasonosno sredstvo u savladavanju zla, koji je nesposoban da uoči vlastitu krizu napretka, imajući u vidu da nauka i tehnika nisu sama stvar, nisu čovječanstvo, već izvedena forma života u službi organizacije ljudskog rada. Prizivajući jedinstvo naučnog i moralnog ethosa, Šarčević se pita za novi ethos tehnike, umijeća humanog, smislaonog ili uspjelog života, s ciljem istinske demitologizacije prakse znanstveno-tehničke revolucije.

U cilju boljeg razumijevanja drugog potpoglavlja u okviru drugog poglavlja – „Šarčevićevog moralno-etičkog re(per)ceptiranja čovjeka unutar prirode, ljudskog svijeta, društva i kulture“, kandidat sagledava mjesto, ulogu i relaciju čovjeka u naspram tematizovanih koncepata i fenomena. U prvoj cjelini „Čovjek i priroda“ doktorand će kroz prizmu odnosa čovjeka i prirode, na koju Šarčević gleda kao na neraskidivu povezanost – materijalnu i moralnu, ukazati na čovjekovu odgovornost prema prirodi, ne kao sredstvu za zadovoljenje potreba, već kao integralnom dijelu zajedničkog postojanja. Dvije su krajnosti koje narušavaju ovu relaciju: dematerijalizujući naturalizam, koji prirodu svodi na apstraktnu ideju, i dehumanizujući moralizam, koji zanemaruje ljudske vrijednosti u ime krutih normi. Obje tendencije se udaljavaju od ideala etičkog humanizma koji teži ravnoteži između čovjeka i svijeta. Ovom relacijom kandidat osvjetljava, ne naprosto filozofski stav kao apel za novi model zajednice čovjeka i prirode, u kojoj je priroda uvijek prisutna kao suštinski temelj naše povezanosti i zajedničke budućnosti, već potencira njegove etičke dimenzije koje od nas zahtijevaju kritičko promišljanje, koliko našim normama i vrijednostima, toliko i našom vizijom svijeta zasnovanog na međusobnom poštovanju i harmoničnom suživotu. Kandidat apostrofira Šarčevićev poziv na buđenje moralne svijesti – da se ne može, i etičke dozvanosti – da se ne smije previdjeti najvažniji i najteži problem našeg vremena: pitanje preživljavanja prirode i čovjeka.

U drugoj cjelini „Čovjek i ljudski svijet“, kandidat obrazlaže Šarčevićeve predstave o čovjeku i ljudskom svijetu unutar kojih se ogleda uloga čovjeka koji ne nosi samo odgovornost za vlastiti svijet, već i za svijet kao cjelinu. Kao filozof humanizma i etike, Šarčević nam nudi viziju u kojoj je čovjek istinski čovjek tek kada u sebi otvori prostor za vlastitost svijeta, tj. kada postane svjestan i djelatan u skladu s jedinstvom čovjeka i svijeta, ističući da je humanum, čovječnost ona mogućnost koja izvire iz harmonije između čovjeka i ljudskog svijeta. Kritika epistemološke i kriptoeitičke katastrofe sugerise da su prošla tisućljeća pokazala kako se čovjek kao aktivni kreator ljudskog svijeta često odvajao od istina tog svijeta, vodeći se iluzijama ili pogrešnim normama. Šarčević stoga poziva ne samo na suočavanje s tim greškama kroz istinsko spoznavanje, što podrazumijeva razumijevanje svijeta, odgovornost prema njemu, hrabrost da se djeluje u skladu s tom spoznajom, već i poziv na stvaranje boljeg, pravednijeg i humanijeg ljudskog svijeta. Ovo je duboko etička i humanistička poruka: svaka osoba ima odgovornost prema budućnosti i prema ostvarenju totaliteta, što znači punoću života u skladu s istinom i pravdom.

Trećom cjelinom „Čovjek i društvo“, doktorand nam kazuje o socio-moralnim aspektima relacije čovjeka i društva, u kojim se ogleda etička saupučenost pojedinca i društva u cilju uspostavljanja relevantnih moralno-etičkih sagledavanja i vrednosnih predstava. Kandidat uočava da je kod Šarčevića čovjek kao društveno biće neodvojiv od društvenih struktura koje oblikuju njegovu slobodu, sposobnosti i mogućnosti za zajednički život. Ova relacija nije statična već podložna stalnim

promjenama, što otvara pitanje uslova za novu etiku u savremenom društvu. Dok se slobodno društvo temelji na individualnoj slobodi, slobodi u kontekstu zajedništva i zajedničkog djelovanja, moral se ispostavlja, ne samo kao individualni zadatak, već i u svojstvu kolektivne dogovornosti, ukoliko se društvo uzima kao aktivni sudionik u moralnim procesima. Jer, kako uočava doktorand, „Društvo u kome sve tradicije imaju jednaka prava (ne individuumi) i jednak pristup društvenim centrima moći, jest slobodno društvo“ (str. 151). Ovdje se otvara prostor za ono što Šarčević naziva novom etikom, koja se temelji na univerzalnoj odgovornosti prema onima koji su udaljeni – fizički, kulturno ili moralno. Suštinski element ove nove etike je osjećaj odgovornosti prema Drugome, prema ljudima i problemima koji nam nisu bliski. Šarčević time redefinira moral kao ne ograničen na poznato, već proširen na nepoznato, udaljeno i strano. To je radikalni pomak u etičkom promišljanju, jer zahtijeva od pojedinca da prepozna povezanost s globalnim svijetom i da razvije moralnu imaginaciju koja nadilazi neposredne interese ili lokalne probleme.

U četvrtoj cjelini „Čovjek i kultura“, kako navodi kandidat, Abdulah Šarčević u svojoj filozofiji ističe duboku međuzavisnost čovjeka i kulture, opisujući kulturu kao osnovni izraz ljudskog uma, ali i kao dinamički proces koji omogućava društvenu i individualnu slobodu. Kultura nije statična tvorevina, već forma uma koja se manifestuje kroz aktivnosti, civilizacijske procese i višeglasnost ljudskog izražavanja. Bitne ideje o čovjeku i kulturi kod Šarčevića su situirane iz uma kao domovine, um je povezan sa slobodom, kako vlastitom, tako i slobodom drugih ljudi i prirode, pri čemu kultura proizilazi iz respekta prema drugom i prema svijetu. Usmjeravajući čovjeka ka dubljem razumijevanju egzistencije, kultura upravo crpi svoju snagu iz istine koja se otkriva kroz tajnu ljudskog postojanja. Kultura nije samo okvir u kojem se čovjek ponaša, mijenja ili oblikuje, već kroz kulturne institucije, umjetnost, znanost i društvene norme, ljudska egzistencija evoluira, prelazeći granice individualnog ka kolektivnom i univerzalnom.

U trećem potpoglavlju „Etičke implikacije Šarčevićevog humanističkog sagledavanja ljudske egzistencije“, kandidat prikazuje Šarčevićev humanizam kao moć kritičke refleksije, upotpunjen njegovim promišljanjem da je svaka egzistencija društveno posredovana čime se u datim relacijama supstituiše heteronomija. Šarčevićovo humanističko sagledavanje ljudske egzistencije nosi duboke etičke implikacije, posebno u kontekstu njegovog insistiranja na društvenoj posredovanosti i neprekidnom oblikovanju čovjeka kroz izbor i moralni angažman (od čovjeka se očekuje da se aktivno suočava sa izazovima svog vremena i svojim izborima doprinosi stvaranju pravednijeg društvenog poretka). Ovaj humanistički pristup etici osvjetljava čovjeka ne samo kao biće koje živi, već kao biće koje stvara, prevazilazi i odgovara – kako sebi, tako i drugima. Kandidat navodi riječi dva istaknuta filozofa – Ljubomira Berberovića i Marijana Krivaka, pri čemu Šarčeviću filozofsku misao Berberović kvalifikuje kao ono stvaralaštvo koje „najdublje i najneposrednije korendondira sa sagledavanjem i interpretiranjem problema egzistencije savremenog svijeta, (...) Kakva je to egzistencija i kakve su njene perspektive – to na našim meridijanima niko nije dublje niti sigurnije promišljao od Abdulaha Šarčevića“ (str. 168-169); a prema mišljenju Marijana Krivaka, Abdulah Šarčević je od „onih rijetkih filozofskih dijagnostičara vremena koji „nam nudi vidik humanije egzistencije na kraju tisućljeta.““ (str. 169) Šarčevićev humanizam, kako uočava doktorand, postavlja etiku kao proces koji je istovremeno ukorenjen u univerzalnim vrijednostima i otvoren za dijalog sa promjenljivim okolnostima, pri čemu njegovo insistiranje na nekonformizmu i protivurječnosti otvara prostor za kritičku etiku koja odbacuje dogmatizam i pasivno prihvatanje normi.

Kritizirajući stanje moralne ravnodušnosti i površnosti u savremenom društvu, Šarčević upozorava na opasnosti koje proizlaze iz ignoriranja morala, istine i slobode, istovremeno propitujući koliko su ljudi spremni postaviti moralne temelje za društveni život u budućnosti, u kontekstu globalnih i lokalnih izazova. Stoga, već na početku prve cjeline (trećeg potpoglavlja u drugom poglavlju) naslovljene „Pojam istine u Šarčevićevom svijetu djelanja“, kandidat nagovještava zašto za Šarčevića mišljenje nije pribežište, „pitoma dolina izvjesnosti“, nego stalni napor da se dođe do postojbine istine, koja je sveobuhvatna, kako u filozofskom, tako i u povijesnom, umjetničkom, religijskom i znanstvenom smislu. Kandidat u ovom tematu otvara složena filozofska pitanja vezana za ljudsko

traganje za istinom, humanom i ethosom, povezujući pritom različite filozofske paradigme – od Wittgensteinovog jezičkog skepticizma, preko Sartreovog egzistencijalizma, Heideggerovog fundamentalnog pritupa istini do Šarčevićevog vlastitog humanističkog pogleda na svijet. Kandidat znalački uočava da je kod Šarčevića istina ne samo egzistencijalna obaveza, već iznad svega etička kategorija, čime se naglašava potreba za introspekcijom i moralnom hrabrošću, na osnovu čega Šarčević apeluje na suočavanje s vlastitim promašajima, propuštenim prilikama ili profaniranim vrijednostima, čime se dodatno ukazuje na duboko moralnu dimenziju ljudskog traganja za istinom. Ukoliko se moralno suočavanje sa istinom prenese sa individualne na društvenu razinu, to bi moglo otvoriti put ka zajedničkom razumijevanju egzistencijskih promašaja ili pogrešaka, ali i ka oblikovanju bolje budućnosti, što je ključno za humanizam. Šarčević implicira da je autentično djelanje moguće samo uz prihvatanje te odgovornosti, što ima duboke etičke implikacije. Osim toga, kod kandidata se uočava jedna od iznimno važnih ideja koja proizlazi iz Šarčevićeva kontrast(ovanj)a između istine kao dubokog humanističkog iskustva i sve prisutnijeg uticaja naučno-tehnološke moći na ljudski svijet života. On se kritički osvrće na moć tehnologije koja može postati onipotentna, predstavljajući ozbiljan izazov za autentičan ljudski život. Ovo se uklapa u širi okvir humanističke etike koja teži očuvanju ljudske autonomije i dostojanstva u kontekstu sveprisutnih tehnoloških promjena. Kandidat izvodi jedan od studioznih zaključaka: „Istina se kroz konkretizaciju angažmana i akcije potvrđuje kao temelj svega, nasuprot povlačenja u sfere apstraktnosti i privatnosti, što je prema Šarčeviću bitna obaveza filozofije i njene djelatne konzistentnosti, ne samo razjašnjenjem suštinskog odnosa između postojanja (bitka) i čovjeka, već i da se iznova dolazi do onog što je životna dobrobit i dobro“ (str. 175).

U drugoj cjelini ovog potpoglavlja „Uloga slobode u kontekstu Šarčevićevog poimanja egzistencije“, Šarčević u skladu sa egzistencijalističkom tradicijom ističe da sloboda nije statična, već dinamička – stiče se kroz neprekidno nadilaženje unutrašnjih protivurječnosti, poput predrasuda, interesa i iluzija, ali i kroz javno djelovanje u društvu. Ovo znači da sloboda nije samo lični čin samospoznaje već zahtijeva djelovanje u zajednici. Na taj način, sloboda postaje povezana s etičkim aspektima ljudskog djelanja, pri čemu se unutrašnja borba za autentičnost mora reflektovati na spoljašnje zalaganje za pravdu i jednakost. Prezentovanjem Šarčevićevih polazno-filozofskih referiranja na Sartreovo poimanje slobode kao kreacije sopstvenih vrijednosti (svaka odluka koju donosimo nosi etičku težinu jer utiče ne samo na nas već i na druge, a što je odraz veze slobode sa odgovornošću) i isticanjem i razjašnjavanjem Jaspersovog shvatanja slobode kao svladavanja samovolje (sloboda se prepliće sa potrebom za istinom i etičkom ispravnošću), kandidat je došao do uvida da je sloboda ne samo konkretna humanost (sloboda nastaje iz činjenice da smo uvijek više od onoga što jesmo – uvijek imamo potencijal da sebe oblikujemo i prevaziđemo), već i uslov za zajedničku humanost (Šarčević se zalaže za društvo u kojem su svi slobodni, jer samo u takvom društvu sloboda doseže svoj puni potencijal). Sloboda nije apstraktna vječnost, već djelanje ovdje i sada, uz punu odgovornost prema svijetu kojem pripadamo, shodno djelatnom trenutku, što implicira duboko etičku posvećenost sadašnjem trenutku. U egzistencijalističkom ključu, Šarčevićev koncept slobode, predstavlja spoj individualnog i kolektivnog, unutrašnjeg i spoljnog, etičkog i egzistencijalnog. Sloboda nije data, već se ostvaruje kroz kontinuiranu borbu za nadilaženje prepreka, stvaranje sopstvenih vrijednosti i odgovornost prema drugima. U krajnjoj liniji, sloboda nije samo cilj, već proces koji oblikuje čovekovu autentičnost i njegov doprinos humanosti u datom historijskom trenutku.

U trećoj cjelini „Šarčevićev humanizam za Drugo i Drugog: čovjek i čovječnost“, kandidat govori o Šarčevićevoj ideji čovjeka kao bića koje aktivno sudjeluje u moralnoj praksi i etičkom oblikovanju svijeta, pri čemu humanost nije samo lična vrlina već univerzalni ideal koji obuhvata odnos prema Drugima i Drugom. Ovaj filozofski okvir naglašava čovekovu odgovornost ne samo za vlastiti moralni razvoj, već i za zajednicu, svijet i ono što je „drugačije“. Kritičko-analitičkim presjekom doktorand dolazi do nekoliko ključnih aspekata: humanitet kao multidimenzionalan koncept (na čovjeka se holistički gleda kao složeno integrišuće biće i biće integracija, pri čemu humanitet uključuje ne samo moralno i intelektualno, već cjelokupno ljudsko iskustvo), nerazdvojivost moralne i stvarnosne problematike (nerazdvojivost moralnih pitanja od praktičkih izazova, pri čemu Šarčevićovo poimanje

humanuma zahtijeva od čovjeka da bude svjestan etičkih posljedica svojih postupaka, posebno u kontekstu profesionalnih i društvenih uloga), čovječnost kao aktivno moralno-etičko djelovanje (čovječnost ne odražava naprosto puku moralnu ili poštenu svijest – ona se manifestuje kroz darivanje, pregalački život i posvećenost humanosti), humanizam za Drugo i Drugog (humanost se ostvaruje kroz odnos prema Drugom i Drugima, pri čemu poštovanje, empatija i etičko ponašanje nisu samo individualne vrline, već osnova zajedničkog života čime Šarčević uvodi normativni ideal humaniteta kao vodič za pravedan i srećan život, zasnovan na solidarnosti i zajedništvu), i sreća i pravednost kao osnova humaniteta (Šarčević spaja dvije ključne dimenzije etike – sreću i pravednost – u ideji humaniteta, čime se pokazuje da individualna dobrobit ne može biti odvojena od društvene pravednosti, da sreća koja je zasnovana na eksploataciji Drugih nije autentična, a da pravednost bez radosti gubi ljudsku toplinu). Kandidat naglašava da Šarčevićev humanizam iz etičkog ugla, pruža moćan okvir za kritičku refleksiju o ljudskoj odgovornosti prema drugima i svijetu. Njegovo naglašavanje da čovjek postiže svoju ljudskost kroz prevazilaženje neposrednosti ukazuje na važnost otvorenosti prema različitim kulturama, vremenskim okvirima i duhovnim perspektivama. Ovo prevazilaženje neposrednog nije samo intelektualni zadatak, već i moralna obaveza prema drugima. U tom smislu, Šarčevićovo promišljanje implicira da etičke norme nisu statične, već se razvijaju kroz ljudsku interakciju i društvene procese, a sama ljudska egzistencija nosi odgovornost za oblikovanje i očuvanje tih normi. Dakle, centralni etički uvid njegovog humanizma je da ljudski život može biti uspješan samo ako je usklađen s dobrom svih, čime kandidat uočava da Šarčević ne nudi samo normativni ideal već i njegovu razradu u praksi.

U trećem, centralnom poglavlju „O etičkim aspektima Šarčevićeve filozofije“, kandidat uvjerljivo obrazlaže opravdanost istraživanja etičkih aspekata humanističke filozofije Abdulaha Šarčevića, tematizacijom i hermeneutičkim usredsređivanjem na krucijalno filozofski mišljena i podsticajna pitanja ne samo moderne, već i savremene epohe. Kandidat je, ne samo sistematskim razmatranjem njegova djela, već i filozofskih tradicija koje on uvažava i na koje se oslanja, i na čijim se osnovama pozicijski i dis-pozicijski nameće sadržinski okvir u svojoj punini, prikazao, kritičko-analitički razložio, historijsko-genetski komparirao, fenomenološko-hermeneutički rasvijetlio njegove različite etičke perspektive: filozofsku etiku, komunikativnu etiku, etiku odgovornosti, etiku ljudskih prava i kryptoetiku kao est/etiku. Kandidatova sposobnost da poveže ove različite etičke ravni omogućava sveobuhvatan pristup Šarčevićevim djelima, te nudi duboko razumijevanje kako se ovi principi primjenjuju u savremenim filozofskim i društvenim debatama. Na primjer, etika odgovornosti kod Šarčevića prepoznaje čovjeka kao biće koje mora preuzeti odgovornost ne samo za sebe, nego i za društvo u kojem živi. Ovaj aspekt je naročito relevantan za analizu globalnih etičkih dilema, kao što su klimatske promjene, socijalna nejednakost i politička nestabilnost. Kandidat je uspješno prikazao kako Šarčevićev humanizam u svom jezgru nosi ne samo moralnu zapitanost, već i poziv na kritičko promišljanje o odgovornosti, koja uključuje narušene etičke norme i dehumanizaciju u današnjem svijetu, pri čemu se s pravom fokusira na potencijal Šarčevićeve etike za razvoj međukulturnog dijaloga, daljnjim usmjeravanjem pažnje na integraciju različitih kultura i religija u zajednički etički dijalog, koji bi trebao omogućiti rješavanje globalnih problema i promovirati mir i razumijevanje među narodima. Šarčevićeva etika pruža etičke smjernice koje mogu pomoći u izgradnji takvog dijaloga, jer se zasniva na otvorenosti i uzajamnom priznavanju, što je od presudne važnosti za humanizam.

U prvom potpoglavlju „Filozofska etika“, kandidat na filozofsko-istraživački primjeren način artikuliše pojmove unutar filozofske etike Abdulaha Šarčevića (filozofski ethos i humanum, istina i humanitet, sloboda, istina i humanitet), konceptualizirajući potom filozofsku etiku kao novu filozofiju prirode, sa njenim esencijaliziranjem unutar njenog univerzalizma (filozofska etika se izjašnjava za držanja koja su otvorena svim ljudima, pri čemu rang istih primarnih vrline ona dodjeljuje onim držanjima koja – poput poštenja, predusretljivosti ili pravednosti – pripadaju svim ljudima) i njenih humanističkih perspektiva. U svom bravurozno-ozbiljenom filozofskom iskazu kandidat u uvodnom dijelu ovog potpoglavlja ističe da je Šarčević u okviru svoje filozofske etike preko pojmova istine, slobode, humaniteta konstituisao moralno-etičke provodnike, crvene niti na osnovu kojih se tretiraju

"paradigme bez paradigmatske" – pitanja filozofsko-etičke refleksije u odnosu na ontološke i antropološke problemske sklopove, u svojstvu jednog konstantno prisutnog propitivanja i filozofske sebe-zapitanosti o razložnosti, hermeneutičkoj održivosti, ethosnoj opravdanosti i humanističkoj utemeljenosti različitih filozofskih pitanja i misaonih diskursa, koje on „u svojim raspravama životvorno rasvjetljava i kritički interpretira, da bi ih sučeljavao sa vlastitim stavovima i nadograđivao sopstvenim uvidima, pri čemu se autentičnost njegove filozofske etike bavi moralnom umskom spoznajom onog što je istinito i etično po sebi (...) Prema Šarčeviću filozofija je projekt, a ne samo teorija i praksa, stoga i filozofska etika uvijek odražava kritičko-moralnu refleksivnost, bez uobraženog dubokoumlja, bez arogancije.“ (str. 206).

U sklopu prve cjeline „Filozofski ethos i humanum“, kandidat aktualizira najbitnije postulate filozofsko-etičke misli Šarčevića kroz inicijaciju njihovih fundamentalno-filozofsko-etičkih predisponiranosti u konceptima filozofskog ethosa i humanuma. Filozofski ethos u svom samorazumljivom nadilaženju klasične filozofske dileme, između mogućeg činjenja i onog moralno ispravnog, po-stavlja istinu i slobodu u domen moralno-etičke kompetencije da bi se preko saznanja došlo do etičkih rezultata. Ovaj pravac etike Šarčević usmjerava kao novo, razumljivo pitanje o novoj filozofskoj etici, uz propitivanje učenja Otfrieda Höflea, koja nije potisnuta u privatni život pojedinca, već se odnosi na dobar dio pitanja koja dolaze iz domena praktičke filozofije, pravne i političke filozofije, ekološki utemeljene etike, filozofske antropologije itd. Naime, kandidat istraživački-slavodobitno uočava da Abdulah Šarčević razvija filozofski ethos kao okvir moralnog mišljenja i djelovanja koji se temelji na humanumu, odnosno čovječnosti i ljudskom dostojanstvu, odbijajući pritom dogmatizam i rigidnost u etičkom promišljanju, raskrivajući da njegova filozofija predstavlja i poziv na promišljanje etike ne kao statične norme, već kao dinamički proces u kome su moralne odluke prožete odgovornošću, solidarnošću i poštovanjem prema Drugom. Esenciju filozofskog ethosa kod Šarčevića čini: kritički ethos i odbacivanje dogmatizma (posredstvom kritičkog ethosa kao osnove svakog moralnog djelovanja, potrebuje se revizija moralnih i vrijednosnih sudova; kao osnov filozofskog ethosa, kritički ethos je odgovor na opasnosti dogmatizma, čime se minimizira svaka mogućnost da se dobro, vrlina i moralnost pretvore u despotske principe; njime Šarčević jasno stavlja do znanja da etika nije nasilje načela, već prostor slobodne argumentacije, dijaloga i otvorenosti prema spornim pitanjima); filozofski ethos i moralno-etički revizionizam (filozofski ethos otvara prostor za „moralno-etički revizionizam“ – proces u kome se preispituju moralne norme i kriteriji odnosa; ovaj pristup odražava hermeneutičko nasljeđe filozofije, gdje se moralni problemi ne rješavaju jednostavnim preskriptivnim pravilima, već kroz argumentaciju i dijalog); humanum kao srž filozofije (humanum kao centralni pojam Šarčevićeve filozofije odnosi se na ljudsku čovječnost, dostojanstvo i dobrobit; humanum je regulativni, a ne operacionalni pojam – kao cilj kojem težimo, ali koji je nesvodiv na pravila i norme; humanum zahtijeva prepoznavanje intrizične vrijednosti svakog pojedinca i njegovo ostvarenje kroz moralno odgovorno djelovanje); etika solidarnosti i odgovornosti (Šarčevićev ethos temelji se na vrijednostima poštenja, pravde, istine, solidarnosti i poštovanja prema Drugom; jer, ove vrijednosti nisu apstraktni ideali, već zahtjevi koji traže angažman pojedinca u suočavanju s moralnim dilemama i preuzimanju odgovornosti za vlastite postupke; u kontekstu solidarnosti i odgovornosti filozofska etika, prema Šarčeviću, nije puko iskazivanje moralnih zahtjeva, već poziv na integraciju moralnog senzibiliteta i teorijskog razuma kako bi se gradio humanum svijeta); nova određenost filozofskog i bioethosa (Šarčević predlaže novu određenost filozofskog ethosa i humanuma kao odgovor na amoralnost i povrijeđenost suvremenog svijeta; dok filozofski ethos zahtijeva ulaganje u moralnu svijest i razvijanje kolektivnog osjećaja odgovornosti prema Drugom i Drugačijem, bioethos, kao dio ovog šireg filozofskog okvira, posebno se odnosi na etičke izazove suvremenog svijeta, uključujući pitanja tehnološkog napretka, ekologije i ljudskih prava).

U drugoj cjelini trećeg potpoglavlja „Istina i humanitet“, kandidat je dao presjek bitnih uvida i Šarčevićevih misaonih kontemplacija o pojmovima istina i humanitet. U tom smislu, doktorand pristupa istini kao temelju ljudskog postojanja i humanuma, pri čemu je istina ne samo ideal prema kojem čovjek teži, već i spoznajno-djelatno iskušavanje u kojem se ostvaruje njegova povijesna sloboda koja ima

egzistencijalnu funkciju jer omogućava čovjeku da u svojoj otvorenosti i nedovršenosti pronalazi apsolutnu vrijednost svoga bitka. Istina kao dinamičan proces unutar povijesnog humaniteta kod Šarčevića na čovjeka gleda kao biće koje se ostvaruje u procesu – da bude dostojanstveno i slobodno biće. U tom kontekstu, shvaćanje humanuma integrira moralne, ontološke i društvene dimenzije istine, čineći je jezikom svjetske povijesti. Da bi kritičko mišljenje imalo opravdanje kao instrument očuvanja humaniteta, filozofsko-etički pristup postaje sredstvo za preispitivanje odnosa tehnike i humanuma, otvarajući prostor za promišljanje istine u savremenom kontekstu. Humanitet se ne svodi na puku vrlinu, već je usmjeren na ostvarenje čovjekove čovječnosti u njenoj punoj dubini – kroz etički odgovornu akciju koja oblikuje smislen život.

Da sloboda u Šarčevićevom pristupu podrazumijeva progresivno samoosvješćenje, koje je povezano s sposobnošću za razumijevanje prošlih, sadašnjih i budućih izazova, te sa stvaranjem novih vrijednosti unutar globalnih društvenih okvira, kandidat uključuje i promišlja, koliko važnosti istine kao temelja slobode, toliko i humanuma u odgovornosti za buduće generacije. Naime, u trećoj cjelini „Sloboda, istina i humanitet“, kandidat u svom analitičko-kritičkom maniru eksplicira koncept slobode kao apriornog uvjeta humaniteta (sloboda je ne samo pravo ili privilegija, već i ontološka otvorenost koja omogućava ljudsku egzistenciju u njenoj punini), istine kao komunikabilnog mjerila (uvažavajući Jaspersovu definiciju istine kao onoga što nas povezuje, Šarčević ističe da je u jeziku sadržana mogućnost za oslobađanje od ideoloških i eksploatacijskih principa, jer, jezik, kao medij istine, ima transformativni potencijal kojim se omogućava dijalog i zajedničko iskustvo slobode) i moralnog pragmatizma kao temelja za harmoniju (Šarčevićovo realističko sagledavanje izazova i ograničenja ističe značaj moralnog pragmatizma za izgradnju harmoničnog društva, pri čemu njegova ideja humaniteta podrazumijeva život u različitosti, ali i kreativnu transformaciju svijeta kroz inovacije i rješenja). Suštinski, Šarčević se nadovezuje na Kantovu ideju slobode, ali je proširuje u pravcu interkulturalnog i pluralnog razmatranja slobode, jer je sloboda stanje svijesti i otvorenosti prema svijetu. Dok sloboda ima konstitutivnu moć, istina ima povezujuću moć čime se nudi praktičan okvir za etički dijalog među kulturama. Abdulah Šarčević, kroz svoju filozofiju slobode, istine i humaniteta, nudi viziju svijeta koja je u isto vrijeme duboko humanistička i filozofsko-kritički utemeljena. Njegova ideja slobode kao ontološke otvorenosti i temeljnog uslova za ljudsku egzistenciju rezonira s univerzalnim idealima, ali zahtijeva dalju razradu u suočavanju s konkretnim izazovima pluralizma i globalne nepravde. Kandidat u tom pravcu zaključuje: „Šarčević kaže da je od presudnog značaja biti u saznanju, ne samo etičkih uvida o posredujućem samorazumijevanju orijentacije našeg života, već i da se simboličkim razumijevanjem fenomena svijeta života zađe iza ustaljenih značenja, otkrije ono zaboravljeno i skriveno izvoriste samoizlaganja ljudske slobode i istine“ (str. 227).

U četvrtoj cjelini „Filozofska etika kao nova filozofija prirode“, kandidat nam predstavlja Šarčevićevu viziju svoje filozofske etike kao nove filozofije prirode, razmatranjem bitnih problema suvremenog svijeta, naročito kroz prizmu odnosa između čovjeka, prirode i tehnike. Analitičko-kritička pažnja kandidata je usmjerena na tri ključne dimenzije: na kritiku antropocentrizma i etike istovremenosti (filozofska etika u svojoj tradicionalnoj, antropocentričnoj interpretaciji, zaslijepljena vlastitim principima, nudi radikalnu dekonstrukciju moralnih sistema usmjerenih isključivo na čovjeka, dok etika istovremenosti, koju zagovara Šarčević, pomjera fokus sa međuljudskih odnosa na interakciju sa vanljudskim svjetovima – prirodom, tehnikom i budućim generacijama); na novi pogled na tehniku i nauku (Šarčevićev stav prema tehnici i nauci uključuje radikalno promišljanje njihovih posljedica na prirodu i ljudsku egzistenciju sa pozivom na novi stav, što implicira potrebu njihove humanizacije); i na ideju odgovornosti za buduće (kao najinovativniji aspekt Šarčevićeve filozofske etike je ideja odgovornosti za buduće generacije i mogućnosti, kao očuvanje prirodnog reda i harmonije, pri čemu je ljudski opstanak povezan s prirodnim redom stvari što predstavlja osnovu za promjenu paradigme u ekološkim politikama i praksama). Za Šarčevićevu filozofsko-etičku misao Marijan Krivak je rekao: „To je jedna moderna etika diskursa, koja izgovara jedno ontološko Da prirodi; umnom suživotu s prirodom (Šarčević). Etika neistovremenosti, univerzalistička etika una koja je i planetrana makro/etika. Suprotstavlja se svakom scijentističkom i tehnološkom utopizmu, a ne znanosti i

tehnologiji kao takvima. Ona jest etika napretka, ali u realiziranju ljudskog dostojanstva. Svaka joj je eshatologija strana ako ugrožava elementarni ljudski opstanak" (str. 229). Filozofska etika kao nova filozofija prirode, prema Abdulahu Šarčeviću, nudi duboko promišljanje o savremenim krizama čovječanstva i prirode. Njegova kritika antropocentrizma, fokus na tehniku i nauku, te ideja odgovornosti za buduću, predstavljaju značajan doprinos savremenoj filozofiji.

U petoj cjelini „Humanističke perspektive filozofske etike i njen univerzalizam“, kandidat sažeto sistematizira argumentacijski sadržaj prethodnih cjelina u okviru filozofske etike Abdulaha Šarčevića i iznosi ključne zaključke. Naime, Šarčevićev pristup filozofskoj etici, koji nudi duboko ukorenjen humanistički okvir, utemeljen je na principima dosljednosti, univerzalnosti i moralne transferzalnosti. Njegova vizija čovjeka kao moralnog bića izgrađenog kroz interakciju s drugima, uz ideje o humanističkom potencijalu pojedinca i društva, stavlja moral i etiku u centar filozofske refleksije. Tri su ključne tačke u ovom tematu: etički humanizam i moralna univerzalnost (Šarčevićev etički humanizam temelji se na ideji da je moralnost inherentna čovjeku, ali se razvija i potvrđuje kroz društvenu interakciju; povezivanjem humanističke etike i filozofskog naturalizma, čime on ističe moralnu univerzalnost kao osnovni princip koji povezuje različite vizije ljudskosti); kritika dehumanizacije (Šarčević prepoznaje potrebu za etičkom hermeneutizacijom svijeta života kako bi se razobličile predrasude, zablude i steganosti koje vode ka dehumanizaciji pojedinca i društva, što ukazuje da je ovaj pristup duboko prožet emancipatorskim potencijalom); i antiparadigme savremenog društva (Šarčević ističe da su istina i sloboda ključni moralni principi, ali i da živimo u vremenu njihovih antiparadigmi – periodu u kojem su ove vrijednosti devalvirane ili čak dovedene u pitanje). Humanističke perspektive Šarčevićeve filozofske etike nude duboko filozofski i univerzalistički okvir za promišljanje morala i humaniteta. Njegova etika stavlja naglasak na čovjeka kao društveno biće, pri čemu moral proizlazi iz međuljudskih odnosa, dok istovremeno prepoznaje izazove dehumanizacije i antiparadigmi modernog doba.

Posebno mjesto u okviru Šarčevićevih etičkih promišljanja zauzima princip komunikacije u vidu permanentno-problemskog dijaloziranja sa filozofskim nasleđem komunikativnog djelanja koje je inkorporirano u gotovo svim segmentima njegove humanistički koncipirane filozofije, što je kandidat predstavio u drugom potpoglavlju trećeg poglavlja „Komunikativna etika“. Doktrina Muratović ukazuje na to da Šarčević postavlja komunikaciju kao jedan od osnovnih principa ljudske etičke prakse posredovane dijalogom i međuljudskom interakcijom. Kandidat se poziva na ideju da komunikacija nije samo kognitivna, već i društvena aktivnost, jer omogućava međusobno priznavanje i razumijevanje među članovima zajednice, pri čemu se posredstvom intersubjektivnosti (koja omogućava usklađivanje različitih individualnih iskustava, u stvaranju prostora za zajedničko traženje istine i smisla) i transcendentne jezičke pragmatike (ova pragmatika ukazuje na univerzalne temelje komunikacije kao etičke prakse, omogućavajući međusobno priznavanje i razumijevanje među članovima društva, čime se, omogućava, ne samo usklađivanje različitih individualnih iskustava, već se stvara i prostor za zajedničko traženje istine i smisla. Šarčević ističe potrebu za konstantnim kritičkim ispitivanjem i usmjeravanjem komunikacije prema moralno-etičkim simbolima – komunikativnom umu i dijalogu, razumijevanju i solidarnosti, slobodi, toleranciji i interreligijskom dijalogu, pri čemu se uloga komunikacije u oblikovanju moralnih vrijednosti propituje kroz etičke i komunikacijske dileme kao važnih okvira za razmatranje savremenih filozofskih i društvenih izazova.

U prvoj cjelini ovog potpoglavlja „Od dijaloga ka ethosu komunikacije“, kandidat nam kazuje da Šarčević ističe potrebu za konstantnim kritičkim ispitivanjem i usmjeravanjem komunikacije prema moralno-etičkim simbolima, pri čemu je uloga komunikacije u oblikovanju moralnih vrijednosti od presudne važnosti. Kandidatova teza o ethosu komunikacije sugerira da svaka komunikacija nosi etički aspekt — nije dovoljno samo komunicirati, već se mora komunicirati u skladu sa principima koji omogućuju izgradnju međuljudskih odnosa temeljenih na uzajamnom priznavanju i poštovanju. Intersubjektivnost u dijalogu omogućava ne samo razmjenu mišljenja, nego i izgradnju zajedničkog temelja istine kroz priznavanje Drugog i Drugačijeg, što se ogleda u kandidatovom citiranju Šarčevićeve filozofije, prema kome se dijalog u filozofskom smislu razumijeva kao temelj svakog

moralnog čina i spoznaje. Kandidat tvrdi da u filozofskoj upotrebi, kao u slučaju Šarčevića, dijalog zadržava svoju intelektualnu i moralnu težinu, vraćajući se svom "najstarijem grčkom porijeklu". Kritički dijalog se razvija kroz svijest o vlastitim pozicijama i otvorenost za druge perspektive, što omogućava intelektualnu toleranciju i argumentaciju, poštovanje različitih kultura, identiteta i tradicija. Ovakvim pristupom dijalogu ne samo da se podstiče sloboda mišljenja, već doprinosi izgradnji zajedništva i razvoju društva, a koji je u temelju svih demokratskih i humanističkih vrijednosti.

U drugoj cjelini „Komunikacija i egzistencija“, kandidat predstavlja Šarčevićeva etička promišljanja o komunikaciji i egzistenciji, analizirajući njegov pogled na komunikaciju kao etičko-egzistencijalni razgovor i ulogu koju ona igra u savremenim društvima. Egzistencijalna komunikacija nije normativno slijepa niti jednako usmjerena prema nesebičnoj empatiji, već je proces koji omogućava zajedničko shvatanje različitih tradicija i formi života. Time se izbjegava jednostrana interpretacija koja se bazira samo na apstraktnim normama ili empatičnom pristupu bez dublje analize kulturnih i filozofskih razlika. Kandidat sugerira da je u savremenoj znanstvenoj-tehničkoj civilizaciji potrebna dublja potraga za moralnim i filozofskim smislom, pri čemu komunikacija u ovom kontekstu postaje sredstvo za preispitivanje i obnovu moralnih vrijednosti koje su ugrožene u modernim društvima. Šarčević citira filozofe poput Jaspersa, koji govore o ulozi komunikativnog uma u omogućavanju istine egzistencije, što znači da je komunikacija proces u kojem se istina ne samo traži, već i ostvaruje kroz razmjenu ideja i iskustava. Kroz etički priznat proces komunikacije, sloboda se preobražava u odgovornost i odgovorno djelovanje, a intersubjektivna povezanost nalaže etički usmjereno djelovanje volje, omogućavajući usmjerenje tih sloboda prema zajedničkim dobrima. Ovdje je ključna ideja da je sloboda – u kontekstu dijaloga i komunikacije – usmjerena ka postizanju autentičnog života, što podrazumijeva odgovorno i etički usmjereno djelovanje.

U trećoj cjelini, naslovljenoj „Komunikacija, razumijevanje i solidarnost“, kandidat uočava da Šarčević u svom razmatranju pristupa komunikaciji s kritičkim i filozofskim pitanjem – kako održati etičke norme u komunikaciji koja je duboko obilježena raznim interesima, informacijama i moćima koje prožimaju društvene interakcije u digitalnom dobu. U datoj analizi etički normativitet nije samo apstraktni skup moralnih principa, već nešto što mora biti racionalno utemeljeno kroz konkretna iskustva i argumente. Komunikacija, u Šarčevićevom shvatanju, mora biti argumentativno opravdana i oslonjena na realne, konkretne situacije i interakcije među ljudima, a ne samo na dogmatskim ili apriornim pretpostavkama. Etički okvir komunikacije mora biti fleksibilan i sposoban da se nosi s promjenama u društvenim uvjetima, naročito s pojavom informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje oblikuju način na koji komuniciramo i shvatamo moralne norme. Jedna od najvažnijih točaka u Šarčevićevom promišljanju komunikacije jeste njegova konceptualizacija jezika. Za njega, jezik nije samo skup riječi koje prenose značenje, već je događanje među ljudima koje nosi dublje etičke dimenzije. Kroz jezik, kako Šarčević ističe, postajemo sposobni za dekonstruisanje i demaskiranje samih sebe, ali i drugih. Ovdje se jezik pojavljuje kao „metafora za odražavanje svijeta u ogledalu“, što sugerira da je on kanal za introspekciju, ali i za razmjenu iskustava i vrijednosti među ljudima. Kroz dijalog i interakciju, komunikacija omogućava ne samo spoznaju svijeta, već kroz razumijevanje i izgradnju zajedništva i solidarnosti. Razumijevanje i solidarnost kao konstante postignuća razmjene ideja i dijaloga, prema Šarčeviću, čine osnov u premošćavanju društvenih, političkih i kulturnih podjela.

U četvrtoj cjelini „Sloboda i komunikacija“, kandidat je svoje istraživanje usmjerio na odnos slobode i komunikacije. Naime, dok svoju filozofsku pažnju Šarčević usmjerava na jedan od suštinskih oblika – ostvarivanje slobode u društveno-komunikativnim praksama, kandidat je s druge strane optikom dijalektičkog sagledavanja uočio da se slobodi pristupa kao zajedničkom aktu komunikacije. Prava sloboda dolazi s priznavanjem i uvažavanjem drugih u komunikativnom procesu, čime se povezuje sa solidarnošću i dijalogom, kako naglašava Šarčević, sa suprotstavljenim i zatvorenim interesima; ona se temelji na međusobnoj komunikaciji i dijalogu, u zajedničkoj ljudskoj interakciji. Njegov poziv na humanu zajednicu slobodnih nije samo poziv na društvenu slobodu, nego i na filozofski pristup slobodi koji se temelji na kritičkom razmišljanju i stalnom preispitivanju vrijednosti, normi i uvjerenja. Ovdje sloboda znači više od prava na neometano djelovanje – to je poziv na

kontinuirano stvaranje i sačinjavanje svijeta kroz misao i komunikaciju. Kroz ovaj „stvaralački dijalog“ ljudsko biće postaje sposobno ne samo za razumijevanje drugih, nego i za transcendiranje ograničenja koja društvo nameće. Sloboda u tom smislu nije samo moralno-etička, niti naprosto politička ili ekonomska, već duboko ontološka i epistemološka kategorija, jer se temelji na sposobnosti ljudskih bića da stvaraju, preispituju i oblikuju svijet kroz zajedničku misao. Dakle, u Šarčevićevom pristupu temi slobode i komunikacije, sloboda nije tek apstraktna ideja prava ili individualne volje, već je duboko ukorijenjena u zajedničkom činu, u procesu komunikacije, koja omogućava utemeljivanje i razvijanje etičkih i moralnih normi.

Narednom cjelinom „Tolerancija i komunikacija“, kandidat tematizuje Šarčevićovo povezivanje tolerancije s osnovnim vrijednostima ljudskog dostojanstva, slobode, istine, mira, solidarnosti i pravednosti, koje u njegovoj misli imaju ulogu orijentira u komunikativnim situacijama. Tolerancija u njegovoj komunikativnoj etici nije tek puka pasivnost ili pristajanje na postojanje razlika, već je aktivni čin priznavanja koji omogućava konstruktivno suživljavanje i zajedničko djelovanje u svijetu različitih tradicija, religija i kultura. Kao neko ko ne prihvata bilo kakav oblik kulturnog relativizma, Šarčević etički sagledava toleranciju u relaciji sa komunikacijom, promovišući je kao svojevrsnu kulturu moralnih stavova koji služe aktivnom angažmanu u stvaranju prostora za dijalog. Stoga, Šarčević naglašava da je tolerancija uvijek proces – to je umijeće življenja u zajednici u kojoj se različite vrijednosti mogu međusobno poštovati i razumjeti. Kao uvjet za koegzistenciju i normativno opravdanje, tolerancija prema Šarčeviću zahtijeva duboko moralno razumijevanje i sposobnost uvida u stvarne egzistencijalne razlike između ljudi, što s druge strane uvjetuje, održava i nadalje razvija kooperativne odnose među pripadnicima različitih životnih formi i tradicija. Ona priznanje vrijednosti argumentativne komunikacije pri čemu je uvjet komuniciranja regulacija moralnih normi koje omogućavaju konstruktivan dijalog i poštovanje razlika. U tom kontekstu, tolerancija se pojavljuje kao potrebiti uvjet za slobodno društvo, u kojem je sloboda izražavanja neodvojiva od odgovornosti prema drugima. Tolerancija nije samo temelj za suživot u multikulturalnom društvu, već i ključno načelo za ostvarenje slobode, dostojanstva i ljudskih prava. U konačnici, ona se kao temeljna moralna praksa ostvaruje, ne samo kroz svakodnevnu praksu dijaloga, razumijevanja i priznanja drugih u njihovoj različitosti, već i u kontekstu šireg humanističkog uzdizanja i duhovnog traganja.

U cjelini „Komunikacija i interreligijski dijalog“, kandidat prezentuje koncepte „komunikacija“ i „interreligijski dijalog“ kod Abdulaha Šarčevića za razumijevanje suživota unutar pluralnog svijeta religijskih, kulturnih i moralnih razlika. Šarčević se bavi pitanjima tolerancije, istine, i dijaloga među religijama, oslanjajući se na ideju da je pravi dijalog utemeljen na komunikaciji koja nije zarobljena u vlastitim logocentrizmima ili monocentrizmima, već traži puteve ka višeznačnom i multikulturalnom razumijevanju. Tako postavlja pitanja koja duboko uznemiravaju temeljna filozofska i teološka načela, poput postojanja više istina ili samo jedne apsolutne istine, i, u širem kontekstu, mogućnosti stvaranja zajedničkog etičkog temelja među različitim religijskim tradicijama. Ovaj dijalog nije samo intelektualni konstrukt, već također praktičan proces u kojem se susreću moralne i kulturne razlike, a upravo u tom susretu leži potencijal za interkulturalnu komunikaciju, koja omogućava postizanje međusobnog razumijevanja. U interreligijskom dijalogu, različite religijske tradicije koriste svoje vlastite metaforičke okvire i ritualne jezike da prenesu svoju istinu, ali ta istina nikada nije „jedna“ ili „apsolutna“ u jednostavnom smislu. Dijalog među religijama, stoga, postaje prostor gdje se različite istine susreću i prepoznaju, ali ne nužno integriraju u uniformnu cjelinu. Ovdje, Šarčević poziva na svijest o selektivnosti i simbolici u komunikaciji, koja omogućava očuvanje razlika i istovremeno traženje zajedničkog temelja za razumijevanje. Istina u judaizmu, kršćanstvu, islamu, hinduizmu i budizmu, prema Šarčeviću, nije nužno ista, ali ona postoji u različitim likovima, predstavljenim kroz metaforiku, ritual i jezik svake religije. To ne znači da su te istine međusobno nespojive, već da se one upotpunjuju u širem kontekstu zajedničkog ljudskog iskustva kroz komunikaciju i interreligijski dijalog.

U završnoj cjelini potpoglavlja „Komunikativna etika“, kandidat svoje kritičko-analitičke uvide stavlja na svojevrsno humanističko-deduktivno reevaluiranje u okviru završne cjeline „Humanističke perspektive komunikativne etike“. Humanizam, kako uočava kandidat, kao filozofska tradicija koja

stavlja naglasak na dostojanstvo čovjeka i njegovu sposobnost za slobodno mišljenje, duboko je ukorijenjen u Šarčevićevom pristupu komunikativnoj etici. On se protivi svakoj vrsti instrumentalizacije komunikacije koja bi je svela na puko sredstvo za postizanje određenih ciljeva, bez obzira na moralne ili etičke konsekvencije. U njegovoj filozofiji, komunikacija je sredstvo za razumijevanje i samospoznavanje, kao i za stvaranje društava u kojem je sloboda, ravnopravnost i poštovanje ljudskog dostojanstva temelj. Šarčevićev poziv na moralnu odgovornost u komunikaciji nadmašuje sve partikularističke pristupe i poziva nas na globalnu odgovornost prema svim ljudskim bićima, ne samo u vezi s našim neposrednim zajednicama, već i prema onima s kojima dolazimo u kontakt kroz interkulturalni dijalog. Kandidat uočava da humanističke perspektive komunikativne etike kod Abdulaha Šarčevića nude duboko etičko i filozofsko istraživanje uloge komunikacije u oblikovanju pravednog i slobodnog društva. Kroz dijalog, toleranciju i interkulturalnu komunikaciju, Šarčević razvija filozofiju (komunikativnu etiku?) koja ne samo da istražuje prirodu ljudskih odnosa, već i nudi konkretne etičke smjernice za izgradnju zajednice koja je istinski slobodna i moralna, da je prava komunikacija ona koja omogućava dijalog u kojem se ne samo razmjenjuju ideje, već i grade temeljni etički i kulturni mostovi koji omogućuju međusobno poštovanje i izgradnju globalne solidarnosti.

U trećem potpoglavlju trećeg poglavlja „Etika odgovornosti“, kandidat predstavlja etiku odgovornosti kod Abdulaha Šarčevića, koji u svom filozofskom razmišljanju razvija kompleksnu etičku paradigmu. Glavni elementi koje je kandidat tematsko-problemski sistematizirao, a koji oblikuju etiku odgovornosti u njegovom pristupu, kao i teorijske referencije koje autor koristi, problemski se računaju u nekoliko etičkih aspekata: etiku prirode, ekološku etiku, etiku nauke, etiku odgovornosti za Drugoga, etiku nuklearnog mira i novu etiku odgovornosti kao etiku očuvanja života i svijeta. Kandidat ukazuje da se pored opšteg pristupa konceptu odgovornosti, tretiranjem pitanja makro/etike u svojstvu globalne odgovornosti, kao dijela etike odgovornosti koji je i najvažniji etički aspekt Šarčevićeve koncepcije humanizma (svaka etika je etika odgovornosti), pokazuje težnju da se samo promjenom uslova u svijetu i izmjenom društvenih uslova otvara horizont čovjekovog povratka sebi kao ljudskom prirodnom biću. To ostvarenje ideje čovjeka „pretpostavlja osjećanje odgovornosti i slobode, prije svega odgovornosti za budućnost i buduće naraštaje“, u okrilju filozofije, oslobođene pozitivizma i scijentizma, analitičko-pozitivističkog načina mišljenja, unutar kojeg se razvija „jedan argument za opravdanje principa očuvanja,“ koji ne odudara od principa nade i principa emancipacije. Etika odgovornosti kod Šarčevića je usmjerena na očuvanje života, a osobito života u globalnim okvirima (ekološki, društveni, naučni, politički), pri čemu tematizuje moralne izazove i problematizuje moralno-etičke dileme koje se javljaju u savremenom društvu.

U prvoj cjelini ovog potpoglavlja „Šarčevićev humanum za ethos odgovornosti“, kandidat kroz hermeneutički pristup obrazlaže kako Šarčević razvija ethos odgovornosti koji objedinjuje racionalno-analitičko mišljenje, moralnu percepciju i teorijsku kompetenciju kako bi odgovorio na složene izazove suvremenog svijeta, pri čemu tretira sljedeće tematske komponente: povijesno-planetaryni dijalog i globalnu odgovornost (ovdje se ističe važnost globalne odgovornosti kao načela koje mora oblikovati političke i društvene prakse, pri čemu čovjek nije pasivni posmatrač, već aktivni učesnik u moralnoj praksi – odgovoran za izgradnju humanog života; prakse - nezamislive – bez ideje solidarnosti koja podrazumijeva zajednički napor da se adresiraju globalni problemi, kao što su siromaštvo, ekološke krize, političke nepravde i ljudska prava); ethos odgovornosti kao unutrašnja praksa (esencijalni princip ethosa odgovornosti jeste ethos ljubavi, koji je aktivni princip i “nesavladiva uzdanica” ne-podložna metafizičkoj prinudi i koja se mora koristiti kao alat za prevazilaženje društvenih i političkih opasnosti); sloboda-odgovornost-budućnost (odnos slobode i odgovornosti zasniva se na uvidu da sloboda nije samo pravo na djelovanje, već se mora shvatiti kao moralna obaveza prema drugima i društvu, jer sloboda samog čovjeka ne može biti potpuno ostvarena bez uzimanja u obzir slobode drugih, pri čemu se razvija veza između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, pri čemu sloboda uključuje odgovornost za prošle greške, djelovanje u sadašnjosti i planiranje odgovornog djelovanja u budućnosti); humanum i kvaliteta životnih odnosa (kao životni kvalitet – humanum kod Šarčevića predstavlja mogućnost za smislen i uspješan život, da ljudi žive u skladu sa svojim potencijalima i da ostvaruju dostojanstven

život, što ga čini jednim od ključnih koncepata Šarčevićeve filozofije, koji s druge strane, uključuje odgovornost zajednice prema svojim članovima, u svim vremenima i svim okolnostima); i odgovornost filozofije u pravcu društvene emancipacije (Šarčević se protivi fundamentalizmu i apstraktnim istinama, pozivajući na moralnu i filozofsku emancipaciju koja obuhvata globalnu odgovornost, solidarno delovanje i slobodu koja je utemeljena na odgovornosti za buduće generacije).

U drugoj cjelini „Etika prirode“, kandidat otkriva i povezuje dublje filozofske, etičke i ekološke dimenzije koje se odnose na relaciju čovjeka prema prirodi, njenom moralnom značenju i odgovornosti koju imamo prema njoj, pri čemu Šarčević razvija filozofsku paradigmu nesvodivu na racionalni ili instrumentalni odnos prema prirodi, već koja uključuje i emotivnu, moralnu i duhovnu dimenziju. Etika prirode je svojevrsan interludijum za sljedeće cjeline/etike u sklopu etike odgovornosti čiji su ključni tematski elementi u doktorandovom sagledavanju svode na sljedeće pojmove i sintagme: priroda kao etički fenomen: od instrumentalnosti do etičke autonomije (Šarčević ističe da se čovjek mora distancirati od instrumentalnog tretmana prirode, kao dominantnog u zapadnoj filozofiji i nauci, jer, priroda nije puko sredstvo za ostvarivanje ljudskih interesa – ekonomskih, tehnoloških, itd., već treba da bude priznata kao entitet s vlastitim pravima i vrijednostima); etika sapatnje: saosjećanje s prirodom (čovjek mora prepoznati moralnu odgovornost prema prirodi, ne samo zbog njene koristi za čovjeka, već i zbog njene inherentne vrijednosti, pri čemu se usmjeravamo ka etičkom odnosu prema prirodnom svijetu, što uključuje čovjekovu sposobnost da prepozna patnje prirode); prepoznavanje vrijednosti prirode kao samostalnog entiteta (priroda, prema Šarčeviću, nije samo pasivni objek(a)t koji postoji zbog ljudi, već je i sama po sebi vrijedna postojanja, nezavisno od ljudskih interesa, pri čemu se ne treba posmatrati kao samo funkcionalna, već treba da bude poštovana u njenoj složenosti, ljepoti i autonomiji, nasuprot egocentričnom pristupu koji na prirodu samo gleda kao resurs za ljudske potrebe i koristi); moralna dužnost i odgovornost prema prirodi (kod Šarčevića se jasno prepoznaje pojam moralne dužnosti prema prirodi, koja se mora utemeljiti u filozofskim i etičkim načelima, dok čovjekova odgovornost prema prirodi nije samo obaveza prema ekološkom zdravlju svijeta, već i prema moralnim vrijednostima koje proističu iz uzajamnog poštovanja i saosjećanja, pri čemu se moralna dužnost i etička odgovornost ne odnose samo na buduće generacije, već i na sva živa bića, jer su i ona, kao i čovjek, teleološka središta života); proširenje etike na prirodu: šira ekološka perspektiva (Šarčević poziva na proširenje ljudske etike na etiku prirode, što podrazumijeva i odustajanje od instrumentalizacije prirode, pri čemu se zalaže za etičku teoriju koja prepoznaje vrijednost života u svim njegovim oblicima i koja uključuje moralnu odgovornost prema prirodnom svijetu).

U trećoj cjelini „Ekološka etika“, kandidat ukazuje na suštinske elemente ekološke etike Abdulaha Šarčevića, razmatrajući filozofske temelje ekološke odgovornosti, posebno u kontekstu njegovih uvida u važnost naučnih i filozofskih disciplina koje oblikuju naš odnos prema prirodi. Naime, Šarčević izdvaja ključne elemente koji se odnose na moralnu odgovornost čovjeka u suočavanju sa globalnim ekološkim izazovima, kao i pitanje kako nauka i tehnologija utječu na moralna pitanja u ekologiji. Unutar Šarčevićeve ekološke etike sva problematika se prema uvidima doktoranda Muratovića koncentriše oko sljedećih pitanja: odgovornost znanja i njegovih moralnih implikacija (kandidat uočava da se ekološka etika ne može odvojiti od odgovornosti znanja, što uključuje odgovornost naučnih disciplina koje oblikuju naš pogled na svijet, imajući u vidu da naučna i tehnološka otkrića jesu osnov za promjene u načinu života, ali i za pojavu novih, često neočekivanih moralno-etičkih dilema, pri čemu na primjeru nestašice šuma iz 18. i 19. stoljeća Šarčević pokazuje kako se ekološki problemi često ne uoče na vrijeme, a posljedice tih problema, iako predvidive, nisu bile pravovremeno riješene); zajednička i individualna ekološka odgovornost (Šarčević naglašava važnost podizanja svijesti o našoj odgovornosti prema prirodi, koja uključuje odgovornost prema sadašnjim i budućim generacijama, kao i prema svim živim bićima na planeti, pri čemu se ekološka odgovornost mora razvijati kroz obrazovanje i kritičku refleksiju o našim tehničkim, političkim i društvenim praksama); genealogija globalizacije i nova opasnost (globalizacija nije samo društveni proces, već je ona genealoški povezana sa nastankom novih opasnosti, ukoliko se uzme u obzir da je globalna ekološka kriza koju danas doživljavamo, uzrokovana prekomjernim iskorištavanjem prirodnih

resursa i nedostatkom odgovornosti u tehnološkim i političkim praksama, pri čemu Šarčević naglašava da moderni tehnički zahvati nemaju moralne granice i da su njihove negativne posljedice često neprepoznate i neanalizirane do trenutka kada postanu globalni problem, a koji istovremeno predstavlja novu opasnost, - planetarnu i nepopravljivu, ukoliko se ne djeluje odmah; tehnički zahvati u biosferu i njihov moralni okvir (Šarčević ističe da ekološka kriza, zbog svoje globalne prirode, traži planetarnu etiku koja neće biti ograničena nacionalnim ili lokalnim interesima; ekološka etika treba da bude zasnovana na odgovornosti za biosferu u cjelini, što podrazumijeva i odgovornost za sve životne oblike na planeti, ne samo za ljudske interese, za razliku od kratkoročnih i egocentričnih politika koje ne prepoznaju dugoročne ekološke posljedice, te poziva na razvoj ekološke etike koja bi obuhvatila sve sfere ljudskog života i koja bi bila usmjerena na očuvanje ravnoteže u prirodi). Dakle, u kontekstu ekološke etike, Šarčević poziva na novu etičku paradigmu koja bi trebala da se temelji na moralnoj odgovornosti prema prirodi i budućim generacijama, pri čemu ekološka etika predstavlja osnov za održivost planete, što je moguće samo kroz zajednički i individualni angažman u zaštiti biosfere, uvažavanjem granica prirode i poštovanjem inherentne vrijednosti života.

U narednoj cjelini „Etika nauke“, kandidat otvara niz filozofskih pitanja koja se ne odnose samo na metodološke aspekte naučnog rada, već i na šire moralne, društvene i ekološke implikacije koje proizlaze iz naučnih istraživanja i tehnološkog napretka. U ovom kontekstu, Šarčević postavlja pitanje odgovornosti nauke i njenog odnosa prema budućim generacijama, naglašavajući kako bi nauka trebala biti vođena etičkim principima koji ne samo da omogućavaju napredak, već osiguravaju održivost planete i humanizam. Kritički pristup Šarčevićevih razmatranja nudi duboko preispitivanje logičkih okvira nauke, njenog utemeljenja i njezinih konsekvenci na širem planu – od moralnih do ekoloških pitanja. Ova razmatranja su u kandidatovom filozofsko-etičkom vidokrugu koncentrirana oko sljedećih tematsko-problemskih ravni: nauka kao temelj slobode i odgovornosti (Šarčević započinje razmatranje etike nauke isticanjem činjenice da je nauka postala ključni faktor u modernim društvima i ekonomskoj organizaciji, a s njom i sloboda naučnog istraživanja koja mora biti uravnotežena sa odgovornošću prema društvu i prirodi, uz pitanje da li je moderna nauka zadržala svoju etičku funkciju; ukoliko se ima u vidu da razvoj nauke i tehnologije često ide ruku pod ruku s kratkoročnim interesima, poput ekonomskog profita i političke moći, koji zanemaruju dugoročne moralne i ekološke posljedice); kritika utopijskog vjerovanja u nauku i tehnologiju (Šarčević kritikuje utopijsko vjerovanje u nauku i njena postignuća, tvrdeći da vjerovanje u naučni napredak i tehničke inovacije često postaju neupitna dogma koja ne samo da zanemaruje etičke dileme, već i ekološke i humanističke posljedice naučnih istraživanja, pri čemu smatra da je vjerovanje u nauku bez kritičkog razmišljanja, sposobnog da alarmira prepoznavanja strukturalne opasnosti koje nosi u vezi s negativnim uticajem na životnu sredinu, društvo i moralne norme, pogubno za prirodu i čovjeka); etika odgovornosti u nauci (Šarčević postavlja pitanje da li nova etika nauke podrazumijeva odgovornost prema životu, odnosno prema budućim generacijama i ekološkom sustavu, pri čemu u tom smislu, nauka ne bi smjela biti usmjerena samo na progresivno sticanje znanja, već i na kritičko preispitivanje i odgovornost za upotrebu tog znanja; čime do izražaja dolazi njegov apel na planetarnu etiku, koja se protivi kratkoročnim politikama i lokalnim interesima, a koja u prvi plan stavlja globalne i dugoročne ekološke i socijalne ciljeve); pluralizam kao metodološki imperativ (Šarčević ne prihvata apsolutizaciju bilo koje naučne paradigme, imajući u vidu da takav pristup ograničava društvenu, filozofsku i epistemološku slobodu; jer, u njegovoj kritici, pluralizam nije samo označavanje razlika među disciplinama ili pristupima, već i svjesno izbjegavanje apsolutizacije i monizma koji ukida mogućnost za novu epistemološku dinamiku, kao i pretpostavke naučnog razvoja kroz kritički i pluralistički dijalog, a ne zatvaranja u dogmatske okvire jednog pristupa ili ideologije); etika i znanost u vremenu krize (ovdje se razmatra fenomen socio-psihološke ravnodušnosti prema moralnoj i ekološkoj odgovornosti nauke, zbog čega Šarčević ukazuje na dehumanizaciju i dehumanizujući uticaj tehnologije i industrije, koji često proizvode moralnu ravnodušnost i neodgovornost prema životnoj sredini, pri čemu je u tom kontekstu, evidentan metodski pesimizam kao njegova dijagnoza savremenog stanja u kojem je nauka često podređena interesima kapitala i moći, uz istovremeno zanemarivanje šireg etičkog horizonta; takav pristup, prema Šarčeviću, dovodi do cinizma i agresivnog odnosa prema alternativnim pogledima na svijet, potičući supremacijski

mentalitet i smanjujući mogućnost za pravu dijalektiku i kompromis u odnosima među ljudima i prirodom); nauka kao znanje o životu (Šarčevićev idealan model nauke, koji treba biti utemeljen na kritici vlastitih metoda i tehnologija, kao i dijalektici života, pri čemu nauka, u tom smislu, ne bi smela biti samo tehnička alatka, već bi trebala služiti dubljim humanističkim i ekološkim ciljevima, jer, nauka o životu u Šarčevićevom pristupu znači uzimanje u obzir ontološke, ekološke i moralne dimenzije i postavljanje pitanja o dobru i sreći svih bića na planeti).

Dakle, Šarčević naglašava da naučna i tehnološka dostignuća moraju biti utemeljena u etici odgovornosti, koja uzima u obzir moralne posljedice svakog tehnološkog napretka, apelujući istovremeno na razvoj humanizovanih i etički odgovornijih oblika nauke, koji bi omogućili pravičnu primjenu naučnih saznanja i utemeljili etičku odgovornost unutar naučnog i društvenog života. Stoga je neophodan dijalog između filozofije i nauke, kako bi se postavio novi okvir za razumijevanje moralnih i društvenih aspekata naučnih istraživanja. Samokritika nauke i etika odgovornosti nisu samo teoretski problemi, već praktična pitanja koja treba da vode humanizaciji tehnologije i utemeljivanju novog morala unutar naučno-tehničke civilizacije.

U sljedećoj cjelini „Etika nuklearnog mira“, kandidat uočava da je Šarčevićovo promišljanje etike nuklearnog mira duboko utemeljeno u filozofskim pitanjima o moralnoj odgovornosti, humanizmu i opasnostima koje moderna tehnologija nosi. Njegova analiza ukazuje na paradoks koji karakterizira moderni svijet, unutar kojeg napredak nauke, iako potencijalno koristan, može postati oruđe uništenja, posebno u kontekstu nuklearnog oružja. Otuda proishode i pitanja koja se tiču etičke prirode ljudskih djelovanja u vremenu koje je oblikovano nuklearnom prijetnjom i drugim globalnim krizama, pri čemu kandidat aktualizira nekoliko tematsko-problemskih aspekata: paradoks tehnološke moći i etičke nesvjesti (automatski i tehnokratski pristup svijetu i životu ukazuje da moderna tehnologija, premda stvorena u korist čovjeka, nosi rizike od destrukcije, za što je nuklearno oružje najdramatičniji primjer ove situacije; iako nuklearni arsenali potencijalno služe za „odvraćanje rata“, njihova sama prisutnost stvara svakodnevnu opasnost od globalne katastrofe); filozofija kao nužnost za etičko razmišljanje u nuklearnom dobu (Šarčevićev filozofski angažman nije samo intelektualna vježba, već podrazumijeva moralno budno djelovanje koje se mora provoditi u suočavanju s globalnim prijetnjama, što se ima ogledati u osvježavanju svijesti o nužnosti moralnog razmišljanja u kontekstu nuklearnih prijetnji, što zahtijeva moralno budno djelovanje, usklađeno s razvojem „novog jezika“, kako bi se jasno artikulirali novi etički problemi koji se javljaju s napretkom tehnologije); moralni paradoks nuklearnog oružja (nuklearno oružje je prisutno u svjetskim arsenalskim silama s ciljem odvraćanja od rata, ali s druge strane, njegovo postojanje također podrazumijeva mogućnost globalne katastrofe u trenutku kada bi se aktiviralo, pri čemu Šarčević provocira pitanje da li je moralno opravdano držati nuklearno oružje samo kao prijetnju, jer bi njegova aktivacija bila krajnje nemoralna, imajući u vidu da nosi rizik od sveopšteg uništenja života); nuklearni mir i etička odgovornost (uspostavljanje nuklearnog mira i etike nuklearnog mira ne mogu biti smatrani isključivo tehničkom ili političkom problematikom, već one nalažu duboko moralno promišljanje o prirodi svijeta u kojem živimo; premda nema jednostavnih odgovora na pitanja o tome kako balansirati između potrebe za globalnim mirom i opasnostima koje nosi tehnologija, Šarčević naglašava da je filozofska refleksija ključna za izgradnju novih etičkih normi, koje mogu pomoći da čovječanstvo prevaziđe prijetnju nuklearnog rata, te da se okrene prema humanijoj i manje destruktivnoj budućnosti). Stoga, nova etika – etika nuklearnog mira koju Šarčević opisuje, ne može se svesti na rekonstruisanje starih moralnih okvira, jer bi to zanemarilo duboku promjenu u razumijevanju moralnih i društvenih vrijednosti, kao i nužnost kritičkog promišljanja o svim aspektima života i društva, kao što ne smije biti u funkciji humanizacije ratnih strategija, već mora biti usmjerena ka očuvanju ljudskog dostojanstva, odgovornosti i solidarnosti. Šarčević se oslanja na filozofiju Dietera Henricha, koja podrazumijeva da moralno prosuđivanje ne zavisi samo od specifičnih ciljeva djelovanja, već i od sposobnosti da se postupci analiziraju u svjetlu univerzalnih moralnih vrijednosti, kao što su pravednost, odgovornost i poštovanje života u svim njegovim oblicima. Promišljanje o nuklearnom miru, prema Henrichu, ne odnosi se samo na konkretne odluke i postupke, već i na duboku moralnu svijest o tome da je svako djelovanje povezano s dalekosežnim posljedicama po društvo i

prirodu. Da bismo umanjili rizike od samouništenja, neophodno je etičko korigiranje našeg neodgovornog postupanja raspoloživim potencijalima kako bismo umanjili rizik od samouništenja.

U narednoj tematskoj cjelini „Etika odgovornosti za Drugoga“, kandidat je uočio da je kod Šarčevića prisutan snažan filozofski i argumentativno održiv narativ o afirmaciji humanizma za Drugoga, što nalaže dublji angažman i odgovornost za Drugoga, kao i transcendenciju tradicionalnih etičkih normi (nedovoljnih za objašnjenje kompleksnosti međuljudskih odnosa u savremenom svijetu) kroz prizmu dijaloga i međusobne odgovornosti. U sadržinskom smislu, tematsko-problemsku struktuiranost kandidat gradi u sljedećim konceptima/idejama: etika odgovornosti i transcendentnost Drugoga (Šarčević ističe da prava etika odgovornosti nije moguća bez priznavanja Drugoga kao subjekta sa sopstvenim dostojanstvom, identitetom i autonomijom, pri čemu se odgovornost za Drugoga ostvaruje kroz susret sa licem Drugog čoveka; pozivajući se na Emanuela Levinasa, Šarčević kaže da nas susret s licem Drugoga stavlja pred moralno neizbježnu obavezu, koja se ogleda u aktivnoj moralnoj reakciji); humanizam i nova subjektivnost (Šarčević insistira na humanizmu Drugog čoveka, koji se utemeljuje u njegovoj slobodi, dostojanstvu i autonomiji, bez redukovanja na kolektivne norme ili kolektivne identitete; da bi etika bila adekvatna savremenom svijetu, mora imati u vidu humanistički protektorat – za zaštitu dostojanstva, humaniteta i digniteta Drugog; ova nova subjektivnost postavlja akcenat na međuljudsku povezanost i obaveznost prema Drugome, što podrazumeva transcendiranje tradicionalnih etičkih normi i otvaranje ka univerzalnim vrijednostima); dijalog, transcendentnost i ne-indiferentnost (dok dijalog kao put otkrivanja vrijednosti Drugoga, predstavlja alat za razumijevanje etičkog odnosa, transcendentnost u ovom kontekstu označava prepoznavanje da Drugog ne možemo potpuno razumjeti ili prisvojiti; on je uvek nepoznat i nedostižan, a naša odgovornost prema njemu je upravo u njegovoj neposvojivosti; Šarčević uočava da je prema Levinasu, dijalog u stanju da povezuje horizonte prošlosti i horizonte sadašnjosti, čime se otvara prostor za ne-indiferentnost prema Drugome); odnos slobode i odgovornosti (sloboda se u etici odgovornosti za Drugoga uzima kao međuljudska stvar, Šarčević postavlja etiku kao „optiku“, kroz koju se vidi odnos slobode prema slobodi Drugoga, pri čemu sloboda ne dolazi iz izolovanog subjekta, već iz međuljudskog odnosa u kojem sloboda Drugoga istovremeno limitira i omogućava slobodu Ja, da bi ovaj aspekt odgovornosti podrazumijevao i odgovornost za trećeg, tj. za društvo i zajednicu, jer odgovornost prema Drugom nije izolovana od društvenih i političkih obaveza); humanizam u kontekstu modernih filozofskih stavova (kandidat tretira shvatanja Sartrea i Ricoeura koji dolaze kao ključne figure u razumijevanju etičkog odnosa prema Drugome; Sartreov koncept međusobne zavisnosti u vezi sa Drugim omogućava širu analizu odgovornosti, jer, prema njemu, odnos sa Drugim nije samo pitanje slobode i identiteta, već i stalnog preispitivanja slobode u kontekstu intersubjektivnosti; Sartre smatra da u ovom odnosu sa Drugim, naš identitet postaje neodvojiv od identiteta Drugoga, ukoliko se ima u vidu da je on uvijek prisutan kao definicija naše slobode i postojanja; Ricoeur dodaje novu dimenziju razumijevanja, jer se prema njemu odnos prema Drugome ne samo reflektuje kroz moralnu odgovornost, već je sastavni deo samoodređenja i samospoznaje; samoodnos se konstituise u interakciji sa Drugim, jer samo kroz priznavanje Drugog kao ravnopravnog subjekta možemo razviti pravično društvo i ostvariti pravedne institucije); univerzalnost etičkih normi i moralnih obaveza (Šarčević razvija univerzalnu etiku odgovornosti, koja nije samo odgovornost prema pojedincu, već i prema cjelokupnoj zajednici i društvu; ova etika prepoznaje kosmičku odgovornost za očuvanje egzistencije i humaniteta, pri čemu odgovornost prema Drugom podrazumijeva dublje razumijevanje drugotnosti i slobode Drugog kao slobode koja nas ujedno ograničava i omogućava da prepoznamo svoju odgovornost za njega).

U cjelini pod nazivom „O novoj etici odgovornosti kao etici očuvanja života i svijeta“, kandidat navodi da nova etika odgovornosti ne može biti reducirana na deontološke principe pravičnosti, koji se temelje na apstraktnim zakonima i pravima. Umjesto toga, ona podrazumijeva odgovornost za budućnost, naročito u kontekstu očuvanja prirodnog okruženja i održivosti ljudskog života na planeti. Referirajući se na Hansa Jonasa, Šarčević naglašava da je etika odgovornosti utemeljena na širokom razumijevanju globalnih posljedica naših dela. U tom kontekstu, kako uočava kandidat, pitanje etike odgovornosti se postavlja ne samo kao moralni imperativ, već i kao nužnost predviđanja dugoročnih

efekata našeg delovanja. Odgovornost u ovoj etici nije samo odgovornost prema sadašnjim generacijama, već i prema onima koji dolaze. Riječ je o novoj etičkoj paradigmi koja zahtijeva ne samo zaštitu prirodnog svijeta, već podrazumijeva i duboku promjenu u odnosu čovjeka prema prirodi, koja uključuje i filozofski preokret u razumijevanju ljudskog postojanja. Usmjeravanje na odgovornost prema budućnosti čovječanstva, kako Šarčević tvrdi, otvara prostor za kritičko preispitivanje mogućnosti za etički konstrukt u kojem se univerzalna pravda ne temelji na trenutnim potrebama, već na dugoročnoj i kolektivnoj odgovornosti prema svim živim bićima. Nova etika ne nudi jednostavne odgovore, već traži da se razvije duboko kritičko i refleksivno mišljenje o budućnosti, što za Šarčevića podrazumijeva potrebu za razvojem etičke svijesti koja je utemeljena u racionalnom predviđanju mogućih opasnosti i posljedica, a što je usko povezano s humanističkim principima koji naglašavaju ne samo zaštitu života, već i dostojanstvo svakog bića na planeti. Ovdje se postavlja pitanje kako moramo institucionalizirati etičke norme kako bi one bile zakonski obavezujuće i postale integrirani dio društvenih normi. Pritom, nužno je odvojiti formalnu pravnu odgovornost od one etičke, koja uključuje odgovornost za buduće generacije i prirodu. Utjecaj filozofije i postmoderne etike (posebice kroz perspektivu T. Umehare i Watsujia) na Šarčevićeve stavove vodi nas prema shvaćanju odgovornosti u širem, globalnom kontekstu. Prema njegovim riječima, nova etika ne može biti temeljena samo na individualnom interesu ili koristima, nego mora uzeti u obzir historijsku odgovornost koja uključuje sve sfere života: ekološke, socijalne i političke. Etika odgovornosti za budućnost i nova filozofija koja poziva na ekološku odgovornost, temelje se na razumijevanju da ne možemo posjedovati prirodu, nego moramo djelovati u skladu s njezinim zakonima. Također, ova nova etika traži ne samo razumijevanje, nego i proaktivno djelovanje, kako bi se osigurala budućnost prirodnih resursa, očuvala ravnoteža između tehnološkog napretka i humaniteta.

U završnoj cjelini „Humanističke perspektive etike odgovornosti“, kandidat aksiološki valorizuje hermeneutički postavljenu sistematiku svih zasebnih etičkih aspekata odgovornosti. Najprije, fokusirajući se na odgovornost čovjeka prema prirodi, društvu i sebi, Šarčevićev pristup etici odgovornosti prepoznaje nužnost za moralno odgovorno djelovanje u eri napredne tehnologije i nauke koja, u svom pozitivnom aspektu, može dovesti do ozbiljnih negativnih posljedica. Razumijevanje ove filozofije nudi nam mogućnost za kritičko preispitivanje kako naše djelovanje utiče na opstanak čovjeka i života na planeti, ali i kako se može oblikovati etička praksa koja će prevazići trenutne globalne izazove. Šarčević ističe da je etika odgovornosti nužna da bi se upravljalo rizicima povezanim sa naučnim istraživanjima, poput zagađenja, genetskih eksperimenata, ili opasnosti od atomskih tehnologija. Zadatak filozofije i etike je da pomogne da se u okvirima brzog tehnološkog napretka očuva ljudska mjera, koja podrazumijeva odgovornost prema svim aspektima života, od ekoloških pitanja do zaštite ljudskih prava i sloboda. Još jedan važan aspekt koji Šarčević razmatra je odnos između moći i odgovornosti, pri čemu moć koja nije vođena dogovornošću može postati destruktivna, dok se etička odgovornost mora koristiti kao regulativni okvir za bilo koju formu moći. Generalno, ideja je da naučno-tehnički napredak bude u funkciji etičkih vrijednosti koje uključuju solidarnost, poštovanje prirode i opšti ljudski napredak. On vjeruje da etika odgovornosti mora biti usmjerena na univerzalne vrijednosti koje podstiču međukulturni dijalog. Ovaj pristup podrazumijeva poštovanje različitosti i afirmaciju zajedničkih ljudskih vrijednosti. Njegova filozofija sugerise da bi etika odgovornosti trebala obuhvatiti sve slojeve društva, omogućujući zajedničko razumijevanje problema, kao i etičke i moralne dileme savremenog sveta. Humanističke perspektive etike odgovornosti prema Šarčeviću donose duboku refleksiju o odgovornosti koja je usmjerena ka cjelokupnoj ljudskoj egzistenciji i njenom odnosu prema prirodi, tehnologiji i drugim bićima. Kroz njegov pristup etici odgovornosti, poziva se na moralnu refleksiju koja se bavi praktičnim pitanjima savremenog svijeta, sa ciljem očuvanja humaniteta u svijetu koji se suočava sa velikim krizama.

U narednom potpoglavlju „Etika ljudskih prava“, kandidat eksplicira najbitnije konceptualne naznake kojima se sadržinski uobličava koncepcija humanizma kod Abdulaha Šarčevića unutar najbitnijih etičkih aspekata njegove etike ljudskih prava. Naime, on svoju koncepciju humanizma dovodi u vezu s etikom ljudskih prava, što je centralna tema njegovog djela *Odvažnost slobode*. Etika

ljudskih prava, u kome se ljudska prava ne tretiraju samo kao pravne norme, već se analiziraju kroz prizmu moralnih vrijednosti koje se razvijaju u različitim historijskim i društvenim kontekstima. Ljudska prava, za Šarčevića, nisu samo apstraktna ideja, već osnovni temelj ljudskog dostojanstva i slobode. Njegova analiza ide dalje od formalne pravne zaštite ljudskih prava, ukazujući na duboke etičke i političke implikacije. U njegovom učenju se javlja paradoks između pravne države koja garantuje ljudska prava i stvarne pravednosti koju ona može obezbijediti. Šarčević ističe da je pravičnost više od zakonske regulative; ona zahtijeva dublje etičko usmjerenje i moralnu odgovornost, kako na nivou države, tako i na nivou pojedinca. Ovaj paradoks odražava težak odnos između zakonske norme i etičkih vrednosti, kao i između pravičnosti u teoriji i njenog stvarnog ostvarivanja u društvenim institucijama. Pravičnost kao otvorenost prema drugima se ne može zamisliti bez poštovanja i prihvatanja drugih, kao što se ne može ostvariti bez ljubavi. Razvijajući teoriju političke pravednosti, Šarčević postavlja pitanje granica ljudskih prava i njihove primjene u različitim društvenim i političkim okvirima, dok istovremeno diskutuje o mogućnostima ograničenja tih prava u interesu „javnog morala“, „sigurnosti“ ili „nacionalne sigurnosti“. Ipak, on ističe da se bilo kakvo ograničavanje mora raditi s velikim oprezom i u skladu s temeljnim principima pravednosti i ljudskog dostojanstva. Analizirajući savremene društvene izazove, postavljajući bitna pitanja o tome kako se moralne vrijednosti primjenjuju u društvenim institucijama i političkim praksama, on se bavi i pitanjem da li su etika i politika sposobne da odgovore na izazove savremenog društva, kao i kako se moralna praksa, bilo institucionalna bilo individualna, oblikuje u skladu sa socio-ekonomskim i geopolitičkim uslovima. Jedan od cirkularnih problema u Šarčevićevom pristupu etici ljudskih prava je pitanje fleksibilnosti moralnih vrijednosti u odnosu na konkretne društvene izazove, uzimajući u obzir specifične okolnosti i kontekste u kojima se pojavljuju, što je naročito važno u savremenom društvu koje se suočava s brzim tehnološkim, političkim i društvenim promjenama. Kod njega je prisutna svijest o opasnosti da se ljudska prava i odgovornosti često politiziraju i instrumentaliziraju za ostvarivanje moći, što vodi do izopačenog tumačenja prava u svrhu legitimizacije specifičnih ekonomskih i političkih sistema, poput liberalizma i tržišnog kapitalizma.

Šarčevićevo integrativno operacionaliziranje političke filozofije, kulturne antropologije i moralne psihologije je okrenuto konkretiziranom ostvarenju „polifone ideje globalne etike“ o čemu kandidat posebno eksplicira u potpoglavlju „Svjetski ethos i ljudska prava“. Svjetski ethos, prema Šarčeviću jeste praktičan imperativ koji se odnosi na sudbinu čovječanstva, moralnu odgovornost, etičku otvorenost i dinamiku globalnih izazova, kao i na ulogu ljudskih prava u multikulturalnom i postmodernom svijetu. Svojevrsnim afirmisanjem nomadskog traganja za komunikativnom zajednicom i gerilskim ratovanjem protiv apsolutnih istina, Šarčević spoznaje da je suvremeni sistem ljudskih prava jedini sistem vrijednosti koji bismo morali početi akceptirati kao univerzalan, kao svjetski ethos. Razumijevanje ljudskih prava kao univerzalnih prava, koja nisu samo temeljna ljudska dostignuća već i životna praksa, postaje ključno za izgradnju svijeta u kojem svaka individua može ostvariti svoj puni potencijal, a istovremeno biti odgovoran prema drugima. Ovaj globalni ethos, koji se temelji na solidarnosti i međusobnom poštovanju, ne znači pasivnu toleranciju, već aktivno traženje istine u odnosima između pojedinca i zajednice, između narodnih i kulturnih identiteta. Kroz ovaj dijalog i interakciju, ne samo da se negiraju kulturne barijere, već se šire horizonti ljudske slobode, koja je od esencijalne važnosti za održavanje bilo kakvog društvenog mira i ravnoteže. Globalna etika prema Šarčeviću, dakle, poziva na integraciju i prihvatanje različitih etičkih tradicija, uz istovremeno uvažavanje univerzalnih ljudskih prava, na osnovu kojih se postavlja pravedan okvir za izgradnju svijeta u kojem su svi ljudi – bez obzira na njihove kulturne ili vjerske razlike – jednako vrijedni. Time se omogućava razvoj u kojem se ljudska prava ne koriste kao instrumenti za ostvarivanje geopolitičkih ciljeva, već kao temelj za izgradnju održivog, pravednog i mirnog društva. Šarčevićev rad, dakle, otvara važno pitanje kako teorijske postavke ljudskih prava i etike mogu biti primijenjene u svakodnevnom životu, kao i kako društva mogu izgraditi povjerenje i međusobno poštovanje, ne samo na nacionalnom, nego i na globalnom nivou. Kroz osvježavanje svakog aspekta ljudskih prava, kao i razmatranje različitih kultura i vrijednosti, nastaje mogućnost za izgradnju pravednijeg i stabilnijeg svijeta –

temeljenog na ljubavi, povjerenju i solidarnosti.

U cjelini naslovljenoj „Multikulturalizam i ljudska prava“, kandidat najprije kroz prizmu univerzalizma i etičkog horizonta ukazuje na Šarčevićeve prioritete koji polaze od ideje da opstanak čovječanstva moguće misliti u svjetlu univerzalnih načela ljudskih prava i etičkih dužnosti, pri čemu multikulturalizam predstavlja najvažniji, ali i najkrhkiji aspekt društvenog života, kako za Europu, tako i za Aziju. Kroz prizmu multikulturalizma, Šarčević razmatra dinamiku identiteta, slobode, mira i tolerancije, smatrajući da je razlika (*alteritas*) ključna za ljudsku evoluciju i samospoznaju. Pozivajući se na Habermasa i druge mislioce, Šarčević upućuje na duboke dileme unutar multikulturalizma, gdje se postavlja pitanje: koja prava imaju prioritet – individualna prava ili kolektivni identiteti? Naime, multikulturalizam zahtijeva etičku neutralnost pravnog sistema, ali i pravo na jednakost svih identiteta i subkultura, čime se treba balansirati jednakost i priznavanje kulturnih razlika; jer, iako je multikulturalizam nezaobilazno bitan za izgradnju pravednih društava, on mora biti usmjeren ka autentičnom priznavanju kulturnih razlika, a ne ka njihovom etičkom ili političkom zanemarivanju. Kao što Koslowski ukazuje, takav multikulturalizam može biti paravan za političko manipuliranje ili za izbjegavanje stvarnih kulturnih izazova, te stoga zahtijevana odgovornost društva nije samo u potpunom priznavanju raznolikosti, već u njegovoj sposobnosti da stvori prostor za dijalog, svjesnost o historijskim nepravdama i zajedničke vrijednosti koje stvaraju temelje zajedničkog života. Pored toga, Šarčević ukazuje na to da je prava snaga multikulturalizma u tome što omogućava izgradnju socijalne kohezije bez žrtvovanja raznolikosti. Tu se vraća na potrebu za odgovornošću pojedinca, grupe i države u očuvanju tih vrijednosti, ali i na etičko preispitivanje koje nudi filozofija kao sredstvo za jačanje ljudskih prava i dostojanstva. Iz navedenih postavki jasno se vidi da u filozofskom pristupu Šarčevića multikulturalizam nije samo teorijski postulat već ozbiljan, etički izazov za sve koji vjeruju da je istinski pluralizam moguć samo kroz iskreno poštovanje prava i vrijednosti svih kultura, naroda i pojedinaca. Prema njegovim riječima, ono što nedostaje u savremenim društvima jeste ona moralna osnova koja omogućava da se u isto vreme brani sloboda i odgovornost, koja se ne svodi samo na pravnu normu već i na aktivnu društvenu praksu koja čuva i promovise etičke vrijednosti na svakom nivou društva.

Razmatrajući etiku u kontekstu moderne civilizacije, Šarčević se bavi problemima društvenog napretka i njegovih posljedica na ljudsku prirodu, dočim proklamira etiku socijalne pravde, koja ne zanemaruje moralnu odgovornost i potrebu za jačanjem ljudskih prava u društvu, uz kritiku pozitivizma, utilitarizma i hedonizma. U tom pravcu, tematskom cjelinom „Tolerancija, sloboda i ljudska prava“, kandidat prezentuje Šarčevićeve postavke jedne složene dijalektike između tolerancije, slobode i ljudskih prava, u kojem je tolerancija osnovni moralni i politički princip, a sloboda i ljudska prava su neodvojivi od nje, uz dubiozne relacije filozofskih i političkih dimenzija tolerancije, s posebnim naglaskom na njezinu nužnost u kontekstu suvremenih društava. Tolerancija nije samo pasivno podnošenje različitosti, već aktivno razumijevanje i priznavanje drugih, kao i podnošenje nesuglasica i sukoba u ime veće slobode. Kao etički izazov – tolerancija, kako nas upozorava Šarčević, nije lako ostvariva vrijednost, jer podrazumijeva suočavanje s vlastitim ograničenjima i neslaganjima, što često vodi bolnim iskustvima, stoga je ona izazov, jer zahtijeva sposobnost za kritičko promišljanje i unutarnje preispitivanje svojih uvjerenja, dok istovremeno zahtijeva poštovanje slobode drugih. U tom smislu, on tvrdi da „tolerancija nije ni socijalna niti politička idila“, nego politički i pravni koncept koji podrazumijeva borbu protiv netolerancije koja želi uništiti slobodu. Tolerancija nije samo prihvatanje različitosti, nego i prepoznavanje nepravde i nasilja koje nastoji potisnuti slobodu drugih. Biti sposoban za toleranciju znači biti sposoban za traženje istine i slobode, pa čak i kad to znači suočavanje s vlastitim nemogućnostima, pri čemu ona nije tek politizirani pojam, već i moralni imperativ koji nas vodi prema istinskoj slobodi – slobodi koja nije samo odricanje od nasilja, nego aktivno traženje pravde; ona zahtijeva da se ne gledaju samo različitosti, nego da se razumije duboka vrijednost druge osobe u njezinoj „drugotnosti“. Ovdje se susrećemo s temom humanizma i pravde u odnosu na manjinske skupine koje zahtijevaju očuvanje svoje posebnosti i slobodu u procesu društvene integracije. Tolerancija, dakle, postaje praktični okvir za ostvarenje ljudskih prava i sloboda, ali i moralni poziv da

se ne zatvaramo u nacionalističke i religijske okvire koji nas isključuju iz šire zajednice. Tolerancija u tom smislu, prema Šarčeviću, ne predstavlja samo političko postignuće, već filozofsku vrlinu koja proizlazi iz priznavanja drugačijeg i postavljanja dijaloga kao sredstva za istinsku slobodu. On koristi encikliku pape Ivana Pavla II. *Fides et Ratio* kao smjernicu za oblikovanje dijaloga između religijskih i filozofskih tradicija, naglašavajući da istina nije nešto što se može posjedovati, već što se stalno traži i interpretira kroz razmjenu misli i tradicija. U odnosu na filozofski i pravni okvir za toleranciju Šarčević ne zanemaruje filozofski okvir za razumijevanje tolerancije, pozivajući se na filozofe poput Heideggera, Camusa, Kanta i Sloterdijka. Kandidat taj okvir povezuje s Kantom i njegovim konceptom moralnih zakona, prema kojem je tolerancija nužna za funkcioniranje moralne zajednice i priznavanje slobode i jednakosti svakog pojedinca. Kantov pojam kategoričkog imperativa postavlja temelje za razumijevanje tolerancije kao nužnog uvjeta za moralnu zajednicu. Stoga, prema Šarčeviću, tolerancija mora biti poduprta razumijevanjem i praksom slobode, koja nije samo politički nego i moralni imperativ. U Šarčevićevom kritičkom razmatranju tolerancije, ona se ne vidi samo kao običan politički postulat, već kao duboko ukorijenjena filozofska pozicija koja usmjerava traganje za istinom i slobodom, obje povezane u uzajamnom oblikovanju čovjekove sudbine. Tolerancija, prema njemu, nije samo društvena norma, već čin filozofskog samoproučavanja koji nudi mogućnost otvaranja prema svijetu, prema onima koji nisu samo "drugi", nego i oni čiji identiteti mogu biti potpuno različiti. U tom kontekstu, Šarčević upozorava na pogubne posljedice antropocentričnog pristupa svijetu, koji odvaj slobodu od pravde i pokušava stvoriti totalitarne oblike vladavine, bazirane na manipulaciji i potlačivanju. U analizi društvenih problema, Šarčević ukazuje na to da tolerancija nije samo kulturni ideal, već i pitanje političke stabilnosti i pravde. Problem netolerancije postaje jasniji u kontekstu suvremenih političkih izazova, uključujući ekstremizam, nacionalizam, i religijski fundamentalizam. Tolerancija postaje "demokratska provjera stabilnosti društvenog sistema", dok je nedostatak tolerancije indikacija većih društvenih problema. Potrebno je uočiti i složenost izazova koji dolaze iz pokušaja totalitarizirajućeg nametanja jedinstvenog etičkog okvira ili ideološkog sistema svim članovima društva.

Unutar cjeline „Dijalog i ljudska prava“, kandidat prezentuje bitne relacije dijaloga i ljudskih prava. Šarčević smatra da je Zapad evoluirao od idealizovane predstave o ljudskim pravima u društvo koje je preplavljeno ideološkim lažima i manipulacijama. On prepoznaje da ljudska prava više nisu utemeljena na istinskim vrijednostima, već na mitološkim i geopolitičkim narativima. Ovdje postavlja pitanje da li ljudska prava negiraju istinu ili nas vode ka njoj. Analizirajući povijesno iskustvo kolektivističkih i totalitarnih režima, Šarčević naglašava opasnosti kao što su totalitarizam, ratovi, rasizam i siromaštvo. U tom kontekstu, on poziva na kritički odnos prema ljudskim pravima i naglašava nužnost odbrane ljudske solidarnosti i vrijednosti života, pri čemu je nezaobilazno važno kultivisanje dijaloga i neizostavno potrebno prihvatanje različitosti, kao načina za prevazilaženje sukoba i izgradnju konstruktivnih međuljudskih odnosa. Šarčević, kao i Martin Buber, naglašava važnost susreta "Ja-Ti", unutar kojeg se prostor za dijalog otvara u međusobnom poštovanju i prepoznavanju dostojanstva svih pojedinaaca i zajednica, unatoč njihovim razlikama. U tom kontekstu, Šarčević povezuje dijalog između religijskih tradicija (posebno monoteističkih religija) s ljudskim pravima, ističući da one mogu biti temelj pluralističkog društva, pri čemu smatra da religije ne trebaju biti hijerarhijske, već da trebaju doprinositi zajedničkom moralnom okviru. On istrajno brani hermeneutiku koja razumije pluralni svijet i dijalog na kome je on jedino moguće. Riječ je o vrijednostima socio-moralnih struktura ljudskog života i iznad toga – kroz to razumijevanje održati ih bez potiranja, čime se želi utemeljiti mišljenje koje je sposobno i za sekularne i za religijske vrijednosti, i za etičke i za političke. Prema tome, etiku ljudskih prava Šarčević povezuje sa slobodnim dijalogom koji uključuje argumentaciju i razmjenu mišljenja, a gdje se ne traže samo pravda i istina, već i normativna legitimizacija vrijednosti unutar zajednice. Ovdje se povlači paralela s Habermasovim konceptom praktičnog diskursa, koji zahtijeva legitimaciju normi i vrijednosti kroz zajednički konsenzus. Šarčević vidi dijalog kao ključni instrument za smanjenje agresivnih poriva i prevazilaženje konflikata unutar društva, pri čemu pravi dijalog nije naprosto proces u kojem se prepoznaju i analiziraju različite ideje i perspektive, već istrajnost u nastojanju da se dođe do istinskog razumijevanja i etičkog konsenzusa. U tom kontekstu, dijalog, kako ga vidi Šarčević, postaje code za izgradnju novog društvenog ugovora, čijim se dešifriranjem ljudska prava i dužnosti ne

razumiju kao apstraktni principi, već kao konkretni alati za ostvarenje zajedničkog dobra. U tom procesu, dijalog postaje prostor za prepoznavanje i prihvaćanje različitosti, te za afirmaciju onih vrijednosti koje čine ljudsko postojanje dostojanstvenim i etički usmjerenim. Samo kroz dijalog, u kojem su sloboda, odgovornost i poštovanje međusobno povezani, moguće je stvoriti svijet u kojem svi ljudi, bez obzira na svoje porijeklo, vjerovanja ili kulturne tradicije, mogu živjeti u slobodi i dostojanstvu.

U narednoj cjelini „Ljudska prava, pravo na prirodu i filozofija prirode“, ukazivanjem na krizu savremenog društva, kandidat naglašava Šarčevićovo reflektiranje negativnih posljedica čovjekove dominacije nad prirodom, pri čemu se ljudska prava postavljaju, ne samo u kontekstu društvenih normi, već i u odnosu na širi ekološki okvir koji je nužan za opstanak svih živih bića na Zemlji, čime se razmatra i filozofski i etički okvir ljudskih prava. Tu se situiraju sljedeći problemski koncepti: ljudska prava i pravo na prirodu (pravo na prirodu nije samo pravo na njeno korišćenje, već i na njeno poštovanje i razumijevanje; ovo se vezuje za filozofske koncepte uzajamnosti i cikličnosti vremena, prema kojem je odnos prema prirodi zasnovan na uzajamnosti i harmoniji; naime, Šarčevićev poziv na očuvanje ravnoteže prirodnog svijeta i njeno postojanje unutar novog, održivog etičkog sistema je duboko ukorijenjen upravo u konceptima uzajamnosti i cikličnosti, koji prevazilaze klasične antropocentrične vrijednosti; kandidat se oslanja na ideje japanskog ethos-a, koji, umjesto da favorizuje individualizam, promovise harmoniju između ljudskih bića, drugih živih bića i prirode, pri čemu ova vizija naglašava potrebu za životom u skladu s prirodom i uzajamnosti, što postaje temelj novog razumevanja ljudskih prava); razaranja prirode i etička refleksija (ozbiljnom kritikom savremene ekologije, koja je došla do tačke nepopravljivog uništavanja ravnoteže ekosistema, što ugrožava opstanak mnogih vrsta, uključujući ljudsku, kandidat analizira kako su ekološke katastrofe povezane s novovjekovnim pristupom „volje za moć“, koji je izopačio pravo na život i prirodu; ovaj kritički pristup ne samo da se odnosi na ravnotežu u biosferi, već i na opasnost od moralnog kolapsa koji je rezultat tehnološke i industrijske dominacije; ekološki problemi postaju ne samo tehnički izazov, već i etičko pitanje, jer uništavanje prirode nije samo materijalni gubitak, već i gubitak duhovnih vrijednosti koje bi trebale usmjeravati ljudsko društvo; ovo povezivanje ekološke destrukcije i moralne odgovornosti podsjeća na kritiku antropocentričnih vrijednosti koje su vodile prema uništavanju ne samo prirodnog svijeta, već i ljudskih odnosa); filozofija prirode i postmoderni pluralizam (Šarčević poziva na filozofiju koja nadmašuje moderni pristup, favorizujući postmoderni pluralizam, u kojem bi različite kulture, religije i tradicije mogle koegzistirati u harmoniji, pri čemu postavljanje prava na prirodu kao centralnog pitanja ljudskih prava podrazumijeva da se priroda posmatra kao integralni dio ljudskog identiteta, a ne kao sredstvo za postizanje ljudskih ciljeva; kritika savremene civilizacije koja se temelji na tehnološkoj moći, a koja zanemaruje ekološke i etičke posljedice, podsjeća na opasnosti koje proističu iz jednog unilateralnog pristupa koji vodi do globalnih katastrofa; međutim, uzajamnost i cikličnost predstavljaju alternative dominaciji i ekološkoj devastaciji, dočim Šarčević kroz ove principe, poziva na izgradnju novog ethos-a, utemeljenog na poštovanju prirodnih zakona, uzajamnoj odgovornosti i harmoniji); potreba za novim etičko-epistemičkim i ekologijskim pristupom (Šarčević smatra da se mora kritički rekonstruisati istorija etike i uvesti nova saznanja o međusobnoj povezanosti svih životnih oblika, pri čemu, u tom procesu, filozofija prirode mora biti prožeta novim epistemološkim pristupima koji uključuju ekologiju i etiku međusobnog poštovanja). Šarčevićeva kritika konvencionalnog pristupa ljudskim pravima podsjeća nas da samo kroz stalnu samokritiku i svjesnost, uprkos podložnosti političkim i kulturnim manipulacijama, možemo razumjeti i zaštititi pravu vrijednost ljudskih prava.

U sljedećoj cjelini „Ljudska prava, kultura, kulturalizam i pluralizam“, kandidat iz perspektive savremenog društva razmatra duboku interakciju između ljudskih prava, kulturnih specifičnosti, etičkih normi i globalnog društva. Ovdje su tematizovani bitni kategorijalni konstrukti koji zahtijevaju analizu: ljudska prava i kultura (isticanjem univerzalne važnosti ljudskih prava u održavanju ljudske egzistencije i dostojanstva, Šarčević nam ustvari kazuje, kako uočava kandidat, ljudska prava ne samo da omogućavaju slobodu, već služe kao osnov za razvoj različitih kulturnih izraza unutar različitih

društvenih sistema); kultura i pluralizam (Šarčević se oslanja na teoriju kulturnog pluralizma, što znači da su kulture heterogene i ne mogu biti svedene na jednostavan, jedinstveni model, pri čemu svaka kultura ima svoje specifične vrijednosti i pristupe ljudskim pravima, što izaziva potrebu za međusobnim poštovanjem i dijalogom među kulturama; kultura se prikazuje kao višeznačna i ne može biti reducirana na jednostavnu interpretaciju); kulturalizam (ovaj pojam odnosi se na specifičan način razumijevanja kulture kao dominantne sile koja oblikuje društvene identitete i političke norme; kulturalizam se kritikuje zbog prekomjernog naglašavanja jedne kulture ili etničke grupe u društvu, što može dovesti do isključivosti naspram drugih i isključivanja drugih, jer, važno je naglasiti da kultura ne može postojati u vakuumu, bez dijaloga i koegzistencije s drugim kulturama); globalni kontekst i univerzalnost ljudskih prava (shvatanje važnosti univerzalnosti ljudskih prava u globalnom kontekstu podrazumijeva da su ljudska prava međunarodno priznati principi koji ne ovise o kulturnim ili vjerskim razlikama; unatoč razlici među kulturama, ljudska prava predstavljaju univerzalnu osnovu za međusobno poštovanje i dostojanstvo svih ljudi); etika, odgovornost i sloboda (ovdje se akcentuje sloboda pojedinca u okviru odgovornosti prema zajednici, pri čemu svaka kultura mora balansirati slobodu pojedinca i odgovornost prema drugim ljudima za razliku od problema relativizma, koji može voditi ka moralnoj ravnodušnosti; s obzirom na pluralizam, etičke vrijednosti se razvijaju u specifičnim kulturnim i povijesnim okvirima, pa se etičke norme ne mogu jednostavno primijeniti univerzalno); kritika evropocentrizma (ovdje se uočava da je evropocentrični pristup u kojem se zapadni, moderni način života vidi kao superioran, kao onaj pristup koji stvara iluziju da su druge kulture inferiorne ili manje razvijene; stoga, Šarčević poziva na kritičko preispitivanje takvih stavova kroz prizmu pluralizma i interkulturalnog dijaloga); hermeneutika i dijalog među kulturama (Šarčević zagovara razvoj kulturne hermeneutike koja bi omogućila razumijevanje različitih kultura kroz dijalog, što uključuje potrebu za otvorenosti prema različitim idejama i vrijednostima, gdje se priznaje pluralizam kao temelj za interakciju i razumijevanje među kulturama); paternalizam i kolonijalna ideologija (riječ je o uvjerenju da su neki narodi "podanici" koji ne mogu sami upravljati svojim političkim životima, te da im je potrebna zaštita i nadzor od "superiornih" bijelaca, što je povezano s negativnim pogledima na autonomiju i prava urođeničkih naroda); kritika multikulturalizma (Terry Eagleton iznosi stav da je pluralizam koji se slavi bez razmišljanja o njegovim negativnim aspektima (kao što je rasizam) površno shvaćen, što se odnosi na pitanje kako različite kulture mogu koegzistirati u globaliziranom društvu); prava manjina i etnička prava (kritikuje se međunarodno pravo koje nije tretiralo urođeničke narode kao ravnopravne subjekte, te se postavlja pitanje kako se pravična prava manjina mogu osigurati, u kontekstu borbe za ravnopravnost i priznanje etničkih grupa); nacionalna pripadnost i multikulturalizam (Šarčević analizira različite pristupe nacionizmu, gdje se jedan temeljni pristup zasniva na političkim i pravnim principima (Kymlicka), a drugi na kulturnoj pripadnosti, pri čemu se diskutira o važnosti integracije i prihvatanja različitih kultura unutar šire političke zajednice); pluralizam, demokracija i etika (uočava se potreba za priznavanjem i prihvatanjem pluralizma, ali također i opasnost od njegovog pervertiranja u homogenizaciju, pri čemu Šarčević postavlja pitanje kako bi trebali izgledati moralni principi i prava koja omogućavaju suživot raznih kultura, religija i tradicija); kritički stav prema globalnim ideologijama (postoji upozorenje protiv dominantnih zapadnih svjetonazora koji žele univerbalizirati svoje vrijednosti i nametnuti ih ostatku svijeta; diskutira se o "sukobu civilizacija" i važnosti ravnoteže između različitih kultura i tradicija); humanizam i ljudska prava (u duhu humanizma, fokus je na značaj ljudskih prava kao univerzalnih principa koji nadmašuju nacionalne i kulturne razlike, pri čemu se istražuje poštovanje i odgovornost prema drugim kulturama, uz naglasak na slobodu, jednakost i dostojanstvo); interkulturalizam i globalni ethos (naglašava se važnost interkulturalnog dijaloga kao sredstva za stvaranje globalnog ethosa zasnovanog na solidarnosti, poštovanju i uzajamnom učenju između kultura, što je jedan od postulata stvaranja održivih i mirnih društava kroz uključivanje i poštovanje raznolikosti); kreativnost, umjetnost i identitet (umjetnost i kreativnost se ističu kao sredstva koja omogućavaju razumijevanje drugih kultura i stvaranje novih obrazaca suživota, dok se identitet vidi kao pluralni i dinamički proces koji ne bi trebao biti vezan za rigidne, ograničavajuće norme); izgradnja globalne zajednice (kroz prizmu ljudskih prava, upućuje se apel na izgradnju globalne zajednice koja omogućava ljudima svih kultura i identiteta da žive u skladu sa svojim vrijednostima i vjerovanjima, što zahtijeva stvaranje kulture koja cijeni različitosti, omogućujući zajednički život u

miru, slobodi i poštovanju).

U cjelini „Novi diskurs kao novi ethos ljudskih prava“, kandidat obrazlaže, dešifruje prostor u kome se ne samo prepoznaju razlike, već se one koriste kao alat za izgradnju novih oblika zajedničkog života, što implicira aktivnu participaciju u procesima koji vode ka globalnoj odgovornosti, ethosnoj i interkulturalnoj harmonizaciji ljudskih prava. Riječ je o sljedećim konceptima: nova etika i filozofska tradicija (Šarčević se protivi zastarjelim filozofskim tradicijama koje više ne mogu adekvatno adresirati izazove modernog društva; postavlja se potreba za novom etikom, koja ne smatra znanje kao moć, već se usmjerava ka stvaranju društva koje ne koristi ljudska prava za dominaciju, već za istinsku slobodu i mogućnost traganja za egzistencijalnom istinom); razlikovanje između moralizma i moralnosti (u kontekstu novog društva, moralizam je suprotan utemeljenoj moralnoj svijesti koja se temelji na solidarnoj odgovornosti i normama uzajamnosti, pri čemu etika za novi mišljenijum ne može biti jednostrana – mora uvažavati pluralizam i multikulturalizam); kritika kartesianizma i emotivizma (Šarčević poziva na novi pristup razumijevanju moralnosti, koji uključuje povratak moralnog uma, uz odbacivanje isključivosti kartesianizma i emotivizma koji negiraju objektivnu valjanost moralnih stavova); koncepcija uzajamne odgovornosti (moralna svijest se temelji na uzajamnoj odgovornosti i solidarnosti unutar državnog i pravnog poretka, dok je država okvir za ostvarivanje ljudskih prava i koegzistencije, čiji temelj je međusobno poštovanje); ljudska prava i globalni ethos (Šarčević ističe da ljudska prava ne smiju biti uvjetovana kulturnim ili nacionalnim okvirima, te da treba izgraditi globalni ethos koji poštuje ljudska prava kao univerzalno dobro); filozofija odgovornosti (Šarčević se poziva na etiku odgovornosti (npr. Jonas), koja obuhvata odgovornost za budućnost čovječanstva i prirodu, pri čemu problem ekologije, biosfere i opstanka ljudskog roda stavlja u prvi plan kao odgovornost za očuvanje prirode i održivi razvoj); kritika multikulturalizma (iako multikulturalizam nudi mogućnost koegzistencije kultura, Šarčević kritikuje jednostran pristup koji zanemaruje izazove pluralizma, uz uvjerenje da multikulturalizam može biti samo statična ideja ili utopija bez uključivanja dinamičnih i evolutivnih aspekata kulture, što može dovesti do njegovog poraza); pravna i moralna odgovornost u kontekstu ljudskih prava (postuliranje ljudskih prava kao neotuđivih vrijednosti povezano je s idejom odgovornosti prema drugim ljudima i budućnosti, pri čemu svaka osoba ima pravo na ljudska prava, što uključuje odgovornost prema drugim ljudskim bićima i prirodi); interkulturalni dijalog i razumijevanje (Šarčević poziva na dijalog između Istoka i Zapada, sugerirajući da Evropa treba prepoznati i usvojiti mudrosti iz azijskih filozofija, čime bi nastala sinteza u razumijevanju etike i ljudskih prava; novi diskurs o ljudskim pravima (novi diskurs ljudskih prava treba biti usmjeren ka globalnoj koegzistenciji, prema kome je bitna zajednička sudbina svih ljudi, sa naglaskom na odgovornost prema biosferi i dugoročnoj održivosti, pri čemu taj diskurs podrazumijeva i odgovornost za kulturnu i etničku ravnotežu unutar svjetskog društva); pravo na samoopredjeljenje i odgovornost prema drugima (svaka individua ima pravo na vlastiti identitet, ali istovremeno, mora postojati odgovornost prema drugim kulturama i zajednicama, s ciljem izgradnje zajedničkog dobra i zajedničke sudbine); ljudska prava i partikularizam (u savremenim društvima svaki pravni poredak odražava specifičan oblik života, a ne samo univerzalna prava, pri čemu se razmatraju dileme oko individualnih prava i njihovih granica u odnosu na zajedničke interese, te nužnost balansiranja između tih interesa); etička rasprava o ljudskim pravima (Šarčević istražuje etičke temelje ljudskih prava, kroz pojmove poput približne jednakosti, ranjivosti ljudi i prirode, kao i potrebe za normativizacijom etičkih principa, sa posebnim osvrtom o mogućnosti zaštite ljudskih prava u kontekstu globalnih etičkih izazova i multikulturalizma); multikulturalizam i integracija (pitanje integracije vs. shizofrenije postavlja se u kontekstu 20. vijeka, usmjereno na integraciju različitih subkultura i grupa u zajednički politički i pravni okvir; u kontekstu suprostavljanja asimilaciji, razmatra se kako tolerancija u multikulturalnim društvima treba biti razumljena, pri čemu Šarčević citira Habermasa, koji naglašava da priznanje drugih kultura mora biti uzajamno, bez ugrožavanja vlastitih vrijednosti); pravda vs. dobro (razmatra se problematika pravičnosti u odnosu na dobro, kao pitanje koje Šarčević postavlja nasuprot nominalizmu unutar kojeg se reduciraju univerzalni principi na partikularne životne svjetove; naglašava se da pravda može biti usmjerena ka dobru, a da se priznanje drugih formi života ne smije koristiti kao izgovor za ponižavanje ili zanemarivanje njihovih vrijednosti); svjetski ethos i pravni okvir (Helmud Schmidt se navodi kao

primjer političkog lidera koji je razumio važnost slobode u odnosu na slobodu drugih; iako se ovi principi često temelje na tradicijama i kulturama, ovdje se naglašava važnost konstituisanja globalnog ethosa kao sredstva za izgradnju univerzalnog pravnog sistema, pri čemu se svjetsko građansko pravo vidi kao uporište za prevazilaženje problema nacionalnog suvereniteta, genocida i zločina protiv ljudskih prava); princip subsidiarnih normi i samooblikovanja (razmatraju principi kao što su subsidiaritet i autonomija, te kako oni igraju ulogu u povezivanju političkog zakonodavstva i samooblikovanja društava pri čemu kultura odlučivanja i samooblikovanja unutar socijalnih institucija postaje ključna za postizanje ravnoteže između individualnog identiteta i kolektivnih kulturnih vrijednosti); totalitarizam i opasnosti njegove ponovne pojave (Šarčević se referira na Hannah Arendt za razumijevanje opasnosti koje nosi totalitarizam, te za analizu kako se u političkom kontekstu razaraju temeljna prava i slobode, što destruiira mogućnost samorazumijevanja naroda, pri čemu slijedi analiza – kako ideologije, poput nacionalizma i imperijalizma, omogućavaju pojavu totalitarnih režima i kako se njihove karakteristike moraju analizirati kroz društvene i kulturne prizme); relacija ljudskih prava i suvereniteta (razmatraju se mehanizmi za obaranje nacionalnih suvereniteta u slučajevima zločina protiv ljudskih prava, uz poseban naglasak na međunarodnu odgovornost za zaštitu prava svih ljudi i naroda, pri čemu se Habermasovo pitanje o primjeni sile odnosi na intervenciju demokratija kada je potrebno spriječiti zločine ili genocid, naglašavanjem važnosti globalnog angažmana za ljudska prava); integracija, normativnost i komunikacija u multikulturalnom društvu (Šarčević stavlja naglasak na potrebu intersubjektivnog priznavanja kultura i identiteta, ali i upozorava na problem pluralističkog relativizma u multikulturalnim društvima, koji može dovesti do nedostatka sposobnosti za kulturnu kooperaciju, pri čemu se razmatra kako globalizacija i elektronska civilizacija mogu uticati na savremenu etiku i odnos pojedinca prema društvu, slobodi i normama); estetičko iskustvo u etici (Šarčević estetiku povezuje s etikom, razmatrajući kako estetska iskustva mogu biti put ka razumijevanju i prevazilaženju društvenih i političkih problema, dočim se pitanje umjetnosti i subjektivnog uma postavlja u kontekstu traženja globalnog konsenzusa o moralnim vrijednostima i humanosti, ukazivanjem na sposobnosti čovjeka da se uzdigne iznad partikularnih interesa ka univerzalnoj harmoniji); komunikacija i politički prostor (Arendt i Šarčević ističu važnost komunikacije u političkom životu, kao ključne komponente za očuvanje slobode i demokratije u kontekstu postmoderne politike, pri čemu komunikacija između ljudi omogućava kooperativno djelovanje i razmjenu ideja, na čemu se grade temelji političke zajednice; javna autonomija građana postaje osnovni princip za stvaranje stabilnog demokratskog poretka; demokratski politički sistem trebao bi garantovati slobodu svakog građanina i omogućiti mu političko učešće bez vanjskih ili unutrašnjih pritisaka); ontološka i politička dimenzija ljudskih prava (ontološka dimenzija ljudskih prava odnosi se na inherentno pravo svakog čovjeka da uživa u ljudskim pravima po rođenju, dok je politička dimenzija usmjerena na ostvarivanje tih prava unutar određenog političkog okvira, odnosno države; u savremenoj primjeni ljudskih prava, politička dimenzija se često zanemaruje, što može dovesti do arbitarnosti i kontingencije); povezanost moći i sile (kao kolektivna ljudska djelatnost, moć omogućava kooperativno djelovanje i političko učešće, a sila je destruktivna i teži zlostavljanju moći bez ikakvih moralnih ograničenja; moć, u ovom kontekstu, predstavlja osnovu političke zajednice, dok sila podrazumijeva manipulaciju i kontrolu, što je opasno za slobodu i političku autonomiju); demokratija i moralni cilj (demokratija se ne sagledava samo kao politički sistem, već kao moralni cilj, koji osigurava dostojanstvo i vrijednost individue, jer, kroz pravo na sudjelovanje i komunikaciju, građani ostvaruju svoje slobode unutar sistema koji poštuje ljudska prava).

U posljednjoj cjelini ovog potpoglavlja „Humanističke perspektive etike ljudskih prava“, kandidat daje esencijalizovano dedukovanje svih bitnih tačaka Šarčevićeve etike ljudskih prava u kontekstu njenih humanističkih perspektiva, među kojima se izdvajaju sljedeće najvažnije teme i pojmovi: humanizam (riječ je o centralnom pojmu u Šarčevićevoj etici ljudskih prava koji se temelji na slobodi, odgovornosti i moralu, a ne na religijskom idolopoklonstvu); ljudska prava i sloboda (ljudska prava u njegovoj etici predstavljaju univerzalne vrijednosti koje su od temeljne važnosti za čovječanstvo, kao što su sloboda mišljenja, vjerovanja i drugih osnovnih ljudskih sloboda, pri čemu se Šarčević protivi svim oblicima opresije, bilo da se radi o političkoj, religijskoj ili kulturnoj

potlačenosti); multikulturalizam i pluralizam (Šarčević ističe važnost multikulturalizma i pluralizma u društvima, podupirući etnokulturna prava i kulturnu politiku koja omogućava slobodno i ravnopravno postojanje različitih kultura, religija i tradicija, dočim zastupa mišljenje da je kroz takvu raznolikost moguće postići zajednički ljudski napredak); svjetski ethos (jedan od važnih aspekata Šarčevićevog promišljanja je globalni, svjetski ethos, odnosno zajednička odgovornost svih ljudi prema svijetu i prirodi, uz naglašenu potrebu za globalnom etikom koja uzima u obzir poštovanje ljudskog dostojanstva i ekološku odgovornost, povezujući ljudska prava sa pitanjima zaštite okoliša i održivosti); Kantov kategorički imperativ (Šarčević se oslanja na Kantovu filozofiju, proširujući njegovu etiku na globalnu dimenziju, pri čemu kategorički imperativ ne treba biti samo smjernica za međuljudske odnose, već i za odnos čovjeka prema prirodi i okolišu, jer, pitanje ekologije postaje suštinski bitno za ostvarenje ljudskih prava, jer, prava na život i slobodu nisu moguća bez očuvanja zdrave životne sredine); fenomenologija kršenja ljudskih prava (Šarčević analizira globalnu fenomenologiju kršenja ljudskih prava, upućujući na ozbiljan problem nepoštovanja tih prava u mnogim dijelovima svijeta, uz različite oblike diskriminacije, nasilja i represije, kao i globalnu nejednakost koja ometa ostvarenje punog ljudskog potencijala); moralna odgovornost i povijesni kontekst (etika ljudskih prava kod Šarčevića je usko povezana s moralnom odgovornošću prema prošlim i budućim generacijama; on ukazuje na to da se ljudska prava ne mogu promatrati izvan povijesnog i kulturnog konteksta, te da je potrebno stalno propitivati i usklađivati ljudska prava s promjenama u društvenim i planetarnim okolnostima); svjetski građanski rat i društvena odgovornost (Šarčević analizira prijetnje globalnim sukobima, poput svjetskog građanskog rata, koji bi mogao nastati uslijed nesigurnosti u ljudskim pravima i društvenim nejednakostima; on smatra da je nužno razvijati svijest o globalnoj odgovornosti i solidarnosti, kako bi se spriječile nove tragedije i nasilje); uloga etike u savremenim izazovima (Šarčević ističe da etička teorija često izostavlja konkretna pitanja koja su relevantna za današnje društvo, poput nuklearne prijetnje, ekološke krize i globalne nejednakosti, pri čemu apeluje na filozofe i teoretičare da se usmjere na ove realne izazove i da razvijaju etičke teorije koje su u skladu s potrebama današnjeg svijeta); lična i planetarna odgovornost (temeljna je ideja da ljudska prava nisu samo individualna prava, nego i kolektivna odgovornost, jer, svaka osoba ima odgovornost prema svijetu i društvu u kojem živi, kao i prema budućim generacijama, što uključuje odgovornost prema prirodi i očuvanju planete); krize i ljudska prava (Šarčević ističe kako različite krize u svijetu – ekonomske, političke, ekološke – postavljaju pitanje da li bi se one mogle izbjeći da su ljudska prava i demokracija ostvareni na jasniji, produktivniji način, jer, u ovom kontekstu, ljudska prava nisu samo apstraktne kategorije, već su direktno povezane sa stvarnim svjetskim problemima i krizama); demokratija i ljudska prava (postavlja se pitanje mogu li ljudska prava postojati bez demokratije i mogu li biti legitimna na međunarodnom nivou, pri čemu Šarčević, kroz svoje humanističke stavove, povezuje ljudska prava sa demokratskim vrijednostima, naglašavajući da je ostvarenje ljudskih prava suštinski važno za sprječavanje društvenih i političkih nepravdi); biofilni individuum (Šarčević se oslanja na koncept "biofilnog individuum", koji je vitalistički sposoban interpretirati situacije bezkonfliktnih duhovno-povijesnih situacija; ovaj pojam se oslanja na životnu filozofiju koja promiče toleranciju, multikulturalizam i poštovanje života); univerzalnost etičkih principa (univerzalni etički principi kao što su pravednost, jednakost, recipročnost, sloboda, tolerancija i dijalog, oblikuju osnovu Šarčevićeve etike ljudskih prava; naime, ljudska prava, prema Šarčeviću, nisu samo pravne norme, već i moralni principi koji obuhvataju sve ljude, bez obzira na njihov kulturni, nacionalni ili religijski identitet); veza između čovjeka i prirode (Šarčević ne zanemaruje povezanost ljudskih prava s prirodom, koja u njegovoj etici, obuhvataju odnos između čovjeka i prirodnog svijeta, naglašavajući pravo na zdravu životnu sredinu kao ključnu komponentu ljudskog postojanja); kritika zloupotrebe slobode mišljenja (pravo na slobodu mišljenja treba biti utemeljeno na odgovornosti prema drugima i da se ne smije koristiti kao izgovor za širenje netolerancije ili nasilja, pri čemu Šarčević ukazuje na zloupotrebu slobode mišljenja, kada se koristi za unižavanje ili povređivanje drugih); trezven humanizam (sintagma unutar Šarčevićeve etike ljudskih prava kojom se naglašava važnost trezvenog humanizma, ali također poziva na moralnu odgovornost; protivi se svim oblicima ekstremnog nasilja i traži način da se ljudski životi sačuvaju u procesu izgradnje pravednog svijeta); nova filozofija slobode (prema Šarčeviću sloboda mora biti realizirana kroz djelovanje, ne samo kroz mišljenje i govor, pri čemu on poziva na humanizaciju svijeta, povezivanje etičkog i

estetskog principa, pluralizma, istine, autonomije i priznavanja Drugog u njegovoj drugotnosti); globalni ethos i svjetsko građanstvo (ljuska prava su za Šarčevića globalni ethos, jer je čovjek "građanin svijeta", on poziva na solidarnost prema svima koji pate širom svijeta, a što podrazumijeva suprotstavljanje monocentrizmu i monokulturalizmu te promicanje pluralizma i multikulturalizma kao temelja za globalni mir i ljudsku sigurnost); moralni univerzalizam i multikulturalizam (Šarčević vjeruje u moralni univerzalizam samo u onoj mjeri u kojoj uključuje moralne i multikulturalne vrijednosti, pri čemu ljudska prava u njegovoj etici predstavljaju osnovu za dostojanstven i pravedan život svih ljudi, jer se temelje na slobodi, jednakosti i zajedničkom poštovanju); etika, politika i pravo (Šarčević vidi ljudska prava kao integralni dio političkog i pravnog sustava, pri čemu se pravo na ljudska prava u demokratskoj državi postavlja u kontekst univerzalne etičke dimenzije, u kojoj se ljudi prepoznaju kao moralni subjekti, a društveni sustav postaje pravična kooperacija koja se protivi siromaštvu, primitivizmu i demagogiji); jednakost i solidarno društvo (u osnovi ljudskih prava jeste jednakost, koja kao temeljna vrijednost omogućava ravnopravno sudjelovanje u kulturnom i društvenom životu; ono je stalno otvoren poziv na izgradnju društva zasnovanog na solidarnosti, jednakosti i mogućnostima za ljudsku emancipaciju); globalni izazovi: ekološke i nuklearne prijetnje (Šarčević ukazuje na to da etika ljudskih prava mora biti utemeljena na suočavanju s globalnim izazovima, kao što su nuklearna prijetnja i ekološka kriza; ljudska prava i odgovornost prema prirodi moraju biti integrirani, jer pravo na život nije ostvarivo bez prava na očuvanje okoliša); rehabilitacija pojma moći (rehabilitacija pojma moći suđenja, prema Šarčeviću, nužna je za postizanje globalnog građanstva, pri čemu sloboda, u njegovoj filozofiji, nije samo u spoznaji, već u prosuđivanju, donošenju etičkih odluka koje oblikuju svijet svjetskog građanstva, temeljen na pacifizmu i poštovanju ljudskih prava); nadvremenost humanizma (Šarčevićev humanizam nadmašuje vremenske okvire jer je usmjeren ne samo na prošlost i sadašnjost, već i na budućnost čovječanstva; njegova filozofija ljudskih prava nosi univerzalnu poruku, relevantnu za svakog pojedinca, bez obzira na etničku ili kulturnu pripadnost).

Ova etička razmatranja temelje se na Šarčevićevom pristupu koji humanizam povezuje s praktičnim filozofskim pitanjima, propitujući odnose između moralnih vrijednosti, pozitivnog prava i globalne odgovornosti. U njegovoj etici ljudskih prava, sloboda i pravda nisu samo pravni postulat, već univerzalni principi koji moraju biti prilagođeni izazovima globalnog društva i ekologije. Ova Šarčevićeva etika duboko je ukorijenjena u univerzalnim moralnim načelima i filozofiji slobode, s posebnim naglaskom na multikulturalizam, egalitarizam i globalnu odgovornost. Njegov humanizam promiče poštovanje svih ljudskih bića i njihovu povezanost s prirodom, te poziva na akciju u suočavanju s izazovima modernog svijeta.

Posljednje potpoglavlje u okviru etičkih aspekata Šarčevićeve filozofije jeste cjelina "Kriptoetika kao est/etika". Riječ je o složenom teorijskom okviru u kojem se umjetnost ne posmatra samo kroz svoju estetsku vrijednost, već i kroz njezinu moralnu i etičku dimenziju. Temeljni pojam ovog pristupa je kriptoetika, koja, prema Šarčeviću, u umjetnosti ne traži samo ljepotu, već i dobro, čime se estetski i moralni aspekti spajaju u jedinstvenu cjelinu. Ovaj koncept omogućava umjetnosti da ne bude samo lijepa, već i moralno relevantna, predstavljajući visoki moralni imperativ u svijetu obilježenom ratovima, sukobima i političkim iluzijama. U analizi pojma kriptoetike, Šarčević polazi od filozofske estetike, koja se bavi pitanjem istine i njezine povezanosti s umjetnošću. On kritikuje redukcionističke pristupe koji umjetnost svode na instrument moraliziranja ili političkog angažmana, ističući da je prava umjetnost uvijek više od toga – ona je prostor za etičko iskušavanje i moralno preispitivanje. Umjetnost, kako Šarčević smatra, kroz svoje fantazije, sjećanja, riječi i iskustvo postavlja pitanja o slobodi, istini, i postojanju, čime omogućava čovjeku da se suoči s patičkom prirodom svijeta. Estetička istina za Šarčevića ne znači fiksiranu, objektivnu vrijednost, već otvoreni proces koji omogućava moralno čišćenje i tranziciju prema slobodi. Dva su temeljna kriptoetička polazišta u Šarčevićevom radu: teorija drame i estetika kao kriptoetika, gdje on istražuje moralnu dimenziju umjetnosti kroz analize književnosti, slikarstva, muzike i filma. Njegovo polazište, posebno u kontekstu ratnih i političkih tema, usmjereno je na etičko preispitivanje umjetnosti i njenog utjecaja na društvo. Kroz dramsatične situacije u umjetnosti, čovjek je pozvan da se suoči s vlastitim moralnim dilemama,

dok umjetnost kao cjelina omogućava tranziciju iznad boli i patnje ka višim moralnim i etičkim oblicima spoznaje. Šarčevićeva ideja o kryptoetici kao est/etici nudi duboko i kritičko razumijevanje umjetnosti. Ona ukazuje na to da umjetnost nije samo akt estetskog uživanja, već da kroz estetičko preispitivanje svijeta umjetnost može osvjetliti etičke dileme, pružiti kritiku postojećih vrijednosti i potaknuti moralnu emancipaciju. Kryptoetika je, prema tome, ne samo filozofski okvir, već način postojanja i djelovanja u svijetu koji teži postizanju etičke dubine i odgovornosti prema stvarnosti, čak i kroz složene, apstraktne i neizravne oblike umjetničkog izražavanja. Konačno, Šarčevićev pristup kryptoetici kao est/etici ne zahtijeva samo intelektualnu refleksiju, već i aktivno suočavanje sa stvarnostima koje umjetnost postavlja. On smatra da prava umjetnost ne može biti neutralna u moralnom smislu – ona mora angažirati umjetnika i publiku u pitanju istinskog života i moralnih vrijednosti, pri čemu sva životna pitanja terminiraju u estetskim odgovorima, u istini umjetničkih djela.

Četvrto poglavlje, „Zaključna razmatranja“, sastoji se od tri potpoglavlja. Prvo potpoglavlje nosi naslov „Značaj Šarčevićeve etike za humanizam“, gdje kandidat najprije eksplicira dio svojih promišljanja o najbitnijim pojmovima i sintagmama: humanizam i etika; kritika današnjeg društva; racionalnost i autonomija; suočavanje s izazovima postojanja; hermeneutika i dekonstruisanje; filozofija i etika kao alat za društvene promjene; moralni univerzum i etička odgovornost; novi humanizam; moralna filozofija i duhovna-kritička funkcija; Šarčevićev humanizam; moralna autonomija i kritika moralne svijesti; filozofija humanizma i etička globalnost; tehnika i modernost; univerzalne etičke vrijednosti. Značaj Šarčevićeve etike za humanizam se ogleda u tome što ona nudi duboku refleksiju o stanju današnjeg svijeta i postavlja kritičke i moralne temelje za izgradnju bolje, etički odgovorne i održive budućnosti. Kroz njegovu moralnu filozofiju, humanizam se prepoznaje kao dinamičan, angažovan proces, koji se ne zadovoljava sa apstraktnim teorijama, već se primjenjuje u svakodnevnim životnim i društvenim situacijama, sa ciljem postizanja harmonije između čovjeka, društva i prirode. Drugo potpoglavlje završnih razmatranja, „Značenje Šarčevićevo humanizma za etiku“, daje ishodišna promišljanja čije se središnje tematike centriraju oko sljedećih pojmova/sintagmi: humanizam; etički idealizam; moralna odgovornost; ekološki humanizam; ontološko-antropološki balast; autonomija i heteronomija; teleologija humanizma. U Šarčevićevom pristupu humanizmu, filozofija nije samo teorijska spekulacija, već praktično utemeljena filozofija života koja se bavi pitanjima moralne odgovornosti, ekološkog aktivizma, i kritike društvenih struktura; ovaj humanizam nije idealistički u apsolutnom smislu, već je kritički i refleksivni odgovor na realne izazove modernog svijeta. Temeljne vrijednosti koje on zagovara su dostojanstvo, sloboda, moralna odgovornost, i kritičko mišljenje, a njegova misija je izgraditi etički okvir koji će voditi prema održivom i pravednom društvu. Završnim potpoglavljem zaključnih razmatranja, u naslovu „Cjelovitost koncepcije humanizma Abdulaha Šarčevića u totalitetu moralnih izazova egzistiranja i opstajanja“, kandidat daje presjek koncepcije humanizma Abdulaha Šarčevića u kontekstu moralnih izazova egzistiranja i opstajanja.

Kandidat je naučno dosljedno, argumentovano i odgovorno izveo zaključke da je Šarčević u svom humanizmu prepoznao filozofiju kao alat za kritičko promišljanje stvarnosti i izazova s kojima se čovjek i čovječanstvo suočavaju, posebno u vremenu vladavine moći i autoriteta, upućujući otvoreni poziv na dijalog među kulturama, etnosima i tradicijama; da se njegova humanistička filozofija temelji na ideji univerzalnosti, pri čemu se ističe važnost razumijevanja i prepoznavanja zajedničkih vrijednosti, mimo nametanja jedinstvenih normi. U tom smislu, filozofija Abdulaha Šarčevića postavlja temelje za izgradnju globalnog etičkog okvira koji bi omogućio suživot i poštovanje različitosti, dok se moralnost ne redukuje na puki moralizam, već se razmatra u kontekstu slobode, odgovornosti i humanističkih ciljeva, čime se otkriva potreba za novim načinom razmišljanja, za kritičkom refleksijom o društvenim odnosima i potrebama za humanizacijom i etizacijom znanja. Ovakav humanizam traži aktivan angažman svakog pojedinca u razumijevanju i razvoju moralnih vrijednosti, u skladu sa potrebom za dijalogom, tolerancijom i uzajamnim poštovanjem.

Šarčević ne prihvata status quo, već svojim filozofskim i etičkim učenjima poziva na preispitivanje i redefiniranje postojećih vrijednosti, ističući da ljudski progres zavisi od sposobnosti prepoznavanja i

usmjeravanja moralnih i etičkih normi u cilju stvaranja boljeg, pravednijeg društva. U konačnici, Šarčevićeva koncepcija humanizma je filozofija koja se uspinje iznad dogmi i partikularnih interesa, pozivajući na univerzalne vrijednosti i duboku vjeru u moć dijaloga, prijateljstva, ljubavi i solidarnosti kao osnovnih pokretača ljudske izvrsnosti i društvenog napretka.
2. Vrednovanje disertacije 2.1. Problem (navesti neriješena i kontradiktorna mišljenja o istraživačkom problemu I dosadašnjim pokušajima rješavanja problema, rješenja do kojih su došli drugi autori, ocjenu osnove disertacije u skladu sa radovima i istraživanjima kandidata i način njihove veze sa samom disertacijom)
Disertacija mr Eška Muratovića nastala je kao rezultat proučavanja Šarčevićevog filozofskog djela, a posebno njegovog etičkog aspekta, u okviru njegovog akademskog, spisateljskog i društvenog angažmana, u čijem se okrilju ocrta njegov imponzantan opus kao znanstveno relevantna problematika i filozofska tematika, što ga čini jednim od najznačajnijih filozofskih ličnosti na balkanskom prostoru, pa i šire. Između ostalog, o tome svjedoče i brojne eminentne nagrade u Bosni i Hercegovini i regionu, a što je prepoznato i krunisano sa svjetski relevantnih znanstveno-akademskih adresa u svojstvu dobijanja Svjetske nagrade za humanizam od strane Ohijske akademije za humanizam za 2021. godinu. Naime, u Šarčevićevom humanizmu društveni izazovi postaju poziv za aktivnu transformaciju, ne samo u intelektualnom, nego i u praktičnom, društvenom i globalnom smislu, a njegova filozofska i etička misao je, pored ostalog, prepoznata u svojstvu traganja za alternativama svijeta i mišljenja, kao jedna nova kultura mišljenja, jedna nova etička i misaona strategija koja je – s one strane iskustva svakog nasilja, kome suprotstavlja pluralistički ustrojen svijet, u normi tolerancije, solidarnosti i priznavanja drugog, u pluralizmu znanja, u multiverzumu tradicija, kultura, iskustava svijeta, unutar kojih ideali slobode i istine dobijaju jedno novo važenje i jedan novi život. Možemo konstatovati da je kandidat ovom doktorskom disertacijom prvi sagledao i hermeneutizovao, predstavio i aktualizovao najvažnije aspekte filozofsko-kritičke i etičko-humanističke misli Abdulaha Šarčevića. Osim toga, bibliografiju o Šarčevićevom filozofsko-etičkom opusu kandidat je upotpunio sa nekoliko naučnih radova koje je objavio u relevantnim časopisima, a neke je prezentovao i na značajnim međunarodnim naučnim simpozijima, čime se potvrđuje visoka istraživačka disertabilnost ovog rada. Predmet ove doktorske disertacije su, dakle, filozofska misao i humanistički svjetonazori Abdulaha Šarčevića, sa posebnim naglaskom na njihove filozofsko-kritičke podsticaje i etičke implikacije. Radi se o temi koja nije u dovoljnoj mjeri istražena na našim prostorima, i koja zbog svoje interdisciplinarnosti iziskuje temeljit pristup koji uključuje filozofske, etičke i sociološke perspektive. Disertacija mr Eška Muratovića tretira Šarčevićev filozofski opus kao integralnu vertikalnu, s posebnim naglaskom na njegovoj kritici modernih filozofskih paradigmi i doprinosu savremenom humanizmu. Kako bi se u potpunosti razumjela Šarčevićeva filozofija, doktorand se fokusirao na tri ključna segmenta: filozofske osnove njegovog humanističkog svjetonazora, moralno-etičke implikacije njegovih ideja i primjenu tih ideja u kontekstu savremenih globalnih izazova, poput ekoloških kriza, te kriznih aspekata u sklopu problematike ljudskih prava i međukulturalne komunikacije. Posebno je važno naglasiti da kandidat pristupa temi sveobuhvatno i iz neutralne, odnosno naučno-objektivne perspektive, koristeći bogat korpus literature koji uključuje filozofske, etičke i sociološke izvore.
2.2. Ciljevi i hipoteze disertacije
Ova doktorska disertacija imala je za cilj da: predstavi najznačajnije filozofske koncepte u domenu humanističke etike; prikaže temeljne strukture etičkog sagledavanja humanističko-etički utemeljene filozofije Abdulaha Šarčevića; odredi izvore, obim, granice i mogućnosti etičko-moralnog rezonovanja i mišljenja u okvirima humanistički viđenog i mišljenog svijeta; pokaže koliki je značaj Šarčevićeve filozofije u domenu ustrojstva jedne nove etike za univerzalistički humanizam i transhumanizam; predstavi kritičke potencijale, etičku osobenost i aktualnost Šarčevićevog promišljanja položaja čovjeka u modernom svijetu i vremenu; odredi filozofske dimenzije etičkih pitanja i problema u Šarčevićevoj filozofiji; dođe do teorijskih obrazaca sposobnih za rješavanje

moralnih konflikata pod vidom uvažavanja i obzirnosti; dokaže koliko je Šarčević angažiran relevantan u pogledu novijih filozofskih istraživanja u domenu humanističke etike; uporedi humanističke mogućnosti etike i domet etike uopšteno; pokaže kako sloboda djelovanja, kad treba radikalno promišljati i revidirati one kategorije s kojima raspolazemo, upućuje na etičko promišljanje prema socijalno-političkim implikacijama, uz priznavanje i neizbježnost moralnih konflikata „prirodnih“ međuljudskim odnosima; ukaže na prirodu diskriminacijskih obrazaca koji „Drugoga“ i „drugačije“ pripuštaju u svoj moralni vidokrug u najboljem slučaju kao objekt, što ujedno objektivira i njegovu egzistenciju i čini od njega/njih puki pasivni, manipulativni objekt; ukaže na obuhvatnije etičko-moralne zahtjeve i zadatke kojima se iznova trebamo vraćati.

U nastojanju da se primjereno analizira, razumijeva i vrednuje etičko-humanistički postularana filozofija Abdulaha Šarčevića, kandidat je kao polaznu tačku istraživanja formulisao nekoliko hipoteza:

H1: Na osnovu sprovedenih polaznih istraživanja i bližeg upoznavanja sa filozofijom ovog autora, pretpostavlja se da analiza ukazuje na mogućnost koncipiranja i utemeljenja jedne nove humanističke etike.

H2: Obzirom na određene bitne elemente u djelu Abdulaha Šarčevića, njegova koncepcija humanizma svoje ishodište duguje integrativnom etičkom promišljanju (re)interpretiranih pojmova kulture i prirode, ali i promišljanja etičkih argumenata o smislu i potrebi moralnih obzira u odnosu na prirodu i (ne)živa bića u cjelini.

H3: Etika kod Šarčevića predstavlja poziv na pobudu da „moralno“ bude indignacija nad postojećim, sa težnjom i nadom u mogućnost drugačijega nego što jeste, a može, i treba, da bude prvi i neophodan podsticaj za čin i na djelo što iz njega proishodi.

H4: Doprinos ove humanistički utemeljene etike ogleda se u kritici moralne svijesti, o mogućnostima i dometima te i takve svijesti, sa uvidima na što nas sve etička refleksija obavezuje kao ljude, kao moralna bića i kao građane.

H5: Budući da etika nije konstitutivna za moral, kao što ni moralnost nije svojstvo etičke refleksije, kad se svaki čovjek treba boriti za sopstvenu čovječnost, nikad ne smije zamagliti svoju (kao ni tuđu) ljudsku bit svim onim što će tokom života ugraditi u svoj lični identitet, što nas upućuje na to da su etika i etička refleksija uvijek upućeni na praksu i djelovanje.

H6: U negativnom i globalistički postavljenom kontekstu, etika se u današnjem svijetu, da bi učvrćivala neku ideologiju kao „lažnu svijest“, itekako zna instrumentalizovati sa njenim diskriminatornim, represivnim, autoritarnim i totalitarnim aspektima, iznevjeravajući svoj zadatak kritičkog pristupa, ne samo vladajućem moralu, nego i fenomenu morala uopšte.

2.3. Bitne metode koje su primijenjene u disertaciji i njihovu primjerenost. Ako je primijenjena nova ili dopunjena metoda, opišite šta je novo

Na kandidatov izbor naučnih metoda uticala je ne samo zahtjevnost, kompleksnost i širina teme, već i njena multidisciplinarnost u kontekstu filozofskih i drugih disciplina. Ovo istraživanje je zahtijevalo predano čitanje i analizu djela Abdulaha Šarčevića, kao i njihovo poređenje sa filozofsko-etičkim gledištima drugih autora srodne teorijske pozadine, ali i mislioca dijametralno suprotne provenijencije, kako bi se došlo do relevantnih zaključaka o Šarčevićevoj misaonoj poziciji. Riječ je, s jedne strane, o značajnim humanistički usmjerenim filozofima iz jugoslovenskog kruga, ali i drugim filozofima sa čijim stavovima je kandidat uporedio Šarčevićeva gledišta, s druge strane. Pored toga, kandidat je uočio i pratio liniju uticaja da bi se detaljnije mogla odrediti autentičnost Šarčevićeve filozofske participacije u okvirima šire humanističko-etičke tradicije. Mimo već ustaljene istoricističke prakse da se odmah prikažu najrelevantnije struje današnjeg mišljenja koje se bave metodom humanizma i njegovom

implementacijom, kandidat Šarčevićem misaono-filozofskom iskustvu pristupa atipično hronološki, pri čemu se diskutuju njegove ideje i povezuju se u cjeline kojima se pruža obilje misaonih eksperimenata usmjerenih na povezivanje okvira etičkih praksi, što je jedan od ključnih ciljeva svake disertacije ovog tipa. U tom pravcu kandidat koristi istorijsko-komparativnu metodu za analiziranje razvoja ideja unutar različitih filozofskih diskursa. Pored toga, metodološki figuriraju deskriptivna metoda i teorija kritičnosti, čijom se upotrebom u sadejstvu sa kritičko-analitičkom i sintetičko-deduktivnom metodom, analiziraju, kritički razlažu i vrednuju određeni aspekti (korpori) istraživanja, čime se omogućava dekompozicija i detaljno poimanje ideja i narativa. Kandidat pokazuje temeljno poznavanje svih aktuelnih filozofskih mnoštvenosti, koliko pojedinih mislioca iz različitih epoha, toliko (i pogotovo) predstavnika kritičke teorije frankfurtske škole, koja je razradila posebnu metodsku paradigmatiku s kojom Šarčević najviše diskutuje, što se ogleda u srodnosti između brojnih teorijskih stavova i razmišljanja. U neobičnom spoju estetizma izražavanja i narativno-pojmovne unikatnosti i preciznosti, što se već ocrta u uvodnim poglavljima u kojima kandidat nagovještava značaj humanizma kao moralne prakse i egzistencijalne stvari susjedstva sopstva i drugosti, kandidat pokazuje izuzetnu spremnost i spretnost u pogledu sprovođenja kritičke refleksije pojmova, a onda i instalacije novih pojmova u diskurs, kao ono oko čega se sve u filozofiji vrti – oko pojmova, kako je rekao Deleuze. Kandidatov angažman se ocrta u kompleksnoj ontološkoj i epistemološkoj reevaluaciji Šarčevićevih stavova, stavljajući ih u odnos sa širokim spektrom filozofskih pravaca, od klasičnih do postmodernih teorijskih tokova, zbog čega se ovaj rad ne zadovoljava jednostavnom interpretacijom, već uključuje minucioznu analizu koja rezultuje novim, kritičkim pristupima i mogućnostima za dalji razvoj etičke teorije. Svojim djelovanjem, kandidat transcendiru granice uobičajenih filozofskih tumačenja, stvarajući novi hermeneutički okvir za shvatanje Šarčevićevih etičkih postulata.

Naime, doktorand je teoretsku funkcionalnost Šarčevićevih koncepata krize svijeta i istine, iskona i istine povijesti, humanuma, slobode i istine, iskustva i vremena, umno-povijesne egzistencije, humanizacije društva i humanizacije prirode, te dinamizma i dijalektike napretka, istraživački inventivno, analitičko-induktivnim pristupom sadržinski markirao u temeljite uvide na osnovama Šarčevićeve kritičke teorije i moralno-etičkog promišljanja mogućnosti slobode i njenog osposobljenja, kao i alternativa otvorenog prosuđivanja o mogućnostima djelovanja. Uz asistiranje već navedenih metoda, kandidat je, ne samo konsultovao, već i inkorporirao i oplodotvorio mnoštvo relevantnih izvora, teorija i koncepata, upotrijebivši post-pozitivističku metodu, kao i deduktivnu metodološku paradigmatiku kojom se iz općih teorijskih postavki preko analitički razloženih temeljnih problematika dolazi do velikog broja epistemičko-etički sintetičkih cjelina, u čemu mu je od pomoći i dijalektički pristup koji mu je služio za evaluaciju suprotstavljenih etičkih stanovišta. Isto tako, unutar Šarčevićevih hermeneutički duboko postavljenih rasprava, koje misaono široko emansiraju u filozofsko-kritičke i moralno-etičke eksplikacije, kandidat metodološki poseže za hermeneutičkim pristupom – tumačenjem, razumijevanjem i interpretacijom. Naime, mnoštveno postularanje kontigentnih teza koje pruža Šarčević kandidat hermeneutički iskušava, a potom ukazuje na ono bitno, davajući povod i način, rutu mišljenju, koridor kojim treba hoditi zarad uspostavljanja onog zadatka koji je kandidat sebi već postavio, pri čemu se ne zapostavlja, u svom holističkom hodu, ni fenomenološka metoda za raskrivanje novih naučno-saznajnih perspektiva i oblikovanje novih cjelina koje se nadalje predmetno spoznaju i sadržajno razumijevaju u odnosu na kontekst problema. Kroz intertekstualnu interakciju sa filozofskim autoritetima, kandidat gradi sinergijski dijalog između Šarčevićevih stavova i fundamentalnih ontoloških kategorija, čime sebi i drugima omogućava promišljanje unikatnih problematika koje su u osnovi Šarčevićevog filozofskog instrumentarija, te stoga, koristeći rafinirane filozofijske alate, uspješno dekonstruiše etičke segmenete, kako Šarčevića, tako i autora sa kojima Šarčević raspravlja u svojim djelima, preispitujući njihove temelje i redefinišući ih u skladu sa savremenim diskursom. Naime, doktorand ne pristupa tekstovima pasivno, već ih aktivno transformiše, stvarajući prostore za reinterpretaciju i primjenu stavova Abdulaha Šarčevića u savremenom okviru, iz čega epistemički uvjerljivo slijede rezultati ove teze, uz precizno i detaljno poznavanje kako Šarčevićevih, tako i drugih filozofskih i etičkih ideja, efektno ilustrujući njihovu primjenu u savremenim debatama o humanizmu, uključujući specifične primjere iz Šarčevićevih djela. Na primjer, kandidat je ukazao na Šarčeviću

interpretaciju međuzavisnosti između ekološke odgovornosti i ljudske slobode, kao i na njegovo promišljanje o univerzalnim vrijednostima kroz primjenu globalne pravde, kritike brojnih „izama“ i implementacije protuteže istim.

Multiplikativnom metodologijskom kombinatorikom osigurana je višedimenzionalna i kompleksna analiza istraživanja, čime ova disertacija predstavlja paradigmatički doprinos suvremenoj etici i filozofiji, naročito u kontekstu hermeneutičkog dekodiranja i epistemološke reinterpretacije Šarčevićevih etičkih principa. Ovakvim pristupom i metodama kandidat je filozofski utemeljeno i naučno-istraživački izvodivo derivirao teze u konkluzivističkoj maniri, čime se pruža sveobuhvatno i vjerodostojno razumijevanje etičkih aspekata Šarčevićeve koncepcije humanizma.

2.4. Rezultati disertacije i njihovo tumačenje

Iako se neke filozofske i etičke koncepcije, poput humanističke etike, nerijetko smatraju prevladanim, ponekad se, upravo za tretiranje savremenih filozofija, procjenjuje da u datom sagledavanju istih leži kodificiranost za apstrahovanje najvažnijih savremenih filozofsko-etičkih pitanja. Kandidat je svojim istraživanjem pokazao da Abdulah Šarčević cijeli svoj filozofski i životni napor artikulira kao duboko humanističko obraćanje Drugom, kao poziv na govor i razgovor, kao apel na ljudsko zajedništvo i razmjenu, kao poziv na sudbinsku ljudsku solidarnost, kao odgovornost i poštovanje ljudskih prava, na dijalektiku priznavanja i nenasilnog dijaloga u mediju duha, razbora i moralne obaveznosti mišljenja, te na postulat slobode kao uvjet mogućnosti mišljenja i ljudskog života u dostojanstvu.

U svom dvostrukom otvaranju, ovaj svijet života – s obzirom na dobro i zlo, iskustvo da ta višestruka iskustva moramo imati na umu, jedno je od centralnih humanističkih ishodišta koja na različite načine – višestruko kontekstno-terminološko-problemski figuriraju u Šarčevićevoj filozofiji, kandidat realizira u svojstvu zasebnih/završnih cjelina na kraju svakog potpoglavlja, tematizovanih u kontekstu humanističkih perspektiva za svaku od Šarčevićevih etičkih perspektiva: filozofske etike, komunikativne etike, etike odgovornosti, etike ljudskih prava i krypto/etike kao estetike.

Disertacija prikazuje jasnu težnju ka prevazilaženju tradicionalnih antropocentričnih tumačenja ljudskog života, što je ključni aspekt u razvoju moderne etičke teorije, na osnovu čega kandidat usmjerava pažnju na važnost novih etičkih teorija koje se distanciraju od stare metafizike, naglašavajući potrebu za etičkim okvirima koji uzimaju u obzir pravo ljudskog bića na egzistiranje i bolje egzistiranje. Ovaj filozofski pomak pokazuje duboko razumijevanje savremenih etičkih dilema, s posebnim naglaskom na mikrozajednice (individue) i makrozajednice (društvo i država). Time kandidat pokazuje vještinu u povezivanju individualnog etičkog odgovora sa širim društvenim i političkim okvirima, čime doprinosi razvijanju kompleksne etičke paradigme koja odgovara na moderne izazove.

Kandidat se bavi kritikom savremenih normi i vrijednosti, uz poziv na refleksiju i samokritiku etičkog okvira koji omogućava opravdanje određenih ponašanja. Ovo razmatranje omogućava dublje razumijevanje moralnih problema, jer ne samo da se bavi etičkim normama koje vode ponašanje, već i temeljnim filozofskim pitanjima o tome šta su naši kriterijumi vrijednosti i pravde u današnjem svijetu.

Kandidat pokazuje duboku refleksiju o profesionalno-etičkim konfliktima i teškoćama usklađivanja iskustva sa uvjerenjima, što je izazov s kojim se suočavaju mnogi ljudi u savremenom društvu. Kroz prizmu kritičkog razmišljanja, kandidat analizira sukobe razuma i emocija, kao i krize smisla koje proizlaze iz ovih konflikata. On uviđa da moralna dilema nije samo intelektualna aktivnost, već duboko emocionalna i psihološka stvar. Ovo je poseban doprinos u razumijevanju kako ljudska stvarnost i lični identitet postaju pogođeni savremenim etikama i normama.

Kandidat je pokazao da se sa zaokruživanjem, utemeljenjem i predstavljanjem ove etike došlo do jačih humanističkih kriterijuma i jasnijih moralno-etičkih granica od svake vrste instrumentalizacije etike u ideološkim, diskriminatornim, autoritarnim i totalitarnim aspektima, ne samo u okvirima vladajućeg

morala, nego i u odnosu na fenomen morala uopšte. Jedno od centralnih kandidatovih kritičkih polazišta se odnosi na redefinisanje, rehabilitovanje i relativizaciju starog pojma apsolutnog uma kod Šarčevića, čime se ustvari apeluje na transverzalni um koji respektuje pluralnost ljudskog svijeta, povijesti, egzistencije i života, i koji se takoreći ne ponaša ekskluzivno i netolerantno, nego, naprotiv, inkluzivno i otvoreno, mimo moralističkih repetitiva potrošenih i antropocentričnih melodija i napjeva na fonu bezuslovne slave čovjeka. Iako Šarčevićeva moralna filozofija preko oštre kritike moderne i postmoderne racionalnosti naglašava etičke opasnosti neograničene volje za moći i manipulacijom svijetom, kandidat je uspio odrediti granice i mogućnosti filozofsko-etičkog mišljenja i dokazao relevantnost Šarčevićeve koncepcije humanizma i humanističkog sagledavanja svijeta života i prirode kao traganja za egzistencijalnom istinom u svijetu, povijesti i kulturi, otkrivajući ono univerzalno u konkretnim vrijednostima raznih formi duha i stvaranja.

Kandidat u disertaciji ukazuje ne samo na suštinski prisutne moralno-etičke indikatore unutar filozofsko-misaonog djelokruga Šarčevića i njegovih humanističkih svjetonazora, na osnovu kojih se sagledava svijet ljudske djelatne prakse u svijetlu moralnih odgovornosti i dužnosti naspram prirode i prirodnog okruženja, nauke, tehnike i tehnologije, prava, politike i ideologije, već i uvjerljivo obrazlaže sve mogućnosti i indikatore u njegovoj otvorenosti da se misaono-humanističkim nadahnućem kroz dijalog ideja, čovjekovanja u istini i slobodi, može doseći jedna nova etika, etika dostojanstva koja bi dala smisao vlastitom vremenu. Osim toga, kandidat aksiološki ukazuje na značaj i značenje suštinskih koncepata Šarčevićevih filozofsko-transcedirajućih iskustava uma u njegovom humanističkom traganju ka temeljenju različitih moralno-etičkih svjetonazornosti i refleksija, čime se istovremeno sumarno raskriva predmet istraživanja ovog rada u dijalektičkom zahvatanju čovjeka u odnosu na svijet prirode i svijet društva.

Filozofsko-strateški nalozi kandidatovog istraživanja u svom kritičko-argumentativnom tretmanu raskrili su svojevrsni metodološki konkretizam kod Šarčevića, čime se nadasve pokazuje u kojoj mjeri treba i može biti etičkog opravdanja u svijetu života, da se ne dokazuje, ne samo ono-po-sebi razumljivo, već i ono što drugi trebaju u svom promišljanju prihvatiti i u svom ophođenju – učiniti. Naime, kandidat je raskrio jedan emancipatorski i humanistički ideal samooblikovanja zarad ostvarenja ostvarenog moralnog napretka, života u slobodi, u miru i pravednosti, u prosperitetu i sreći. To uključuje i kandidatovo prepoznavanje Šarčevićevog novog razumijevanja vremena kao istinskog humanističkog izazova, koji je ne samo jedan od magistralnih Šarčevićevih epistemičko-etičkih podsticaja, već i jedno od ključnih filozofskih uporišta za izazove i probleme savremenog svijeta, vremena, njegove povijesnosti, ljudske slobode, težnje ka istini i nade za razvoj i napredak društva u skladu s raznim izazovima i promjenama.

Nadalje, kandidatovo istraživanje rezultira prepoznavanjem uloge filozofije kao kritičko-humane nauke, koja se ne ogleda samo u tome da istražuje u dokazivanju ideja kritičke teorije, već i u poimanju istine za mogućnosti njenog perspektivističkog otvaranja, kao i njenog etičko-egzistencijalnog razumijevanja, što strateški korendira sa Šarčevićevim određenjem ideje dobra u zajedničkom i personalnom projektu života, koja pred-postavlja drukčiju pravednost, kao ono što olakšava samooblikovanje ili stvaralačko samoodređenje. Doktorand uočava da Šarčevićeva etička kategorizacija istine leži u spoznaji istine kao osnova vrlin, dok znanju pristupa kao temelju moralnog ponašanja, „pa se putem filozofske refleksije saznavaju pojmovi i etičke vrijednosti koje trebaju da budu kriterijumi valjanog postupanja“. Kandidat nadalje uočava da se jedna od temeljnih osobenosti Šarčevićeve moralne filozofije ogleda u odbijanju svake vrste redukcionizma, koji neka načela apsolutizira i ovjekovječuje, dočim on denuncira represivni moment moći ideje ili duha/uma u svjetskoj povijesti. U svom permanentnom moralnom samoopovrgavanju moderna nas je, sa ambivalentnim karakterom modernih nauka, dovela do zapitanosti iskaza istine o sebi, istine koja nije izazvala samo eksploziju zla, ekološkom krizom, katastrofom, nuklearnom tehnikom koja dovodi do neurotizirane dinamike društvenog života. U tom smislu, kandidat dokazuje da se u dehumaniziranom svijetu života Šarčevićev etički interes raskriva ne samo u dijalogu s filozofima moderne i postmoderne epohe, već i u svojevrsnom hermeneutiziranju položaja čovjeka u savremenom društvu, u otkrivanju putova prevladavanja fascinacije strukturama

moći, progonstva mira s drugima, s prirodom, mira s drugim civilizacijama i svjetovima. Snaga humanističkog odgovora takvim izazovima kod Šarčevićevog čovjeka leži u njegovoj sposobnosti za dijalog, osjećaj za pluralni svijet, za razumijevanje Drugoga u njegovoj drugotnosti, dok postavljanje ljudskih prava u kontekst globalne zajednice, koja nije ograničena ni kulturnim ni političkim granicama, znači stvaranje temelja za zajedničku etiku koja se neće povinovati interesima pojedinih nacija ili moćnih grupa. Čovjekovo pravo na dostojanstven život, slobodu, i sreću ne smije biti ispod interesa političkih i ekonomskih imperativa, jer to ne samo da šteti svakom pojedincu, već podriva i samu mogućnost globalne međusobne solidarnosti i trajne međusobne harmonije.

Šarčevićev rad poziva na razmišljanje o odgovornosti kao aktivnoj komponenti međuljudskih odnosa, koja nije samo etički ideal, već i konkretan zahtjev i izazov svakodnevnog života. To znači da etika odgovornosti nije nešto apstraktno, već se mora primijeniti u svakodnevnim dijalozima, odnosima i društvenim strukturama, čineći je ključnom za razumijevanje savremenih filozofskih i moralnih pitanja. Kandidat je uspješno obradio važno pitanje savremene etike, kroz analizu konflikata između individualnih moralnih uvjerenja i društvenih normi. Njegova disertacija ne samo da ukazuje na duboku analizu filozofskih i etičkih dilema, već i na praktičnu primjenu ovih teorija u društvenom kontekstu. Naročito je vrijedno napomenuti kandidatovu sposobnost za povezivanje etičkih teorija sa konkretnim društvenim problemima, kao što su moralno odgovorno djelovanje, etičke krize i sukobi u savremenom društvu, čime je disertacija dokazala kako opravdanost postavljenih ciljeva istraživanja, tako i valjanost hipoteza. Predstavljene su i kritički preispitane najznačajniji etički aspekti u okviru vrednovanja Šarčevićeve koncepcije humanizma. Takođe, kandidat je uvjerljivo dokazao relevantnost Šarčevićevih moralno-etičkih svjetonazora, ne samo za filozofiju, već i za druge humanističke i društvene discipline i nauke.

Disertacija, naposljetku, predstavlja sofisticiranu analizu i interpretaciju, koja se ne zadovoljava samo prikazom i razjašnjavanjem jednog enormno velikog filozofskog opusa, onog Abdulaha Šarčevića, već stvara i nove filozofske vrijednosti, sa naglaskom na onim etičkim. Prvenstveno, doktorand mr Eško Muratović ne pristupa Šarčevićevim idejama fragmentarno i reduktivno, već holistički i konstruktivno, jer kao što objašnjava osnovne elemente Šarčevićevih stajališta, tako ih i reinterpreтира, povezujujući ih sa (naj)novijim filozofskim raspravama i pravećima, pri čemu ih čini relevantnim za današnje filozofske i šire društvene debate. Zahvaljujući ovoj disertaciji, Šarčevićeva misao je ne samo primjereno prikazana i vrednovana, nego je takođe pokazano u kojoj mjeri je (i zašto) ona jedan od najvažnijih elemenata u regionalnom filozofsko-kulturno-društvenom diskursu i u čemu se sastoji njen potencijal u onim raspravama koje izazivaju, pa i transformišu postojeće paradigme ne samo u regionalnim, nego i u širim evropskim, pa i svjetskim okvirima.

2.5. Zaključci (usaglašenost sa rezultatima i logično izvedeno tumačenje)

Imajući u vidu zahtjevnost teme, pri čemu mislimo i na obimni opus Abdulaha Šarčevića i na etičko-humanistički aspekt njegove filozofije, koji nije lokaliziran u jednom ili nekoliko Šarčevićevih djela, nego je prisutan upravo u svim njegovim djelima, treba naglasiti da je naučno-istraživački, idejno-filozofski i metodološko-spisateljski zadatak koji je kandidat sebi postavio bio bez ikakve sumnje veoma izazovan. Zahtijevao je temeljito iščitavanje i istraživanje Šarčevićevog opusa koji se sastoji od tridesetak knjiga i tristotinjak naučnih radova, čemu, dakako, treba dodati i relevantnu sekundarnu literaturu, za što je kandidatu bilo potrebno izdvojiti ogromnu količinu vremena i energije. Dodatni istraživački napor zahtijevalo je to što su sva Šarčevića djela, osim što imaju impozantan obim, duboko uronjena u pitanja i probleme savremenosti, tako da im se ne može pristupiti kao sasvim dovršenim djelima koja bi se moglo muzealizovati, nego je potrebno i njihovo stalno verifikovanje u odnosu na svijet života, te kulturne i društvene aktuelnosti, ali i u tom pogledu kandidat je udovoljio zahtjevnosti teme disertacije.

Zaključujemo da je kandidat svojim pristupom i obradom teme izradio iznimno vrijedan doktorski rad kojim je ostvaren i nadiđen sinopsisom zacrtan plan istraživanja i postignut izvorni naučni

doprinos. Naime, kandidat je u radu filozofski ne samo obradio važna pitanja suvremene etike kroz analizu konflikta individualnih moralnih uvjerenja i društvenih normi, duboko analitički problematizujući filozofske i etičke dileme, već je pregledno iznio i suštinske relacije i ključne promjene u okviru etičkih aspekata Šarčevićeve koncepcije humanizma. Naročito je vrijedno istaknuti kandidatovu filozofsku spretnost u povezivanju etičkih teorija sa konkretnim društvenim problemima, kao što su moralno odgovorno djelovanje, etičke krize i sukobi u kontekstu socio-kulturno mišljenog moderniteta, što je dokaz da je disertacija izuzetno relevantna za savremenu filozofiju i etiku, pri čemu su uspješno izvedena sučeljavanja teorijskih aspekata sa stvarnim izazovima društva. Kandidat je pokazao da, uz nadasve misaono kompetentan i filozofski nadahnut pristup u minuciozno odrađenom radu, ne samo da barata Šarčevićevim djelima i njegovim konceptualnim aparatom, nego takode eksplicitno demonstrira zavidan nivo poznavanja istorije filozofije i aktuelnih autora, posebno iz domena etike. Uz to, on je izveo relevantne naučne zaključke kojim se Šarčevićeva filozofija rasvjetljava kao posve nova kultura mišljenja, koja je ujedno i jedna nova etička i misaona strategija, koja bi, kako je rekao Sulejman Bosto, „s one strane iskustva svakog nasilja“, svoje ključne pojmove mogla imati u ideji pluralistički ustrojenog svijeta, u normi tolerancije, solidarnosti i priznavanja drugog, u multiverzumu kultura, tradicija i iskustava svijeta, u pluralizmu znanja – u kojima bi stari ideali slobode i istine dobili jedan posve novi život i važenje.

3. Konačna ocjena disertacije

3.1. Usaglašenost sa obrazloženjem teme

Doktorska disertacija mr Eška Muratovića u potpunosti je usaglašena sa temom odobrenom i prihvaćenom od strane Senata Univerziteta Crne Gore 19. 05. 2020. godine. Iako se sama izrada disertacije, uz veoma složenu metodologiju i analitičko-sintetičke tehnike, pokazala kao vrlo zahtjevan poduhvat, ne samo zbog obimne literature koju je kandidat trebao pažljivo iščitati, već i zbog činjenice da se ova tema do sada nije izučavala, kandidat je uspješno odgovorio na sva definisana istraživačka pitanja. Naime, obrazloženje teme predstavljeno u obrascu za prijavu teme, kao i tom prilikom postavljene hipoteze disertacije, čine polaznu osnovu za sprovedena istraživanja, čijim rezultatima su oni opravdani i potvrđeni. Također, sprovedeni istraživački postupci doveli su i do proširivanja uvida i do nadogradnje pretpostavljenih rezultata i metodologije, kao i do preporuka za dalje istraživanje. Međutim, treba istaknuti da su sva proširenja i nadogradnje, s jedne strane, očekivani i stoga opravdani u okviru jednog doktorskog istraživanja i pisanja doktorske disertacije, a s druge strane, u ovom konkretnom slučaju, objašnjena su i potvrđena kako sadržajem disertacije, tako i dosljednim korišćenjem istraživačke metodologije. Time je na najbolji način konačni tekst disertacije ostao usaglašen sa ranijim, polaznim obrazloženjem teme, čime je kandidat razložno i smisleno proširio i produbio ono što je predstavljalo istraživačko polazište.

Epistemički okvir, u svojoj usklađenosti i povezanosti sa temom, odgovara kvalitativno-sadržajnskom okviru disertacije u kojoj su sva poglavlja sistematično postavljena, sadržajnski smisleno struktuirana, a kandidatova filozofsko-etička naracija je utemeljena na naučnom diskursu. Dakle, obzirom na jasno postavljene ciljeve i upotrebu adekvatnih metoda, možemo konstatovati da je kandidat na jedan temeljit, konstruktivan i argumentovan način odgovorio zahtjevnoj temi, postigavši osnovni cilj istraživanja, a to je da predstavi i objasni sve etičke aspekte Šarčevićeve koncepcije humanizma u kontekstu cjeline njegovog opusa i širem filozofskom kontekstu.

3.2. Mogućnost ponovljivosti

Istražena literatura, kao i korišćena metodologija ovog rada primjerene su temi i utemeljeni su na savremenim znanstvenim dostignućima, tako da ne samo da omogućavaju ponovljivost rezultata, već predstavljaju nezaobilaznu literaturu za buduća istraživanja. Kandidat mr Eško Muratović svojom istraživanjem daje ne samo originalan metodološki modus, već i epistemičko-etičku osnovu za

proučavanje etičkih aspekata Šarčevićeve filozofije kao nosioca njegove koncepcije humanizma, koji imaju mogućnost multiplikativne primjenjivosti na istraživanja u mnogim humanističkim, društvenim i prirodnim naukama, a koje se bave pitanjima i problemima čije je središte filozofsko, etičko i humanističko. Imajući u vidu da se istraživački fokus koncentrisao na promišljanje etičkih pitanja moderne i postmoderne epohe, pogotovo druge polovine 20. i početka 21. vijeka, pruža se mogućnost njihove uporedne primjenjivosti na iskustva evropskih društava, ali i šire, koliko znanstveno-istraživačkim tretmanom povijesnih iskustava iz balkanskog, toliko i iz evropskog civilizacijskog kruga i kulturnog konteksta.

3.3. Buduća istraživanja

Budući da je ova disertacija prvo temeljno i sveobuhvatno istraživanje Šarčevićeve filozofije i etike, jasno je da će ova disertacija biti zamajac svih ozbiljnijih istraživanja Šarčevićevog filozofskog djela. U ovoj disertaciji date su osnovne smjernice kako pristupiti istraživanju ovog tipa, uz čije je rezultate i njihove prikaze stvorena čvrsta osnova za buduća istraživanja o Šarčevićevoj etici i humanističkoj filozofiji. Osim toga, buduća istraživanja mogla bi da uključe komparativne pristupe ove problematike sa srodnim temama. Takođe, rad ima poseban značaj u revitalizaciji, očuvanju i širenju filozofskog nasljeđa Abdulaha Šarčevića. Kroz analizu njegovih ideja, kandidat ističe univerzalnost i relevantnost Šarčevićevih koncepcija, širokost njegovog mišljenja i pristupa, čineći ih dostupnim novim generacijama istraživača i čitalaca, što je do sada među najvećim poduhvatima u promociji regionalne filozofije po obimu i najveći po pristupu nekoj struji ili narativu regionalnog mišljenja. Disertacija je i svojevrsni apel za intelektualnu i moralnu obnovu društva. Osim toga, dalje istraživanje moglo bi da se fokusira na primjenu ove etičke teorije u konkretnim političkim i društvenim uslovima, čime bi se otvorio prostor za dalja unapređenja i produbljivanje filozofskih istraživanja u oblasti etike, a posebno humanističke etike.

3.4. Ograničenja disertacije i njihov uticaj na vrijednost disertacije

Najznačajniji ograničavajući faktor doktorske disertacije Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića mr Eska Muratovića bila je neistraženost teme. Nedostatak takvih istraživanja kandidat je uspio nadomjestiti uz korišćenje izvora/djela srodne tematike, neistraženih monografija, objavljenih naučnih radova, zbornika o Šarčeviću i druge savremene literature iz domena filozofije i etike, kao i jasnim određivanjem osnovnih metodoloških principa istraživanja, shodno kojima je uspješno i kvalitetno istražio i obradio temu doktorske disertacije.

4. Originalni naučni doprinos

Ovim doktorskim radom se tematizuje ne samo etička i humanistička misao Abdulaha Šarčevića, već i njegov ukupan doprinos filozofiji u cilju jednog naučno obuhvatnog viđenja cjeline, značaja i dometa Šarčevićevih etičko-moralnih refleksija unutar njegovih grandioznih filozofsko-humanističkih diskursa, čime su na naučno-filozofski fundiran način predstavljene najrelevantniji etički aspekti Šarčevićeve koncepcije humanizma. Disertacija je značajna, ne samo kao značajan filozofski prilog izučavanju različitih etičkih aspekata kod Šarčevića, već i kod drugih filozofa humanističko-filozofske provincije/profilisanosti. Inovativni metodološki pristup, zasnovan na kritičkom preispitivanju i interdisciplinarnoj analizi, ne samo da osvjetljava Šarčevićevu filozofiju, već postavlja temelje za dalja istraživanja u oblasti etike i humanizma, čime ova disertacija ne doprinosi samo akademskoj zajednici, već ima i širu društvenu vrijednost. Obzirom da obrada ove teme predstavlja veliki istraživački izazov, jer do sada nije bilo sličnog istraživanja, a imajući u vidu karakter teme sa stanovišta opšteg zahtjeva filozofije, komisija je stala da je njena cjelishodnost i znanstvena vrijednost nesporna i da ona predstavlja inovaciju u filozofiji i budućim filozofsko-humanističkim istraživanjima. Stoga, ova disertacija govori u korist kulture kritičkog i kreativnog mišljenja, u korist objedinjavanja i oživotvorenja jednog od najznačajnijih dijelova duhovne kulture koja čini dragocjenu protivtežu pustošenju i opasnostima desupstancijaliziranog vremena u kojemu živimo. Važan segment kandidatovog rada je uvažavanje principa odgovornog djelovanja koje se temelji na kompetenciji, konsenzusu i kompromisu. Takav pristup pokazuje svestranost u shvatanju etike, jer kandidat ne samo da se bavi teorijskim pitanjima, već ozbiljno razmatra moralne aspekte praktičnog djelovanja. On ispravno prepoznaje da moralno djelovanje ne zavisi samo od formalnog autorizovanja, već i od sposobnosti pojedinca i društva da razmatraju posljedične efekte svojih odluka u kontekstu političke pravednosti. Ova ideja odgovornog djelovanja nije samo teoretska; ona nudi konkretan okvir za primjenu u stvarnim društvenim i političkim prilikama. Kandidat uspješno integrira pragmatična znanja i kritičko razmišljanje, što je u skladu s modernim etičkim teorijama koje prepoznaju složenost moralnih dilema u društvu, čime je on u Šarčevićevom filozofskom djelu pokazao unutrašnju saglasnost filozofije i života iz koje nastaje onaj oblik njihovog jedinstva koji se treba imenovati kao osebujna filozofska kultura, koja reflektuje svojevrsno jedinstvo mišljenja i djelovanja, odnosno dostignutost onog životnog stila u kojemu životni sadržaji i ljudska egzistencijalna iskustva, sa svim svojim svijetlim i tamnim mjestima – postaju imanentnim sadržajima filozofskog mišljenja. Kandidat pokazuje da svoj interkulturalni logos Šarčević gradi u dosljednoj izričitosti da se filozofija više ne može prepustiti kontemplativnoj indiferenciji spram svijeta, života, povijesti i društva, pri čemu on i svoj vlastiti filozofski projekt stavlja pred zadatakom jedne nove moralne, socijalne i političke filozofije koja iziskuje rekonstrukciju novog vrijednosnog i normativnog poretka, čiji su centralni pojmovi: ideja ljudske zajednice kao multikulturalnog organizma, moralna strategija slobode i tolerancije, spoznajna i hermeneutička strategija dijaloga i otvorenosti za Drugo, novi moralni senzibilitet solidarnosti, liberalna i demokratska politička kultura, i principijelna norma nenasilja.

Kandidatu se može dati najviša ocjena za sposobnost povezivanja filozofskih misli s praktičnim društvenim pitanjima, kao i za integraciju teorijskog i praktičnog u njegovom pristupu etici i humanizmu. Disertacija nudi značajan doprinos razvoju savremene filozofije etike i međukulturalnog dijaloga, te bi mogla imati važan utjecaj na dalji razvoj etičkog razmišljanja u globalizovanom društvu, dočim se u vrijednosno-etičkom smislu njegov moralni univerzalizam pokazao kao multiverzalizam koji bi u susretanju svjetova pretpostavljao svjetski mir, slobodu i istinu. U teorijskom smislu, na sličan način, povezuje se pitanje o smislu etike sa pitanjem o smislu života, uz potrebu da se istodobno ukaže na poziciju kompletnog čovjeka u savremenom svijetu u modusu otuđenja i postvarenja, kako bi se iznova mogli suočavati sa moralnim dilemama, profesionalno-etičkim konfliktima, teškoćama usklađivanja iskustva sa uvjerenjima, sukobima razuma i emocija, krizama smisla, potragom za

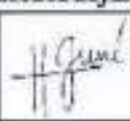
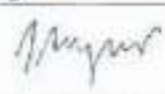
identitetom, kao i problemima sa ljudima ili sopstvenom stvarnošću. Ovim radom kandidat je pokazao da je posredstvom širokog spektra Šarčevićevih rasprava sa učenjima najznačajnijih mislilaca modernog doba, ne samo izvodiva dokazivost etičke osobenosti i aktuelnosti njegovog promišljanja položaja čovjeka u savremenom svijetu, već i da je moguće napraviti prijelaz od inherentne vrijednosti života, odnosno od čovječnosti, prema životu kao centralnoj (fokalnoj) točki moralne i etičke refleksije. Osim toga, kandidat je pokazao da se Šarčevićeva humanistički angažovana etika vrhuni u širem opsegu postavljenih etičko-moralnih pitanja, kao i odnosu na ono ne-ljudsko, prema kojem humanistički biocentrizam pomijera pažnju sa čovjeka na živi svijet uopšte (odnosno na sva živa bića), a da pri tom ne izgubi iz vida čovjeka i ono ljudsko. Svi ovi pokazatelji izuzetne relevantnosti disertacije za savremenu filozofiju i etiku, ustvari su odraz kandidatovog uspješnog povezivanja teorijskih aspekata sa stvarnim izazovima društva.

Ako se ima u vidu da misao Abdulaha Šarčevića nije obrađivana ni u kakvim monografskim publikacijama (uključujući doktorske disertacije), ni u Crnoj Gori, ni šire, ovaj rad predstavlja veliki doprinos analizi, interpretaciji, kontekstualizaciji, razumijevanju i vrednovanju njegovog opusa, ali i humanističke etike uopšte, dajući nove uvide u pogledu sagledavanja iste, same za sebe i u odnosu na druge filozofske, etičke i humanističke koncepcije. Naučni doprinos je višestruk: najprije, rad predstavlja prvu sveobuhvatnu analizu Šarčevićevog filozofskog opusa na našim prostorima, potom, disertacija doprinosi razvoju interdisciplinarnih istraživanja kojim se, ne samo povezuje i sintetizuje Šarčevićev filozofski opus, već je i reinterpretiran u svjetlu savremenih globalnih izazova, čime je kandidat demonstrirao zavidan i visok nivo akademske kompetencije, kritičkog razmišljanja i istraživačkih vještina. Ova disertacija zaslužuje najviše akademsko priznanje i otvara nove horizonte u razumijevanju filozofije i etike u 21. vijeku.

5. Mišljenje i prijedlog komisije

Doktorand mr Esko Muratović je svojom doktorskom disertacijom Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića nesumnjivo dokazao svoju naučno-istraživačku kompetentnost i, štaviše, na izuzetan način pokazao kako bi ozbiljan i odgovoran pristup jednoj naučno-istraživačkoj temi trebao biti opredmećen u tekstu doktorske disertacije. Osim toga, ova naučno-istraživačka, predmetno-metodološka komponenta rada nadopunjena je kultiviranim etičko-humanističkim senzibilitetom, upravo u skladu sa Šarčevićevim naučno-istraživačkim i etičko-humanističkim dostignućima i podsticajima. Doktorand je i strukturno i sadržajno postigao visoki stepen kvalitete dokorskog rada, odnosno, svojim sistematičnim pristupom, pokazao je da je u metodološkom smislu, epistemičkom kontekstu i aksiološkoj ravni ne samo sposoban odgovoriti na najzahtjevnije filozofske, naučne i akademske zadatke, nego i dostići nivo originalnosti, jer je ovom disertacijom uistinu dao značajan doprinos ne samo proučavanju, sistematizaciji, interpretaciji i evaluaciji Šarčevićeve multidimenzionalne filozofske, etičke i humanističke misli, nego i sticanju novih filozofskih uvida o humanistički mišljenom svijetu života, čime je na najbolji mogući način kapitalizirao kako elemente, tako i cjelinu Šarčevićeve filozofije, ali je i prelazeći njene granice zacrtao puteve daljeg razmišljanja o problematici savremene civilizacije, kulture, društva i filozofije.

Slijedom rečenog, ova komisija prihvata disertaciju u onom obliku u kojem je predata i sa zadovoljstvom predlaže da se prihvati pozitivna ocjena ove disertacije, te da se odobri njena usmena odbrana.

Izdvojeno mišljenje	
(popuniti ukoliko neki član komisije ima izdvojeno mišljenje)	
Ime i prezime _____	
Napomena	
(popuniti po potrebi)	
KOMISIJA ZA OCJENU DOKTORSKE DISERTACIJE	
Prof. dr Hrvoje Jurić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu	
Prof. dr Sonja Tomović-Šundić, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore	
Prof. dr Asim Mujkić, Fakultet političkih nauka, Sveučilište u Sarajevu	
Datum i ovjera (pečat i potpis odgovorne osobe)	

U Nikšiću,
19.02.2025.

(navesti datum)



DEKAN


FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA CRNE GORE
KOMISIJA ZA DOKTORSKE STUDIJE

VIJEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA

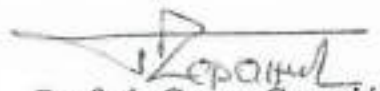
PREDMET: Izvještaj o ocjeni doktorske disertacije **Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića**, kandidata mr Eska Muratovića i predlog Komisije za odbranu u sastavu:

1. Prof. dr Hrvoje Jurić, redovni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
2. Prof. dr Sonja Tomović-Šundić, redovna profesorica Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore
3. Prof. dr Asim Mujkić, redovni profesor Fakulteta političkih nauka Sveučilišta u Sarajevu

S poštovanjem,

Nikšić, 18.02.2025.

Predsjednik Komisije za doktorske studije


Prof. dr Goran Ceranić

UNIVERZITET CRNE GORE			
FILOZOFSKI FAKULTET			
NIKŠIĆ			
18.2.2025.			
01	602		



Univerzitet Crne Gore
Zemaljska pravobranilaštva
ulica Maslina, Cetinje br. 2
81000 Podgorica, Crna Gora
tel: +382 20 434 340
fax: +382 20 434 340
e-mail: info@ucg.ac.me
web: www.ucg.ac.me
Centralna Univerzitetska Biblioteka
University of Montenegro

Broj: 46-5528
Datum: 12.02.2025.

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET

Predsjednik Komisije za doktorske studije
Prof. Dr. Goran Čeranić

Predmet: Vraćanje doktorske disertacije doktoranda mr. Eske Muratovića sa uvida javnosti

Poštovani profesore Čeraniću,

U prilogu akta dostavljamo Vam doktorsku disertaciju doktoranda mr. Eske Muratovića pod nazivom: "Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića" i izvještaj o ocjeni doktorske disertacije koji su u skladu sa članom 42 stav 3 Pravila doktorskih studija dostavljeni Centralnoj univerzitetskoj biblioteci 30. 01. 2025. godine, na uvid i ocjenu javnosti.

Na navedeni rad nije bilo primjedbi javnosti u predviđenom roku od 15 dana.

Molimo Vas da nam nakon odbrane, a u skladu sa članom 47 Pravila doktorskih studija, dostavite konačnu verziju doktorske disertacije.

S poštovanjem,



DIREKTOR

mr. Bosiljka Čičin

Pripremila
Mila Barać
Administrativna asistentkinja
Tel: 020 271 427
e-mail: pubi@ucg.ac.me

Na osnovu člana 32. stav 1 tačka 14 Statuta Univerziteta Crne Gore, u vezi sa članom 41 Pravila doktorskih studija, Senat Univerziteta Crne Gore, u postupku razmatranja predloga Vijeća Filozofskog fakulteta, br. 01-4634 od 11.12.2024. godine i utvrđivanja ispunjenosti uslova iz Pravila doktorskih studija za ocjenu doktorske disertacije i dalji rad na disertaciji kandidata mr Eška Muratovića, na predlog Odbora za doktorske studije, na sjednici održanoj 24.12.2024. godine, donio je sljedeću

ODLUKU

I

Utvrđuje se da su ispunjeni uslovi iz člana 38 Pravila doktorskih studija za ocjenu doktorske teze i dalji rad na disertaciji „Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića“, kandidata Eška Muratovića.

II

Imenuje se Komisija za ocjenu doktorske disertacije, u sastavu:

1. Dr Hrvoje Jurić, redovni profesor Sveučilišta u Zagrebu,
2. Dr. Sonja Tomović-Šundić, redovna profesorica Fakulteta političkih nauka Univerziteta Crne Gore, i
3. Dr Asim Mujkić, redovni profesor Univerziteta u Sarajevu

III

Zadatak Komisije je da u roku od 45 dana od dana imenovanja podnese Vijeću organizacione jedinice izvještaj koji sadrži ocjenu doktorske disertacije i poseban izvještaj o procjeni originalnosti navedene doktorske disertacije.

IV

Odluka stupa na snagu danom donošenja.

Broj: 03-225/24

Podgorica, 24.12.2024. godine

PREDSJEDNIK SENATA



B. Božović
Prof. dr Vladimir Božović, rektor

UNIVERZITET CRNE GORE
FIZIČESKO-MATEMATIČKI FAKULTET
20.12.2024.
01 4940

FILOZOFSKI FAKULTET

- Prof. dr. Tatjana Novovič, dekanica -

- Komisija za doktorske studije -

PREDMET: Evaluacija doktorske disertacije doktoranda mr. Eske Muratovića „Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića“, korišćenjem softvera iThenticate

Poštovani,

Saglasno članu 5 Odluke o korišćenju softvera za utvrđivanje plagijata na Univerzitetu Crne Gore, Odbor za doktorske studije izvršio je proveru elektronske verzije doktorske disertacije doktoranda mr. Eske Muratovića „Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića“, koju je dostavio Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore. Nakon torično provjere, ustanovljeno je da u elektronskoj verziji doktorske disertacije nema elemenata koji bi se mogli tumačiti kao plagijat, saglasno kriterijumima propisanim članom 5 Odluke o korišćenju softvera za utvrđivanje plagijata na Univerzitetu Crne Gore. U skladu sa navedenim, postupak ocjenjivanja doktorske disertacije doktoranda mr. Eske Muratovića može da se nastavi prema Pravilima doktorskih studija.

Izveštaj o provjeri doktorske disertacije generisan putem iThenticate softvera dostupan je na veb stranici Centra za doktorske studije.

Srdačan pozdrav,

Broj: 01/2-6184/1

Podgorica, 20. 12. 2024. godine



Odbor za doktorske studije

Prof. dr. Boris Vukčević

UNIVERZITET CRNE GORE

Filozofski fakultet

SENATU UNIVERZITETA CRNE GORE

ODBORU ZA DOKTORSKE STUDIJE

VIJEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA

Predmet: Ocjena doktorske disertacije Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića kandidata mr Eska Muratovića

Senat Univerziteta Crne Gore, na sjednici održanoj 24. 12. 2024. godine, prihvatio je Prijedlog Vijeća Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore br. 01-4634/1, od 11. 12. 2024. godine, i pozitivno mišljenje Odbora za doktorske studije Univerziteta Crne Gore od 20. 12. 2024. godine, te donio Odluku broj 03-6284/3 o ispunjenosti uslova iz člana 38 Pravila doktorskih studija, kojom nas je imenovao za članove Komisije za ocjenu doktorske disertacije pod nazivom Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića kandidata mr Eska Muratovića.

Nakon uvida u priloženu doktorsku disertaciju i njene detaljne analize, Komisija podnosi sljedeći

IZVJEŠTAJ

1. Pregled disertacije (bibliografski podaci o disertaciji i sažetak disertacije)

Rukopis dokorskog rada kandidata mr Eska Muratovića Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića napisan je u skladu sa uputstvima za oblikovanje doktorske disertacije predviđenim Pravilima doktorskih studija Univerziteta Crne Gore. Disertacija sadrži 529 stranica A4 formata (font Times New Roman, veličina slova 12, prored 1,5, sa fusnotama u istom fontu, veličina slova 10, prored 1), odnosno 1100 kartica teksta sa 2029 fusnota.

Pored naslovnice na bosanskom i engleskom jeziku, rezimea i ključnih riječi na bosanskom i engleskom jeziku, podataka o kandidatu, mentoru i članovima komisije, te sadržaja rada, rukopis sadrži: Predgovor, Uvod i pet poglavlja sa odgovarajućim potpoglavljima:

1. Život i djelo Abdulaha Šarčevića (str. 21-39): 1.1. Životni i profesionalni put; 1.2. O Šarčevićevom stvaralaštvu i djelima; 1.3. Rekli su o Šarčeviću;

2. Filozofsko-kritički podsticaji i etičke implikacije Šarčevićevih humanističkih svjetonazora (str. 39-124): 2.1. Osnovi Šarčevićevih filozofskih pogleda (2.1.1. Kritika moderne, 2.1.2. Kritika postmoderne, 2.1.3. Kritika antropologizma i antropocentrizma, 2.1.4. Kritika evropocentrizma: 2.1.4.1. Kritika monocentrizma i logocentrizma, 2.1.4.2. Kritika empirizma i redukcionizma, 2.1.4.3. Kritika scijentizma i tehnicizma); 2.2. Šarčevićovo moralno-etičko re(per)ceptiranje čovjeka unutar prirode, ljudskog svijeta, društva i kulture (2.2.1. Čovjek i priroda, 2.2.2 Čovjek i ljudski svijet, 2.2.3. Čovjek i društvo, 2.2.4. Čovjek i kultura); 2.3.

Etičke implikacije Šarčevićevog humanističkog sagledavanja ljudske egzistencije (2.3.1. Pojam istine u Šarčevićevom svijetu djelanja, 2.3.2. Uloga slobode u kontekstu Šarčevićevog poimanja egzistencijalizma, 2.3.3. Šarčevićev humanizam za Drugo i Drugog: čovjek i čovječnost);

3. O etičkim aspektima Šarčevićeve filozofije (str. 197-482): 3.1. Filozofska etika (3.1.1. Filozofski ethos i humanum, 3.1.2. Istina i humanitet, 3.1.3. Sloboda, istina i humanitet, 3.1.4. Filozofska etika kao nova filozofija prirode, 3.1.5. Humanističke perspektive filozofske etike i njen univerzalizam); 3.2. Komunikativna etika (3.2.1. Od dijaloga ka ethosu komunikacije, 3.2.2. Komunikacija i egzistencija, 3.2.3. Komunikacija, razumijevanje i solidarnost, 3.2.4. Sloboda i komunikacija, 3.2.5. Tolerancija i komunikacija, 3.2.6. Komunikacija i interreligijski dijalog, 3.2.7. Humanističke perspektive komunikativne etike); 3.3. Etika odgovornosti (3.3.1. Šarčevićev humanum za ethos odgovornosti, 3.3.2. Etika prirode, 3.3.3. Ekološka etika, 3.3.4. Etika nauke, 3.3.5. Etika nuklearnog mira, 3.3.6. Etika odgovornosti za Drugoga, 3.3.7. O novoj etici odgovornosti kao etici očuvanja života i svijeta, 3.3.8. Humanističke perspektive etike odgovornosti); 3.4. Etika ljudskih prava (3.4.1. Svjetski ethos i ljudska prava, 3.4.2. Multikulturalizam i ljudska prava, 3.4.3. Tolerancija, sloboda i ljudska prava, 3.4.4. Dijalog i ljudska prava, 3.4.5. Ljudska prava, pravo na prirodu i filozofija prirode, 3.4.6. Ljudska prava, kultura, kulturalizam i pluralizam, 3.4.7. Novi diskurs kao novi ethos ljudskih prava, 3.4.8. Humanističke perspektive etike ljudskih prava); 3.5. Kriptoetika kao est/etika;

4. Zaključna razmatranja (str. 482-496): 4.1. Značaj Šarčevićeve etike za humanizam; 4.2. Značenje Šarčevićevog humanizma za etiku; 4.3. Cjelovitost koncepcije humanizma Abdulaha Šarčevića u totalitetu moralnih izazova egzistiranja i opstajanja;

5. Literatura (str. 496-530): 5.1. Djela Abdulaha Šarčevića (5.1.1. Priređivački rad, predgovori, pogovori, 5.1.2. Radovi u zbornicima, 5.1.3. Radovi u časopisima, 5.1.4. Recenzije, prikazi, osvrti, diskusije, polemike, 5.1.5. Razgovori s Abdulahom Šarčevićem, 5.1.6. Zbornici o Abdulahu Šarčeviću); 5.2. Ostala djela (5.2.1. Internetski izvori).

Ovom doktorskom disertacijom doktorand mr Esko Muratović tematizuje etičko-humanističku poziciju Abdulaha Šarčevića, jednog od najznačajnijih bosanskohercegovačkih i jugoslovenskih mislioca 20. i 21. vijeka, kao i njegov sveukupan doprinos filozofiji. Kandidat je već u „Predgovoru“ naznačio značaj i figuriranje etike na opšte-teorijske kontekste humanističke filozofije Abdulaha Šarčevića, a što se u savremenom svijetu aktualizira kroz prizmu odnosa čovjeka i životne stvarnosti potrebovanjem angažovane promjene i novog produciranja opšte-ljudskih vrijednosti.

Ocrtavajući polazišno razlikovanje suštinskih filozofskih pitanja i datih moralno-etičkih problematika kod Abdulaha Šarčevića, kandidat u „Uvodu“ daje pregled tematskog okvira rada i njegovih problemskih područja, predstavljanjem jedne nove etičke pozicije, kao i novog tipa ljudskog djelovanja, pri čemu nas kritički zahtjevi interesa ovog istraživanja prevashodno upućuju na filozofsku provjeru etičkih aspekata Šarčevićeve koncepcije humanizma. Naime, kandidat uopšteno pojašnjava razložnost tematike ovog istraživanja sa težištem na Šarčevićevu etičku misao koja se svojim korenspodirajućim tematicima i orbitirajućim podtematicima teoretsko-problemski ekstenzira, koliko u analitičko-eksplikativnom, toliko i u normativno-kritičkom

domenu, u odnosu na najbitnija pitanja i u okviru najznačajnijih problematika filozofske etike, komunikativne etike, etike odgovornosti, etike ljudskih prava i kriptoeetike kao est/etike.

U prvom poglavlju „Život i djelo Abdulaha Šarčevića“ prikazani su u osnovnim crtama životni i profesionalni put ovog filozofa, sa predstavljanjem njegovog stvaralaštva i djela. U prvom potpoglavlju pod naslovom „Rekli su o Šarčeviću“, kandidat znalački detektuje kritičku recepciju Šarčevićevog djela od strane brojnih filozofa i drugih društveno-humanističkih naučnika iz različitih konteksta i povoda, čime kandidat ne samo da prikazuje i približava njegovu misaonu poziciju, već time dodatno rasvjetljava njegov ukupan filozofski, moralno-etički i humanistički angažman.

U drugom poglavlju, „Filozofsko-kritički podsticaji i etičke implikacije Šarčevićevih humanističkih svjetonazora“, kandidat sistematski ukazuje na temeljna Šarčevićeva filozofsko-kritička uporišta kao osnove njegovih filozofskih pogleda, njegovog promatranja čovjeka unutar prirode, ljudskog svijeta, društva i kulture, kao i etičkih implikacija njegovog humanističkog sagledavanja ljudske egzistencije, imajući u vidu da njegov filozofski pristup povezuje duboko ukorijenjene tradicije evropske filozofije sa univerzalnim pitanjima savremenog svijeta. Na filozofiju Šarčević gleda kao na čuvara ideje jedinstva, prvenstva uma, ideje slobode: slobode svakog čovjeka na vlastiti izraz, da se sam odredi, izabere oblik svojem životu i slobodi, da se sam realizira. Naime, kandidat filozofski simultano raspolaže, koliko ontološkom i epistemičkom, toliko i filozofsko-etičkom refleksijom u znalačkom i konstruktivnom, kao i kritički-rekonstruktivnom predstavljanju Šarčevićevog dijagnostificiranja patologije vremena i savremenog čovjekovog suočavanja sa problemom totalne tehnizacije ljudskog biotopa. Na ovaj način kandidat metodološki verifikuje Šarčevićovu epistemičko-etičku odgovornost naspram svih filozofski tretiranih fenomena moderne i savremene epohe, u čijem se horizontu kontinuirano i praktično nudi nada kroz ideju simpatetičkog razumijevanja u multikulturalnom, postmodernom društvu.

U prvom potpoglavlju „Osnovi Šarčevićevih filozofskih pogleda“ kandidat raskriva ne samo inicijacijsko-istraživačku složenost Šarčevićevih filozofsko-kritičkih promišljanja, već unutar zasebnih tematsko-kritičkih cjelina prezentuje duboke slojeve humanističkih diktuma Šarčevićeve kritičke teorije. Pri tome, kandidat značajnu pažnju posvećuje jednom posve smislenom prepoznavanju i sadržinskom strukturiranju moralno-etičkih koordinata u okviru Šarčevićevog kritičko-analitičkog tretmana moderne i postmoderne, antropologizma, antropocentrizma i evropocentrizma, sa kritikom racionalnosti, subjektivnosti i moći. Kandidat minuciozno uočava Šarčevićovo kritički-kumulativno ispitivanje etičkih konteksta moderne i postmoderne, inicirajući ne samo etičke, već i druge aspekte filozofskih problematika, dočim se upravo iz kritike moderne i postmoderne, kritike antropologizma, antropocentrizma i evropocentrizma tretiraju i ukupnosti filozofsko-multiplikativnih relacija.

U prvoj cjelini ovog potpoglavlja „Kritika moderne“, kandidat je predstavio Šarčevićovo promišljanje i analizu moderne kao onog toposa oko kojeg se situiraju svi relevantni diskursi o suvremenosti, čime je jasnim i razgovjetnim jezikom filozofije, ponuđena jedna od sveobuhvatnih dijagnoza suvremenog doba, kao čuvara digniteta iskonske misli humaniteta. Ukazivanjem na destruktivni potencijal moderne, Šarčević nas poziva, kako uočava kandidat, da

se s odgovornošću i teorijski promišljeno smjelo suočimo s istinom moderne, da bismo shvatili duboku povezanost između čovjeka i prirode, pri čemu se njegovi kritički osvrti kreću od anti-totalitarizirajućih stavova sve do potrebe za konstituisanjem normativnog okvira usmjerenog ka suočavanju s globalnim krizama. Kritikujući racionalnost moderne koja je bez-umna i koja ugrožava opstanak svijeta, on osvjetljava paradoks moderniteta: sredstva koja su stvorena za poboljšanje života postaju uzrok krize koja počiva u temeljima svijeta, pri čemu je metoda postala nadležno-univerzalna moć „kojoj izmiče trenutak moralnog opažanja“ (str. 59). Stoga se posljedice ovakvog poretka moderne ogledaju: u potčinjavanju i gubitku jastva, u marginalizaciji individue i suspendovanju vita contemplativa, u empirizmu nauke i medija i žurnalizmu mišljenja, u cinizmu razmjenskog principa ekvivalencije, i u kružnoj relaciji roba-novac-kapital, pri čemu se društveno-ekonomske vrijednosti pripisuju stvarima, a ne ljudskim odnosima i potrebama. Filozofski nalog je okrenut nastojanju da se presiječe moralni čvor moderne, „da prozremo filisteriju ideje humanitarnog napretka koja ima svoju osnovu u apoteozu tehničkog humanizma, tehnološke racionalnosti“ (str. 63), koju prati jedno ljudski-iznovno iskustvo samoosvješćivanja, pri čemu se moralni um ili moralna odgovornost odnosi na prirodu, ljudska ili ne-ljudska bića. Kandidat iznosi kako Šarčević poziva na povratak moralnog umovanja i odgovornosti, i kako se Šarčević protivi marginalizaciji individualnog dostojanstva i slobode.

U drugom sloju problema – „Kritika postmoderne“, naznačenom u prethodnoj cjelini (kritici (do)meta moderne), kandidat kritičko-analitički istupa sa onim filozofskim perspektivama koje nam kazuju zbog čega se gubi egzistencijana jednakost, jednakost *conditio humana*. Rasprava o postmoderni, kako uočava doktorand, kod Šarčevića nalaže ono najvažnije – dijalog s prirodom u svijetu života, mimo logike moderne, kojoj i dijalog s budućnošću izmiče. U kontekstu etičkog promišljanja postmoderne, prisutne su dvije bitne tendencije: monizam moderne, koji se oslanja na jedinstvenu i univerzalnu racionalnost, i heterogeni pluralizam postmoderne koji često vodi ka fragmentaciji i nemogućnosti komunikacije, čime se istovremeno suprostavlja monolitnim oblicima mišljenja, smatrajući ih neplodnima za istinski dijalog i razmjenu. Uz to etički pristup ne uzima zdravo za gotovo strukture racionalnosti koje podržavaju građansko društvo i njegovu dominaciju egoističkog interesa, bez obzira na to da li dolazi iz određene klase, kulture ili tradicije. Umjesto toga, Šarčević propituje i traži dublju pravednost i komunikativnost unutar pluralnog društva, isticanjem potrebe za kritičkom refleksijom koja balansira između rigidnosti moderne i fragmentacije postmoderne, promovirajući istinski dijalog i razmjenu, otvorenost i odgovornost kao esencijalne vrijednosti, a što se odnosi i na „projekte postmoderne, na jednu polifonu ideju globalne etike koja brani pravo na integritet i na nerascijepljenost ljudskog sopstva kao drugog“ (str. 68). Naime, kandidat ovdje vješto uočava da se kod Šarčevića ovakvim kauzalnim izvođenjem ustvari pokazuje da postmodernizam s jedne strane izaziva tradicionalne etičke sisteme koji nas podstiču na kritički stav o moralnosti uz naglašeno relativizovanje moralnih vrijednosti, kao i preispitivanje tradicionalnih normi, a s druge strane filozofsko-postmodernističkim pristupom potencira upitanost o tome kako nauka, tehnika i tehnologija oblikuju našu stvarnost, o tome kako naučno-tehnološki napredak i razvoj utiču na sveukupnu ekološku krizu, na naš odnos prema prirodi i Zemlji, na našu odgovornost prema prirodnom okruženju; o tome kako moderne prakse dovode, ne samo do degradacije životne i radne sredine, već i do društvenih nejednakosti što se vezuje i za problematiku ljudskih prava.

Naglašavanjem kontinuiteta između moderne i postmoderne, Šarčević istovremeno ukazuje na jaz između ljudske težnje ka racionalnom strukturiranju svijeta i inherentne haotičnosti stvarnosti, pri čemu njegova dijagnoza o „smrti prirode“ ističe nužnost preispitivanja antropocentričnog modela razvoja, o čemu kandidat govori u potpoglavlju „Kritika antropologizma i antropocentrizma“. Zamajavajući nade svijeta – koliko u filozofskom, toliko u životnom smislu – antropologizam i antropocentrizam se prema shvatanju Šarčevića moraju podvrgnuti kritičkom tretmanu filozofije u cilju izbjegavanja zablude o tome da antropologija raspolaze istinama o čovjeku, o povijesti, o svijetu. Stoga, sloboda je, kako naglašava Šarčević, ljudski apriorij kojim se čovjek i čovječnost prevode u otvorenost, usljed čega se antropologija mora zamijeniti novom antropologijom, sa novo-proishodećim filozofsko-praktičkim mišljenjem (prirode i svega živoga), sa shvatanjem čovjeka kao otvorenog bića beskrajnih i neodređenih mogućnosti, sa novim određenjem čovjekove uloge i mjesta u kosmosu. Time je kandidat, mimo antropologijskog instrumentalizma i antropocentričkog racionalizma koji se ne mogu vrijednosno neutralno shvatiti, otvorio prostor za razmatranje posthumanističke etike, u okviru koje je priroda subjekt, a ne samo resurs moralnog razmatranja i čime se ustvari anticipira mogućnost transcendiranja iz artifičnog svijeta u održivu budućnost. Postaje evidentno da kandidat studiozno uočava da antropocentrični razum nije mogao pomiriti znanost i slobodu, put prema civilizaciji jedinstva i podnošljivosti; velike vizije nisu više sugestivne, poslije teških opasnosti, prevara, koncentracijskih logora, ljudskih ponora, globalno-psihotičnih pandemija, a posebno ratova sa emigrantskim krizama. Ono što ne smije emigrirati iz života jeste kritički um, kritička inteligencija svakog čovjeka, da je misao interakcije i razumijevanja (između čovjeka i prirode, između čovjeka i povijesti, između naroda i kultura na našoj planeti) – etika dostojanstva.

Da u svojim mnogostrukim likovima i historijskim kontekstima evropocentrizam predstavlja prevlast zapadne kulture, kazuje nam kandidat u četvrtom potpoglavlju drugog poglavlja „Kritika evropocentrizma“, koja se ne odražava samo u evropokratiji kao svojevrsnom geocentrizmu, već i u formi suvremene znanstveno-tehničke civilizacije koja je postala svjetska kultura. Kao čuvar ideje političkog, socio-kulturalnog i religijskog pluralizma, suvremeno evropsko društvo ne drži do vrijednosnog pluralizma koji okončava u kobnom relativizmu i filozofiji indiferentizma, koji iznova potkopavaju i osporavaju pragmatički smisao pravednosti utemeljen na filozofskom smislu tolerancije i koegzistencije različitog. Kandidat stoga naglašava da takav Šarčevićev kritički pristup evropocentrizmu predstavlja odraz svojevrsne ukupnosti duhovnih, civilizacijskih i stvaralačkih dometa koji je u vlastitoj namišljenosti izgradio lavirinte evropskog mišljenja u nepatvorenoj životnoj težnji ka napretku. Takav evropocentrički svjetonazor usmjeren je ka održanju idolatrije interesa, nastojanja u prisvajanju, zauzimanju, zaposjedanju, sistema ideja, aksiomatika utemeljenih u racionalizmu i individualizmu. Kritička sagledavanja evropocentrizma nadalje se produbljeno reflektuju unutar kritike monocentrizma i logocentrizma, empirizma i redukcionizma, scijentizma i tehnicizma.

U prvoj tematskoj cjelini drugog poglavlja „Kritika monocentrizma i logocentrizma“, kandidat eksplicira kako se Šarčevićeva kritika monocentrizma očitava u solidarisiranju monocentričnog uma sa samim sobom u činu očitovanja moći. Riječ je o monocentričnom tipu umnosti, one umnosti koja sebe proizvodi iz sebe, koja svoju primjenjivost logičkog logosa

predstavlja kao nauku i potentnost naučavanja primjenjivih iz diskurzivno-logičkog uma upravo na samu sebe, a koja u toku tog pridolaženja preuzima i kao puku stvar prisvaja cjelokupnu stvarnost. Kako uočava kandidat, riječ je o etici normativnog logosa, koji u formi sebi samome pridolazećeg uma prekriva i preuzima cjelokupnu stvarnost. Dok evropski monocentrizam baštini jednu samozagledanost u sebe – sebe radi (u čemu ne bi bilo ničeg lošeg da ta samobitnost nije isključiva prema drugom i drugačijem), dotle se u zapadnom logocentrizmu apsolutizuje naučno-instrumentalni i funkcionalni um, pri čemu je sve podvrgnuto „lukavstvu uma“, uz prisutne raznovrsne mogućnosti falsifikacije, mnogostruke forme objektivacije i univerzalizacije svijeta života. Primjerice, kako navodi kandidat, „fašistička moć uvodi monocentriranje stavljajući na prvo mjesto ono nacionalno i mitomanski razumljeno, pri čemu je protjerana socio-kulturna policentrika“ (str. 95). U tom je tonu, prema Šarčeviću, i tajna fašizma koji istinu koristi kao mamac, a simpatiju kao sredstvo mamljenja. Stoga je, kako uočava kandidat, Šarčevićovo filozofsko-kritičko čulo na više mjesta moralno-etički usmjereno ka legitimnom i misaonom suočavanju sa izopačenostima modernog vremena. Pri tome, doktorand zapaža da su kod Šarčevića konstantno potencirani svjetonazori koji su na humanističkoj liniji uvažavanja drugačijeg stava, mišljenja, drugih svjetonazora ili religijskih pogleda na svijet života. Pored monocentrizma kao vladajućeg tipa evropske umnosti, koji kao dio logički mišljenog bitka, odražava, ne samo usvojivost postulata scijentizma i tehnicizma, već i prevodivost „postignuća“ empirizma i redukcionizma u univerzalizam naučno-tehničkog logosa, Šarčevićevi filozofsko-etički uvidi upućuju, hajdegerovski rečeno, na to da katastrofe počinju sa trijumfalizmom nove epistemologije i metafizike sa matematizacijom i onog što nije podložno matematizaciji, pri čemu se i ono neraspoloživo hoće učiniti raspoloživim.

Druga tematska cjelina „Kritika empirizma i redukcionizma“ sadržinski je vezana za Šarčevićovo kritičko suočavanje sa logičkim empirizmom, odnosno sa empirističkim kontekstom mišljenja, sa izopačenim jezikom razmjenskih vrijednosti iz kojeg proishode perfekcioniziranje, birokratiziranje, institucionaliziranje ili funkcionaliziranje, kolonijaliziranje svijeta života; pri čemu iz redukcionizma proishodi vladavina robnih fetiša, grozote objektivizma (pri čemu najveća prijetnja dolazi od teorijskog i praktičkog redukcionizma). Postavljanjem izvjesne epistemičke ekvivalencije između duha moderne i empirijski-perfektog funkcioniranja, kandidat navodi da Šarčević naglašava da je potrebno uočiti da živimo s jednom moći koja se realizuje u podređivanju, – kao logika polemičke distance. Osim toga, jedna od temeljnih crta Šarčevićeve filozofije ogleda se u odbijanju svake vrste redukcionizma koji je sklon apsolutizaciji i ovjekovječenju izvjesnih načela. Kao poseban vid redukcionizma, kandidat navodi antropološki redukcionizam, koji je ne samo granica već i polazište etike odgovornosti koja se prevashodno zauzima za horizont budućnosti.

Unutar treće podtematske cjeline „Kritika scijentizma i tehnicizma“, doktorand obrazlaže osnov Šarčevićevog filozofskog tretmana koji ukazuje da se moderna legitimira i realizira u znanstvenosti kao apsolutu: u tehničkom i postmoderno-tehnologijskom otkrivanju svijeta. Ako se doista žele ispitati pretpostavke moderne i naći istina postmodernog doba, onda se moramo kritički odnositi prema mitologiji tehnifikabilnog uma i moći scijentokratije, pri čemu je prisutno jedno dogmatsko insistiranje da je znanost jedini put do istine, do objektivnosti objekta; da samo njoj pripada monopol na opće važenje njenih iskaza; da se svi problemi mogu

samo znanstveno istraživati i rješavati ili nikako drukčije; da je ona jedini, istinski proces/svijest; jer, prema riječima Šarčevića „Instrumentalni naučno-tehničko-tehnološki um, čija je egzistencijska šifra – um moći, u svom je dekonstruktivno-povijesnom hodu, bez dubljeg razmatranja svojih postignuća, bez refleksije o njihovim širim društvenim posljedicama i etičkim implikacijama, često nihilistički iz-ostavljao po strani i van životnog konteksta esencijalna pitanja čovjeka i čovječnosti“ (str. 44). U tom kontekstu doktorand acentuje misao Abdulaha Šarčevića da se život mora drugačije urediti, pri čemu se poimanje moralne odgovornosti mora raščlanjeno upojednačiti ne samo na emancipatorske ili tehnološko-naučne projekte, već i u odnosu na odgovornost mišljenu prema čovječanstvu u cjelini, za budućnost cjelovito mišljenu, koja uključuje ljude bliske i udaljene, buduće naraštaje. Mnogi su za ishodišnu tačku uzimali scijentistički optimizam u svojstvu političkog djelovanja i spasonosno sredstvo u savladavanju zla, koji je nesposoban da uoči vlastitu krizu napretka, imajući u vidu da nauka i tehnika nisu sama stvar, nisu čovječanstvo, već izvedena forma života u službi organizacije ljudskog rada. Prizivajući jedinstvo naučnog i moralnog ethosa, Šarčević se pita za novi ethos tehnike, umijeća humanog, smisaonog ili uspjelog života, s ciljem istinske demitologizacije prakse znanstveno-tehničke revolucije.

U cilju boljeg razumijevanja drugog potpoglavlja u okviru drugog poglavlja – „Šarčevićevog moralno-etičkog re(per)ceptiranja čovjeka unutar prirode, ljudskog svijeta, društva i kulture“, kandidat sagledava mjesto, ulogu i relaciju čovjeka u naspram tematizovanih koncepata i fenomena. U prvoj cjelini „Čovjek i priroda“ doktorand će kroz prizmu odnosa čovjeka i prirode, na koju Šarčević gleda kao na neraskidivu povezanost – materijalnu i moralnu, ukazati na čovjekovu odgovornost prema prirodi, ne kao sredstvu za zadovoljenje potreba, već kao integralnom dijelu zajedničkog postojanja. Dvije su krajnosti koje narušavaju ovu relaciju: dematerijalizujući naturalizam, koji prirodu svodi na apstraktnu ideju, i dehumanizujući moralizam, koji zanemaruje ljudske vrijednosti u ime krutih normi. Obje tendencije se udaljavaju od ideala etičkog humanizma koji teži ravnoteži između čovjeka i svijeta. Ovom relacijom kandidat osvjetljava, ne naprosto filozofski stav kao apel za novi model zajednice čovjeka i prirode, u kojoj je priroda uvijek prisutna kao suštinski temelj naše povezanosti i zajedničke budućnosti, već potencira njegove etičke dimenzije koje od nas zahtijevaju kritičko promišljanje, koliko našim normama i vrijednostima, toliko i našom vizijom svijeta zasnovanog na međusobnom poštovanju i harmoničnom suživotu. Kandidat apostrofira Šarčevićev poziv na buđenje moralne svijesti – da se ne može, i etičke dozvanosti – da se ne smije previdjeti najvažniji i najteži problem našeg vremena: pitanje preživljavanja prirode i čovjeka.

U drugoj cjelini „Čovjek i ljudski svijet“, kandidat obrazlaže Šarčevićeve predstave o čovjeku i ljudskom svijetu unutar kojih se ogleda uloga čovjeka koji ne nosi samo odgovornost za vlastiti svijet, već i za svijet kao cjelinu. Kao filozof humanizma i etike, Šarčević nam nudi viziju u kojoj je čovjek istinski čovjek tek kada u sebi otvori prostor za vlastitost svijeta, tj. kada postane svjestan i djelatan u skladu s jedinstvom čovjeka i svijeta, ističući da je humanum, čovječnost ona mogućnost koja izvire iz harmonije između čovjeka i ljudskog svijeta. Kritika epistemološke i kriptoeitičke katastrofe sugerije da su prošla tisućljeća pokazala kako se čovjek kao aktivni kreator ljudskog svijeta često odvajao od istina tog svijeta, vodeći se iluzijama ili pogrešnim normama. Šarčević stoga poziva ne samo na suočavanje s tim greškama kroz istinsko

spoznavanje, što podrazumijeva razumijevanje svijeta, odgovornost prema njemu, hrabrost da se djeluje u skladu s tom spoznajom, već i poziv na stvaranje boljeg, pravednijeg i humanijeg ljudskog svijeta. Ovo je duboko etička i humanistička poruka: svaka osoba ima odgovornost prema budućnosti i prema ostvarenju totaliteta, što znači punoću života u skladu s istinom i pravdom.

Trećom cjelinom „Čovjek i društvo“, doktorand nam kazuje o socio-moralnim aspektima relacije čovjeka i društva, u kojim se ogleda etička saupučenost pojedinca i društva u cilju uspostavljanja relevantnih moralno-etičkih sagledavanja i vrednosnih predstava. Kandidat uočava da je kod Šarčevića čovjek kao društveno biće neodvojiv od društvenih struktura koje oblikuju njegovu slobodu, sposobnosti i mogućnosti za zajednički život. Ova relacija nije statična već podložna stalnim promjenama, što otvara pitanje uslova za novu etiku u savremenom društvu. Dok se slobodno društvo temelji na individualnoj slobodi, slobodi u kontekstu zajedništva i zajedničkog djelovanja, moral se ispostavlja, ne samo kao individualni zadatak, već i u svojstvu kolektivne dogovornosti, ukoliko se društvo uzima kao aktivni sudionik u moralnim procesima. Jer, kako uočava doktorand, „Društvo u kome sve tradicije imaju jednaka prava (ne individuumi) i jednak pristup društvenim centrima moći, jest slobodno društvo“ (str. 151). Ovdje se otvara prostor za ono što Šarčević naziva novom etikom, koja se temelji na univerzalnoj odgovornosti prema onima koji su udaljeni – fizički, kulturno ili moralno. Suštinski element ove nove etike je osjećaj odgovornosti prema Drugome, prema ljudima i problemima koji nam nisu bliski. Šarčević time redefinira moral kao ne ograničen na poznato, već proširen na nepoznato, udaljeno i strano. To je radikalni pomak u etičkom promišljanju, jer zahtijeva od pojedinca da prepozna povezanost s globalnim svijetom i da razvije moralnu imaginaciju koja nadilazi neposredne interese ili lokalne probleme.

U četvrtoj cjelini „Čovjek i kultura“, kako navodi kandidat, Abdulah Šarčević u svojoj filozofiji ističe duboku međuzavisnost čovjeka i kulture, opisujući kulturu kao osnovni izraz ljudskog uma, ali i kao dinamički proces koji omogućava društvenu i individualnu slobodu. Kultura nije statična tvorevina, već forma uma koja se manifestuje kroz aktivnosti, civilizacijske procese i višeglasnost ljudskog izražavanja. Bitne ideje o čovjeku i kulturi kod Šarčevića su situirane iz uma kao domovine, um je povezan sa slobodom, kako vlastitom, tako i slobodom drugih ljudi i prirode, pri čemu kultura proizilazi iz respekta prema drugom i prema svijetu. Usmjeravajući čovjeka ka dubljem razumijevanju egzistencije, kultura upravo crpi svoju snagu iz istine koja se otkriva kroz tajnu ljudskog postojanja. Kultura nije samo okvir u kojem se čovjek ponaša, mijenja ili oblikuje, već kroz kulturne institucije, umjetnost, znanost i društvene norme, ljudska egzistencija evoluira, prelazeći granice individualnog ka kolektivnom i univerzalnom.

U trećem potpoglavlju „Etičke implikacije Šarčevićevog humanističkog sagledavanja ljudske egzistencije“, kandidat prikazuje Šarčevićev humanizam kao moć kritičke refleksije, upotpunjen njegovim promišljanjem da je svaka egzistencija društveno posredovana čime se u datim relacijama supstituiše heteronomija. Šarčevićovo humanističko sagledavanje ljudske egzistencije nosi duboke etičke implikacije, posebno u kontekstu njegovog insistiranja na društvenoj posredovanosti i neprekidnom oblikovanju čovjeka kroz izbor i moralni angažman (od čovjeka se očekuje da se aktivno suočava sa izazovima svog vremena i svojim izborima

doprinosi stvaranju pravednijeg društvenog poretka). Ovaj humanistički pristup etici osvetljava čovjeka ne samo kao biće koje živi, već kao biće koje stvara, prevazilazi i odgovara – kako sebi, tako i drugima. Kandidat navodi riječi dva istaknuta filozofa – Ljubomira Berberovića i Marijana Krivaka, pri čemu Šarčeviću filozofsku misao Berberović kvalifikuje kao ono stvaralaštvo koje „najdublje i najneposrednije korendondira sa sagledavanjem i interpretiranjem problema egzistencije savremenog svijeta, (...) Kakva je to egzistencija i kakve su njene perspektive – to na našim meridijanima niko nije dublje niti sigurnije promišljao od Abdulaha Šarčevića“ (str. 168-169); a prema mišljenju Marijana Krivaka, Abdulah Šarčević je od „onih rijetkih filozofskih dijagnostičara vremena koji „nam nudi vidik humanije egzistencije na kraju tisućljeta.““ (str. 169) Šarčevićev humanizam, kako uočava doktorand, postavlja etiku kao proces koji je istovremeno ukorenjen u univerzalnim vrijednostima i otvoren za dijalog sa promjenljivim okolnostima, pri čemu njegovo insistiranje na nekonformizmu i protivurječnosti otvara prostor za kritičku etiku koja odbacuje dogmatizam i pasivno prihvatanje normi.

Kritizirajući stanje moralne ravnodušnosti i površnosti u savremenom društvu, Šarčević upozorava na opasnosti koje proizlaze iz ignoriranja morala, istine i slobode, istovremeno propitujući koliko su ljudi spremni postaviti moralne temelje za društveni život u budućnosti, u kontekstu globalnih i lokalnih izazova. Stoga, već na početku prve cjeline (trećeg potpoglavlja u drugom poglavlju) naslovljene „Pojam istine u Šarčevićevom svijetu djelanja“, kandidat nagovještava zašto za Šarčevića mišljenje nije pribežište, „pitoma dolina izvjesnosti“, nego stalni napor da se dođe do postojbine istine, koja je sveobuhvatna, kako u filozofskom, tako i u povijesnom, umjetničkom, religijskom i znanstvenom smislu. Kandidat u ovom tematu otvara složena filozofska pitanja vezana za ljudsko traganje za istinom, humanumom i ethosom, povezujući pritom različite filozofske paradigme – od Wittgensteinovog jezičkog skepticizma, preko Sartreovog egzistencijalizma, Heideggerovog fundamentalnog pritupa istini do Šarčevićevog vlastitog humanističkog pogleda na svijet. Kandidat znalački uočava da je kod Šarčevića istina ne samo egzistencijalna obaveza, već iznad svega etička kategorija, čime se naglašava potreba za introspekcijom i moralnom hrabrošću, na osnovu čega Šarčević apeluje na suočavanje s vlastitim promašajima, propuštenim prilikama ili profaniranim vrijednostima, čime se dodatno ukazuje na duboko moralnu dimenziju ljudskog traganja za istinom. Ukoliko se moralno suočavanje sa istinom prenese sa individualne na društvenu razinu, to bi moglo otvoriti put ka zajedničkom razumijevanju egzistencijskih promašaja ili pogrešaka, ali i ka oblikovanju bolje budućnosti, što je ključno za humanizam. Šarčević implicira da je autentično djelanje moguće samo uz prihvatanje te odgovornosti, što ima duboke etičke implikacije. Osim toga, kod kandidata se uočava jedna od iznimno važnih ideja koja proishodi iz Šarčevićeva kontrast(ovanj)a između istine kao dubokog humanističkog iskustva i sve prisutnijeg uticaja naučno-tehnološke moći na ljudski svijet života. On se kritički osvrće na moć tehnologije koja može postati onipotentna, predstavljajući ozbiljan izazov za autentičan ljudski život. Ovo se uklapa u širi okvir humanističke etike koja teži očuvanju ljudske autonomije i dostojanstva u kontekstu sveprisutnih tehnoloških promjena. Kandidat izvodi jedan od studioznih zaključaka: „Istina se kroz konkretizaciju angažmana i akcije potvrđuje kao temelj svega, nasuprot povlačenja u sfere apstraktnosti i privatnosti, što je prema Šarčeviću bitna obaveza filozofije i njene djelatne konzistentnosti, ne samo razjašnjenjem suštinskog odnosa između postojanja (bitka) i čovjeka, već i da se iznova dolazi do onog što je životna dobrobit i dobro“ (str. 175).

U drugoj cjelini ovog potpoglavlja „Uloga slobode u kontekstu Šarčevićevog poimanja egzistencije“, Šarčević u skladu sa egzistencijalističkom tradicijom ističe da sloboda nije statična, već dinamička – stiže se kroz neprekidno nadilaženje unutrašnjih protivurječnosti, poput predrasuda, interesa i iluzija, ali i kroz javno djelovanje u društvu. Ovo znači da sloboda nije samo lični čin samospoznaje već zahtijeva djelovanje u zajednici. Na taj način, sloboda postaje povezana s etičkim aspektima ljudskog djelanja, pri čemu se unutrašnja borba za autentičnost mora reflektovati na spoljašnje zalaganje za pravdu i jednakost. Prezentovanjem Šarčevićevih polazno-filozofskih referiranja na Sartreovo poimanje slobode kao kreacije sopstvenih vrijednosti (svaka odluka koju donosimo nosi etičku težinu jer utiče ne samo na nas već i na druge, a što je odraz veze slobode sa odgovornošću) i isticanjem i razjašnjavanjem Jaspersovog shvatanja slobode kao svladavanja samovolje (sloboda se prepliće sa potrebom za istinom i etičkom ispravnošću), kandidat je došao do uvida da je sloboda ne samo konkretna humanost (sloboda nastaje iz činjenice da smo uvijek više od onoga što jesmo – uvijek imamo potencijal da sebe oblikujemo i prevaziđemo), već i uslov za zajedničku humanost (Šarčević se zalaže za društvo u kojem su svi slobodni, jer samo u takvom društvu sloboda doseže svoj puni potencijal). Sloboda nije apstraktna vječnost, već djelanje ovdje i sada, uz punu odgovornost prema svijetu kojem pripadamo, shodno djelatnom trenutku, što implicira duboko etičku posvećenost sadašnjem trenutku. U egzistencijalističkom ključu, Šarčevićev koncept slobode, predstavlja spoj individualnog i kolektivnog, unutrašnjeg i spolnog, etičkog i egzistencijalnog. Sloboda nije data, već se ostvaruje kroz kontinuiranu borbu za nadilaženje prepreka, stvaranje sopstvenih vrijednosti i odgovornost prema drugima. U krajnjoj liniji, sloboda nije samo cilj, već proces koji oblikuje čovekovu autentičnost i njegov doprinos humanosti u datom historijskom trenutku.

U trećoj cjelini „Šarčevićev humanizam za Drugo i Drugog: čovjek i čovječnost“, kandidat govori o Šarčevićevoj ideji čovjeka kao bića koje aktivno sudjeluje u moralnoj praksi i etičkom oblikovanju svijeta, pri čemu humanost nije samo lična vrлина već univerzalni ideal koji obuhvata odnos prema Drugima i Drugom. Ovaj filozofski okvir naglašava čovjekovu odgovornost ne samo za vlastiti moralni razvoj, već i za zajednicu, svijet i ono što je „drugačije“. Kritičko-analitičkim presjekom doktorand dolazi do nekoliko ključnih aspekata: humanitet kao multidimenzionalan koncept (na čovjeka se holistički gleda kao složeno integrišuće biće i biće integracija, pri čemu humanitet uključuje ne samo moralno i intelektualno, već cjelokupno ljudsko iskustvo), nerazdvojivost moralne i stvarosne problematike (nerazdvojivost moralnih pitanja od praktičkih izazova, pri čemu Šarčevićovo poimanje humanuma zahtijeva od čovjeka da bude svjestan etičkih posljedica svojih postupaka, posebno u kontekstu profesionalnih i društvenih uloga), čovječnost kao aktivno moralno-etičko djelovanje (čovječnost ne odražava naprosto puku moralnu ili poštenu svijest – ona se manifestuje kroz darivanje, pregalački život i posvećenost humanosti), humanizam za Drugo i Drugog (humanost se ostvaruje kroz odnos prema Drugom i Drugima, pri čemu poštovanje, empatija i etičko ponašanje nisu samo individualne vrline, već osnova zajedničkog života čime Šarčević uvodi normativni ideal humaniteta kao vodič za pravedan i srećan život, zasnovan na solidarnosti i zajedništvu), i sreća i pravednost kao osnova humaniteta (Šarčević spaja dvije ključne dimenzije etike – sreću i pravednost – u ideji humaniteta, čime se pokazuje da individualna dobrobit ne može biti odvojena od društvene pravednosti, da sreća koja je zasnovana na eksploataciji Drugih nije autentična, a da pravednost bez radosti gubi ljudsku toplinu). Kandidat naglašava da Šarčevićev

humanizam iz etičkog ugla, pruža moćan okvir za kritičku refleksiju o ljudskoj odgovornosti prema drugima i svijetu. Njegovo naglašavanje da čovjek postiže svoju ljudskost kroz prevazilaženje neposrednosti ukazuje na važnost otvorenosti prema različitim kulturama, vremenskim okvirima i duhovnim perspektivama. Ovo prevazilaženje neposrednog nije samo intelektualni zadatak, već i moralna obaveza prema drugima. U tom smislu, Šarčevićovo promišljanje implicira da etičke norme nisu statične, već se razvijaju kroz ljudsku interakciju i društvene procese, a sama ljudska egzistencija nosi odgovornost za oblikovanje i očuvanje tih normi. Dakle, centralni etički uvid njegovog humanizma je da ljudski život može biti uspješan samo ako je usklađen s dobrom svih, čime kandidat uočava da Šarčević ne nudi samo normativni ideal već i njegovu razradu u praksi.

U trećem, centralnom poglavlju „O etičkim aspektima Šarčevićeve filozofije“, kandidat uvjerljivo obrazlaže opravdanost istraživanja etičkih aspekata humanističke filozofije Abdulaha Šarčevića, tematizacijom i hermeneutičkim usredsređivanjem na krucijalno filozofski mišljena i podsticajna pitanja ne samo moderne, već i savremene epohe. Kandidat je, ne samo sistematskim razmatranjem njegova djela, već i filozofskih tradicija koje on uvažava i na koje se oslanja, i na čijim se osnovama pozicijski i dis-pozicijski nameće sadržinski okvir u svojoj punini, prikazao, kritičko-analitički razložio, historijsko-genetski komparirao, fenomenološko-hermeneutički rasvijetlio njegove različite etičke perspektive: filozofsku etiku, komunikativnu etiku, etiku odgovornosti, etiku ljudskih prava i kryptoetiku kao est/etiku. Kandidatova sposobnost da poveže ove različite etičke ravni omogućava sveobuhvatan pristup Šarčevićevim djelima, te nudi duboko razumijevanje kako se ovi principi primjenjuju u savremenim filozofskim i društvenim debatama. Na primjer, etika odgovornosti kod Šarčevića prepoznaje čovjeka kao biće koje mora preuzeti odgovornost ne samo za sebe, nego i za društvo u kojem živi. Ovaj aspekt je naročito relevantan za analizu globalnih etičkih dilema, kao što su klimatske promjene, socijalna nejednakost i politička nestabilnost. Kandidat je uspješno prikazao kako Šarčevićev humanizam u svom jezgru nosi ne samo moralnu zapitanost, već i poziv na kritičko promišljanje o odgovornosti, koja uključuje narušene etičke norme i dehumanizaciju u današnjem svijetu, pri čemu se s pravom fokusira na potencijal Šarčevićeve etike za razvoj međukulturnog dijaloga, daljnjim usmjeravanjem pažnje na integraciju različitih kultura i religija u zajednički etički dijalog, koji bi trebao omogućiti rješavanje globalnih problema i promovirati mir i razumijevanje među narodima. Šarčevićeva etika pruža etičke smjernice koje mogu pomoći u izgradnji takvog dijaloga, jer se zasniva na otvorenosti i uzajamnom priznavanju, što je od presudne važnosti za humanizam.

U prvom potpoglavlju „Filozofska etika“, kandidat na filozofsko-istraživački primjeren način artikuliše pojmove unutar filozofske etike Abdulaha Šarčevića (filozofski ethos i humanum, istina i humanitet, sloboda, istina i humanitet), konceptualizirajući potom filozofsku etiku kao novu filozofiju prirode, sa njenim esencijaliziranjem unutar njenog univerzalizma (filozofska etika se izjašnjava za držanja koja su otvorena svim ljudima, pri čemu rang istih primarnih vrлина ona dodjeljuje onim držanjima koja – poput poštenja, predusretljivosti ili pravednosti – pripadaju svim ljudima) i njenih humanističkih perspektiva. U svom bravurozno-ozbiljenom filozofskom iskazu kandidat u uvodnom dijelu ovog potpoglavlja ističe da je Šarčević u okviru svoje filozofske etike preko pojmova istine, slobode, humaniteta konstituisao

moralno-etičke provodnike, crvene niti na osnovu kojih se tretiraju 'paradigme bez paradigmatske' – pitanja filozofsko-etičke refleksije u odnosu na ontološke i antropološke problemske sklopove, u svojstvu jednog konstantno prisutnog propitivanja i filozofske sebezapitanosti o razložnosti, hermeneutičkoj održivosti, ethosnoj opravdanosti i humanističkoj utemeljenosti različitih filozofskih pitanja i misaonih diskursa, koje on „u svojim raspravama životvorno rasvjetljava i kritički interpretira, da bi ih sučeljavao sa vlastitim stavovima i nadograđivao sopstvenim uvidima, pri čemu se autentičnost njegove filozofske etike bavi moralnom umskom spoznajom onog što je istinito i etično po sebi (...) Prema Šarčeviću filozofija je projekt, a ne samo teorija i praksa, stoga i filozofska etika uvijek odražava kritičko-moralnu refleksivnost, bez uobraženog dubokoumlja, bez arogancije.“ (str. 206).

U sklopu prve cjeline „Filozofski ethos i humanum“, kandidat aktuelizira najbitnije postulate filozofsko-etičke misli Šarčevića kroz inicijaciju njihovih fundamentalno-filozofsko-etičkih predisponiranosti u konceptima filozofskog ethosa i humanuma. Filozofski ethos u svom samorazumljivom nadilaženju klasične filozofske dileme, između mogućeg činjenja i onog moralno ispravnog, po-stavlja istinu i slobodu u domen moralno-etičke kompetencije da bi se preko saznanja došlo do etičkih rezultata. Ovaj pravac etike Šarčević usmjerava kao novo, razumljivo pitanje o novoj filozofskoj etici, uz propitivanje učenja Otfrieda Höffea, koja nije potisnuta u privatni život pojedinca, već se odnosi na dobar dio pitanja koja dolaze iz domena praktičke filozofije, pravne i političke filozofije, ekološki utemeljene etike, filozofske antropologije itd. Naime, kandidat istraživački-slavodobitno uočava da Abdulah Šarčević razvija filozofski ethos kao okvir moralnog mišljenja i djelovanja koji se temelji na humanumu, odnosno čovječnosti i ljudskom dostojanstvu, odbijajući pritom dogmatizam i rigidnost u etičkom promišljanju, raskrivajući da njegova filozofija predstavlja i poziv na promišljanje etike ne kao statične norme, već kao dinamički proces u kome su moralne odluke prožete odgovornošću, solidarnošću i poštovanjem prema Drugom. Esenciju filozofskog ethosa kod Šarčevića čini: kritički ethos i odbacivanje dogmatizma (posredstvom kritičkog ethosa kao osnove svakog moralnog djelovanja, potrebuje se revizija moralnih i vrijednosnih sudova; kao osnov filozofskog ethosa, kritički ethos je odgovor na opasnosti dogmatizma, čime se minimizira svaka mogućnost da se dobro, vrlina i moralnost pretvore u despotske principe; njime Šarčević jasno stavlja do znanja da etika nije nasilje načela, već prostor slobodne argumentacije, dijaloga i otvorenosti prema spornim pitanjima); filozofski ethos i moralno-etički revizionizam (filozofski ethos otvara prostor za „moralno-etički revizionizam“ – proces u kome se preispituju moralne norme i kriteriji odnosa; ovaj pristup odražava hermeneutičko nasljeđe filozofije, gdje se moralni problemi ne rješavaju jednostavnim preskriptivnim pravilima, već kroz argumentaciju i dijalog); humanum kao srž filozofije (humanum kao centralni pojam Šarčevićeve filozofije odnosi se na ljudsku čovječnost, dostojanstvo i dobrobit; humanum je regulativni, a ne operacionalni pojam – kao cilj kojem težimo, ali koji je nesvodiv na pravila i norme; humanum zahtijeva prepoznavanje intrinzične vrijednosti svakog pojedinca i njegovo ostvarenje kroz moralno odgovorno djelovanje); etika solidarnosti i odgovornosti (Šarčevićev ethos temelji se na vrijednostima poštenja, pravde, istine, solidarnosti i poštovanja prema Drugom; jer, ove vrijednosti nisu apstraktni ideali, već zahtjevi koji traže angažman pojedinca u suočavanju s moralnim dilemama i preuzimanju odgovornosti za vlastite postupke; u kontekstu solidarnosti i odgovornosti filozofska etika, prema Šarčeviću, nije puko iskazivanje moralnih zahtjeva, već poziv na

integraciju moralnog senzibiliteta i teorijskog razuma kako bi se gradilo humanum svijeta); nova određenost filozofskog i bioethosa (Šarčević predlaže novu određenost filozofskog ethosa i humanuma kao odgovor na amoralnost i povrijeđenost suvremenog svijeta; dok filozofski ethos zahtijeva ulaganje u moralnu svijest i razvijanje kolektivnog osjećaja odgovornosti prema Drugom i Drugačijem, bioethos, kao dio ovog šireg filozofskog okvira, posebno se odnosi na etičke izazove suvremenog svijeta, uključujući pitanja tehnološkog napretka, ekologije i ljudskih prava).

U drugoj cjelini trećeg potpoglavlja „Istina i humanitet“, kandidat je dao presjek bitnih uvida i Šarčevićevih misaonih kontemplacija o pojmovima istina i humanitet. U tom smislu, doktorand pristupa istini kao temelju ljudskog postojanja i humanuma, pri čemu je istina ne samo ideal prema kojem čovjek teži, već i spoznajno-djelatno iskušavanje u kojem se ostvaruje njegova povijesna sloboda koja ima egzistencijalnu funkciju jer omogućava čovjeku da u svojoj otvorenosti i nedovršenosti pronalazi apsolutnu vrijednost svoga bitka. Istina kao dinamičan proces unutar povijesnog humaniteta kod Šarčevića na čovjeka gleda kao biće koje se ostvaruje u procesu – da bude dostojanstveno i slobodno biće. U tom kontekstu, shvaćanje humanuma integrira moralne, ontološke i društvene dimenzije istine, čineći je jezikom svjetske povijesti. Da bi kritičko mišljenje imalo opravdanje kao instrument očuvanja humaniteta, filozofsko-etički pristup postaje sredstvo za preispitivanje odnosa tehnike i humanuma, otvarajući prostor za promišljanje istine u savremenom kontekstu. Humanitet se ne svodi na puku vrlinu, već je usmjeren na ostvarenje čovjekove čovječnosti u njenoj punoj dubini – kroz etički odgovornu akciju koja oblikuje smislen život.

Da sloboda u Šarčevićevom pristupu podrazumijeva progresivno samoosvješćenje, koje je povezano s sposobnošću za razumijevanje prošlih, sadašnjih i budućih izazova, te sa stvaranjem novih vrijednosti unutar globalnih društvenih okvira, kandidat uključuje i promišlja, koliko važnosti istine kao temelja slobode, toliko i humanuma u odgovornosti za buduće generacije. Naime, u trećoj cjelini „Sloboda, istina i humanitet“, kandidat u svom analitičko-kritičkom maniru eksplicira koncept slobode kao apriornog uvjeta humaniteta (sloboda je ne samo pravo ili privilegija, već i ontološka otvorenost koja omogućava ljudsku egzistenciju u njenoj punini), istine kao komunikabilnog mjerila (uvažavajući Jaspersovu definiciju istine kao onoga što nas povezuje, Šarčević ističe da je u jeziku sadržana mogućnost za oslobađanje od ideoloških i eksploatacijskih principa, jer, jezik, kao medij istine, ima transformativni potencijal kojim se omogućava dijalog i zajedničko iskustvo slobode) i moralnog pragmatizma kao temelja za harmoniju (Šarčevićovo realističko sagledavanje izazova i ograničenja ističe značaj moralnog pragmatizma za izgradnju harmoničnog društva, pri čemu njegova ideja humaniteta podrazumijeva život u različitosti, ali i kreativnu transformaciju svijeta kroz inovacije i rješenja). Suštinski, Šarčević se nadovezuje na Kantovu ideju slobode, ali je proširuje u pravcu interkulturalnog i pluralnog razmatranja slobode, jer je sloboda stanje svijesti i otvorenosti prema svijetu. Dok sloboda ima konstitutivnu moć, istina ima povezujuću moć čime se nudi praktičan okvir za etički dijalog među kulturama. Abdulah Šarčević, kroz svoju filozofiju slobode, istine i humaniteta, nudi viziju svijeta koja je u isto vrijeme duboko humanistička i filozofsko-kritički utemeljena. Njegova ideja slobode kao ontološke otvorenosti i temeljnog uslova za ljudsku egzistenciju rezonira s univerzalnim idealima, ali zahtijeva dalju razradu u suočavanju s

konkretnim izazovima pluralizma i globalne nepravde. Kandidat u tom pravcu zaključuje: „Šarčević kaže da je od presudnog značaja biti u saznanju, ne samo etičkih uvida o posredujućem samorazumijevanju orijentacije našeg života, već i da se simboličkim razumijevanjem fenomena svijeta života zađe iza ustaljenih značenja, otkrije ono zaboravljeno i skriveno izvorište samoizlaganja ljudske slobode i istine“ (str. 227).

U četvrtoj cjelini „Filozofska etika kao nova filozofija prirode“, kandidat nam predstavlja Šarčevićovu viziju svoje filozofske etike kao nove filozofije prirode, razmatranjem bitnih problema suvremenog svijeta, naročito kroz prizmu odnosa između čovjeka, prirode i tehnike. Analitičko-kritička pažnja kandidata je usmjerena na tri ključne dimenzije: na kritiku antropocentrizma i etike istovremenosti (filozofska etika u svojoj tradicionalnoj, antropocentričnoj interpretaciji, zaslijepljena vlastitim principima, nudi radikalnu dekonstrukciju moralnih sistema usmjerenih isključivo na čovjeka, dok etika istovremenosti, koju zagovara Šarčević, pomjera fokus sa međuljudskih odnosa na interakciju sa vanljudskim svjetovima – prirodom, tehnikom i budućim generacijama); na novi pogled na tehniku i nauku (Šarčevićev stav prema tehnici i nauci uključuje radikalno promišljanje njihovih posljedica na prirodu i ljudsku egzistenciju sa pozivom na novi stav, što implicira potrebu njihove humanizacije); i na ideju odgovornosti za buduću (kao najinovativniji aspekt Šarčevićeve filozofske etike je ideja odgovornosti za buduću generaciju i mogućnosti, kao očuvanje prirodnog reda i harmonije, pri čemu je ljudski opstanak povezan s prirodnim redom stvari što predstavlja osnovu za promjenu paradigme u ekološkim politikama i praksama). Za Šarčevićovu filozofsko-etičku misao Marijan Krivak je rekao: „To je jedna moderna etika diskursa, koja izgovara jedno ontološko Da prirodi; umnom suživotu s prirodom (Šarčević). Etika neistovremenosti, univerzalistička etika uma koja je i planetarna makro/etika. Suprotstavlja se svakom scijentističkom i tehnološkom utopizmu, a ne znanosti i tehnologiji kao takvima. Ona jest etika napretka, ali u realiziranju ljudskog dostojanstva. Svaka joj je eshatologija strana ako ugrožava elementarni ljudski opstanak“ (str. 229). Filozofska etika kao nova filozofija prirode, prema Abdulahu Šarčeviću, nudi duboko promišljanje o savremenim krizama čovječanstva i prirode. Njegova kritika antropocentrizma, fokus na tehniku i nauku, te ideja odgovornosti za buduću, predstavljaju značajan doprinos savremenoj filozofiji.

U petoj cjelini „Humanističke perspektive filozofske etike i njen univerzalizam“, kandidat sažeto sistematizira argumentacijski sadržaj prethodnih cjelina u okviru filozofske etike Abdulaha Šarčevića i iznosi ključne zaključke. Naime, Šarčevićev pristup filozofskoj etici, koji nudi duboko ukorenjen humanistički okvir, utemeljen je na principima dosljednosti, univerzalnosti i moralne transferzalnosti. Njegova vizija čovjeka kao moralnog bića izgrađenog kroz interakciju s drugima, uz ideje o humanističkom potencijalu pojedinca i društva, stavlja moral i etiku u centar filozofske refleksije. Tri su ključne tačke u ovom tematu: etički humanizam i moralna univerzalnost (Šarčevićev etički humanizam temelji se na ideji da je moralnost inherentna čovjeku, ali se razvija i potvrđuje kroz društvenu interakciju; povezivanjem humanističke etike i filozofskog naturalizma, čime on ističe moralnu univerzalnost kao osnovni princip koji povezuje različite vizije ljudskosti); kritika dehumanizacije (Šarčević prepoznaje potrebu za etičkom hermeneutizacijom svijeta života kako bi se razobličile predrasude, zablude i stege koje vode ka dehumanizaciji pojedinca i društva, što ukazuje da je ovaj pristup duboko

prožet emancipatorskim potencijalom); i antiparadigme savremenog društva (Šarčević ističe da su istina i sloboda ključni moralni principi, ali i da živimo u vremenu njihovih antiparadigmi – periodu u kojem su ove vrijednosti devalvirane ili čak dovedene u pitanje). Humanističke perspektive Šarčevićeve filozofske etike nude duboko filozofski i univerzalistički okvir za promišljanje morala i humaniteta. Njegova etika stavlja naglasak na čovjeka kao društveno biće, pri čemu moral proizlazi iz međuljudskih odnosa, dok istovremeno prepoznaje izazove dehumanizacije i antiparadigmi modernog doba.

Posebno mjesto u okviru Šarčevićeve etičke promišljanja zauzima princip komunikacije u vidu permanentno-problemskog dijaloziranja sa filozofskim nasleđem komunikativnog djelanja koje je inkorporirano u gotovo svim segmentima njegove humanistički koncipirane filozofije, što je kandidat predstavio u drugom potpoglavlju trećeg poglavlja „Komunikativna etika“. Doktorand Muratović ukazuje na to da Šarčević postavlja komunikaciju kao jedan od osnovnih principa ljudske etičke prakse posredovane dijalogom i međuljudskom interakcijom. Kandidat se poziva na ideju da komunikacija nije samo kognitivna, već i društvena aktivnost, jer omogućava međusobno priznavanje i razumijevanje među članovima zajednice, pri čemu se posredstvom intersubjektivnosti (koja omogućava usklađivanje različitih individualnih iskustava, u stvaranju prostora za zajedničko traženje istine i smisla) i transcendentalne jezičke pragmatike (ova pragmatika ukazuje na univerzalne temelje komunikacije kao etičke prakse, omogućavajući međusobno priznavanje i razumijevanje među članovima društva, čime se, omogućava, ne samo usklađivanje različitih individualnih iskustava, već se stvara i prostor za zajedničko traženje istine i smisla. Šarčević ističe potrebu za konstantnim kritičkim ispitivanjem i usmjeravanjem komunikacije prema moralno-etičkim simbolima – komunikativnom umu i dijalogu, razumijevanju i solidarnosti, slobodi, toleranciji i interreligijskom dijalogu, pri čemu se uloga komunikacije u oblikovanju moralnih vrijednosti propituje kroz etičke i komunikacijske dileme kao važnih okvira za razmatranje savremenih filozofskih i društvenih izazova.

U prvoj cjelini ovog potpoglavlja „Od dijaloga ka ethosu komunikacije“, kandidat nam kazuje da Šarčević ističe potrebu za konstantnim kritičkim ispitivanjem i usmjeravanjem komunikacije prema moralno-etičkim simbolima, pri čemu je uloga komunikacije u oblikovanju moralnih vrijednosti od presudne važnosti. Kandidatova teza o ethosu komunikacije sugerira da svaka komunikacija nosi etički aspekt — nije dovoljno samo komunicirati, već se mora komunicirati u skladu sa principima koji omogućuju izgradnju međuljudskih odnosa temeljenih na uzajamnom priznavanju i poštovanju. Intersubjektivnost u dijalogu omogućava ne samo razmjenu mišljenja, nego i izgradnju zajedničkog temelja istine kroz priznavanje Drugog i Drugačijeg, što se ogleda u kandidatovom citiranju Šarčevićeve filozofije, prema kome se dijalog u filozofskom smislu razumijeva kao temelj svakog moralnog čina i spoznaje. Kandidat tvrdi da u filozofskoj upotrebi, kao u slučaju Šarčevića, dijalog zadržava svoju intelektualnu i moralnu težinu, vraćajući se svom „najstarijem grčkom porijeklu“. Kritički dijalog se razvija kroz svijest o vlastitim pozicijama i otvorenost za druge perspektive, što omogućava intelektualnu toleranciju i argumentaciju, poštovanje različitih kultura, identiteta i tradicija. Ovakvim pristupom dijalogu ne samo da se podstiče sloboda mišljenja, već doprinosi izgradnji zajedništva i razvoju društva, a koji je u temelju svih demokratskih i humanističkih vrijednosti.

U drugoj cjelini „Komunikacija i egzistencija“, kandidat predstavlja Šarčevićeva etička promišljanja o komunikaciji i egzistenciji, analizirajući njegov pogled na komunikaciju kao etičko-egzistencijalni razgovor i ulogu koju ona igra u savremenim društvima. Egzistencijalna komunikacija nije normativno slijepa niti jednako usmjerena prema nesebičnoj empatiji, već je proces koji omogućava zajedničko shvaćanje različitih tradicija i formi života. Time se izbjegava jednostrana interpretacija koja se bazira samo na apstraktnim normama ili empatičnom pristupu bez dublje analize kulturnih i filozofskih razlika. Kandidat sugerira da je u savremenoj znanstvenoj-tehničkoj civilizaciji potrebna dublja potraga za moralnim i filozofskim smislom, pri čemu komunikacija u ovom kontekstu postaje sredstvo za preispitivanje i obnovu moralnih vrijednosti koje su ugrožene u modernim društvima. Šarčević citira filozofe poput Jaspersa, koji govore o ulozi komunikativnog uma u omogućavanju istine egzistencije, što znači da je komunikacija proces u kojem se istina ne samo traži, već i ostvaruje kroz razmjenu ideja i iskustava. Kroz etički priznat proces komunikacije, sloboda se preobražava u odgovornost i odgovorno djelovanje, a intersubjektivna povezanost nalaže etički usmjereno djelovanje volje, omogućavajući usmjerenje tih sloboda prema zajedničkim dobrima. Ovdje je ključna ideja da je sloboda – u kontekstu dijaloga i komunikacije – usmjerena ka postizanju autentičnog života, što podrazumijeva odgovorno i etički usmjereno djelovanje.

U trećoj cjelini, naslovljenoj „Komunikacija, razumijevanje i solidarnost“, kandidat uočava da Šarčević u svom razmatranju pristupa komunikaciji s kritičkim i filozofskim pitanjem – kako održati etičke norme u komunikaciji koja je duboko obilježena raznim interesima, informacijama i moćima koje prožimaju društvene interakcije u digitalnom dobu. U datoj analizi etički normativitet nije samo apstraktni skup moralnih principa, već nešto što mora biti racionalno utemeljeno kroz konkretna iskustva i argumente. Komunikacija, u Šarčevićevom shvaćanju, mora biti argumentativno opravdana i oslonjena na realne, konkretne situacije i interakcije među ljudima, a ne samo na dogmatskim ili apriornim pretpostavkama. Etički okvir komunikacije mora biti fleksibilan i sposoban da se nosi s promjenama u društvenim uvjetima, naročito s pojavom informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje oblikuju način na koji komuniciramo i shvaćamo moralne norme. Jedna od najvažnijih točaka u Šarčevićevom promišljanju komunikacije jeste njegova konceptualizacija jezika. Za njega, jezik nije samo skup riječi koje prenose značenje, već je događanje među ljudima koje nosi dublje etičke dimenzije. Kroz jezik, kako Šarčević ističe, postajemo sposobni za dekonstruisanje i demaskiranje samih sebe, ali i drugih. Ovdje se jezik pojavljuje kao „metafora za odražavanje svijeta u ogledalu“, što sugerira da je on kanal za introspekciju, ali i za razmjenu iskustava i vrijednosti među ljudima. Kroz dijalog i interakciju, komunikacija omogućava ne samo spoznaju svijeta, već kroz razumijevanje i izgradnju zajedništva i solidarnosti. Razumijevanje i solidarnost kao konstante postignuća razmjene ideja i dijaloga, prema Šarčeviću, čine osnov u premošćavanju društvenih, političkih i kulturnih podjela.

U četvrtoj cjelini „Sloboda i komunikacija“, kandidat je svoje istraživanje usmjerio na odnos slobode i komunikacije. Naime, dok svoju filozofsku pažnju Šarčević usmjerava na jedan od suštinskih oblika – ostvarivanje slobode u društveno-komunikativnim praksama, kandidat je s druge strane optikom dijalektičkog sagledavanja uočio da se slobodi pristupa kao zajedničkom aktu komunikacije. Prava sloboda dolazi s priznavanjem i uvažavanjem drugih u

komunikativnom procesu, čime se povezuje sa solidarnošću i dijalogom, kako naglašava Šarčević, sa suprotstavljenim i zatvorenim interesima; ona se temelji na međusobnoj komunikaciji i dijalogu, u zajedničkoj ljudskoj interakciji. Njegov poziv na humanu zajednicu slobodnih nije samo poziv na društvenu slobodu, nego i na filozofski pristup slobodi koji se temelji na kritičkom razmišljanju i stalnom preispitivanju vrijednosti, normi i uvjerenja. Ovdje sloboda znači više od prava na neometano djelovanje – to je poziv na kontinuirano stvaranje i sačinjavanje svijeta kroz misao i komunikaciju. Kroz ovaj „stvaralački dijalog“ ljudsko biće postaje sposobno ne samo za razumijevanje drugih, nego i za transcendiranje ograničenja koja društvo nameće. Sloboda u tom smislu nije samo moralno-etička, niti naprosto politička ili ekonomska, već duboko ontološka i epistemološka kategorija, jer se temelji na sposobnosti ljudskih bića da stvaraju, preispituju i oblikuju svijet kroz zajedničku misao. Dakle, u Šarčevićevom pristupu temi slobode i komunikacije, sloboda nije tek apstraktna ideja prava ili individualne volje, već je duboko ukorijenjena u zajedničkom činu, u procesu komunikacije, koja omogućava utemeljivanje i razvijanje etičkih i moralnih normi.

Narednom cjelinom „Tolerancija i komunikacija“, kandidat tematizuje Šarčevićovo povezivanje tolerancije s osnovnim vrijednostima ljudskog dostojanstva, slobode, istine, mira, solidarnosti i pravednosti, koje u njegovoj misli imaju ulogu orijentira u komunikativnim situacijama. Tolerancija u njegovoj komunikativnoj etici nije tek puka pasivnost ili pristajanje na postojanje razlika, već je aktivni čin priznavanja koji omogućava konstruktivno suživljavanje i zajedničko djelovanje u svijetu različitih tradicija, religija i kultura. Kao neko ko ne prihvata bilo kakav oblik kulturnog relativizma, Šarčević etički sagledava toleranciju u relaciji sa komunikacijom, promovišući je kao svojevrsnu kulturu moralnih stavova koji služe aktivnom angažmanu u stvaranju prostora za dijalog. Stoga, Šarčević naglašava da je tolerancija uvijek proces – to je umijeće življenja u zajednici u kojoj se različite vrijednosti mogu međusobno poštovati i razumjeti. Kao uvjet za koegzistenciju i normativno opravdanje, tolerancija prema Šarčeviću zahtijeva duboko moralno razumijevanje i sposobnost uvida u stvarne egzistencijalne razlike između ljudi, što s druge strane uvjetuje, održava i nadalje razvija kooperativne odnose među pripadnicima različitih životnih formi i tradicija. Ona priznanje vrijednosti argumentativne komunikacije pri čemu je uvjet komuniciranja regulacija moralnih normi koje omogućavaju konstruktivan dijalog i poštovanje razlika. U tom kontekstu, tolerancija se pojavljuje kao potrebnii uvjet za slobodno društvo, u kojem je sloboda izražavanja neodvojiva od odgovornosti prema drugima. Tolerancija nije samo temelj za suživot u multikulturalnom društvu, već i ključno načelo za ostvarenje slobode, dostojanstva i ljudskih prava. U konačnici, ona se kao temeljna moralna praksa ostvaruje, ne samo kroz svakodnevnu praksu dijaloga, razumijevanja i priznanja drugih u njihovoj različitosti, već i u kontekstu šireg humanističkog uzdizanja i duhovnog traganja.

U cjelini „Komunikacija i interreligijski dijalog“, kandidat prezentuje koncepte „komunikacija“ i „interreligijski dijalog“ kod Abdulaha Šarčevića za razumijevanje suživota unutar pluralnog svijeta religijskih, kulturnih i moralnih razlika. Šarčević se bavi pitanjima tolerancije, istine, i dijaloga među religijama, oslanjajući se na ideju da je pravi dijalog utemeljen na komunikaciji koja nije zarobljena u vlastitim logocentrizmima ili monocentrizmima, već traži puteve ka višeznačnom i multikulturalnom razumijevanju. Tako postavlja pitanja koja duboko

uznemiravaju temeljna filozofska i teološka načela, poput postojanja više istina ili samo jedne apsolutne istine, i, u širem kontekstu, mogućnosti stvaranja zajedničkog etičkog temelja među različitim religijskim tradicijama. Ovaj dijalog nije samo intelektualni konstrukt, već također praktičan proces u kojem se susreću moralne i kulturne razlike, a upravo u tom susretu leži potencijal za interkulturalnu komunikaciju, koja omogućava postizanje međusobnog razumijevanja. U interreligijskom dijalogu, različite religijske tradicije koriste svoje vlastite metaforičke okvire i ritualne jezike da prenesu svoju istinu, ali ta istina nikada nije „jedna“ ili „apsolutna“ u jednostavnom smislu. Dijalog među religijama, stoga, postaje prostor gdje se različite istine susrijeću i prepoznaju, ali ne nužno integriraju u uniformnu cjelinu. Ovdje, Šarčević poziva na svijest o selektivnosti i simbolici u komunikaciji, koja omogućava očuvanje razlika i istovremeno traženje zajedničkog temelja za razumijevanje. Istina u judaizmu, kršćanstvu, islamu, hinduizmu i budizmu, prema Šarčeviću, nije nužno ista, ali ona postoji u različitim likovima, predstavljenim kroz metaforiku, ritual i jezik svake religije. To ne znači da su te istine međusobno nespojive, već da se one upotpunjuju u širem kontekstu zajedničkog ljudskog iskustva kroz komunikaciju i interreligijski dijalog.

U završnoj cjelini potpoglavlja „Komunikativna etika“, kandidat svoje kritičko-analitičke uvide stavlja na svojevršno humanističko-deduktivno reevaluiranje u okviru završne cjeline „Humanističke perspektive komunikativne etike“. Humanizam, kako uočava kandidat, kao filozofska tradicija koja stavlja naglasak na dostojanstvo čovjeka i njegovu sposobnost za slobodno mišljenje, duboko je ukorijenjen u Šarčevićevom pristupu komunikativnoj etici. On se protivi svakoj vrsti instrumentalizacije komunikacije koja bi je svela na puko sredstvo za postizanje određenih ciljeva, bez obzira na moralne ili etičke konsekvencije. U njegovoj filozofiji, komunikacija je sredstvo za razumijevanje i samospoznaju, kao i za stvaranje društava u kojem je sloboda, ravnopravnost i poštovanje ljudskog dostojanstva temelj. Šarčević poziv na moralnu odgovornost u komunikaciji nadmašuje sve partikularističke pristupe i poziva nas na globalnu odgovornost prema svim ljudskim bićima, ne samo u vezi s našim neposrednim zajednicama, već i prema onima s kojima dolazimo u kontakt kroz interkulturalni dijalog. Kandidat uočava da humanističke perspektive komunikativne etike kod Abdulaha Šarčevića nude duboko etičko i filozofsko istraživanje uloge komunikacije u oblikovanju pravednog i slobodnog društva. Kroz dijalog, toleranciju i interkulturalnu komunikaciju, Šarčević razvija filozofiju (komunikativnu etiku?) koja ne samo da istražuje prirodu ljudskih odnosa, već i nudi konkretne etičke smjernice za izgradnju zajednice koja je istinski slobodna i moralna, da je prava komunikacija ona koja omogućava dijalog u kojem se ne samo razmjenjuju ideje, već i grade temeljni etički i kulturni mostovi koji omogućuju međusobno poštovanje i izgradnju globalne solidarnosti.

U trećem potpoglavlju trećeg poglavlja „Etika odgovornosti“, kandidat predstavlja etiku odgovornosti kod Abdulaha Šarčevića, koji u svom filozofskom razmišljanju razvija kompleksnu etičku paradigmu. Glavni elementi koje je kandidat tematsko-problemski sistematizirao, a koji oblikuju etiku odgovornosti u njegovom pristupu, kao i teorijske referencije koje autor koristi, problemski se račvaju u nekoliko etičkih aspekata: etiku prirode, ekološku etiku, etiku nauke, etiku odgovornosti za Drugoga, etiku nuklearnog mira i novu etiku odgovornosti kao etiku očuvanja života i svijeta. Kandidat ukazuje da se pored opšteg pristupa konceptu odgovornosti,

tretiranjem pitanja makro/etike u svojstvu globalne odgovornosti, kao dijela etike odgovornosti koji je i najvažniji etički aspekt Šarčevićeve koncepcije humanizma (svaka etika je etika odgovornosti), pokazuje težnja da se samo promjenom uslova u svijetu i izmjenom društvenih uslova otvara horizont čovjekovog povratka sebi kao ljudskom prirodnom biću. To ostvarenje ideje čovjeka „pretpostavlja osjećanje odgovornosti i slobode, prije svega odgovornosti za budućnost i buduće naraštaje“, u okrilju filozofije, oslobođene pozitivizma i scijentizma, analitičko-pozitivističkog načina mišljenja, unutar kojeg se razvija „jedan argument za opravdanje principa očuvanja,“ koji ne odudara od principa nade i principa emancipacije. Etika odgovornosti kod Šarčevića je usmjerena na očuvanje života, a osobito života u globalnim okvirima (ekološki, društveni, naučni, politički), pri čemu tematizuje moralne izazove i problematizuje moralno-etičke dileme koje se javljaju u savremenom društvu.

U prvoj cjelini ovog potpoglavlja „Šarčevićev humanum za ethos odgovornosti“, kandidat kroz hermeneutički pristup obrazlaže kako Šarčević razvija ethos odgovornosti koji objedinjuje racionalno-analitičko mišljenje, moralnu percepciju i teorijsku kompetenciju kako bi odgovorio na složene izazove suvremenog svijeta, pri čemu tretira sljedeće tematske komponente: povijesno-planetary dijalog i globalnu odgovornost (ovdje se ističe važnost globalne odgovornosti kao načela koje mora oblikovati političke i društvene prakse, pri čemu čovjek nije pasivni posmatrač, već aktivni učesnik u moralnoj praksi – odgovoran za izgradnju humanog života; prakse - nezamislive – bez ideje solidarnosti koja podrazumijeva zajednički napor da se adresiraju globalni problemi, kao što su siromaštvo, ekološke krize, političke nepravde i ljudska prava); ethos odgovornosti kao unutrašnja praksa (esencijalni princip ethosa odgovornosti jeste ethos ljubavi, koji je aktivni princip i “nesavladiva uzdanica“ ne-podložna metafizičkoj prinudi i koja se mora koristiti kao alat za prevazilaženje društvenih i političkih opasnosti); sloboda-odgovornost-budućnost (odnos slobode i odgovornosti zasniva se na uvidu da sloboda nije samo pravo na djelovanje, već se mora shvatiti kao moralna obaveza prema drugima i društvu, jer sloboda samog čovjeka ne može biti potpuno ostvarena bez uzimanja u obzir slobode drugih, pri čemu se razvija veza između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, pri čemu sloboda uključuje odgovornost za prošle greške, djelovanje u sadašnjosti i planiranje odgovornog djelovanja u budućnosti); humanum i kvaliteta životnih odnosa (kao životni kvalitet – humanum kod Šarčevića predstavlja mogućnost za smislen i uspješan život, da ljudi žive u skladu sa svojim potencijalima i da ostvaruju dostojanstven život, što ga čini jednim od ključnih koncepata Šarčevićeve filozofije, koji s druge strane, uključuje odgovornost zajednice prema svojim članovima, u svim vremenima i svim okolnostima); i odgovornost filozofije u pravcu društvene emancipacije (Šarčević se protivi fundamentalizmu i apstraktnim istinama, pozivajući na moralnu i filozofsku emancipaciju koja obuhvata globalnu odgovornost, solidarno delovanje i slobodu koja je utemeljena na odgovornosti za buduće generacije).

U drugoj cjelini „Etika prirode“, kandidat otkriva i povezuje dublje filozofske, etičke i ekološke dimenzije koje se odnose na relaciju čovjeka prema prirodi, njenom moralnom značenju i odgovornosti koju imamo prema njoj, pri čemu Šarčević razvija filozofsku paradigmu nesvodivu na racionalni ili instrumentalni odnos prema prirodi, već koja uključuje i emotivnu, moralnu i duhovnu dimenziju. Etika prirode je svojevrsan interludijum za sljedeće cjeline/etike u sklopu etike odgovornosti čiji su ključni tematski elementi u doktorandovom sagledavanju

svode na sljedeće pojmove i sintagme: priroda kao etički fenomen; od instrumentalnosti do etičke autonomije (Šarčević ističe da se čovjek mora distancirati od instrumentalnog tretmana prirode, kao dominantnog u zapadnoj filozofiji i nauci, jer, priroda nije puko sredstvo za ostvarivanje ljudskih interesa – ekonomskih, tehnoloških, itd., već treba da bude priznata kao entitet s vlastitim pravima i vrijednostima); etika sapatnje: saosjećanje s prirodom (čovjek mora prepoznati moralnu odgovornost prema prirodi, ne samo zbog njene koristi za čovjeka, već i zbog njene inherentne vrijednosti, pri čemu se usmjeravamo ka etičkom odnosu prema prirodnom svijetu, što uključuje čovjekovu sposobnost da prepozna patnje prirode); prepoznavanje vrijednosti prirode kao samostalnog entiteta (priroda, prema Šarčeviću, nije samo pasivni objekat koji postoji zbog ljudi, već je i sama po sebi vrijedna postojanja, nezavisno od ljudskih interesa, pri čemu se ne treba posmatrati kao samo funkcionalna, već treba da bude poštovana u njenoj složenosti, ljepoti i autonomiji, nasuprot egocentričnom pristupu koji na prirodu samo gleda kao resurs za ljudske potrebe i koristi); moralna dužnost i odgovornost prema prirodi (kod Šarčevića se jasno prepoznaje pojam moralne dužnosti prema prirodi, koja se mora utemeljiti u filozofskim i etičkim načelima, dok čovjekova odgovornost prema prirodi nije samo obaveza prema ekološkom zdravlju svijeta, već i prema moralnim vrijednostima koje proističu iz uzajamnog poštovanja i saosjećanja, pri čemu se moralna dužnost i etička odgovornost ne odnose samo na buduće generacije, već i na sva živa bića, jer su i ona, kao i čovjek, teleološka središta života); proširenje etike na prirodu: šira ekološka perspektiva (Šarčević poziva na proširenje ljudske etike na etiku prirode, što podrazumijeva i odustajanje od instrumentalizacije prirode, pri čemu se zalaže za etičku teoriju koja prepoznaje vrijednost života u svim njegovim oblicima i koja uključuje moralnu odgovornost prema prirodnom svijetu).

U trećoj cjelini „Ekološka etika“, kandidat ukazuje na suštinske elemente ekološke etike Abdulaha Šarčevića, razmatrajući filozofske temelje ekološke odgovornosti, posebno u kontekstu njegovih uvida u važnost naučnih i filozofskih disciplina koje oblikuju naš odnos prema prirodi. Naime, Šarčević izdvaja ključne elemente koji se odnose na moralnu odgovornost čovjeka u suočavanju sa globalnim ekološkim izazovima, kao i pitanje kako nauka i tehnologija utječu na moralna pitanja u ekologiji. Unutar Šarčevićeve ekološke etike sva problematika se prema uvidima doktoranda Muratovića koncentriše oko sljedećih pitanja: odgovornost znanja i njegovih moralnih implikacija (kandidat uočava da se ekološka etika ne može odvojiti od odgovornosti znanja, što uključuje odgovornost naučnih disciplina koje oblikuju naš pogled na svijet, imajući u vidu da naučna i tehnološka otkrića jesu osnov za promjene u načinu života, ali i za pojavu novih, često neočekivanih moralno-etičkih dilema, pri čemu na primjeru nestašice šuma iz 18. i 19. stoljeća Šarčević pokazuje kako se ekološki problemi često ne uoče na vrijeme, a posljedice tih problema, iako predviđive, nisu bile pravovremeno riješene); zajednička i individualna ekološka odgovornost (Šarčević naglašava važnost podizanja svijesti o našoj odgovornosti prema prirodi, koja uključuje odgovornost prema sadašnjim i budućim generacijama, kao i prema svim živim bićima na planeti, pri čemu se ekološka odgovornost mora razvijati kroz obrazovanje i kritičku refleksiju o našim tehničkim, političkim i društvenim praksama); genealogija globalizacije i nova opasnost (globalizacija nije samo društveni proces, već je ona genealoški povezana sa nastankom novih opasnosti, ukoliko se uzme u obzir da je globalna ekološka kriza koju danas doživljavamo, uzrokovana prekomjernim iskorištavanjem prirodnih resursa i nedostatkom odgovornosti u tehnološkim i političkim praksama, pri čemu

Šarčević naglašava da moderni tehnički zahvati nemaju moralne granice i da su njihove negativne posljedice često neprepoznate i neanalizirane do trenutka kada postanu globalni problem, a koji istovremeno predstavlja novu opasnost, - planetarnu i nepopravljivu, ukoliko se ne djeluje odmah); tehnički zahvati u biosferu i njihov moralni okvir (Šarčević ističe da ekološka kriza, zbog svoje globalne prirode, traži planetarnu etiku koja neće biti ograničena nacionalnim ili lokalnim interesima; ekološka etika treba da bude zasnovana na odgovornosti za biosferu u cjelini, što podrazumijeva i odgovornost za sve životne oblike na planeti, ne samo za ljudske interese, za razliku od kratkoročnih i egocentričnih politika koje ne prepoznaju dugoročne ekološke posljedice, te poziva na razvoj ekološke etike koja bi obuhvatila sve sfere ljudskog života i koja bi bila usmjerena na očuvanje ravnoteže u prirodi). Dakle, u kontekstu ekološke etike, Šarčević poziva na novu etičku paradigmu koja bi trebala da se temelji na moralnoj odgovornosti prema prirodi i budućim generacijama, pri čemu ekološka etika predstavlja osnov za održivost planete, što je moguće samo kroz zajednički i individualni angažman u zaštiti biosfere, uvažavanjem granica prirode i poštovanjem inherentne vrijednosti života.

U narednoj cjelini „Etika nauke“, kandidat otvara niz filozofskih pitanja koja se ne odnose samo na metodološke aspekte naučnog rada, već i na šire moralne, društvene i ekološke implikacije koje proizlaze iz naučnih istraživanja i tehnološkog napretka. U ovom kontekstu, Šarčević postavlja pitanje odgovornosti nauke i njenog odnosa prema budućim generacijama, naglašavajući kako bi nauka trebala biti vođena etičkim principima koji ne samo da omogućavaju napredak, već osiguravaju održivost planete i humanizam. Kritički pristup Šarčevićevih razmatranja nudi duboko preispitivanje logičkih okvira nauke, njenog utemeljenja i njezinih konsekvenci na širem planu – od moralnih do ekoloških pitanja. Ova razmatranja su u kandidatovom filozofsko-etičkom vidokrugu koncentrirana oko sljedećih tematsko-problemskih ravni: nauka kao temelj slobode i odgovornosti (Šarčević započinje razmatranje etike nauke isticanjem činjenice da je nauka postala ključni faktor u modernim društvima i ekonomskoj organizaciji, a s njom i sloboda naučnog istraživanja koja mora biti uravnotežena sa odgovornošću prema društvu i prirodi, uz pitanje da li je moderna nauka zadržala svoju etičku funkciju; ukoliko se ima u vidu da razvoj nauke i tehnologije često ide ruku pod ruku s kratkoročnim interesima, poput ekonomskog profita i političke moći, koji zanemaruju dugoročne moralne i ekološke posljedice); kritika utopijskog vjerovanja u nauku i tehnologiju (Šarčević kritikuje utopijsko vjerovanje u nauku i njena postignuća, tvrdeći da vjerovanje u naučni napredak i tehničke inovacije često postaju neupitna dogma koja ne samo da zanemaruje etičke dileme, već i ekološke i humanističke posljedice naučnih istraživanja, pri čemu smatra da je vjerovanje u nauku bez kritičkog razmišljanja, sposobnog da alarmira prepoznavanja strukturalne opasnosti koje nosi u vezi s negativnim uticajem na životnu sredinu, društvo i moralne norme, pogubno za prirodu i čovjeka); etika odgovornosti u nauci (Šarčević postavlja pitanje da li nova etika nauke podrazumijeva odgovornost prema životu, odnosno prema budućim generacijama i ekološkom sustavu, pri čemu u tom smislu, nauka ne bi smjela biti usmjerena samo na progresivno sticanje znanja, već i na kritičko preispitivanje i odgovornost za upotrebu tog znanja; čime do izražaja dolazi njegov apel na planetarnu etiku, koja se protivi kratkoročnim politikama i lokalnim interesima, a koja u prvi plan stavlja globalne i dugoročne ekološke i socijalne ciljeve); pluralizam kao metodološki imperativ (Šarčević ne prihvata apsolutizaciju bilo koje naučne paradigme, imajući u vidu da takav pristup ograničava društvenu, filozofsku i epistemološku

slobodu; jer, u njegovoj kritici, pluralizam nije samo označavanje razlika među disciplinama ili pristupima, već i svjesno izbjegavanje apsolutizacije i monizma koji ukida mogućnost za novu epistemološku dinamiku, kao i pretpostavke naučnog razvoja kroz kritički i pluralistički dijalog, a ne zatvaranja u dogmatske okvire jednog pristupa ili ideologije); etika i znanost u vremenu krize (ovdje se razmatra fenomen socio-psihološke ravnodušnosti prema moralnoj i ekološkoj odgovornosti nauke, zbog čega Šarčević ukazuje na dehumanizaciju i dehumanizujući uticaj tehnologije i industrije, koji često proizvode moralnu ravnodušnost i neodgovornost prema životnoj sredini, pri čemu je u tom kontekstu, evidentan metodski pesimizam kao njegova dijagnoza savremenog stanja u kojem je nauka često podređena interesima kapitala i moći, uz istovremeno zanemarivanje šireg etičkog horizonta; takav pristup, prema Šarčeviću, dovodi do cinizma i agresivnog odnosa prema alternativnim pogledima na svijet, potičući supremacijski mentalitet i smanjujući mogućnost za pravu dijalektiku i kompromis u odnosima među ljudima i prirodom); nauka kao znanje o životu (Šarčevićev idealan model nauke, koji treba biti utemeljen na kritici vlastitih metoda i tehnologija, kao i dijalektici života, pri čemu nauka, u tom smislu, ne bi smela biti samo tehnička alatka, već bi trebala služiti dubljim humanističkim i ekološkim ciljevima, jer, nauka o životu u Šarčevićevom pristupu znači uzimanje u obzir ontološke, ekološke i moralne dimenzije i postavljanje pitanja o dobru i sreći svih bića na planeti).

Dakle, Šarčević naglašava da naučna i tehnološka dostignuća moraju biti utemeljena u etici odgovornosti, koja uzima u obzir moralne posljedice svakog tehnološkog napretka, apelujući istovremeno na razvoj humanizovanih i etički odgovornijih oblika nauke, koji bi omogućili pravičnu primjenu naučnih saznanja i utemeljili etičku odgovornost unutar naučnog i društvenog života. Stoga je neophodan dijalog između filozofije i nauke, kako bi se postavio novi okvir za razumijevanje moralnih i društvenih aspekata naučnih istraživanja. Samokritika nauke i etika odgovornosti nisu samo teoretski problemi, već praktična pitanja koja treba da vode humanizaciji tehnologije i utemeljivanju novog morala unutar naučno-tehničke civilizacije.

U sljedećoj cjelini „Etika nuklearnog mira“, kandidat uočava da je Šarčevićovo promišljanje etike nuklearnog mira duboko utemeljeno u filozofskim pitanjima o moralnoj odgovornosti, humanizmu i opasnostima koje moderna tehnologija nosi. Njegova analiza ukazuje na paradoks koji karakterizira moderni svijet, unutar kojeg napredak nauke, iako potencijalno koristan, može postati oruđe uništenja, posebno u kontekstu nuklearnog oružja. Otuda proishode i pitanja koja se tiču etičke prirode ljudskih djelovanja u vremenu koje je oblikovano nuklearnom prijetnjom i drugim globalnim krizama, pri čemu kandidat aktualizira nekoliko tematsko-problemskih aspekata: paradoks tehnološke moći i etičke nesvijesti (automatski i tehnokratski pristup svijetu i životu ukazuje da moderna tehnologija, premda stvorena u korist čovjeka, nosi rizike od destrukcije, za što je nuklearno oružje najdrastičniji primjer ove situacije; iako nuklearni arsenali potencijalno služe za „odvraćanje rata“, njihova sama prisutnost stvara svakodnevnu opasnost od globalne katastrofe); filozofija kao nužnost za etičko razmišljanje u nuklearnom dobu (Šarčevićev filozofski angažman nije samo intelektualna vježba, već podrazumijeva moralno budno djelovanje koje se mora provoditi u suočavanju s globalnim prijetnjama, što se ima ogledati u osvježavanju svijesti o nužnosti moralnog razmišljanja u kontekstu nuklearnih prijetnji, što zahtijeva moralno budno djelovanje, usklađeno s razvojem „novog jezika“, kako bi se jasno artikulirali novi etički problemi koji se javljaju s napretkom

tehnologije); moralni paradoks nuklearnog oružja (nuklearno oružje je prisutno u svjetskim arsenalskim silama s ciljem odvratanja od rata, ali s druge strane, njegovo postojanje također podrazumijeva mogućnost globalne katastrofe u trenutku kada bi se aktiviralo, pri čemu Šarčević provocira pitanje da li je moralno opravdano držati nuklearno oružje samo kao prijetnju, jer bi njegova aktivacija bila krajnje nemoralna, imajući u vidu da nosi rizik od sveopšteg uništenja života); nuklearni mir i etička odgovornost (uspostavljanje nuklearnog mira i etike nuklearnog mira ne mogu biti smatrani isključivo tehničkom ili političkom problematikom, već one nalažu duboko moralno promišljanje o prirodi svijeta u kojem živimo; premda nema jednostavnih odgovora na pitanja o tome kako balansirati između potrebe za globalnim mirom i opasnostima koje nosi tehnologija, Šarčević naglašava da je filozofska refleksija ključna za izgradnju novih etičkih normi, koje mogu pomoći da čovječanstvo prevaziđe prijetnju nuklearnog rata, te da se okrene prema humanijoj i manje destruktivnoj budućnosti). Stoga, nova etika – etika nuklearnog mira koju Šarčević opisuje, ne može se svesti na rekonstruisanje starih moralnih okvira, jer bi to zanemarilo duboku promjenu u razumijevanju moralnih i društvenih vrijednosti, kao i nužnost kritičkog promišljanja o svim aspektima života i društva, kao što ne smije biti u funkciji humanizacije ratnih strategija, već mora biti usmjerena ka očuvanju ljudskog dostojanstva, odgovornosti i solidarnosti. Šarčević se oslanja na filozofiju Dietera Henricha, koja podrazumijeva da moralno prosuđivanje ne zavisi samo od specifičnih ciljeva djelovanja, već i od sposobnosti da se postupci analiziraju u svjetlu univerzalnih moralnih vrijednosti, kao što su pravednost, odgovornost i poštovanje života u svim njegovim oblicima. Promišljanje o nuklearnom miru, prema Henrichu, ne odnosi se samo na konkretne odluke i postupke, već i na duboku moralnu svijest o tome da je svako djelovanje povezano s dalekosežnim posljedicama po društvo i prirodu. Da bismo umanjili rizike od samouništenja, neophodno je etičko korigiranje našeg neodgovornog postupanja raspoloživim potencijalima kako bismo umanjili rizik od samouništenja.

U narednoj tematskoj cjelini „Etika odgovornosti za Drugoga“, kandidat je uočio da je kod Šarčevića prisutan snažan filozofski i argumnetativno održiv narativ o afirmaciji humanizma za Drugoga, što nalaže dublji angažman i odgovornost za Drugoga, kao i transcendenciju tradicionalnih etičkih normi (nedovoljnih za objašnjenje kompleksnosti međuljudskih odnosa u savremenom svijetu) kroz prizmu dijaloga i međusobne odgovornosti. U sadržinskom smislu, tematsko-problemsku struktuiranost kandidat gradi u sljedećim konceptima/idejama: etika odgovornosti i transcendentnost Drugoga (Šarčević ističe da prava etika odgovornosti nije moguća bez priznavanja Drugoga kao subjekta sa sopstvenim dostojanstvom, identitetom i autonomijom, pri čemu se odgovornost za Drugoga ostvaruje kroz susret sa licem Drugog čoveka; pozivajući se na Emanuela Levinasa, Šarčević kaže da nas susret s licem Drugoga stavlja pred moralno neizbježnu obavezu, koja se ogleda u aktivnoj moralnoj reakciji); humanizam i nova subjektivnost (Šarčević insistira na humanizmu Drugog čoveka, koji se utemeljuje u njegovoj slobodi, dostojanstvu i autonomiji, bez redukovanja na kolektivne norme ili kolektivne identitete; da bi etika bila adekvatna savremenom svijetu, mora imati u vidu humanistički protektorat – za zaštitu dostojanstva, humaniteta i digniteta Drugog; ova nova subjektivnost postavlja akcenat na međuljudsku povezanost i obaveznost prema Drugome, što podrazumeva transcendiranje tradicionalnih etičkih normi i otvaranje ka univerzalnim vrijednostima); dijalog, transcendentnost i ne-indiferentnost (dok dijalog kao put otkrivanja

vrijednosti Drugoga, predstavlja alat za razumijevanje etičkog odnosa, transcendentnost u ovom kontekstu označava prepoznavanje da Drugog ne možemo potpuno razumjeti ili prisvojiti; on je uvek nepoznat i nedostižan, a naša odgovornost prema njemu je upravo u njegovoj neposvojivosti; Šarčević uočava da je prema Levinasu, dijalog u stanju da povezuje horizonte prošlosti i horizonte sadašnjosti, čime se otvara prostor za ne-indiferentnost prema Drugome); odnos slobode i odgovornosti (sloboda se u etici odgovornosti za Drugoga uzima kao međuljudska stvar, Šarčević postavlja etiku kao "optiku", kroz koju se vidi odnos slobode prema slobodi Drugoga, pri čemu sloboda ne dolazi iz izolovanog subjekta, već iz međuljudskog odnosa u kojem sloboda Drugoga istovremeno limitira i omogućava slobodu Ja, da bi ovaj aspekt odgovornosti podrazumijevao i odgovornost za trećeg, tj. za društvo i zajednicu, jer odgovornost prema Drugom nije izolovana od društvenih i političkih obaveza); humanizam u kontekstu modernih filozofskih stavova (kandidat tretira shvatanja Sartrea i Ricoeura koji dolaze kao ključne figure u razumijevanju etičkog odnosa prema Drugome; Sartreov koncept međusobne zavisnosti u vezi sa Drugim omogućava širu analizu odgovornosti, jer, prema njemu, odnos sa Drugim nije samo pitanje slobode i identiteta, već i stalnog preispitivanja slobode u kontekstu intersubjektivnosti; Sartre smatra da u ovom odnosu sa Drugim, naš identitet postaje neodvojiv od identiteta Drugoga, ukoliko se ima u vidu da je on uvijek prisutan kao definicija naše slobode i postojanja; Ricoeur dodaje novu dimenziju razumijevanja, jer se prema njemu odnos prema Drugome ne samo reflektuje kroz moralnu odgovornost, već je sastavni deo samoodređenja i samospoznaje; samoodnos se konstituiše u interakciji sa Drugim, jer samo kroz priznavanje Drugog kao ravnopravnog subjekta možemo razviti pravično društvo i ostvariti pravedne institucije); univerzalnost etičkih normi i moralnih obaveza (Šarčević razvija univerzalnu etiku odgovornosti, koja nije samo odgovornost prema pojedincu, već i prema cjelokupnoj zajednici i društvu; ova etika prepoznaje kosmičku odgovornost za očuvanje egzistencije i humaniteta, pri čemu odgovornost prema Drugom podrazumijeva dublje razumijevanje drugotnosti i slobode Drugog kao slobode koja nas ujedno ograničava i omogućava da prepoznamo svoju odgovornost za njega).

U cjelini pod nazivom „O novoj etici odgovornosti kao etici očuvanja života i svijeta“, kandidat navodi da nova etika odgovornosti ne može biti reducirana na deontološke principe pravičnosti, koji se temelje na apstraktnim zakonima i pravima. Umjesto toga, ona podrazumijeva odgovornost za budućnost, naročito u kontekstu očuvanja prirodnog okruženja i održivosti ljudskog života na planeti. Referirajući se na Hansa Jonasa, Šarčević naglašava da je etika odgovornosti utemeljena na širokom razumijevanju globalnih posljedica naših dela. U tom kontekstu, kako uočava kandidat, pitanje etike odgovornosti se postavlja ne samo kao moralni imperativ, već i kao nužnost predviđanja dugoročnih efekata našeg delovanja. Odgovornost u ovoj etici nije samo odgovornost prema sadašnjim generacijama, već i prema onima koji dolaze. Riječ je o novoj etičkoj paradigmi koja zahtijeva ne samo zaštitu prirodnog svijeta, već podrazumijeva i duboku promjenu u odnosu čovjeka prema prirodi, koja uključuje i filozofski preokret u razumijevanju ljudskog postojanja. Usmjeravanje na odgovornost prema budućnosti čovječanstva, kako Šarčević tvrdi, otvara prostor za kritičko preispitivanje mogućnosti za etički konstrukt u kojem se univerzalna pravda ne temelji na trenutnim potrebama, već na dugoročnoj i kolektivnoj odgovornosti prema svim živim bićima. Nova etika ne nudi jednostavne odgovore, već traži da se razvije duboko kritičko i refleksivno mišljenje o budućnosti, što za Šarčevića

podrazumijeva potrebu za razvojem etičke svijesti koja je utemeljena u racionalnom predviđanju mogućih opasnosti i posljedica, a što je usko povezano s humanističkim principima koji naglašavaju ne samo zaštitu života, već i dostojanstvo svakog bića na planeti. Ovdje se postavlja pitanje kako moramo institucionalizirati etičke norme kako bi one bile zakonski obavezujuće i postale integrirani dio društvenih normi. Pritom, nužno je odvojiti formalnu pravnu odgovornost od one etičke, koja uključuje odgovornost za buduće generacije i prirodu. Utjecaj filozofije i postmoderne etike (posebice kroz perspektivu T. Umehare i Watsujia) na Šarčevićeve stavove vodi nas prema shvaćanju odgovornosti u širem, globalnom kontekstu. Prema njegovim riječima, nova etika ne može biti temeljena samo na individualnom interesu ili koristima, nego mora uzeti u obzir historijsku odgovornost koja uključuje sve sfere života: ekološke, socijalne i političke. Etika odgovornosti za budućnost i nova filozofija koja poziva na ekološku odgovornost, temelje se na razumijevanju da ne možemo posjedovati prirodu, nego moramo djelovati u skladu s njezinim zakonima. Također, ova nova etika traži ne samo razumijevanje, nego i proaktivno djelovanje, kako bi se osigurala budućnost prirodnih resursa, očuvala ravnoteža između tehnološkog napretka i humaniteta.

U završnoj cjelini „Humanističke perspektive etike odgovornosti“, kandidat aksiološki valorizuje hermeneutički postavljenu sistematiku svih zasebnih etičkih aspekata odgovornosti. Najprije, fokusirajući se na odgovornost čovjeka prema prirodi, društvu i sebi, Šarčevićev pristup etici odgovornosti prepoznaje nužnost za moralno odgovorno djelovanje u eri napredne tehnologije i nauke koja, u svom pozitivnom aspektu, može dovesti do ozbiljnih negativnih posljedica. Razumijevanje ove filozofije nudi nam mogućnost za kritičko preispitivanje kako naše djelovanje utiče na opstanak čovjeka i života na planeti, ali i kako se može oblikovati etička praksa koja će prevazići trenutne globalne izazove. Šarčević ističe da je etika odgovornosti nužna da bi se upravljalo rizicima povezanim sa naučnim istraživanjima, poput zagađenja, genetskih eksperimenata, ili opasnosti od atomskih tehnologija. Zadatak filozofije i etike je da pomogne da se u okvirima brzog tehnološkog napretka očuva ljudska mjera, koja podrazumijeva odgovornost prema svim aspektima života, od ekoloških pitanja do zaštite ljudskih prava i sloboda. Još jedan važan aspekt koji Šarčević razmatra je odnos između moći i odgovornosti, pri čemu moć koja nije vođena dogovornošću može postati destruktivna, dok se etička odgovornost mora koristiti kao regulativni okvir za bilo koju formu moći. Generalno, ideja je da naučno-tehnički napredak bude u funkciji etičkih vrijednosti koje uključuju solidarnost, poštovanje prirode i opšti ljudski napredak. On vjeruje da etika odgovornosti mora biti usmjerena na univerzalne vrijednosti koje podstiču međukulturni dijalog. Ovaj pristup podrazumijeva poštovanje različitosti i afirmaciju zajedničkih ljudskih vrijednosti. Njegova filozofija sugerise da bi etika odgovornosti trebala obuhvatiti sve slojeve društva, omogućujući zajedničko razumijevanje problema, kao i etičke i moralne dileme savremenog sveta. Humanističke perspektive etike odgovornosti prema Šarčeviću donose duboku refleksiju o odgovornosti koja je usmjerena ka cjelokupnoj ljudskoj egzistenciji i njenom odnosu prema prirodi, tehnologiji i drugim bićima. Kroz njegov pristup etici odgovornosti, poziva se na moralnu refleksiju koja se bavi praktičnim pitanjima savremenog svijeta, sa ciljem očuvanja humaniteta u svijetu koji se suočava sa velikim krizama.

U narednom potpoglavlju „Etika ljudskih prava“, kandidat eksplicira najbitnije konceptualne naznake kojima se sadržinski uobličava koncepcija humanizma kod Abdulaha

Šarčevića unutar najbitnijih etičkih aspekata njegove etike ljudskih prava. Naime, on svoju koncepciju humanizma dovodi u vezu s etikom ljudskih prava, što je centralna tema njegovog djela *Odvažnost slobode*. Etika ljudskih prava, u kome se ljudska prava ne tretiraju samo kao pravne norme, već se analiziraju kroz prizmu moralnih vrijednosti koje se razvijaju u različitim historijskim i društvenim kontekstima. Ljudska prava, za Šarčevića, nisu samo apstraktna ideja, već osnovni temelj ljudskog dostojanstva i slobode. Njegova analiza ide dalje od formalne pravne zaštite ljudskih prava, ukazujući na duboke etičke i političke implikacije. U njegovom učenju se javlja paradoks između pravne države koja garantuje ljudska prava i stvarne pravednosti koju ona može obezbijediti. Šarčević ističe da je pravičnost više od zakonske regulative; ona zahtijeva dublje etičko usmjerenje i moralnu odgovornost, kako na nivou države, tako i na nivou pojedinca. Ovaj paradoks odražava težak odnos između zakonske norme i etičkih vrednosti, kao i između pravičnosti u teoriji i njenog stvarnog ostvarivanja u društvenim institucijama. Pravičnost kao otvorenost prema drugima se ne može zamisliti bez poštovanja i prihvatanja drugih, kao što se ne može ostvariti bez ljubavi. Razvijajući teoriju političke pravednosti, Šarčević postavlja pitanje granica ljudskih prava i njihove primjene u različitim društvenim i političkim okvirima, dok istovremeno diskutuje o mogućnostima ograničenja tih prava u interesu „javnog morala“, „sigurnosti“ ili „nacionalne sigurnosti“. Ipak, on ističe da se bilo kakvo ograničavanje mora raditi s velikim oprezom i u skladu s temeljnim principima pravednosti i ljudskog dostojanstva. Analizirajući savremene društvene izazove, postavljajući bitna pitanja o tome kako se moralne vrijednosti primjenjuju u društvenim institucijama i političkim praksama, on se bavi i pitanjem da li su etika i politika sposobne da odgovore na izazove savremenog društva, kao i kako se moralna praksa, bilo institucionalna bilo individualna, oblikuje u skladu sa socio-ekonomskim i geopolitičkim uslovima. Jedan od cirkularnih problema u Šarčevićevom pristupu etici ljudskih prava je pitanje fleksibilnosti moralnih vrijednosti u odnosu na konkretne društvene izazove, uzimajući u obzir specifične okolnosti i kontekste u kojima se pojavljuju, što je naročito važno u savremenom društvu koje se suočava s brzim tehnološkim, političkim i društvenim promjenama. Kod njega je prisutna svijest o opasnosti da se ljudska prava i odgovornosti često politiziraju i instrumentaliziraju za ostvarivanje moći, što vodi do izopačenog tumačenja prava u svrhu legitimizacije specifičnih ekonomskih i političkih sistema, poput liberalizma i tržišnog kapitalizma.

Šarčevićevo integrativno operacionaliziranje političke filozofije, kulturne antropologije i moralne psihologije je okrenuto konkretiziranom ostvarenju „polifone ideje globalne etike“ o čemu kandidat posebno eksplicira u potpoglavlju „Svjetski ethos i ljudska prava“. Svjetski ethos, prema Šarčeviću jeste praktičan imperativ koji se odnosi na sudbinu čovječanstva, moralnu odgovornost, etičku otvorenost i dinamiku globalnih izazova, kao i na ulogu ljudskih prava u multikulturalnom i postmodernom svijetu. Svojevrsnim afirmisanjem nomadskog traganja za komunikativnom zajednicom i gerilskim ratovanjem protiv apsolutnih istina, Šarčević spoznaje da je suvremeni sistem ljudskih prava jedini sistem vrijednosti koji bismo morali početi akceptirati kao univerzalan, kao svjetski ethos. Razumijevanje ljudskih prava kao univerzalnih prava, koja nisu samo temeljna ljudska dostignuća već i životna praksa, postaje ključno za izgradnju svijeta u kojem svaka individua može ostvariti svoj puni potencijal, a istovremeno biti odgovoran prema drugima. Ovaj globalni ethos, koji se temelji na solidarnosti i međusobnom poštovanju, ne znači pasivnu toleranciju, već aktivno traženje istine u odnosima između

pojedince i zajednice, između narodnih i kulturnih identiteta. Kroz ovaj dijalog i interakciju, ne samo da se negiraju kulturne barijere, već se šire horizonti ljudske slobode, koja je od esencijalne važnosti za održavanje bilo kakvog društvenog mira i ravnoteže. Globalna etika prema Šarčeviću, dakle, poziva na integraciju i prihvatanje različitih etičkih tradicija, uz istovremeno uvažavanje univerzalnih ljudskih prava, na osnovu kojih se postavlja pravedan okvir za izgradnju svijeta u kojem su svi ljudi – bez obzira na njihove kulturne ili vjerske razlike – jednako vrijedni. Time se omogućava razvoj u kojem se ljudska prava ne koriste kao instrumenti za ostvarivanje geopolitičkih ciljeva, već kao temelj za izgradnju održivog, pravednog i mirnog društva. Šarčevićev rad, dakle, otvara važno pitanje kako teorijske postavke ljudskih prava i etike mogu biti primijenjene u svakodnevnom životu, kao i kako društva mogu izgraditi povjerenje i međusobno poštovanje, ne samo na nacionalnom, nego i na globalnom nivou. Kroz osvježavanje svakog aspekta ljudskih prava, kao i razmatranje različitih kultura i vrijednosti, nastaje mogućnost za izgradnju pravednijeg i stabilnijeg svijeta – temeljenog na ljubavi, povjerenju i solidarnosti.

U cjelini naslovljenoj „Multikulturalizam i ljudska prava“, kandidat najprije kroz prizmu univerzalizma i etičkog horizonta ukazuje na Šarčevićeve prioritete koji polaze od ideje da opstanak čovječanstva moguće misliti u svjetlu univerzalnih načela ljudskih prava i etičkih dužnosti, pri čemu multikulturalizam predstavlja najvažniji, ali i najkrhkiji aspekt društvenog života, kako za Europu, tako i za Aziju. Kroz prizmu multikulturalizma, Šarčević razmatra dinamiku identiteta, slobode, mira i tolerancije, smatrajući da je razlika (*alteritas*) ključna za ljudsku evoluciju i samospoznaju. Pozivajući se na Habermasa i druge mislioce, Šarčević upućuje na duboke dileme unutar multikulturalizma, gdje se postavlja pitanje: koja prava imaju prioritet – individualna prava ili kolektivni identiteti? Naime, multikulturalizam zahtijeva etičku neutralnost pravnog sistema, ali i pravo na jednakost svih identiteta i subkultura, čime se treba balansirati jednakost i priznavanje kulturnih razlika; jer, iako je multikulturalizam nezaobilazno bitan za izgradnju pravednih društava, on mora biti usmjeren ka autentičnom priznavanju kulturnih razlika, a ne ka njihovom etičkom ili političkom zanemarivanju. Kao što Kosłowski ukazuje, takav multikulturalizam može biti paravan za političko manipuliranje ili za izbjegavanje stvarnih kulturnih izazova, te stoga zahtijevana odgovornost društva nije samo u potpunom priznavanju raznolikosti, već u njegovoj sposobnosti da stvori prostor za dijalog, svjesnost o istorijskim nepravdama i zajedničke vrijednosti koje stvaraju temelje zajedničkog života. Pored toga, Šarčević ukazuje na to da je prava snaga multikulturalizma u tome što omogućava izgradnju socijalne kohezije bez žrtvovanja raznolikosti. Tu se vraća na potrebu za odgovornošću pojedinca, grupe i države u očuvanju tih vrijednosti, ali i na etičko preispitivanje koje nudi filozofija kao sredstvo za jačanje ljudskih prava i dostojanstva. Iz navedenih postavki jasno se vidi da u filozofskom pristupu Šarčevića multikulturalizam nije samo teorijski postulat već ozbiljan, etički izazov za sve koji vjeruju da je istinski pluralizam moguć samo kroz iskreno poštovanje prava i vrijednosti svih kultura, naroda i pojedinaca. Prema njegovim riječima, ono što nedostaje u savremenim društvima jeste ona moralna osnova koja omogućava da se u isto vreme brani sloboda i odgovornost, koja se ne svodi samo na pravnu normu već i na aktivnu društvenu praksu koja čuva i promoviše etičke vrijednosti na svakom nivou društva.

Razmatrajući etiku u kontekstu moderne civilizacije, Šarčević se bavi problemima društvenog napretka i njegovih posljedica na ljudsku prirodu, dočim proklamira etiku socijalne pravde, koja ne zanemaruje moralnu odgovornost i potrebu za jačanjem ljudskih prava u društvu, uz kritiku pozitivizma, utilitarizma i hedonizma. U tom pravcu, tematskom cjelinom „Tolerancija, sloboda i ljudska prava“, kandidat prezentuje Šarčevićeve postavke jedne složene dijalektike između tolerancije, slobode i ljudskih prava, u kojem je tolerancija osnovni moralni i politički princip, a sloboda i ljudska prava su neodvojivi od nje, uz dubiozne relacije filozofskih i političkih dimenzija tolerancije, s posebnim naglaskom na njezinu nužnost u kontekstu suvremenih društava. Tolerancija nije samo pasivno podnošenje različitosti, već aktivno razumijevanje i priznavanje drugih, kao i podnošenje nesuglasica i sukoba u ime veće slobode. Kao etički izazov – tolerancija, kako nas upozorava Šarčević, nije lako ostvariva vrijednost, jer podrazumijeva suočavanje s vlastitim ograničenjima i neslaganjima, što često vodi bolnim iskustvima, stoga je ona izazov, jer zahtijeva sposobnost za kritičko promišljanje i unutarnje preispitivanje svojih uvjerenja, dok istovremeno zahtijeva poštovanje slobode drugih. U tom smislu, on tvrdi da „tolerancija nije ni socijalna niti politička idila“, nego politički i pravni koncept koji podrazumijeva borbu protiv netolerancije koja želi uništiti slobodu. Tolerancija nije samo prihvaćanje različitosti, nego i prepoznavanje nepravde i nasilja koje nastoji potisnuti slobodu drugih. Biti sposoban za toleranciju znači biti sposoban za traženje istine i slobode, pa čak i kad to znači suočavanje s vlastitim nemogućnostima, pri čemu ona nije tek politizirani pojam, već i moralni imperativ koji nas vodi prema istinskoj slobodi – slobodi koja nije samo odricanje od nasilja, nego aktivno traženje pravde; ona zahtijeva da se ne gledaju samo različitosti, nego da se razumije duboka vrijednost druge osobe u njezinoj „drugotnosti“. Ovdje se susrećemo s temom humanizma i pravde u odnosu na manjinske skupine koje zahtijevaju očuvanje svoje posebnosti i slobodu u procesu društvene integracije. Tolerancija, dakle, postaje praktični okvir za ostvarenje ljudskih prava i sloboda, ali i moralni poziv da se ne zatvaramo u nacionalističke i religijske okvire koji nas isključuju iz šire zajednice. Tolerancija u tom smislu, prema Šarčeviću, ne predstavlja samo političko postignuće, već filozofsku vrlinu koja proizlazi iz priznavanja drugačijeg i postavljanja dijaloga kao sredstva za istinsku slobodu. On koristi encikliku pape Ivana Pavla II. *Fides et Ratio* kao smjernicu za oblikovanje dijaloga između religijskih i filozofskih tradicija, naglašavajući da istina nije nešto što se može posjedovati, već što se stalno traži i interpretira kroz razmjenu misli i tradicija. U odnosu na filozofski i pravni okvir za toleranciju Šarčević ne zanemaruje filozofski okvir za razumijevanje tolerancije, pozivajući se na filozofe poput Heideggera, Camusa, Kanta i Sloterdijka. Kandidat taj okvir povezuje s Kantom i njegovim konceptom moralnih zakona, prema kojem je tolerancija nužna za funkcioniranje moralne zajednice i priznavanje slobode i jednakosti svakog pojedinca. Kantov pojam kategoričkog imperativa postavlja temelje za razumijevanje tolerancije kao nužnog uvjeta za moralnu zajednicu. Stoga, prema Šarčeviću, tolerancija mora biti poduprta razumijevanjem i praksom slobode, koja nije samo politički nego i moralni imperativ. U Šarčevićevom kritičkom razmatranju tolerancije, ona se ne vidi samo kao običan politički postulat, već kao duboko ukorijenjena filozofska pozicija koja usmjerava traganje za istinom i slobodom, obje povezane u uzajamnom oblikovanju čovjekove sudbine. Tolerancija, prema njemu, nije samo društvena norma, već čin filozofskog samoproučavanja koji nudi mogućnost otvaranja prema svijetu, prema onima koji nisu samo „drugi“, nego i oni čiji identiteti mogu biti potpuno različiti. U tom

kontekstu, Šarčević upozorava na pogubne posljedice antropocentričnog pristupa svijetu, koji odvaja slobodu od pravde i pokušava stvoriti totalitarne oblike vladavine, bazirane na manipulaciji i potlačivanju. U analizi društvenih problema, Šarčević ukazuje na to da tolerancija nije samo kulturni ideal, već i pitanje političke stabilnosti i pravde. Problem netolerancije postaje jasniji u kontekstu suvremenih političkih izazova, uključujući ekstremizam, nacionalizam, i religijski fundamentalizam. Tolerancija postaje „demokratska provjera stabilnosti društvenog sistema“, dok je nedostatak tolerancije indikacija većih društvenih problema. Potrebno je uočiti i složenost izazova koji dolaze iz pokušaja totalitalizirajućeg nametanja jedinstvenog etičkog okvira ili ideološkog sistema svim članovima društva.

Unutar cjeline „Dijalog i ljudska prava“, kandidat prezentuje bitne relacije dijaloga i ljudskih prava. Šarčević smatra da je Zapad evoluirao od idealizovane predstave o ljudskim pravima u društvo koje je preplavljeno ideološkim lažima i manipulacijama. On prepoznaje da ljudska prava više nisu utemeljena na istinskim vrijednostima, već na mitološkim i geopolitičkim narativima. Ovdje postavlja pitanje da li ljudska prava negiraju istinu ili nas vode ka njoj. Analizirajući povijesno iskustvo kolektivističkih i totalitarnih režima, Šarčević naglašava opasnosti kao što su totalitarizam, ratovi, rasizam i siromaštvo. U tom kontekstu, on poziva na kritički odnos prema ljudskim pravima i naglašava nužnost odbrane ljudske solidarnosti i vrijednosti života, pri čemu je nezaobilazno važno kultivisanje dijaloga i neizostavno potrebno prihvatanje različitosti, kao načina za prevazilaženje sukoba i izgradnju konstruktivnih međuljudskih odnosa. Šarčević, kao i Martin Buber, naglašava važnost susreta „Ja-Ti“, unutar kojeg se prostor za dijalog otvara u međusobnom poštovanju i prepoznavanju dostojanstva svih pojedinaca i zajednica, unatoč njihovim razlikama. U tom kontekstu, Šarčević povezuje dijalog između religijskih tradicija (posebno monoteističkih religija) s ljudskim pravima, ističući da one mogu biti temelj pluralističkog društva, pri čemu smatra da religije ne trebaju biti hijerarhijske, već da trebaju doprinositi zajedničkom moralnom okviru. On istrajno brani hermeneutiku koja razumije pluralni svijet i dijalog na kome je on jedino moguć. Riječ je o vrijednostima socio-moralnih struktura ljudskog života i iznad toga – kroz to razumijevanje održati ih bez potiranja, čime se želi utemeljiti mišljenje koje je sposobno i za sekularne i za religijske vrijednosti, i za etičke i za političke. Prema tome, etiku ljudskih prava Šarčević povezuje sa slobodnim dijalogom koji uključuje argumentaciju i razmjenu mišljenja, a gdje se ne traže samo pravda i istina, već i normativna legitimizacija vrijednosti unutar zajednice. Ovdje se povlači paralela s Habermasovim konceptom praktičnog diskursa, koji zahtijeva legitimaciju normi i vrijednosti kroz zajednički konsenzus. Šarčević vidi dijalog kao ključni instrument za smanjenje agresivnih poriva i prevazilaženje konflikata unutar društva, pri čemu pravi dijalog nije naprosto proces u kojem se prepoznaju i analiziraju različite ideje i perspektive, već istrajnost u nastojanju da se dođe do istinskog razumijevanja i etičkog konsenzusa. U tom kontekstu, dijalog, kako ga vidi Šarčević, postaje code za izgradnju novog društvenog ugovora, čijim se dešifriranjem ljudska prava i dužnosti ne razumiju kao apstraktni principi, već kao konkretni alati za ostvarenje zajedničkog dobra. U tom procesu, dijalog postaje prostor za prepoznavanje i prihvatanje različitosti, te za afirmaciju onih vrijednosti koje čine ljudsko postojanje dostojanstvenim i etički usmjerenim. Samo kroz dijalog, u kojem su sloboda, odgovornost i poštovanje međusobno povezani, moguće je stvoriti svijet u kojem svi ljudi, bez obzira na svoje porijeklo, vjerovanja ili kulturne tradicije, mogu živjeti u slobodi i dostojanstvu.

U narednoj cjelini „Ljudska prava, pravo na prirodu i filozofija prirode“, ukazivanjem na krizu savremenog društva, kandidat naglašava Šarčevićovo reflektiranje negativnih posljedica čovjekove dominacije nad prirodom, pri čemu se ljudska prava postavljaju, ne samo u kontekstu društvenih normi, već i u odnosu na širi ekološki okvir koji je nužan za opstanak svih živih bića na Zemlji, čime se razmatra i filozofski i etički okvir ljudskih prava. Tu se situiraju sljedeći problemski koncepti: ljudska prava i pravo na prirodu (pravo na prirodu nije samo pravo na njeno korišćenje, već i na njeno poštovanje i razumijevanje; ovo se vezuje za filozofske koncepte uzajamnosti i cikličnosti vremena, prema kojem je odnos prema prirodi zasnovan na uzajamnosti i harmoniji; naime, Šarčevićev poziv na očuvanje ravnoteže prirodnog svijeta i njeno postojanje unutar novog, održivog etičkog sistema je duboko ukorijenjen upravo u konceptima uzajamnosti i cikličnosti, koji prevazilaze klasične antropocentrične vrijednosti; kandidat se oslanja na ideje japanskog ethos-a, koji, umjesto da favorizuje individualizam, promovise harmoniju između ljudskih bića, drugih živih bića i prirode, pri čemu ova vizija naglašava potrebu za životom u skladu s prirodom i uzajamnosti, što postaje temelj novog razumevanja ljudskih prava); razaranja prirode i etička refleksija (ozbiljnom kritikom savremene ekologije, koja je došla do tačke nepopravljivog uništavanja ravnoteže ekosistema, što ugrožava opstanak mnogih vrsta, uključujući ljudsku, kandidat analizira kako su ekološke katastrofe povezane s novovjekovnim pristupom „volje za moći“, koji je izopačio pravo na život i prirodu; ovaj kritički pristup ne samo da se odnosi na ravnotežu u biosferi, već i na opasnost od moralnog kolapsa koji je rezultat tehnološke i industrijske dominacije; ekološki problemi postaju ne samo tehnički izazov, već i etičko pitanje, jer uništavanje prirode nije samo materijalni gubitak, već i gubitak duhovnih vrijednosti koje bi trebale usmjeravati ljudsko društvo; ovo povezivanje ekološke destrukcije i moralne odgovornosti podsjeća na kritiku antropocentričnih vrijednosti koje su vodile prema uništavanju ne samo prirodnog svijeta, već i ljudskih odnosa); filozofija prirode i postmoderni pluralizam (Šarčević poziva na filozofiju koja nadmašuje moderni pristup, favorizujući postmoderni pluralizam, u kojem bi različite kulture, religije i tradicije mogle koegzistirati u harmoniji, pri čemu postavljanje prava na prirodu kao centralnog pitanja ljudskih prava podrazumijeva da se priroda posmatra kao integralni dio ljudskog identiteta, a ne kao sredstvo za postizanje ljudskih ciljeva; kritika savremene civilizacije koja se temelji na tehnološkoj moći, a koja zanemaruje ekološke i etičke posljedice, podsjeća na opasnosti koje proističu iz jednog unilateralnog pristupa koji vodi do globalnih katastrofa; međutim, uzajamnost i cikličnost predstavljaju alternative dominaciji i ekološkoj devastaciji, dočim Šarčević kroz ove principe, poziva na izgradnju novog ethos-a, utemeljenog na poštovanju prirodnih zakona, uzajamnoj odgovornosti i harmoniji); potreba za novim etičko-epistemičkim i ekologijskim pristupom (Šarčević smatra da se mora kritički rekonstruisati istorija etike i uvesti nova saznanja o međusobnoj povezanosti svih životnih oblika, pri čemu, u tom procesu, filozofija prirode mora biti prožeta novim epistemološkim pristupima koji uključuju ekologiju i etiku međusobnog poštovanja). Šarčevićeva kritika konvencionalnog pristupa ljudskim pravima podsjeća nas da samo kroz stalnu samokritiku i svjesnost, uprkos podložnosti političkim i kulturnim manipulacijama, možemo razumjeti i zaštititi pravu vrijednost ljudskih prava.

U sljedećoj cjelini „Ljudska prava, kultura, kulturalizam i pluralizam“, kandidat iz perspektive savremenog društva razmatra duboku interakciju između ljudskih prava, kulturnih specifičnosti, etičkih normi i globalnog društva. Ovdje su tematizovani bitni kategorijalni

konstrukti koji zahtijevaju analizu: ljudska prava i kultura (isticanjem univerzalne važnosti ljudskih prava u održavanju ljudske egzistencije i dostojanstva, Šarčević nam ustvari kazuje, kako uočava kandidat, ljudska prava ne samo da omogućavaju slobodu, već služe kao osnov za razvoj različitih kulturnih izraza unutar različitih društvenih sistema); kultura i pluralizam (Šarčević se oslanja na teoriju kulturnog pluralizma, što znači da su kulture heterogene i ne mogu biti svedene na jednostavan, jedinstveni model, pri čemu svaka kultura ima svoje specifične vrijednosti i pristupe ljudskim pravima, što izaziva potrebu za međusobnim poštovanjem i dijalogom među kulturama; kultura se prikazuje kao višeznačna i ne može biti reducirana na jednostavnu interpretaciju); kulturalizam (ovaj pojam odnosi se na specifičan način razumijevanja kulture kao dominantne sile koja oblikuje društvene identitete i političke norme; kulturalizam se kritikuje zbog prekomjernog naglašavanja jedne kulture ili etničke grupe u društvu, što može dovesti do isključivosti naspram drugih i isključivanja drugih, jer, važno je naglasiti da kultura ne može postojati u vakuumu, bez dijaloga i koegzistencije s drugim kulturama); globalni kontekst i univerzalnost ljudskih prava (shvatanje važnosti univerzalnosti ljudskih prava u globalnom kontekstu podrazumijeva da su ljudska prava međunarodno priznati principi koji ne ovise o kulturnim ili vjerskim razlikama; unatoč razlici među kulturama, ljudska prava predstavljaju univerzalnu osnovu za međusobno poštovanje i dostojanstvo svih ljudi); etika, odgovornost i sloboda (ovdje se akcentuje sloboda pojedinca u okviru odgovornosti prema zajednici, pri čemu svaka kultura mora balansirati slobodu pojedinca i odgovornost prema drugim ljudima za razliku od problema relativizma, koji može voditi ka moralnoj ravnodušnosti; s obzirom na pluralizam, etičke vrijednosti se razvijaju u specifičnim kulturnim i povijesnim okvirima, pa se etičke norme ne mogu jednostavno primijeniti univerzalno); kritika evropocentrizma (ovdje se uočava da je evropocentrični pristup u kojem se zapadni, moderni način života vidi kao superioran, kao onaj pristup koji stvara iluziju da su druge kulture inferiorne ili manje razvijene; stoga, Šarčević poziva na kritičko preispitivanje takvih stavova kroz prizmu pluralizma i interkulturalnog dijaloga); hermeneutika i dijalog među kulturama (Šarčević zagovara razvoj kulturne hermeneutike koja bi omogućila razumijevanje različitih kultura kroz dijalog, što uključuje potrebu za otvorenosti prema različitim idejama i vrijednostima, gdje se priznaje pluralizam kao temelj za interakciju i razumijevanje među kulturama); paternalizam i kolonijalna ideologija (riječ je o uvjerenju da su neki narodi "podanici" koji ne mogu sami upravljati svojim političkim životima, te da im je potrebna zaštita i nadzor od "superiornih" bijelaca, što je povezano s negativnim pogledima na autonomiju i prava urođeničkih naroda); kritika multikulturalizma (Terry Eagleton iznosi stav da je pluralizam koji se slavi bez razmišljanja o njegovim negativnim aspektima (kao što je rasizam) površno shvaćen, što se odnosi na pitanje kako različite kulture mogu koegzistirati u globaliziranom društvu); prava manjina i etnička prava (kritikuje se međunarodno pravo koje nije tretiralo urođeničke narode kao ravnopravne subjekte, te se postavlja pitanje kako se pravična prava manjina mogu osigurati, u kontekstu borbe za ravnopravnost i priznanje etničkih grupa); nacionalna pripadnost i multikulturalizam (Šarčević analizira različite pristupe nacionizmu, gdje se jedan temeljni pristup zasniva na političkim i pravnim principima (Kymlicka), a drugi na kulturnoj pripadnosti, pri čemu se diskutira o važnosti integracije i prihvatanja različitih kultura unutar šire političke zajednice); pluralizam, demokracija i etika (uočava se potreba za priznavanjem i prihvatanjem pluralizma, ali također i opasnost od njegovog pervertiranja u homogenizaciju, pri čemu Šarčević

postavlja pitanje kako bi trebali izgledati moralni principi i prava koja omogućavaju suživot raznih kultura, religija i tradicija); kritički stav prema globalnim ideologijama (postoji upozorenje protiv dominantnih zapadnih svjetonazora koji žele univerzalizirati svoje vrijednosti i nametnuti ih ostatku svijeta; diskutira se o "sukobu civilizacija" i važnosti ravnoteže između različitih kultura i tradicija); humanizam i ljudska prava (u duhu humanizma, fokus je na značaj ljudskih prava kao univerzalnih principa koji nadmašuju nacionalne i kulturne razlike, pri čemu se istražuje poštovanje i odgovornost prema drugim kulturama, uz naglasak na slobodu, jednakost i dostojanstvo); interkulturalizam i globalni ethos (naglašava se važnost interkulturalnog dijaloga kao sredstva za stvaranje globalnog ethosa zasnovanog na solidarnosti, poštovanju i uzajamnom učenju između kultura, što je jedan od postulata stvaranja održivih i mirnih društava kroz uključivanje i poštovanje raznolikosti); kreativnost, umjetnost i identitet (umjetnost i kreativnost se ističu kao sredstva koja omogućavaju razumijevanje drugih kultura i stvaranje novih obrazaca suživota, dok se identitet vidi kao pluralni i dinamički proces koji ne bi trebao biti vezan za rigidne, ograničavajuće norme); izgradnja globalne zajednice (kroz prizmu ljudskih prava, upućuje se apel na izgradnju globalne zajednice koja omogućava ljudima svih kultura i identiteta da žive u skladu sa svojim vrijednostima i vjerovanjima, što zahtijeva stvaranje kulture koja cijeni različitosti, omogućujući zajednički život u miru, slobodi i poštovanju).

U cjelini „Novi diskurs kao novi ethos ljudskih prava“, kandidat obrazlaže, dešifruje prostor u kome se ne samo prepoznaju razlike, već se one koriste kao alat za izgradnju novih oblika zajedničkog života, što implicira aktivnu participaciju u procesima koji vode ka globalnoj odgovornosti, ethosnoj i interkulturalnoj harmonizaciji ljudskih prava. Riječ je o sljedećim konceptima: nova etika i filozofska tradicija (Šarčević se protivi zastarjelim filozofskim tradicijama koje više ne mogu adekvatno adresirati izazove modernog društva; postavlja se potreba za novom etikom, koja ne smatra znanje kao moć, već se usmjerava ka stvaranju društva koje ne koristi ljudska prava za dominaciju, već za istinsku slobodu i mogućnost traganja za egzistencijalnom istinom); razlikovanje između moralizma i moralnosti (u kontekstu novog društva, moralizam je suprotan utemeljenoj moralnoj svijesti koja se temelji na solidarnoj odgovornosti i normama uzajamnosti, pri čemu etika za novi milenijum ne može biti jednostrana – mora uvažavati pluralizam i multikulturalizam); kritika kartesianizma i emotivizma (Šarčević poziva na novi pristup razumijevanju moralnosti, koji uključuje povratak moralnog uma, uz odbacivanje isključivosti kartesianizma i emotivizma koji negiraju objektivnu valjanost moralnih stavova); koncepcija uzajamne odgovornosti (moralna svijest se temelji na uzajamnoj odgovornosti i solidarnosti unutar državnog i pravnog poretka, dok je država okvir za ostvarivanje ljudskih prava i koegzistencije, čiji temelj je međusobno poštovanje); ljudska prava i globalni ethos (Šarčević ističe da ljudska prava ne smiju biti uvjetovana kulturnim ili nacionalnim okvirima, te da treba izgraditi globalni ethos koji poštuje ljudska prava kao univerzalno dobro); filozofija odgovornosti (Šarčević se poziva na etiku odgovornosti (npr. Jonas), koja obuhvata odgovornost za budućnost čovječanstva i prirodu, pri čemu problem ekologije, biosfere i opstanka ljudskog roda stavlja u prvi plan kao odgovornost za očuvanje prirode i održivi razvoj); kritika multikulturalizma (iako multikulturalizam nudi mogućnost koegzistencije kultura, Šarčević kritikuje jednostran pristup koji zanemaruje izazove pluralizma, uz uvjerenje da multikulturalizam može biti samo statična ideja ili utopija bez uključivanja

dinamičnih i evolutivnih aspekata kulture, što može dovesti do njegovog poraza); pravna i moralna odgovornost u kontekstu ljudskih prava (postuliranje ljudskih prava kao neotuđivih vrijednosti povezano je s idejom odgovornosti prema drugim ljudima i budućnosti, pri čemu svaka osoba ima pravo na ljudska prava, što uključuje odgovornost prema drugim ljudskim bićima i prirodi); interkulturni dijalog i razumijevanje (Šarčević poziva na dijalog između Istoka i Zapada, sugerirajući da Evropa treba prepoznati i usvojiti mudrosti iz azijskih filozofija, čime bi nastala sinteza u razumijevanju etike i ljudskih prava; novi diskurs o ljudskim pravima (novi diskurs ljudskih prava treba biti usmjeren ka globalnoj koegzistenciji, prema kome je bitna zajednička sudbina svih ljudi, sa naglaskom na odgovornost prema biosferi i dugoročnoj održivosti, pri čemu taj diskurs podrazumijeva i odgovornost za kulturnu i etničku ravnotežu unutar svjetskog društva); pravo na samoopredjeljenje i odgovornost prema drugima (svaka individua ima pravo na vlastiti identitet, ali istovremeno, mora postojati odgovornost prema drugim kulturama i zajednicama, s ciljem izgradnje zajedničkog dobra i zajedničke sudbine); ljudska prava i partikularizam (u savremenim društvima svaki pravni poredak odražava specifičan oblik života, a ne samo univerzalna prava, pri čemu se razmatraju dileme oko individualnih prava i njihovih granica u odnosu na zajedničke interese, te nužnost balansiranja između tih interesa); etička rasprava o ljudskim pravima (Šarčević istražuje etičke temelje ljudskih prava, kroz pojmove poput približne jednakosti, ranjivosti ljudi i prirode, kao i potrebe za normativizacijom etičkih principa, sa posebnim osvrtom o mogućnosti zaštite ljudskih prava u kontekstu globalnih etičkih izazova i multikulturalizma); multikulturalizam i integracija (pitanje integracije vs. shizofrenije postavlja se u kontekstu 20. vijeka, usmjereno na integraciju različitih subkultura i grupa u zajednički politički i pravni okvir; u kontekstu suprostavljanja asimilaciji, razmatra se kako tolerancija u multikulturalnim društvima treba biti razumljena, pri čemu Šarčević citira Habermasa, koji naglašava da priznanje drugih kultura mora biti uzajamno, bez ugrožavanja vlastitih vrijednosti); pravda vs. dobro (razmatra se problematika pravičnosti u odnosu na dobro, kao pitanje koje Šarčević postavlja nasuprot nominalizmu unutar kojeg se reduciraju univerzalni principi na partikularne životne svjetove; naglašava se da pravda može biti usmjerena ka dobru, a da se priznanje drugih formi života ne smije koristiti kao izgovor za ponižavanje ili zanemarivanje njihovih vrijednosti); svjetski ethos i pravni okvir (Helmud Schmidt se navodi kao primjer političkog lidera koji je razumio važnost slobode u odnosu na slobodu drugih; iako se ovi principi često temelje na tradicijama i kulturama, ovdje se naglašava važnost konstituisanja globalnog ethosa kao sredstva za izgradnju univerzalnog pravnog sistema, pri čemu se svjetsko građansko pravo vidi kao uporište za prevazilaženje problema nacionalnog suvereniteta, genocida i zločina protiv ljudskih prava); princip subsidiarnih normi i samooblikovanja (razmatraju principi kao što su subsidiaritet i autonomija, te kako oni igraju ulogu u povezivanju političkog zakonodavstva i samooblikovanja društava pri čemu kultura odlučivanja i samooblikovanja unutar socijalnih institucija postaje ključna za postizanje ravnoteže između individualnog identiteta i kolektivnih kulturnih vrijednosti); totalitarizam i opasnosti njegove ponovne pojave (Šarčević se referira na Hannah Arendt za razumijevanje opasnosti koje nosi totalitarizam, te za analizu kako se u političkom kontekstu razaraju temeljna prava i slobode, što destruiira mogućnost samorazumijevanja naroda, pri čemu slijedi analiza – kako ideologije, poput nacionalizma i imperijalizma, omogućavaju pojavu totalitarnih režima i kako se njihove karakteristike moraju analizirati kroz društvene i kulturne prizme); relacija

ljudskih prava i suvereniteta (razmatraju se mehanizmi za obaranje nacionalnih suvereniteta u slučajevima zločina protiv ljudskih prava, uz poseban naglasak na međunarodnu odgovornost za zaštitu prava svih ljudi i naroda, pri čemu se Habermasovo pitanje o primjeni sile odnosi na intervenciju demokratija kada je potrebno spriječiti zločine ili genocid, naglašavanjem važnosti globalnog angažmana za ljudska prava); integracija, normativnost i komunikacija u multikulturalnom društvu (Šarčević stavlja naglasak na potrebu intersubjektivnog priznavanja kultura i identiteta, ali i upozorava na problem pluralističkog relativizma u multikulturalnim društvima, koji može dovesti do nedostatka sposobnosti za kulturnu kooperaciju, pri čemu se razmatra kako globalizacija i elektronska civilizacija mogu uticati na savremenu etiku i odnos pojedinca prema društvu, slobodi i normama); estetičko iskustvo u etici (Šarčević estetiku povezuje s etikom, razmatrajući kako estetska iskustva mogu biti put ka razumijevanju i prevazilaženju društvenih i političkih problema, dočim se pitanje umjetnosti i subjektivnog uma postavlja u kontekstu traženja globalnog konsenzusa o moralnim vrijednostima i humanosti, ukazivanjem na sposobnosti čovjeka da se uzdigne iznad partikularnih interesa ka univerzalnoj harmoniji); komunikacija i politički prostor (Arendt i Šarčević ističu važnost komunikacije u političkom životu, kao ključne komponente za očuvanje slobode i demokratije u kontekstu postmoderne politike, pri čemu komunikacija između ljudi omogućava kooperativno djelovanje i razmjenu ideja, na čemu se grade temelji političke zajednice; javna autonomija građana postaje osnovni princip za stvaranje stabilnog demokratskog poretka; demokratski politički sistem trebao bi garantovati slobodu svakog građanina i omogućiti mu političko učešće bez vanjskih ili unutrašnjih prisiljaka); ontološka i politička dimenzija ljudskih prava (ontološka dimenzija ljudskih prava odnosi se na inherentno pravo svakog čovjeka da uživa u ljudskim pravima po rođenju, dok je politička dimenzija usmjerena na ostvarivanje tih prava unutar određenog političkog okvira, odnosno države; u savremenoj primjeni ljudskih prava, politička dimenzija se često zanemaruje, što može dovesti do arbitrarnosti i kontingencije); povezanost moći i sile (kao kolektivna ljudska djelatnost, moć omogućava kooperativno djelovanje i političko učešće, a sila je destruktivna i teži zlostavljanju moći bez ikakvih moralnih ograničenja; moć, u ovom kontekstu, predstavlja osnovu političke zajednice, dok sila podrazumijeva manipulaciju i kontrolu, što je opasno za slobodu i političku autonomiju); demokratija i moralni cilj (demokratija se ne sagledava samo kao politički sistem, već kao moralni cilj, koji osigurava dostojanstvo i vrijednost individue, jer, kroz pravo na sudjelovanje i komunikaciju, građani ostvaruju svoje slobode unutar sistema koji poštuje ljudska prava).

U posljednjoj cjelini ovog potpoglavlja „Humanističke perspektive etike ljudskih prava“, kandidat daje esencijalizovano dedukovanje svih bitnih tačaka Šarčevićeve etike ljudskih prava u kontekstu njenih humanističkih perspektiva, među kojima se izdvajaju sljedeće najvažnije teme i pojmovi: humanizam (riječ je o centralnom pojmu u Šarčevićevoj etici ljudskih prava koji se temelji na slobodi, odgovornosti i moralu, a ne na religijskom idolopoklonstvu); ljudska prava i sloboda (ljudska prava u njegovoj etici predstavljaju univerzalne vrijednosti koje su od temeljne važnosti za čovječanstvo, kao što su sloboda mišljenja, vjerovanja i drugih osnovnih ljudskih sloboda, pri čemu se Šarčević protivi svim oblicima opresije, bilo da se radi o političkoj, religijskoj ili kulturnoj potlačenosti); multikulturalizam i pluralizam (Šarčević ističe važnost multikulturalizma i pluralizma u društvima, podupirući etnokulturna prava i kulturnu politiku koja omogućava slobodno i ravnopravno postojanje različitih kultura, religija i tradicija, dočim

zastupa mišljenje da je kroz takvu raznolikost moguće postići zajednički ljudski napredak); svjetski ethos (jedan od važnih aspekata Šarčevićevog promišljanja je globalni, svjetski ethos, odnosno zajednička odgovornost svih ljudi prema svijetu i prirodi, uz naglašenu potrebu za globalnom etikom koja uzima u obzir poštovanje ljudskog dostojanstva i ekološku odgovornost, povezujući ljudska prava sa pitanjima zaštite okoliša i održivosti); Kantov kategorički imperativ (Šarčević se oslanja na Kantovu filozofiju, proširujući njegovu etiku na globalnu dimenziju, pri čemu kategorički imperativ ne treba biti samo smjernica za međuljudske odnose, već i za odnos čovjeka prema prirodi i okolišu, jer, pitanje ekologije postaje suštinski bitno za ostvarenje ljudskih prava, jer, prava na život i slobodu nisu moguća bez očuvanja zdrave životne sredine); fenomenologija kršenja ljudskih prava (Šarčević analizira globalnu fenomenologiju kršenja ljudskih prava, upućujući na ozbiljan problem nepoštovanja tih prava u mnogim dijelovima svijeta, uz različite oblike diskriminacije, nasilja i represije, kao i globalnu nejednakost koja ometa ostvarenje punog ljudskog potencijala); moralna odgovornost i povijesni kontekst (etika ljudskih prava kod Šarčevića je usko povezana s moralnom odgovornošću prema prošlim i budućim generacijama; on ukazuje na to da se ljudska prava ne mogu promatrati izvan povijesnog i kulturnog konteksta, te da je potrebno stalno propitivati i usklađivati ljudska prava s promjenama u društvenim i planetarnim okolnostima); svjetski građanski rat i društvena odgovornost (Šarčević analizira prijetnje globalnim sukobima, poput svjetskog građanskog rata, koji bi mogao nastati uslijed nesigurnosti u ljudskim pravima i društvenim nejednakostima; on smatra da je nužno razvijati svijest o globalnoj odgovornosti i solidarnosti, kako bi se spriječile nove tragedije i nasilje); uloga etike u savremenim izazovima (Šarčević ističe da etička teorija često izostavlja konkretna pitanja koja su relevantna za današnje društvo, poput nuklearne prijetnje, ekološke krize i globalne nejednakosti, pri čemu apeluje na filozofe i teoretičare da se usmjere na ove realne izazove i da razvijaju etičke teorije koje su u skladu s potrebama današnjeg svijeta); lična i planetarna odgovornost (temeljna je ideja da ljudska prava nisu samo individualna prava, nego i kolektivna odgovornost, jer, svaka osoba ima odgovornost prema svijetu i društvu u kojem živi, kao i prema budućim generacijama, što uključuje odgovornost prema prirodi i očuvanju planete); krize i ljudska prava (Šarčević ističe kako različite krize u svijetu – ekonomske, političke, ekološke – postavljaju pitanje da li bi se one mogle izbjeći da su ljudska prava i demokracija ostvareni na jasniji, produktivniji način, jer, u ovom kontekstu, ljudska prava nisu samo apstraktne kategorije, već su direktno povezane sa stvarnim svjetskim problemima i krizama); demokratija i ljudska prava (postavlja se pitanje mogu li ljudska prava postojati bez demokratije i mogu li biti legitimna na međunarodnom nivou, pri čemu Šarčević, kroz svoje humanističke stavove, povezuje ljudska prava sa demokratskim vrijednostima, naglašavajući da je ostvarenje ljudskih prava suštinski važno za sprječavanje društvenih i političkih nepravdi); biofilni individuum (Šarčević se oslanja na koncept "biofilnog individuum", koji je vitalistički sposoban interpretirati situacije bezkonfliktnih duhovno-povijesnih situacija; ovaj pojam se oslanja na životnu filozofiju koja promiče toleranciju, multikulturalizam i poštovanje života); univerzalnost etičkih principa (univerzalni etički principi kao što su pravednost, jednakost, recipročnost, sloboda, tolerancija i dijalog, oblikuju osnovu Šarčevićeve etike ljudskih prava; naime, ljudska prava, prema Šarčeviću, nisu samo pravne norme, već i moralni principi koji obuhvataju sve ljude, bez obzira na njihov kulturni, nacionalni ili religijski identitet); veza između čovjeka i prirode (Šarčević ne zanemaruje povezanost

ljudskih prava s prirodom, koja u njegovoj etici, obuhvataju odnos između čovjeka i prirodnog svijeta, naglašavajući pravo na zdravu životnu sredinu kao ključnu komponentu ljudskog postojanja); kritika zloupotrebe slobode mišljenja (pravo na slobodu mišljenja treba biti utemeljeno na odgovornosti prema drugima i da se ne smije koristiti kao izgovor za širenje netolerancije ili nasilja, pri čemu Šarčević ukazuje na zloupotrebu slobode mišljenja, kada se koristi za unižavanje ili povređivanje drugih); trezven humanizam (sintagma unutar Šarčevićeve etike ljudskih prava kojom se naglašava važnost trezvenog humanizma, ali također poziva na moralnu odgovornost; protivi se svim oblicima ekstremnog nasilja i traži način da se ljudski životi sačuvaju u procesu izgradnje pravednog svijeta); nova filozofija slobode (prema Šarčeviću sloboda mora biti realizirana kroz djelovanje, ne samo kroz mišljenje i govor, pri čemu on poziva na humanizaciju svijeta, povezivanje etičkog i estetskog principa, pluralizma, istine, autonomije i priznavanja Drugog u njegovoj drugotnosti); globalni ethos i svjetsko građanstvo (ljudska prava su za Šarčevića globalni ethos, jer je čovjek "građanin svijeta", on poziva na solidarnost prema svima koji pate širom svijeta, a što podrazumijeva suprotstavljanje monocentrizmu i monokulturalizmu te promicanje pluralizma i multikulturalizma kao temelja za globalni mir i ljudsku sigurnost); moralni univerzalizam i multikulturalizam (Šarčević vjeruje u moralni univerzalizam samo u onoj mjeri u kojoj uključuje moralne i multikulturalne vrijednosti, pri čemu ljudska prava u njegovoj etici predstavljaju osnovu za dostojanstven i pravedan život svih ljudi, jer se temelje na slobodi, jednakosti i zajedničkom poštovanju); etika, politika i pravo (Šarčević vidi ljudska prava kao integralni dio političkog i pravnog sustava, pri čemu se pravo na ljudska prava u demokratskoj državi postavlja u kontekst univerzalne etičke dimenzije, u kojoj se ljudi prepoznaju kao moralni subjekti, a društveni sustav postaje pravična kooperacija koja se protivi siromaštvu, primitivizmu i demagogiji); jednakost i solidarno društvo (u osnovi ljudskih prava jeste jednakost, koja kao temeljna vrijednost omogućava ravnopravno sudjelovanje u kulturnom i društvenom životu; ono je stalno otvoren poziv na izgradnju društva zasnovanog na solidarnosti, jednakosti i mogućnostima za ljudsku emancipaciju); globalni izazovi: ekološke i nuklearne prijetnje (Šarčević ukazuje na to da etika ljudskih prava mora biti utemeljena na suočavanju s globalnim izazovima, kao što su nuklearna prijetnja i ekološka kriza; ljudska prava i odgovornost prema prirodi moraju biti integrirani, jer pravo na život nije ostvarivo bez prava na očuvanje okoliša); rehabilitacija pojma moći (rehabilitacija pojma moći suđenja, prema Šarčeviću, nužna je za postizanje globalnog građanstva, pri čemu sloboda, u njegovoj filozofiji, nije samo u spoznaji, već u prosuđivanju, donošenju etičkih odluka koje oblikuju svijet svjetskog građanstva, temeljen na pacifizmu i poštovanju ljudskih prava); nadvremenost humanizma (Šarčevićev humanizam nadmašuje vremenske okvire jer je usmjeren ne samo na prošlost i sadašnjost, već i na budućnost čovječanstva; njegova filozofija ljudskih prava nosi univerzalnu poruku, relevantnu za svakog pojedinca, bez obzira na etničku ili kulturnu pripadnost).

Ova etička razmatranja temelje se na Šarčevićevom pristupu koji humanizam povezuje s praktičnim filozofskim pitanjima, propitujući odnose između moralnih vrijednosti, pozitivnog prava i globalne odgovornosti. U njegovoj etici ljudskih prava, sloboda i pravda nisu samo pravni postulati, već univerzalni principi koji moraju biti prilagođeni izazovima globalnog društva i ekologije. Ova Šarčevićeva etika duboko je ukorijenjena u univerzalnim moralnim načelima i filozofiji slobode, s posebnim naglaskom na multikulturalizam, egalitarizam i

globalnu odgovornost. Njegov humanizam promiče poštovanje svih ljudskih bića i njihovu povezanost s prirodom, te poziva na akciju u suočavanju s izazovima modernog svijeta.

Posljednje potpoglavlje u okviru etičkih aspekata Šarčevićeve filozofije jeste cjelina „Kriptoetika kao est/etika“. Riječ je o složenom teorijskom okviru u kojem se umjetnost ne posmatra samo kroz svoju estetsku vrijednost, već i kroz njezinu moralnu i etičku dimenziju. Temeljni pojam ovog pristupa je kriptoetika, koja, prema Šarčeviću, u umjetnosti ne traži samo ljepotu, već i dobro, čime se estetski i moralni aspekti spajaju u jedinstvenu cjelinu. Ovaj koncept omogućava umjetnosti da ne bude samo lijepa, već i moralno relevantna, predstavljajući visoki moralni imperativ u svijetu obilježenom ratovima, sukobima i političkim iluzijama. U analizi pojma kriptoetike, Šarčević polazi od filozofske estetike, koja se bavi pitanjem istine i njezine povezanosti s umjetnošću. On kritikuje redukcionističke pristupe koji umjetnost svode na instrument moraliziranja ili političkog angažmana, ističući da je prava umjetnost uvijek više od toga – ona je prostor za etičko iskušavanje i moralno preispitivanje. Umjetnost, kako Šarčević smatra, kroz svoje fantazije, sjećanja, riječi i iskustvo postavlja pitanja o slobodi, istini, i postojanju, čime omogućava čovjeku da se suoči s patičkom prirodom svijeta. Estetička istina za Šarčevića ne znači fiksiranu, objektivnu vrijednost, već otvoreni proces koji omogućava moralno čišćenje i tranziciju prema slobodi. Dva su temeljna kriptoetička polazišta u Šarčevićevom radu: teorija drame i estetika kao kriptoetika, gdje on istražuje moralnu dimenziju umjetnosti kroz analize književnosti, slikarstva, muzike i filma. Njegovo polazište, posebno u kontekstu ratnih i političkih tema, usmjereno je na etičko preispitivanje umjetnosti i njenog utjecaja na društvo. Kroz dramatične situacije u umjetnosti, čovjek je pozvan da se suoči s vlastitim moralnim dilemama, dok umjetnost kao cjelina omogućava tranziciju iznad boli i patnje ka višim moralnim i etičkim oblicima spoznaje. Šarčevićeva ideja o kriptoetici kao est/etici nudi duboko i kritičko razumijevanje umjetnosti. Ona ukazuje na to da umjetnost nije samo akt estetskog uživanja, već da kroz estetičko preispitivanje svijeta umjetnost može osvijetliti etičke dileme, pružiti kritiku postojećih vrijednosti i potaknuti moralnu emancipaciju. Kriptoetika je, prema tome, ne samo filozofski okvir, već način postojanja i djelovanja u svijetu koji teži postizanju etičke dubine i odgovornosti prema stvarnosti, čak i kroz složene, apstraktne i neizravne oblike umjetničkog izražavanja. Konačno, Šarčevićev pristup kriptoetici kao est/etici ne zahtijeva samo intelektualnu refleksiju, već i aktivno suočavanje sa stvarnostima koje umjetnost postavlja. On smatra da prava umjetnost ne može biti neutralna u moralnom smislu – ona mora angažirati umjetnika i publiku u pitanju istinskog života i moralnih vrijednosti, pri čemu sva životna pitanja terminiraju u estetskim odgovorima, u istini umjetničkih djela.

Četvrto poglavlje, „Zaključna razmatranja“, sastoji se od tri potpoglavlja. Prvo potpoglavlje nosi naslov „Značaj Šarčevićeve etike za humanizam“, gdje kandidat najprije eksplicira dio svojih promišljanja o najbitnijim pojmovima i sintagmama: humanizam i etika; kritika današnjeg društva; racionalnost i autonomija; suočavanje s izazovima postojanja; hermeneutika i dekonstruisanje; filozofija i etika kao alat za društvene promjene; moralni univerzum i etička odgovornost; novi humanizam; moralna filozofija i duhovna-kritička funkcija; Šarčevićev humanizam; moralna autonomija i kritika moralne svijesti; filozofija humanizma i etička globalnost; tehnika i modernost; univerzalne etičke vrijednosti. Značaj Šarčevićeve etike za humanizam se ogleda u tome što ona nudi duboku refleksiju o stanju današnjeg svijeta i postavlja

kritičke i moralne temelje za izgradnju bolje, etički odgovorne i održive budućnosti. Kroz njegovu moralnu filozofiju, humanizam se prepoznaje kao dinamičan, angažovan proces, koji se ne zadovoljava sa apstraktnim teorijama, već se primjenjuje u svakodnevnim životnim i društvenim situacijama, sa ciljem postizanja harmonije između čovjeka, društva i prirode. Drugo potpoglavlje završnih razmatranja, „Značenje Šarčevićevog humanizma za etiku“, daje ishodišna promišljanja čije se središnje tematike centriraju oko sljedećih pojmova/sintagmi: humanizam; etički idealizam; moralna odgovornost; ekološki humanizam; ontološko-antropološki balast; autonomija i heteronomija; teleologija humanizma. U Šarčevićevom pristupu humanizmu, filozofija nije samo teorijska spekulacija, već praktično utemeljena filozofija života koja se bavi pitanjima moralne odgovornosti, ekološkog aktivizma, i kritike društvenih struktura; ovaj humanizam nije idealistički u apsolutnom smislu, već je kritički i refleksivni odgovor na realne izazove modernog svijeta. Temeljne vrijednosti koje on zagovara su dostojanstvo, sloboda, moralna odgovornost, i kritičko mišljenje, a njegova misija je izgraditi etički okvir koji će voditi prema održivom i pravednom društvu. Završnim potpoglavljem zaključnih razmatranja, u naslovu „Cjelovitost koncepcije humanizma Abdulaha Šarčevića u totalitetu moralnih izazova egzistiranja i opstajanja“, kandidat daje presjek koncepcije humanizma Abdulaha Šarčevića u kontekstu moralnih izazova egzistiranja i opstajanja.

Kandidat je naučno dosljedno, argumentovano i odgovorno izveo zaključke da je Šarčević u svom humanizmu prepoznao filozofiju kao alat za kritičko promišljanje stvarnosti i izazova s kojima se čovjek i čovječanstvo suočavaju, posebno u vremenu vladavine moći i autoriteta, upućujući otvoreni poziv na dijalog među kulturama, etnosima i tradicijama; da se njegova humanistička filozofija temelji na idelji univerzalnosti, pri čemu se ističe važnost razumijevanja i prepoznavanja zajedničkih vrijednosti, mimo nametanja jedinstvenih normi. U tom smislu, filozofija Abdulaha Šarčevića postavlja temelje za izgradnju globalnog etičkog okvira koji bi omogućio suživot i poštovanje različitosti, dok se moralnost ne redukuje na puki moralizam, već se razmatra u kontekstu slobode, odgovornosti i humanističkih ciljeva, čime se otkriva potreba za novim načinom razmišljanja, za kritičkom refleksijom o društvenim odnosima i potrebama za humanizacijom i etizacijom znanja. Ovakav humanizam traži aktivan angažman svakog pojedinca u razumijevanju i razvoju moralnih vrijednosti, u skladu sa potrebom za dijalogom, tolerancijom i uzajamnim poštovanjem.

Šarčević ne prihvata status quo, već svojim filozofskim i etičkim učenjima poziva na preispitivanje i redefiniranje postojećih vrijednosti, ističući da ljudski progres zavisi od sposobnosti prepoznavanja i usmjeravanja moralnih i etičkih normi u cilju stvaranja boljeg, pravednijeg društva.

U konačnici, Šarčevićeva koncepcija humanizma je filozofija koja se uspinje iznad dogmi i partikularnih interesa, pozivajući na univerzalne vrijednosti i duboku vjeru u moć dijaloga, prijateljstva, ljubavi i solidarnosti kao osnovnih pokretača ljudske izvrsnosti i društvenog napretka.

2. Vrednovanje disertacije

2.1. Problem

Disertacija mr Eska Muratovića nastala je kao rezultat proučavanja Šarčevićevog filozofskog djela, a posebno njegovog etičkog aspekta, u okviru njegovog akademskog, spisateljskog i društvenog angažmana, u čijem se okrilju ocrtava njegov imponzantan opus kao znanstveno relevantna problematika i filozofska tematika, što ga čini jednim od najznačajnijih filozofskih ličnosti na balkanskom prostoru, pa i šire. Između ostalog, o tome svjedoče i brojne eminentne nagrade u Bosni i Hercegovini i regionu, a što je prepoznato i krunisano sa svjetski relevantnih znanstveno-akademskih adresa u svojstvu dobijanja Svjetske nagrade za humanizam od strane Ohridske akademije za humanizam za 2021. godinu. Naime, u Šarčevićevom humanizmu društveni izazovi postaju poziv za aktivnu transformaciju, ne samo u intelektualnom, nego i u praktičnom, društvenom i globalnom smislu, a njegova filozofska i etička misao je, pored ostalog, prepoznata u svojstvu traganja za alternativama svijeta i mišljenja, kao jedna nova kultura mišljenja, jedna nova etička i misaona strategija koja je – s one strane iskustva svakog nasilja, kome suprotstavlja pluralistički ustrojen svijet, u normi tolerancije, solidarnosti i priznavanja drugog, u pluralizmu znanja, u multiverzumu tradicija, kultura, iskustava svijeta, unutar kojih ideali slobode i istine dobijaju jedno novo važenje i jedan novi život. Možemo konstatovati da je kandidat ovom doktorskom disertacijom prvi sagledao i hermeneutizovao, predstavio i aktuelizovao najvažnije aspekte filozofsko-kritičke i etičko-humanističke misli Abdulaha Šarčevića. Osim toga, bibliografiju o Šarčevićevom filozofsko-etičkom opusu kandidat je upotpunio sa nekoliko naučnih radova koje je objavio u relevantnim časopisima, a neke je prezentovao i na značajnim međunarodnim naučnim simpozijima, čime se potvrđuje visoka istraživačka disertabilnost ovog rada.

Predmet ove doktorske disertacije su, dakle, filozofska misao i humanistički svjetonazori Abdulaha Šarčevića, sa posebnim naglaskom na njihove filozofsko-kritičke podsticaje i etičke implikacije. Radi se o temi koja nije u dovoljnoj mjeri istražena na našim prostorima, i koja zbog svoje interdisciplinarnosti iziskuje temeljit pristup koji uključuje filozofske, etičke i sociološke perspektive. Disertacija mr Eska Muratovića tretira Šarčevićev filozofijski opus kao integralnu vertikalnu, s posebnim naglaskom na njegovoj kritici modernih filozofskih paradigmi i doprinosu savremenom humanizmu. Kako bi se u potpunosti razumjela Šarčevićeva filozofija, doktorand se fokusirao na tri ključna segmenta: filozofske osnove njegovog humanističkog svjetonazora, moralno-etičke implikacije njegovih ideja i primjenu tih ideja u kontekstu savremenih globalnih izazova, poput ekoloških kriza, te kriznih aspekata u sklopu problematike ljudskih prava i međukulturalne komunikacije. Posebno je važno naglasiti da kandidat pristupa temi sveobuhvatno i iz neutralne, odnosno naučno-objektivne perspektive, koristeći bogat korpus literature koji uključuje filozofske, etičke i sociološke izvore.

2.2. Ciljevi i hipoteze disertacije

Ova doktorska disertacija imala je za cilj da: predstavi najznačajnije filozofske koncepte u domenu humanističke etike; prikaže temeljne strukture etičkog sagledavanja humanističko-etički utemeljene filozofije Abdulaha Šarčevića; odredi izvore, obim, granice i mogućnosti

etičko-moralnog rezonovanja i mišljenja u okvirima humanistički viđenog i mišljenog svijeta; pokaže koliki je značaj Šarčevićeve filozofije u domenu ustrojstva jedne nove etike za univerzalistički humanizam i transhumanizam; predstavi kritičke potencijale, etičku osobenost i aktualnost Šarčevićevog promišljanja položaja čovjeka u modernom svijetu i vremenu; odredi filozofske dimenzije etičkih pitanja i problema u Šarčevićevoj filozofiji; dođe do teorijskih obrazaca sposobnih za rješavanje moralnih konflikata pod vidom uvažavanja i obzirnosti; dokaže koliko je Šarčevićev angažman relevantan u pogledu novijih filozofskih istraživanja u domenu humanističke etike; uporedi humanističke mogućnosti etike i domet etike uopšteno; pokaže kako sloboda djelovanja, kad treba radikalno promišljati i revidirati one kategorije s kojima raspolažemo, upućuje na etičko promišljanje prema socijalno-političkim implikacijama, uz priznavanje i neizbježnost moralnih konflikata „prirođenih“ međuljudskim odnosima; ukaže na prirodu diskriminacijskih obrazaca koji „Drugoga“ i „drugačije“ pripuštaju u svoj moralni vidokrug u najboljem slučaju kao objekt, što ujedno objektivira i njegovu egzistenciju i čini od njega/njih puki pasivni, manipulativni objekt; ukaže na obuhvatnije etičko-moralne zahtjeve i zadatke kojima se iznova trebamo vraćati.

U nastojanju da se primjereno analizira, razumijeva i vrednuje etičko-humanistički postulirana filozofija Abdulaha Šarčevića, kandidat je kao polaznu tačku istraživanja formulisao nekoliko hipoteza:

H1: Na osnovu sprovedenih polaznih istraživanja i bližeg upoznavanja sa filozofijom ovog autora, pretpostavlja se da analiza ukazuje na mogućnost koncipiranja i utemeljenja jedne nove humanističke etike.

H2: Obzirom na određene bitne elemente u djelu Abdulaha Šarčevića, njegova koncepcija humanizma svoje ishodište duguje integrativnom etičkom promišljanju (re)interpretiranih pojmova kulture i prirode, ali i promišljanja etičkih argumenata o smislu i potrebi moralnih obzira u odnosu na prirodu i (ne)živa bića u cjelini.

H3: Etika kod Šarčevića predstavlja poziv na pobudu da „moralno“ bude indignacija nad postojećim, sa težnjom i nadom u mogućnost drugačijega nego što jeste, a može, i treba, da bude prvi i neophodan podsticaj za čin i na djelo što iz njega proishodi.

H4: Doprinosi ove humanistički utemeljene etike ogleda se u kritici moralne svijesti, o mogućnostima i dometima te i takve svijesti, sa uvidima na što nas sve etička refleksija obavezuje kao ljude, kao moralna bića i kao građane.

H5: Budući da etika nije konstitutivna za moral, kao što ni moralnost nije svojstvo etičke refleksije, kad se svaki čovjek treba boriti za sopstvenu čovječnost, nikad ne smije zamaglititi svoju (kao ni tuđu) ljudsku bit svim onim što će tokom života ugraditi u svoj lični identitet, što nas upućuje na to da su etika i etička refleksija uvijek upućeni na praksu i djelovanje.

H6: U negativnom i globalistički postavljenom kontekstu, etika se u današnjem svijetu, da bi učvršćivala neku ideologiju kao „lažnu svijest“, itekako zna instrumentalizovati sa njenim diskriminatorskim, represivnim, autoritarnim i totalitarnim aspektima, iznevjeravajući svoj zadatak kritičkog pristupa, ne samo vladajućem moralu, nego i fenomenu morala uopšte.

2.3. Bitne metode koje su primijenjene u disertaciji i njihova primjenjivost

Na kandidatov izbor naučnih metoda uticala je ne samo zahtjevnost, kompleksnost i širina teme, već i njena multidisciplinarnost u kontekstu filozofskih i drugih disciplina. Ovo istraživanje je zahtijevalo predano čitanje i analizu djela Abdulaha Šarčevića, kao i njihovo poređenje sa filozofsko-etičkim gledištima drugih autora srodne teorijske pozadine, ali i mislioca dijametralno suprotne provenijencije, kako bi se došlo do relevantnih zaključaka o Šarčevićevoj misaonoj poziciji. Riječ je, s jedne strane, o značajnim humanistički usmjerenim filozofima iz jugoslovenskog kruga, ali i drugim filozofima sa čijim stavovima je kandidat uporedio Šarčevićeva gledišta, s druge strane. Pored toga, kandidat je uočio i pratio liniju uticaja da bi se detaljnije mogla odrediti autentičnost Šarčevićeve filozofske participacije u okvirima šire humanističko-etičke tradicije. Mimo već ustaljene istoricističke prakse da se odmah prikažu najrelevantnije struje današnjeg mišljenja koje se bave metodom humanizma i njegovom implementacijom, kandidat Šarčevićevom misaono-filozofskom iskustvu pristupa atipično hronološki, pri čemu se diskutuju njegove ideje i povezuju se u cjeline kojima se pruža obilje misaonih eksperimenata usmjerenih na povezivanje okvira etičkih praksi, što je jedan od ključnih ciljeva svake disertacije ovog tipa. U tom pravcu kandidat koristi istorijsko-komparativnu metodu za analiziranje razvoja ideja unutar različitih filozofskih diskursa. Pored toga, metodološki figuriraju deskriptivna metoda i teorija kritičnosti, čijom se upotrebom u sadejstvu sa kritičko-analitičkom i sintetičko-deduktivnom metodom, analiziraju, kritički razlažu i vrednuju određeni aspekti (korpusi) istraživanja, čime se omogućava dekompozicija i detaljno poimanje ideja i narativa. Kandidat pokazuje temeljno poznavanje svih aktuelnih filozofskih mnoštvenosti, koliko pojedinih mislioca iz različitih epoha, toliko (i pogotovo) predstavnika kritičke teorije frankfurtske škole, koja je razradila posebnu metodsku paradigmatiku s kojom Šarčević najviše diskutuje, što se ogleda u srodnosti između brojnih teorijskih stavova i razmišljanja. U neobičnom spoju estetizma izražavanja i narativno-pojmovne unikatnosti i preciznosti, što se već ocrta u uvodnim poglavljima u kojima kandidat nagovještava značaj humanizma kao moralne prakse i egzistencijalne stvari susjedstva sopstva i drugosti, kandidat pokazuje izuzetnu spremnost i spretnost u pogledu sprovođenja kritičke refleksije pojmova, a onda i instalacije novih pojmova u diskurs, kao ono oko čega se sve u filozofiji vrti – oko pojmova, kako je rekao Deleuze. Kandidatov angažman se ocrta u kompleksnoj ontološkoj i epistemološkoj reevaluaciji Šarčevićevih stavova, stavljajući ih u odnos sa širokim spektrom filozofskih pravaca, od klasičnih do postmodernih teorijskih tokova, zbog čega se ovaj rad ne zadovoljava jednostavnom interpretacijom, već uključuje minucioznu analizu koja rezultuje novim, kritičkim pristupima i mogućnostima za dalji razvoj etičke teorije. Svojim djelovanjem, kandidat transcendiru granice uobičajenih filozofskih tumačenja, stvarajući novi hermeneutički okvir za shvatanje Šarčevićevih etičkih postulata.

Naime, doktorand je teoretsku funkcionalnost Šarčevićevih koncepata krize svijeta i istine, iskona i istine povijesti, humanuma, slobode i istine, iskustva i vremena, umno-povijesne egzistencije, humanizacije društva i humanizacije prirode, te dinamizma i dijalektike napretka, istraživački inventivno, analitičko-induktivnim pristupom sadržinski markirao u temeljite uvide

na osnovama Šarčevićeve kritičke teorije i moralno-etičkog promišljanja mogućnosti slobode i njenog osposobljenja, kao i alternativa otvorenog prosuđivanja o mogućnostima djelovanja. Uz asistiranje već navedenih metoda, kandidat je, ne samo konsultovao, već i inkorporirao i oplodotvorio mnoštvo relevantnih izvora, teorija i koncepata, upotrijebivši post-pozitivističku metodu, kao i deduktivnu metodološku paradigmu kojom se iz opštih teorijskih postavki preko analitički razloženih temeljnih problematika dolazi do velikog broja epistemičko-etički sintetišućih cjelina, u čemu mu je od pomoći i dijalektički pristup koji mu je služio za evaluaciju suprostavljenih etičkih stanovišta. Isto tako, unutar Šarčevićevih hermeneutički duboko postavljenih rasprava, koje misaono široko emaniraju u filozofsko-kritičke i moralno-etičke eksplikacije, kandidat metodološki poseže za hermeneutičkim pristupom – tumačenjem, razumijevanjem i interpretacijom. Naime, mnoštveno postuliranje kontigentnih teza koje pruža Šarčević kandidat hermeneutički iskušava, a potom ukazuje na ono bitno, dajući povod i način, rutu mišljenju, koridor kojim treba hoditi zarad uspostavljanja onog zadatka koji je kandidat sebi već postavio, pri čemu se ne zapostavlja, u svom holističkom hodu, ni fenomenološka metoda za raskrivanje novih naučno-saznajnih perspektiva i oblikovanje novih cjelina koje se nadalje predmetno spoznaju i sadržajno razumijevaju u odnosu na kontekst problema. Kroz intertekstualnu interakciju sa filozofskim autoritetima, kandidat gradi sinergijski dijalog između Šarčevićevih stavova i fundamentalnih ontoloških kategorija, čime sebi i drugima omogućava promišljanje unikatnih problematika koje su u osnovi Šarčevićevog filozofskog instrumentarija, te stoga, koristeći rafinirane filozofijske alate, uspješno dekonstruiše etičke segmenete, kako Šarčevića, tako i autora sa kojima Šarčević raspravlja u svojim djelima, preispitujući njihove temelje i redefinišući ih u skladu sa savremenim diskursom. Naime, doktorand ne pristupa tekstovima pasivno, već ih aktivno transformiše, stvarajući prostore za reinterpretaciju i primjenu stavova Abdulaha Šarčevića u savremenom okviru, iz čega epistemički uvjerljivo slijede rezultati ove teze, uz precizno i detaljno poznavanje kako Šarčevićevih, tako i drugih filozofskih i etičkih ideja, efektno ilustrujući njihovu primjenu u savremenim debatama o humanizmu, uključujući specifične primjere iz Šarčevićevih djela. Na primjer, kandidat je ukazao na Šarčevićovu interpretaciju međuzavisnosti između ekološke odgovornosti i ljudske slobode, kao i na njegovo promišljanje o univerzalnim vrijednostima kroz primjenu globalne pravde, kritike brojnih „izama“ i implementacije protuteže istim.

Multiplikativnom metodologijskom kombinatorikom osigurana je višedimenzionalna i kompleksna analiza istraživanja, čime ova disertacija predstavlja paradigmatički doprinos suvremenoj etici i filozofiji, naročito u kontekstu hermeneutičkog dekodiranja i epistemološke reinterpretacije Šarčevićevih etičkih principa. Ovakvim pristupom i metodama kandidat je filozofski utemeljeno i naučno-istraživački izvodivo derivirao teze u konkluzivističkoj maniri, čime se pruža sveobuhvatno i vjerodostojno razumijevanje etičkih aspekata Šarčevićeve koncepcije humanizma.

2.4. Rezultati disertacije i njihovo tumačenje

Iako se neke filozofske i etičke koncepcije, poput humanističke etike, nerijetko smatraju prevladanim, ponekad se, upravo za tretiranje savremenih filozofija, procjenjuje da u datom

sagledavanju istih leži kodificiranost za apstrahovanje najvažnijih savremenih filozofsko-etičkih pitanja. Kandidat je svojim istraživanjem pokazao da Abdulah Šarčević cijeli svoj filozofski i životni napor artikulira kao duboko humanističko obraćanje Drugom, kao poziv na govor i razgovor, kao apel na ljudsko zajedništvo i razmjenu, kao poziv na sudbinsku ljudsku solidarnost, kao odgovornost i poštovanje ljudskih prava, na dijalektiku priznavanja i nenasilnog dijaloga u mediju duha, razbora i moralne obaveznosti mišljenja, te na postulatu slobode kao uvjet mogućnosti mišljenja i ljudskog života u dostojanstvu.

U svom dvostrukom otvaranju, ovaj svijet života – s obzirom na dobro i zlo, iskustvo da ta višestruka iskustva moramo imati na umu, jedno je od centralnih humanističkih ishodišta koja na različite načine – višestruko kontekstno-terminološko-problemski figuriraju u Šarčevićevoj filozofiji, kandidat realizira u svojstvu zasebnih/završnih cjelina na kraju svakog potpoglavlja, tematizovanih u kontekstu humanističkih perspektiva za svaku od Šarčevićevih etičkih perspektiva: filozofske etike, komunikativne etike, etike odgovornosti, etike ljudskih prava i kripto/etike kao estetike.

Disertacija prikazuje jasnu težnju ka prevazilaženju tradicionalnih antropocentričnih tumačenja ljudskog života, što je ključni aspekt u razvoju moderne etičke teorije, na osnovu čega kandidat usmjerava pažnju na važnost novih etičkih teorija koje se distanciraju od stare metafizike, naglašavajući potrebu za etičkim okvirima koji uzimaju u obzir pravo ljudskog bića na egzistiranje i bolje egzistiranje. Ovaj filozofski pomak pokazuje duboko razumijevanje savremenih etičkih dilema, s posebnim naglaskom na mikrozajednice (individue) i makrozajednice (društvo i država). Time kandidat pokazuje vještinu u povezivanju individualnog etičkog odgovora sa širim društvenim i političkim okvirima, čime doprinosi razvijanju kompleksne etičke paradigme koja odgovara na moderne izazove.

Kandidat se bavi kritikom savremenih normi i vrijednosti, uz poziv na refleksiju i samokritiku etičkog okvira koji omogućava opravdanje određenih ponašanja. Ovo razmatranje omogućava dublje razumijevanje moralnih problema, jer ne samo da se bavi etičkim normama koje vode ponašanje, već i temeljnim filozofskim pitanjima o tome šta su naši kriterijumi vrijednosti i pravde u današnjem svijetu.

Kandidat pokazuje duboku refleksiju o profesionalno-etičkim konfliktima i teškoćama usklađivanja iskustva sa uvjerenjima, što je izazov s kojim se suočavaju mnogi ljudi u savremenom društvu. Kroz prizmu kritičkog razmišljanja, kandidat analizira sukobe razuma i emocija, kao i krize smisla koje proizlaze iz ovih konflikata. On uviđa da moralna dilema nije samo intelektualna aktivnost, već duboko emocionalna i psihološka stvar. Ovo je poseban doprinos u razumijevanju kako ljudska stvarnost i lični identitet postaju pogođeni savremenim etikama i normama.

Kandidat je pokazao da se sa zaokruživanjem, utemeljenjem i predstavljanjem ove etike došlo do jačih humanističkih kriterijuma i jasnijih moralno-etičkih granica od svake vrste instrumentalizacije etike u ideološkim, diskriminatorskim, autoritarnim i totalitarnim aspektima, ne samo u okvirima vladajućeg morala, nego i u odnosu na fenomen morala uopšte. Jedno od centralnih kandidatovih kritičkih polazišta se odnosi na redefinisanje, rehabilitovanje i

relativizaciju starog pojma apsolutnog uma kod Šarčevića, čime se ustvari apeluje na transversalni um koji respektuje pluralnost ljudskog svijeta, povijesti, egzistencije i života, i koji se takoreći ne ponaša ekskluzivno i netolerantno, nego, naprotiv, inkluzivno i otvoreno, mimo moralističkih repeticija potrošenih i antropocentričnih melodija i napjeva na fonu bezuslovne slave čovjeka. Iako Šarčevićeva moralna filozofija preko oštre kritike moderne i postmoderne racionalnosti naglašava etičke opasnosti neograničene volje za moći i manipulacijom svijetom, kandidat je uspio odrediti granice i mogućnosti filozofsko-etičkog mišljenja i dokazao relevantnost Šarčevićeve koncepcije humanizma i humanističkog sagledavanja svijeta života i prirode kao traganja za egzistencijalnom istinom u svijetu, povijesti i kulturi, otkrivajući ono univerzalno u konkretnim vrijednostima raznih formi duha i stvaranja.

Kandidat u disertaciji ukazuje ne samo na suštinski prisutne moralno-etičke indikatore unutar filozofsko-misaonog djelokruga Šarčevića i njegovih humanističkih svjetonazora, na osnovu kojih se sagledava svijet ljudske djelatne prakse u svijetlu moralnih odgovornosti i dužnosti naspram prirode i prirodnog okruženja, nauke, tehnike i tehnologije, prava, politike i ideologije, već i uvjerljivo obrazlaže sve mogućnosti i indikatore u njegovoj otvorenosti da se misaono-humanističkim nadahnućem kroz dijalog ideja, čovjekovanja u istini i slobodi, može doseći jedna nova etika, etika dostojanstva koja bi dala smisao vlastitom vremenu. Osim toga, kandidat aksiološki ukazuje na značaj i značenje suštinskih koncepata Šarčevićevih filozofsko-transcedirajućih iskustava uma u njegovom humanističkom traganju ka temeljenju različitih moralno-etičkih svjetonazornosti i refleksija, čime se istovremeno sumarno raskriva predmet istraživanja ovog rada u dijalektičkom zahvatanju čovjeka u odnosu na svijet prirode i svijet društva.

Filozofsko-strateški nalozi kandidatovog istraživanja u svom kritičko-argumentativnom tretmanu raskrili su svojevrsni metodološki konkretizam kod Šarčevića, čime se nadasve pokazuje u kojoj mjeri treba i može biti etičkog opravdanja u svijetu života, da se ne dokazuje, ne samo ono-po-sebi razumljivo, već i ono što drugi trebaju u svom promišljanju prihvatiti i u svom ophođenju – učiniti. Naime, kandidat je raskrio jedan emancipatorski i humanistički ideal samooblikovanja zarad ostvarenja ostvarenog moralnog napretka, života u slobodi, u miru i pravednosti, u prosperitetu i sreći. To uključuje i kandidatovo prepoznavanje Šarčevićevo novog razumijevanja vremena kao istinskog humanističkog izazova, koji je ne samo jedan od magistralnih Šarčevićevih epistemičko-etičkih podsticaja, već i jedno od ključnih filozofskih uporišta za izazove i probleme savremenog svijeta, vremena, njegove povijesnosti, ljudske slobode, težnje ka istini i nade za razvoj i napredak društva u skladu s raznim izazovima i promjenama.

Nadalje, kandidatovo istraživanje rezultira prepoznavanjem uloge filozofije kao kritičko-humane nauke, koja se ne ogleda samo u tome da istražuje u dokazivanju ideja kritičke teorije, već i u poimanju istine za mogućnosti njenog perspektivističkog otvaranja, kao i njenog etičko-egzistencijalnog razumijevanja, što strateški korenspondira sa Šarčevićevim određenjem ideje dobra u zajedničkom i personalnom projektu života, koja pred-postavlja drukčiju pravednost, kao ono što olakšava samooblikovanje ili stvaralačko samoodređenje. Doktorand uočava da Šarčevićeva etička kategorizacija istine leži u spoznaji istine kao osnova vrline, dok znanju

pristupa kao temelju moralnog ponašanja, „pa se putem filozofske refleksije saznaju pojmovi i etičke vrijednosti koje trebaju da budu kriterijumi valjanog postupanja“. Kandidat nadalje uočava da se jedna od temeljnih osobenosti Šarčevićeve moralne filozofije ogleda u odbijanju svake vrste redukcionizma, koji neka načela apsolutizira i ovjekovječuje, dočim on denuncira represivni moment moći ideje ili duha/uma u svjetskoj povijesti. U svom permanentnom moralnom samoopovrgavanju moderna nas je, sa ambivalentnim karakterom modernih nauka, dovela do zapitanosti iskaza istine o sebi, istine koja nije izazvala samo eksploziju zla, ekološkom krizom, katastrofom, nuklearnom tehnikom koja dovodi do neurotizirane dinamike društvenog života. U tom smislu, kandidat dokazuje da se u dehumaniziranom svijetu života Šarčevićev etički interes raskriva ne samo u dijalogu s filozofima moderne i postmoderne epohe, već i u svojevrsnom hermeneutiziranju položaja čovjeka u savremenom društvu, u otkrivanju putova prevladavanja fascinacije strukturama moći, progonstva mira s drugima, s prirodom, mira s drugim civilizacijama i svjetovima. Snaga humanističkog odgovora takvim izazovima kod Šarčevićevog čovjeka leži u njegovoj sposobnosti za dijalog, osjećaj za pluralni svijet, za razumijevanje Drugoga u njegovoj drugotnosti, dok postavljanje ljudskih prava u kontekst globalne zajednice, koja nije ograničena ni kulturnim ni političkim granicama, znači stvaranje temelja za zajedničku etiku koja se neće povinovati interesima pojedinih nacija ili moćnih grupa. Čovjekovo pravo na dostojanstven život, slobodu, i sreću ne smije biti ispod interesa političkih i ekonomskih imperativa, jer to ne samo da šteti svakom pojedincu, već podriiva i samu mogućnost globalne međusobne solidarnosti i trajne međusobne harmonije.

Šarčevićev rad poziva na razmišljanje o odgovornosti kao aktivnoj komponenti međuljudskih odnosa, koja nije samo etički ideal, već i konkretan zahtjev i izazov svakodnevnog života. To znači da etika odgovornosti nije nešto apstraktno, već se mora primijeniti u svakodnevnom dijalogu, odnosima i društvenim strukturama, čineći je ključnom za razumijevanje savremenih filozofskih i moralnih pitanja. Kandidat je uspješno obradio važno pitanje savremene etike, kroz analizu konflikata između individualnih moralnih uvjerenja i društvenih normi. Njegova disertacija ne samo da ukazuje na duboku analizu filozofskih i etičkih dilema, već i na praktičnu primjenu ovih teorija u društvenom kontekstu. Naročito je vrijedno napomenuti kandidatovu sposobnost za povezivanje etičkih teorija sa konkretnim društvenim problemima, kao što su moralno odgovorno djelovanje, etičke krize i sukobi u savremenom društvu, čime je disertacija dokazala kako opravdanost postavljenih ciljeva istraživanja, tako i valjanost hipoteza. Predstavljeni su i kritički preispitani najznačajniji etički aspekti u okviru vrednovanja Šarčevićeve koncepcije humanizma. Takođe, kandidat je uvjerljivo dokazao relevantnost Šarčevićevih moralno- etičkih svjetonazora, ne samo za filozofiju, već i za druge humanističke i društvene discipline i nauke.

Disertacija, naposljetku, predstavlja sofisticiranu analizu i interpretaciju, koja se ne zadovoljava samo prikazom i razjašnjavanjem jednog enormno velikog filozofskog opusa, onog Abdulaha Šarčevića, već stvara i nove filozofske vrijednosti, sa naglaskom na onim etičkim. Prvenstveno, doktorand mr Esko Muratović ne pristupa Šarčevićevim idejama fragmentarno i reduktivno, već holistički i konstruktivno, jer kao što objašnjava osnovne elemente Šarčevićevih stajališta, tako ih i reinterpreтира, povezujujući ih sa (naj)novijim filozofskim raspravama i pravcima, pri čemu ih čini relevantnim za današnje filozofske i šire društvene debate.

Zahvaljujući ovoj disertaciji, Šarčevićeva misao je ne samo primjereno prikazana i vrednovana, nego je takođe pokazano u kojoj mjeri je (i zašto) ona jedan od najvažnijih elemenata u regionalnom filozofsko-kulturno-društvenom diskursu i u čemu se sastoji njen potencijal u onim raspravama koje izazivaju, pa i transformišu postojeće paradigme ne samo u regionalnim, nego i u širim evropskim, pa i svjetskim okvirima.

2.5. Zaključci (usaglašenost sa rezultatima i logično izvedeno tumačenje)

Imajući u vidu zahtjevnost teme, pri čemu mislimo i na obimni opus Abdulaha Šarčevića i na etičko-humanistički aspekt njegove filozofije, koji nije lokaliziran u jednom ili nekoliko Šarčevićevih djela, nego je prisutan upravo u svim njegovim djelima, treba naglasiti da je naučno-istraživački, idejno-filozofski i metodološko-spisateljski zadatak koji je kandidat sebi postavio bio bez ikakve sumnje veoma izazovan. Zahtijevao je temeljito iščitavanje i istraživanje Šarčevićevog opusa koji se sastoji od tridesetak knjiga i tristotinjak naučnih radova, čemu, dakako, treba dodati i relevantnu sekundarnu literaturu, za što je kandidatu bilo potrebno izdvojiti ogromnu količinu vremena i energije. Dodatni istraživački napor zahtijevalo je to što su sva Šarčevića djela, osim što imaju impozantan obim, duboko uronjena u pitanja i probleme savremenosti, tako da im se ne može pristupiti kao sasvim dovršenim djelima koja bi se moglo muzealizovati, nego je potrebno i njihovo stalno verifikovanje u odnosu na svijet života, te kulturne i društvene aktuelnosti, ali i u tom pogledu kandidat je udovoljio zahtjevnosti teme disertacije.

Zaključujemo da je kandidat svojim pristupom i obradom teme izradio iznimno vrijedan doktorski rad kojim je ostvaren i nadiđen sinopsisom zacrtan plan istraživanja i postignut izvorni naučni doprinos. Naime, kandidat je u radu filozofski ne samo obradio važna pitanja suvremene etike kroz analizu konflikta individualnih moralnih uvjerenja i društvenih normi, duboko analitički problematizujući filozofske i etičke dileme, već je pregledno iznio i suštinske relacije i ključne promjene u okviru etičkih aspekata Šarčevićeve koncepcije humanizma. Naročito je vrijedno istaknuti kandidatovu filozofsku spretnost u povezivanju etičkih teorija sa konkretnim društvenim problemima, kao što su moralno odgovorno djelovanje, etičke krize i sukobi u kontekstu socio-kulturno mišljenog moderniteta, što je dokaz da je disertacija izuzetno relevantna za savremenu filozofiju i etiku, pri čemu su uspješno izvedena sučeljavanja teorijskih aspekata sa stvarnim izazovima društva. Kandidat je pokazao da, uz nadasve misaono kompetentan i filozofski nadahnut pristup u minuciozno odrađenom radu, ne samo da barata Šarčevićevim djelima i njegovim konceptualnim aparatom, nego takođe eksplicitno demonstrira zavidan nivo poznavanja istorije filozofije i aktuelnih autora, posebno iz domena etike. Uz to, on je izveo relevantne naučne zaključke kojim se Šarčevićeva filozofija rasvjetljava kao posve nova kultura mišljenja, koja je ujedno i jedna nova etička i misaona strategija, koja bi, kako je rekao Sulejman Bosto, „s one strane iskustva svakog nasilja“, svoje ključne pojmove mogla imati u ideji pluralistički ustrojenog svijeta, u normi tolerancije, solidarnosti i priznavanja drugog, u multiverzumu kultura, tradicija i iskustava svijeta, u pluralizmu znanja – u kojima bi stari ideali slobode i istine dobili jedan posve novi život i važenje.

3. Konačna ocjena disertacije

3.1. Usaglašenost sa obrazloženjem teme

Doktorska disertacija mr Eska Muratovića u potpunosti je usaglašena sa temom odobrenom i prihvaćenom od strane Senata Univerziteta Crne Gore 19. 05. 2020. godine. Iako se sama izrada disertacije, uz veoma složenu metodologiju i analitičko-sintetičke tehnike, pokazala kao vrlo zahtjevan poduhvat, ne samo zbog obimne literature koju je kandidat trebao pažljivo iščitati, već i zbog činjenice da se ova tema do sada nije izučavala, kandidat je uspješno odgovorio na sva definisana istraživačka pitanja. Naime, obrazloženje teme predstavljeno u obrascu za prijavu teme, kao i tom prilikom postavljene hipoteze disertacije, čine polaznu osnovu za sprovedena istraživanja, čijim rezultatima su oni opravdani i potvrđeni. Također, sprovedeni istraživački postupci doveli su i do proširivanja uvida i do nadogradnje pretpostavljenih rezultata i metodologije, kao i do preporuka za dalje istraživanje. Međutim, treba istaknuti da su sva proširenja i nadogradnje, s jedne strane, očekivani i stoga opravdani u okviru jednog doktorskog istraživanja i pisanja doktorske disertacije, a s druge strane, u ovom konkretnom slučaju, objašnjena su i potvrđena kako sadržajem disertacije, tako i dosljednim korišćenjem istraživačke metodologije. Time je na najbolji način konačni tekst disertacije ostao usaglašen sa ranijim, polaznim obrazloženjem teme, čime je kandidat razložno i smisleno proširio i produbio ono što je predstavljalo istraživačko polazište.

Epistemički okvir, u svojoj usklađenosti i povezanosti sa temom, odgovara kvalitativno-sadržajskom okviru disertacije u kojoj su sva poglavlja sistematično postavljena, sadržajski smisleno struktuirana, a kandidatova filozofsko-etička naracija je utemeljena na naučnom diskursu. Dakle, obzirom na jasno postavljene ciljeve i upotrebu adekvatnih metoda, možemo konstatovati da je kandidat na jedan temeljit, konstruktivan i argumentovan način odgovorio zahtjevnoj temi, postigavši osnovni cilj istraživanja, a to je da predstavi i objasni sve etičke aspekte Šarčevićeve koncepcije humanizma u kontekstu cjeline njegovog opusa i širem filozofskom kontekstu.

3.2. Mogućnost ponovljivosti

Istražena literatura, kao i korišćena metodologija ovog rada primjerene su temi i utemeljeni su na savremenim znanstvenim dostignućima, tako da ne samo da omogućavaju ponovljivost rezultata, već predstavljaju nezaobilaznu literaturu za buduća istraživanja. Kandidat mr Esko Muratović svojom istraživanjem daje ne samo originalan metodološki modus, već i epistemičko-etičku osnovu za proučavanje etičkih aspekata Šarčevićeve filozofije kao nosioca njegove koncepcije humanizma, koji imaju mogućnost multiplikativne primjenjivosti na istraživanja u mnogim humanističkim, društvenim i prirodnim naukama, a koje se bave pitanjima i problemima čije je središte filozofsko, etičko i humanističko. Imajući u vidu da se istraživački fokus koncentrisao na promišljanje etičkih pitanja moderne i postmoderne epohe, pogotovo druge polovine 20. i početka 21. vijeka, pruža se mogućnost njihove uporedne

primjenjivosti na iskustva evropskih društava, ali i šire, koliko znanstveno-istraživačkim tretmanom povijesnih iskustava iz balkanskog, toliko i iz evropskog civilizacijskog kruga i kulturnog konteksta.

3.3. Buduća istraživanja

Budući da je ova disertacija prvo temeljno i sveobuhvatno istraživanje Šarčevićeve filozofije i etike, jasno je da će ova disertacija biti zamajac svih ozbiljnijih istraživanja Šarčevićevog filozofskog djela. U ovoj disertaciji date su osnovne smjernice kako pristupiti istraživanju ovog tipa, uz čije je rezultate i njihove prikaze stvorena čvrsta osnova za buduća istraživanja o Šarčevićevoj etici i humanističkoj filozofiji. Osim toga, buduća istraživanja mogla bi da uključe komparativne pristupe ove problematike sa srodnim temama. Takođe, rad ima poseban značaj u revitalizaciji, očuvanju i širenju filozofskog nasljeđa Abdulaha Šarčevića. Kroz analizu njegovih ideja, kandidat ističe univerzalnost i relevantnost Šarčevićevih koncepcija, širokost njegovog mišljenja i pristupa, čineći ih dostupnim novim generacijama istraživača i čitalaca, što je do sada među najvećim poduhvatima u promociji regionalne filozofije po obimu i najveći po pristupu nekoj struji ili narativu regionalnog mišljenja. Disertacija je i svojevrsni apel za intelektualnu i moralnu obnovu društva. Osim toga, dalje istraživanje moglo bi da se fokusira na primjenu ove etičke teorije u konkretnim političkim i društvenim uslovima, čime bi se otvorio prostor za dalja unapređenja i produbljivanje filozofskih istraživanja u oblasti etike, a posebno humanističke etike.

3.4. Ograničenja disertacije i njihov uticaj na vrijednost disertacije

Najznačajniji ograničavajući faktor doktorske diisertacije Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića mr Eska Muratovića bila je neistraženost teme. Nedostatak takvih istraživanja kandidat je uspio nadomjestiti uz korišćenje izvora/djela srodne tematike, neistraženih monografija, objavljenih naučnih radova, zbornika o Šarčeviću i druge savremene literature iz domena filozofije i etike, kao i jasnim određivanjem osnovnih metodoloških principa istraživanja, shodno kojima je uspješno i kvalitetno istražio i obradio temu doktorske disertacije.

4. Originalni naučni doprinos

Ovim doktorskim radom se tematizuje ne samo etička i humanistička misao Abdulaha Šarčevića, već i njegov ukupan doprinos filozofiji u cilju jednog naučno obuhvatnog viđenja cjeline, značaja i dometa Šarčevićevih etičko-moralnih refleksija unutar njegovih grandioznih filozofsko-humanističkih diskursa, čime su na naučno-filozofski fundiran način predstavljeni najrelevantniji etički aspekti Šarčevićeve koncepcije humanizma. Disertacija je značajna, ne samo kao značajan filozofski prilog izučavanju različitih etičkih aspekata kod Šarčevića, već i kod drugih filozofa humanističko-filozofske provincije/profilisanosti. Inovativni metodološki pristup, zasnovan na kritičkom preispitivanju i interdisciplinarnoj analizi, ne samo da osvjetljava

Šarčeviću filozofiju, već postavlja temelje za dalja istraživanja u oblasti etike i humanizma, čime ova disertacija ne doprinosi samo akademskoj zajednici, već ima i širu društvenu vrijednost. Obzirom da obrada ove teme predstavlja veliki istraživački izazov, jer do sada nije bilo sličnog istraživanja, a imajući u vidu karakter teme sa stanovišta opšteg zahtjeva filozofije, komisija je stala da je njena cjelishodnost i znanstvena vrijednost nesporna i da ona predstavlja inovaciju u filozofiji i budućim filozofsko-humanističkim istraživanjima. Stoga, ova disertacija govori u korist kulture kritičkog i kreativnog mišljenja, u korist objedinjavanja i oživotvorenja jednog od najznačajnijih dijelova duhovne kulture koja čini dragocjenu protivtežu pustošenju i opasnostima desupstancijaliziranog vremena u kojemu živimo. Važan segment kandidatovog rada je uvažavanje principa odgovornog djelovanja koje se temelji na kompetenciji, konsenzusu i kompromisu. Takav pristup pokazuje svestranost u shvatanju etike, jer kandidat ne samo da se bavi teorijskim pitanjima, već ozbiljno razmatra moralne aspekte praktičnog djelovanja. On ispravno prepoznaje da moralno djelovanje ne zavisi samo od formalnog autorizovanja, već i od sposobnosti pojedinca i društva da razmatraju posljedične efekte svojih odluka u kontekstu političke pravednosti. Ova ideja odgovornog djelovanja nije samo teoretska; ona nudi konkretan okvir za primjenu u stvarnim društvenim i političkim prilikama. Kandidat uspješno integrira pragmatična znanja i kritičko razmišljanje, što je u skladu s modernim etičkim teorijama koje prepoznaju složenost moralnih dilema u društvu, čime je on u Šarčevićevom filozofskom djelu pokazao unutrašnju saglasnost filozofije i života iz koje nastaje onaj oblik njihovog jedinstva koji se treba imenovati kao osebujna filozofska kultura, koja reflektuje svojevrsno jedinstvo mišljenja i djelovanja, odnosno dostignutost onog životnog stila u kojemu životni sadržaji i ljudska egzistencijalna iskustva, sa svim svojim svijetlim i tamnim mjestima – postaju imanentnim sadržajima filozofskog mišljenja. Kandidat pokazuje da svoj interkulturalni logos Šarčević gradi u dosljednoj izričitosti da se filozofija više ne može prepustiti kontemplativnoj indiferenciji spram svijeta, života, povijesti i društva, pri čemu on i svoj vlastiti filozofski projekt stavlja pred zadatakom jedne nove moralne, socijalne i političke filozofije koja iziskuje rekonstrukciju novog vrijednosnog i normativnog poretka, čiji su centralni pojmovi, ideja ljudske zajednice kao multikulturalnog organizma, moralna strategija slobode i tolerancije, spoznajna i hermeneutička strategija dijaloga i otvorenosti za Drugo, novi moralni senzibilitet solidarnosti, liberalna i demokratska politička kultura, i principijelna norma nenasilja.

Kandidatu se može dati najviša ocjena za sposobnost povezivanja filozofskih misli s praktičnim društvenim pitanjima, kao i za integraciju teorijskog i praktičnog u njegovom pristupu etici i humanizmu. Disertacija nudi značajan doprinos razvoju savremene filozofije etike i međukulturalnog dijaloga, te bi mogla imati važan utjecaj na dalji razvoj etičkog razmišljanja u globalizovanom društvu, dočim se u vrijednosno-etičkom smislu njegov moralni univerzalizam pokazao kao multiverzalizam koji bi u susretanju svjetova pretpostavljao svjetski mir, slobodu i istinu. U teorijskom smislu, na sličan način, povezuje se pitanje o smislu etike sa pitanjem o smislu života, uz potrebu da se istodobno ukaže na poziciju kompletnog čovjeka u savremenom svijetu u modusu otuđenja i postvarenja, kako bi se iznova mogli suočavali sa moralnim dilemama, profesionalno-etičkim konfliktima, teškoćama usklađivanja iskustva sa uvjerenjima, sukobima razuma i emocija, krizama smisla, potragom za identitetom, kao i problemima sa ljudima ili sopstvenom stvamošću. Ovim radom kandidat je pokazao da je posredstvom širokog spektra Šarčevićevih rasprava sa učenjima najznačajnijih mislilaca modernog doba, ne samo

izvodiva dokazivost etičke osobenosti i aktuelnosti njegovog promišljanja položaja čovjeka u savremenom svijetu, već i da je moguće napraviti prijelaz od inherentne vrijednosti života, odnosno od čovječnosti, prema životu kao centralnoj (fokalnoj) točki moralne i etičke refleksije. Osim toga, kandidat je pokazao da se Šarčevićeva humanistički angažovana etika vrhuni u širem opsegu postavljenih etičko-moralnih pitanja, kao i odnosu na ono ne-ljudsko, prema kojem humanistički biocentrizam pomijera pažnju sa čovjeka na živi svijet uopšte (odnosno na sva živa bića), a da pri tom ne izgubi iz vida čovjeka i ono ljudsko. Svi ovi pokazatelji izuzetne relevantnosti disertacije za savremenu filozofiju i etiku, ustvari su odraz kandidatovog uspješnog povezivanja teorijskih aspekata sa stvarnim izazovima društva.

Ako se ima u vidu da misao Abdulaha Šarčevića nije obrađivana ni u kakvim monografskim publikacijama (uključujući doktorske disertacije), ni u Crnoj Gori, ni šire, ovaj rad predstavlja veliki doprinos analizi, interpretaciji, kontekstualizaciji, razumijevanju i vrednovanju njegovog opusa, ali i humanističke etike uopšte, dajući nove uvide u pogledu sagledavanja iste, same za sebe i u odnosu na druge filozofske, etičke i humanističke koncepcije. Naučni doprinos je višestruk: najprije, rad predstavlja prvu sveobuhvatnu analizu Šarčevićevog filozofskog opusa na našim prostorima, potom, disertacija doprinosi razvoju interdisciplinarnih istraživanja kojim se, ne samo povezuje i sintetizuje Šarčevićev filozofski opus, već je i reinterpretiran u svjetlu savremenih globalnih izazova, čime je kandidat demonstrirao zavidan i visok nivo akademske kompetencije, kritičkog razmišljanja i istraživačkih vještina. Ova disertacija zaslužuje najviše akademsko priznanje i otvara nove horizonte u razumijevanju filozofije i etike u 21. vijeku.

5. Mišljenje i prijedlog komisije

Doktorand mr Esko Muracović je svojom doktorskom disertacijom Etički aspekti koncepcije humanizma kod Abdulaha Šarčevića nesumnjivo dokazao svoju naučno-istraživačku kompetentnost i, štaviše, na izuzetan način pokazao kako bi ozbiljan i odgovoran pristup jednoj naučno-istraživačkoj temi trebao biti opredmećen u tekstu doktorske disertacije. Osim toga, ova naučno-istraživačka, predmetno-metodološka komponenta rada nadopunjena je kultiviranim etičko-humanističkim senzibilitetom, upravo u skladu sa Šarčevićevim naučno-istraživačkim i etičko-humanističkim dostignućima i podsticajima. Doktorand je i strukturno i sadržajno postigao visoki stepen kvalitete dokorskog rada, odnosno, svojim sistematičnim pristupom, pokazao je da je u metodološkom smislu, epistemičkom kontekstu i aksiološkoj ravni ne samo sposoban odgovoriti na najzahtjevnije filozofske, naučne i akademske zadatke, nego i dostići nivo originalnosti, jer je ovom disertacijom uistinu dao značajan doprinos ne samo proučavanju, sistematizaciji, interpretaciji i evaluaciji Šarčevićeve multidimenzionalne filozofske, etičke i humanističke misli, nego i sticanju novih filozofskih uvida o humanistički mišljenom svijetu života, čime je na najbolji mogući način kapitalizirao kako elemente, tako i cjelinu Šarčevićeve filozofije, ali je i prelazeći njene granice zacrtao puteve daljeg razmišljanja o problematici savremene civilizacije, kulture, društva i filozofije.

Slijedom rečenog, ova komisija prihvata disertaciju u onom obliku u kojem je predata i sa zadovoljstvom predlaže da se prihvati pozitivna ocjena ove disertacije, te da se odobri njena usmena odbrana

U Nikšiću, 29. 01. 2025. godine

Komisija za ocjenu doktorske disertacije



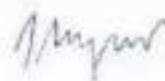
Prof. dr Hrvoje Jurić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu



Prof. dr Sonja Tomović-Šundić

Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore



Prof. dr Asim Mujkić

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Prof. mr Esko Muratović
JU Gimnazija Stojan Cerović

BIOGRAFIJA

Esko Muratović je rođen 25.06.1970. godine u Nikšiću, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu u Nikšiću završio je osnovne studije. Od 2004. godine radi kao profesor filozofije u JU Gimnazija „Stojan Cerović“ u Nikšiću. Magistrirao je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, juna 2012. godine, sa magistarskom tezom „Di Džordžova etika međunarodnog poslovanja - normativno polazište i glavne teze,“ (mentor prof. dr Dragan Jakovljević). Na Fakultetu za Mediteranske poslovne studije - Tivat - (odjeljenje u Nikšiću) radio je kao saradnik u nastavi u periodu od 2017. do 2019. godine na predmetu Poslovna sociopsihologija. U svom dvodecenijskom radu kao profesor filozofije, etike i logike u periodu od 2006. do 2020. imao je dvanaest mentorstava svršenim diplomcima Filozofskog fakulteta u Nikšiću sa Odsjeka za filozofiju. U periodu od 2009. do 2023. godine bio je i komentor velikom broju studenata završne godine sa istog odsjeka, koji su sa svojom predmetnom profesoricom hospitovali nastavi filozofije u okviru praktične nastave na predmetu *Metodika nastave filozofije sa školskim radom*. Od strane Zavoda za školstvo Crne Gore godine dobija zvanje nastavnik-mentor (29.10. 2017.), a zvanje nastavnika-savjetnika je dobio 18. 03. 2024. godine. Pet puta je imenovan kao član Komisije za polaganje stručnog ispita iz predmeta Filozofija u periodu od 2015. do 2022., učestvujući u radu istih. U periodu od 2017. do 2024., tri puta je bio mentor učenicima koji su ostvarili zapažene rezultate na Državnom takmičenju iz filozofije za srednje škole i uzeli učešća na Međunarodnim filozofskim olimpijadama. Član je redakcije naučnog časopisa Glasnik Bihora i član redakcijskog savjeta časopisa za kulturu, umjetnost i društvene teme Kazivart. Saradivao je sa više domaćih, regionalnih i međunarodnih časopisa, listova i revija u kojim je objavio preko trideset naučnih radova, kao i veći broj stručnih članaka i kritičkih osvrti, eseja i recenzija. Član je Hrvatskog filozofskog društva od 2021. godine. Primarno se bavi etikom, ali u područja njegovog naučnog i stručnog interesovanja, uz ontologiju i teoriju saznanja, spadaju filozofska antropologija, filozofska hermeneutika, sociopsihologija, praktička filozofija i estetičko-kritička problematika. U sklopu svog obrazovno-stručnog usavršavanja pohađao je seminare: 1) „Primjena reforme u opštoj gimnaziji - dosadašnja iskustva“, Nikšić (14. novembra 2009.), u trajanju od 8 sati; 2) „Razvoj kritičkog mišljenja“, Nikšić (09. 04 -10. 04. i 22. 06 - 23. 06. 2010.), u trajanju od 32 sata; 3) „Preduzetničko učenje - preduzetnička škola Modul 1“, Nikšić (13.12. 2015/2016.), u trajanju od 8 sati; 4) „Izrada i vođenje pedagoške dokumentacije - osnova valjanog pedagoškog procesa“, Nikšić (06. 02. 2016.), u trajanju od 8 sati; 5) „Oblici i metode aktivne nastave filozofije u gimnaziji koje jačaju njenu ulogu u demokratizaciji škole i šire društvene zajednice“, Bar (11. i 12. novembra 2016.), u trajanju od 16 sati; 6) „Timska nastava“, Nikšić (02. 03. 2018.), u trajanju od 8 sati; 7) „Uz pomoć mapa uma do funkcionalnih znanja“, Nikšić (02. - 29. aprila 2018.), u trajanju od 16 sati; 8) „Nastava filozofije, etike i logike u novim uslovima“, Podgorica (29.11. 2018.), u trajanju od 8 sati; 9) „Kooperativno učenje kao način unapređenja učeničkih postignuća u nastavi filozofske grupe predmeta: filozofija, etika, logika“, Podgorica (11. - 12.12. 2018.), u trajanju od 16 sati; 10) „Karijerna orijentacija učenika u osnovnim i srednjim školama“, Nikšić (20.10. 2021.), u trajanju od 8 sati; 11) „Mogućnosti primjene projektnog tipa nastave“, Nikšić (17. 12. 2022.), u trajanju od 8 sati; 12) „Objektivnom ocjenom do kvalitetnog znanja“, Nikšić (19. 02. 2023.), u trajanju od 8 sati; 13) „Primjena savremene tehnologije u nastavi -

Powerpoint and Sway kao i posljedice savremene tehnologije", Podgorica (11. 10. 2023.), u trajanju od 8 sati; 14) „Muzika kao impuls za realizaciju integrativne nastave“, Podgorica (2. 03. 2023.), u trajanju od 8 sati; 15) „Savladavanje mekih vještina u relaciji nastavnik - učenik - roditelj unutar ustanova“, Nikšić (6. - 19. 03. 2023.), u trajanju od 16 sati; 16) „Dvosmjerna komunikacija nastavnika i roditelja“, Nikšić (6. - 19. 03. 2023.), u trajanju od 16 sati; 17) „Uloga roditelja u kreiranju podsticajnog školskog okruženja“, Nikšić (12. 03. 2023.), u trajanju od 8 sati; 18) „Upotreba medija za učešće u demokratskom društvu“, Nikšić (18. 03. 2023.), u trajanju od 8 sati; 19) „Medijska pismenost u službi obrazovanja za demokratsko građanstvo“, Nikšić (1. 04. 2023.), u trajanju od 8 sati; 20) „Primjeri aktivnih metoda učenja - projektna i istraživačka nastava“, Nikšić (9. 04. 2023.), u trajanju od 8 sati; 21) „Etičko i vrednosno obrazovanje u školama/Kooperativno učenje kao način unapređenja učeničkih postignuća u nastavi filozofske grupe predmeta (filozofija, etika i logika) - II dio“, Sutomore (25. - 27. 02. 2024.), u trajanju od 16 sati; 22) „Instrumenti za identifikaciju i praćenje darovitih učenika/ca – kako nastavnicima olakšati rad sa ovom kategorijom učenika/ca“, Podgorica (6.03. 2024), u trajanju od 8 sati.

Prof. mr Esko Muratović
JU Gimnazija Stojan Cerović

BIBLIOGRAFIJA

Knjiga

- Muratović, Esko, Arhaika Bihora: jezički ethos za čovjekov logos, Samizdat, Copy studio, Nikšić, 2023.

Naučni članci

- Muratović, Esko, Neki aspekti tumačenja Kur'ana iz perspektive filozofske hermeneutike, Bošnjačke novine, Rožaje, 2009, br. 17, str. 24-25;
- Muratović, Esko, O problemu jezika u filozofskoj hermeneutici, TOKOVI, Berane, 2010, br.17, str. 261-283;
- Muratović, Esko, Etičke dileme povodom ideala tolerancije, ALMANAH, Podgorica, 2012, br. 53-54, str. 135-153.
- Muratović, Esko, O hermeneutici kao metodi istorije filozofije, MATICA, Cetinje/Podgorica, 2012, br. 50, str. 247-293.
- Muratović, Esko, O moralnom normativitetu Di Džordžove etike međunarodnog poslovanja, Sociološka luča, Godina IV, 2012, br. 2, Nikšić, str. 82-92.
- Muratović, Esko, Moralni aspekti primjene utilitarizma na poslovnu etiku, ALMANAH, Podgorica, 2015, str. 175-187.
- Muratović, Esko, O nekim aspektima humanističkog diskursa istorijske nauke Šerba Rastodera, ALMANAH, Podgorica, 2016, br. 71-72, str. 299-307.
- Muratović, Esko, Di Džordžov etički relativizam i poslovna etika, MATICA, Cetinje/Podgorica, Godina XVIII, ljeto 2017, br. 70, str. 459- 509.
- Muratović, Esko, O moralnom statusu farmaceutskih i drugih multinacionalnih korporacija u poslovnoj etici Ričarda T. Di Džordža, Glasnik Bihora, Petnjica, 2018, br. 3, str. 191-207;

- Muratović, Esko, O korporativnoj odgovornosti američkih multinacionalnih kompanija iz domena Di džordžove poslovne etike, ARHE – časopis za filozofiju, Novi Sad, Godina XV, br. 29/2018, str. 223-247.
- Muratović, Esko, Poslovna etika i Di Džordžovi podsticaji u odnosu na moralnu odgovornost, vrlinu i moralno rezonovanje, ALMANAH, Podgorica, 2018, br. 79-80, str. 209- 227;
- Muratović, Esko, Opštevrjednosa percepcija obrazovno-esencijalnih postulata naše društvene stvarnosti u odnosu na nezastupljenost bošnjačkog duhovnog nasljeđa, ZBORNIK radova sa Okruglog stola Bošnjaci u obrazovnom sistemu: nastavni programi i sadržaji (iskustva i preporuke), Podgorica, Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, 15.05.2018. str. 97-106.
- Muratović, Esko, Neke opšte refleksije o obrazovnom sistemu uz nedostatnosti udžbenika filozofije u odnosu na nastavni plan i program, ZBORNIK radova sa Okruglog stola Bošnjaci u obrazovnom sistemu: izmjene i dopune nastavnih planova i programa (iskustva i preporuke, Podgorica, Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, 15.09.2018. str. 113-119.
- Muratović, Esko, O Aristotelovoj etici vrline, Glasnik Bihora, Petnjica, 2019, br. 4 str. 173-186;
- Muratović, Esko, Neki aspekti etike vrline u duhu moderne i savremene epohe, ALMANAH, Podgorica, 2019. br. 81-82. str. 145-157.
- Muratović, Esko, Etička misao Abdulaha Šarčevića – etika odgovornosti, komunikativna etika, filozofska etika i etika ljudskih prava, tri puta publikovana: 1. ZBORNIK radova sa naučnog skupa „Etika BiH“, 14. i 15. juni, 2019. Internacionalni univerzitet u Goraždu/Centar za kulturu Goražde; 2. ALMANAH, Podgorica, 2019. br. 81-82, str. 7-27; 3. MATICA, Cetinje/Podgorica, Godina XX br. 79 jesen 2019, str. 463-490.
- Muratović, Esko, O muhadžirskoj etici sabura u kontekstu islamskog i svjetovnog shvatanja i određenja, Avlija, Rožaje, Godina X, novembar 2019, br. 21. str. 215-233.
- Muratović, Esko, O uticaju etike sabura na suživljenje i toleranciju u tuzlanskom kraju, ZBORNIK radova sa naučnog skupa „Historija Tuzle – potrebe i mogućnosti historiografske istraženosti“, (Tuzla, 7. 12. 2019.), Društvo historičara Tuzle/Akademija društveno-humanističkih nauka Tuzla, Tuzla, 2020., str.145-161.
- Muratović, Esko, Muhadžirska etika sabura kao povijesno-egzistencijska kodifikacija opstajanja i moralnog održanja, tri puta publikovana: (1) ALMANAH, Podgorica, 2020, br. 83-84. str. 21-43; (2) Glasnik Bihora, Petnjica, 2020, br. 5. str. 13-33; (3) MATICA, Cetinje/Podgorica, Godina XXI broj 83., jesen 2020. str. 483-508.
- Muratović, Esko, Humanizam i egzistencijalizam kao humanizam: Abdulah Šarčević i Jean-Paul Sartre, dva puta publikovan: 1. Filozofska istraživanja, Zagreb, 159 God. 40 (2020) 9 Sv. 3 (611-632); 2. Dijalog 3-4, 2022. Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, str. 102-128.
- Muratović, Esko, Šarčevićev humanizam za etiku odgovornosti, dva puta publikovan: (1) Sociološka luča XIV/2 2020. str. 118- 131; (2) Dijalog 3-4, 2022. Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, str. 86-102.
- Muratović, Esko, Ka filozofskoj tematizaciji konvergencije etike obzirnosti i etike sabura sa humanizmom islama, dva puta publikovan: (1) ZBORNIK, Mešihat islamske zajednice u Crnoj Gori, 2021. (radovi/izlaganja sa Međunarodnog naučnog skupa „Islamska zajednica i muslimani u Crnoj Gori – 115 godina od zvaničnog priznavanja islama u

- Crnoj Gori", Medresa Mehmed Fatih, Podgorica, 03. oktobar 2020); (2) ALMANAH, Podgorica, 2021. br. 87-88. str. 63-90.
- Muratović, Esko, Šarčević's Humanism for the Ethics of Responsibility, *Philos Int J* 2021, 4(1): 000169. *Philosophy International Journal*, MEDWIN PUBLISHERS ISSN: 2641-9130
 - Muratović, Esko, O spoznajnom ethosu helenskog svijeta i moralnom saznanju u Srednjem vijeku, Zukorlić Muamer, dva puta publikovan: 1. Matica bošnjačka, Novi Pazar, 2021., str. 342. 2. ALMANAH, Podgorica, 2021. br. 87-88. str. 321-327.
 - Muratović, Esko, Filozofski život, stvaranje i predanje za vječnost i nezaborav: Abdulah Šarčević (1929-2021), *Revija Bihor*, ZK Bihor Luxemburg/Montenegro, septembar 2022, Br. 40. str. 51-52.
 - Muratović, Esko, O statusu vrednosnih sudova u filozofskoj istoriji filozofije H. Grasije//On the status of securities in the philosophical history of philosophy H. Grasija, *Historijski pogledi*, Tuzla, God. V, br. 8/Vol. V, No. 8, 2022., str. 416-443.
 - Muratović, Esko, O nekim aspektima Šarčevićeve etike ljudskih prava u svjetlu njegova humanizma, *Dijalog* 3-4, 2022. Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, str. 55-86.

Stručni, eseistički i publicistički članci

Prikazi knjiga

- Vraćanje sebi, (Zumber Muratović: „Bihor i bratstvo Muratovića u njemu“, Sarajevo 2003), u: ALMANAH, 2004, Podgorica, br. 25-26, str. 357-359.
- Iskrenost sa smislom, (Prikaz zbirke pjesama Zumbera Muratovića), u: *Revija FORUM*, jul 2012, Podgorica, br. 23 str. 50-51.
- Svjetlost zavičaja, (Prikaz zbirke priča: „Bihorska enigma“, Centar za kulturu - Bihor, Petnjica), u: ALMANAH, Podgorica, 2016, br. 69-70, str. 297-301.
- Mirsad Koljenović: „Crnom Gorom“, Stručni predgovor povodom izložbe slika Mirsada Koljenovića, Dom Gavra Vukovića, Berane, 27. 08. 2016.
- Filozofija uvijek ima što da kaže, Stručni predgovor povodom obilježavanja Svjetskog dana filozofije uz otvaranje Izložbe knjiga, Cetinje, Nacionalna biblioteka „Đurđe Crnojević“, 11.16. 2017.
- Hermeneutičko-aksiološki aspekti djela Musina jama Ćamila Ramdedovića, *Glasnik Bihora*, Petnjica, 2017, br. 2, str. 225-229.
- Dragan Jakovljević: Saznanje, tolerancija, vera, ALMANAH, Podgorica, 2018, br. 77 – 78, str. 325-328.
- Trajati, misliti, stvarati i voljeti (prikaz dijela poetskog i filozofskog stvaralaštva Hrvoja Jurića), KAZIVART, Centar za kulturu – Bihor, Petnjica, br. 2, april 2020. str. 67-70;
- Hrvoje Jurić: Iskušenja humanizma, *Filozofska istraživanja*, Vol. 40 No.4, 2020. str. 841-842.
- O simbolima i vrijednostima viteštva opstajanja: Sead Kajević: Saga o Kajevićima, dva puta publikovan: 1. Grafičar, Užice, 2020., str. 204-208. 2. ALMANAH, Podgorica, 2021. br. 87-88. str. 361-364.

Uredništvo

- Urednik Zbornika radova sa Okruglog stola „Bošnjaci u obrazovnom sistemu: nastavni planovi i programi“. Nastavni planovi, programi i sadržaji (iskustva i preporuke), Podgorica, Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, 15.05.2018.
- Urednik Zbornika radova sa Okruglog stola „Bošnjaci u obrazovnom sistemu: izmjene i dopune nastavnih planova i programa“. Izmjene i dopune nastavnih planova i programa (iskustva i preporuke), Podgorica, Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, 15.09.2018. str. 113-119.

Ostali eseistički i publicistički članci

- O razboritosti onih koji ne odustaju – otržnost Bihoraca, Revija BIHOR, ZK Bihor, Montenegro/Luxemburg, mart 2015, Godina V, br. 16 str. 51;
- Strpljenje i vedrina, Revija BIHOR, Zavičajni klub „Bihor“, Montenegro/Luxemburg, juli 2015, Godina V, br.17 str. 37-39;
- Sabur uz čehre, KOMUNA - časopis za lokalnu samoupravu i njegovanje baštine Crne gore – Podgorica, oktobar 2015, br.16 str. 400 – 401;
- O umiješnosti i marljivosti, Revija BIHOR, Zavičajni klub Bihor – Montenegro/Luxemburg, decembar 2015, Godina V, br. 18 str. 27-29;
- Umijeće življenja uz snagu i revnost, Revija BIHOR, Zavičajni klub „Bihor“ – Montenegro/Luxemburg, mart 2016, Godina V, br.19 str. 34-36;
- O pojmovima 'beričet' i 'saglam' u kontekstu našeg doba, Revija Bihor, Zavičajni klub Bihor – Montenegro/Luxemburg, juni 2016, Godina V, br. 20 str. 35-37;
- Uloga 'muhabeta' i 'habera' u bihorskoj tradiciji, Revija Bihor, ZK Bihor – Montenegro/Luxemburg, juni 2017, br 23, Godina VIII, str. 56-57;
- O nekim prariječima bihorskim, Revija Bihor, ZK Bihor – Luxemburg/ Montenegro, januar, 2018. br. 25. Godina VIII str. 42-44;
- Haslet i erhap, Revija Bihor, ZK Bihor – Montenegro/Luksemburg, april 2018, br. 26 Godina VIII, str. 46-47;
- Otkud ti Bošnjaci u Crnoj Gori, nedjeljnik STAV, broj 125, GODINA III, Sarajevo, 27.07.2017. str. 20-26;
- Mučna priča o Bošnjacima Crne Gore osuđenim na put prema obećanim zemljama, nedjeljnik STAV, broj 128, GODINA III, Sarajevo 17.08. 2017, str. 42-48;
- Ekonomska sloboda kao preduvjet svih drugih sloboda, nedjeljnik STAV, broj 130, GODINA III, Sarajevo 31.08. 2017, str. 54-56;
- Intervju: Safet Hadrović Vrbički „Živimo u vremenu najjačeg bjesnila“, nedjeljnik STAV, broj 151, GODINA IV, Sarajevo 25.01. 2018, str. 72-76;
- Intervju: Safet Sijarić „Književnost nije radi zabave, već da vuče naprijed“, nedjeljnik STAV, br. 163, GODINA IV, Sarajevo, 19.04. 2018. str. 66-72;
- Intervju: Šerbo Rastoder „Dugo su muslimani ovih prostora pristajali na ulogu „grešnika“, nedjeljnik STAV, broj 171, GODINA IV, Sarajevo, 14.06. 2018, str. 28-31;
- O sreći u radu i radu u sreći, Revija BIHOR, ZK Bihor – Luxemburg/Montenegro, jul 2018, br. 27 str. 39-41;
- O velkodušnosti i darežljivosti, Revija BIHOR, ZK Bihor–Luxemburg/Montenegro, novembar 2018, br. 28 str. 29 -31;
- O milosrđu kao čovještvu, Revija BIHOR, ZK Bihor – Luxemburg/Montenegro, februar 2019, br. 29 str. 42-44;

- O istini u samopoštovanju i samopoštovanju u istini, Revija Bihor, ZK Bihor – Luxemburg/Montenegro, juni 2019. Br. 30. str. 21-24;
- Husein-pašina džamija – legenda koja živi, nedjeljnik STAV, broj 226, GODINA V, Sarajevo, 4.07.2019, str. 70-76;
- Slobodni su ljudi samo tamo gdje se poštuje njihova kultura i tradicija, intervju - Rifat Rastoder: nedjeljnik STAV, broj 229, GODINA V, Sarajevo, (25.07.2019.) str. 34-38;
- O radu kao sredstvu oblikovanja stvarnosti, Revija Bihor, ZK Bihor – Luxemburg, novembar 2019. Godina X, br. 31. str. 36 -37;
- Intervju: Sait Šabotić „Nacionalni osjećaj ne treba mjeriti trenutkom u vječnosti, već vječnošću u trenutku“, nedjeljnik STAV, broj 228, GODINA V, 18.07.2019. str. 54-58;
- O etici sabura iz konteksta islamske tradicije, revija Bihor, ZK Bihor – Luxemburg/Montenegro, januar 2022., br. 38. Godina XIII, str. 44-46.
- O mudrosti u oprezu ili lukavstvu koje to nije: Murahija, što je to? Revija Bihor, ZK Bihor – Luxemburg/Montenegro, septembar, 2022. Br. 40. str. 48-49.
- O ethosu kazivanja u srođenosti riječi: bihorski posjedak, Revija Bihor, ZK Bihor – Luxemburg/Montenegro, januar 2023. br. 41. str. 36-37.

Učešće i izlaganja na okruglim stolovima

- Bošnjaci i aktuelni procesi u Crnoj Gori i regionu, Bijelo Polje, 17. 07. 2021. godine, Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, (diskusije i komentari).
- Bošnjaci u obrazovnom sistemu: nastavni programi i sadržaji (iskustva i preporuke), Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, Podgorica, 15. 05. 2018., gdje je održao vlastito izlaganje pod naslovom Opštevređnosna percepcija obrazovno-esencijalnih postulata naše društvene stvarnosti u odnosu na nezastupljenost bošnjačkog duhovnog naslijeđa.
- Bošnjaci u obrazovnom sistemu: izmjene i dopune nastavnih planova i programa (iskustva i preporuke)“, Bošnjačko Vijeće u Crnoj Gori, Podgorica, 15. 09. 2018., gdje je održao vlastito izlaganje pod naslovom Neke opšte refleksije o obrazovnom sistemu uz nedostatnosti udžbenika filozofije u odnosu na nastavni plan i program.

Izlaganja na naučnim konferencijama

- „Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024)“, ANUBiH, Odjeljenje humanističkih nauka i Centar za filozofska istraživanja, Sarajevo, 22. - 23. 04. 2024., sa održanim vlastitim izlaganjem O Kantovom pojmu dužnosti i Šarčevićovoj etici odgovornosti u kontekstu savremenih etičkih izazova.
- 64. simpozij Hrvatskog filozofskog društva „IMMANUEL KANT: UZ 300. OBLJETNICU ROĐENJA KÖNIGSBERŠKOG FILOZOFA“, Zagreb, 23. - 25. 11. 2023., sa održanim vlastitim izlaganjem pod naslovom Novo čitanje Kantove epistemike za etički univerzalizam i moralni apriorizam njegove moralne filozofije vaspitanja.
- Međunarodna online naučna konferencija „Vjera u Boga - spaja ili razdvaja“, Internacionalna akademija nauka i unijetnosti Bosna i Hercegovina, Europska akademija, Banja Luka, 25. - 26. 03. 2022., sa održanim vlastitim izlaganjem pod naslovom Etika obzirnosti i humanizam islama.
- Međunarodna naučna konferencija „Distopijski narativi u sinhronijskoj i dijahronijskoj perspektivi“, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, 3. - 4. 12. 2021., sa izlaganjem vlastitog rada Ka novom konceptu društvene pravednosti: etika transparentne evidentnosti i etika evidentne transparentnosti.

- Međunarodni interdisciplinarni online simpozij „Filozofska misao u vremenu fake newsa, govora mržnje, infodemije, manipuliranja i neslobode medija“, Centar za filozofiju medija Zagreb, 22. 10. 2021. godine, sa izlaganjem rada O moralno-vrednosnim varijabilitetima međuljudskih odnosa: etika transparentne evidentnosti i etika evidentne transparentnosti.
- Međunarodna naučna online konferencija „Sociološka nauka, filozofsko i naučno znanje u funkciji progressa“, Filozofski fakultet u Nikšiću, 20. novembar 2020., gdje je održao vlastito izlaganje pod naslovom Šarčević humanizam za etiku odgovornosti.
- Međunarodni naučni skup „Islam i muslimani u Crnoj Gori – u povodu 115. godina od zvaničnog priznavanja islama u Crnoj Gori“, Medresa Mehmed Fatih, Podgorica, 3.10.2020., godine, sa vlastitim izlaganjem rada Ka filozofskoj tematizaciji konvergencije etike obzirnosti i etike sabura sa humanizmom islama.
- Međunarodni naučna konferencija „Etika Bosne“, 14 - 15. juni, 2019., Internacionalni univerzitet u Goraždu i Centar za kulturu Goražde, gdje je održao vlastito izlaganje Etička misao Abdulaha Šarčevića – etika odgovornosti, komunikativna etika, filozofska etika i etika ljudskih prava.
- Međunarodni naučni skup u Brčkom „Migracije i njihov uticaj na društvena i privredna kretanja na širem području Brčkog od početka XVII do kraja XX stoljeća“, održan 13 - 14. 10. 2019., gdje je održao vlastito izlaganje pod naslovom Muhadžirska etika sabura kao povijesno-egzistencijska kodifikacija opstajanja i moralnog održanja.
- Međunarodni naučni skup u Tuzli „Historija Tuzle – potrebe i mogućnosti historiografske istraženosti“, 7. 12. 2019., Društvo historičara Tuzla i Akademija društveno-humanističkih nauka Tuzla, gdje je održao vlastito izlaganje pod naslovom O uticaju etike sabura na suživljenje i toleranciju u tuzlanskom kraju.
- Naučni skup „Autorsko veče akademika prof. dr Šerba Rastodera“, Petnjica, 3.08. 2016. godine, gdje je održao vlastito izlaganje pod naslovom O nekim aspektima humanističkog diskursa istorijske nauke Šerba Rastodera.

Prof. dr Hrvoje Jurić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

BIOGRAFIJA

Rođen je 4. 8. 1975. u Bihaću (Bosna i Hercegovina), gdje je završio osnovnu školu (1981.–1989.) i gimnaziju (1989.–1993.). Od 1993. do 1998. studirao je filozofiju i komparativni studij hrvatske kulture na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, gdje je diplomirao s radom na temu „Praktična filozofija i filozofijska hermeneutika Hans-Georga Gadamera“ (mentor: prof. dr. sc. Ante Pažanin). Akademske godine 1995./1996. primio je Rektorovu nagradu Sveučilišta u Zagrebu, a 1995./1996. i 1996./1997. bio je stipendist Grada Zagreba. Akademske godine 1998./1999. upisao je poslijediplomski studij filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je doktorirao 2007. obranivši disertaciju pod naslovom „Etika odgovornosti Hansa Jonasa“ (mentor: prof. dr. sc. Ante Čović).

Od 2000. je zaposlen na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, najprije kao znanstveni novak na projektu „Bioetika i filozofija“, a potom i kao mlađi asistent, asistent i viši asistent na Katedri za etiku. 12. 11. 2009. izabran je u znanstveno-nastavno zvanje

docenta, a 18. 12. 2013. u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora. Od zaposlenja do danas kontinuirano je sudjelovao u izvedbi nastave iz etičkih i bioetičkih predmeta i kolegija na preddiplomskom i diplomskom studiju, inovirajući pritom sadržaje postojećih predmeta i kolegija te koncipirajući nove. Od akademske godine 2012./2013. sudjeluje i u izvedbi nastave na poslijediplomskom studiju filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Od akademske godine 2015./2016. je predstojnik Katedre za etiku u Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a od akademske godine 2016./2017. je pročelnik Odsjeka za filozofiju.

Bio je mentor više od pedeset diplomskih radova i pet uspješno obranjenih doktorskih disertacija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a u toku je izrada daljnjih 19 diplomskih radova i 10 doktorskih disertacija pod njegovim mentorstvom. Od 2005. je mentor studentskih bioetičkih radionica koje se održavaju u sklopu međunarodne znanstveno-kulturne manifestacije Lošinski dani bioetike, 2009. je bio ko-mentor studentske sekcije u okviru simpozija „Filozofija i mediji“ na međunarodnoj znanstveno-kulturnoj manifestaciji 18. Dani Frane Petrića u Cresu, 2013. je mentorirao sedam studentica diplomskih i poslijediplomskih studija s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koje su sudjelovale na ERASMUS ljetnoj školi „Bioethics in Context II: Autonomy, Dignity, and Life as Fundamentals in Bio- and Medical Ethics“ u Retimnu (Grčka), a 2016. je mentorirao petero studenata poslijediplomskih studija s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji su sudjelovali na ljetnoj školi „Bioethik im Kontext III: Bioethik als wissenschaftliches und gesellschaftliches Projekt – Die Idee einer integrativen Bioethik“ u Tutzingu (Njemačka).

Gostujući je predavač na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 2008. (preddiplomski studij medicine, preddiplomski studij medicine na engleskom jeziku, sveučilišni diplomski studij sestrinstva, poslijediplomski doktorski studij „Javno zdravstvo“, poslijediplomski doktorski studij neuroznanosti) i na Zdravstvenom veleučilištu u Zagrebu od 2011. (specijalistički diplomski stručni studij sanitarnog inženjerstva). Kao gostujući predavač održavao je predavanja i u Centru za ženske studije u Zagrebu od 2011. do 2017. (obrazovni program „Ženski studiji“), te na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Splitu (specijalistički poslijediplomski studij „Medicina i pravo“, 2010.–2011.), na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu (diplomski studij, 2011.–2012.), na Pravnom fakultetu Univerziteta u Bihaću (preddiplomski studij, 2013.), te u udruzi GONG iz Zagreba (obrazovni program „Građanska pismenost“, 2012.).

Kao znanstveni novak i suradnik-istraživač sudjelovao je u provedbi četiriju znanstvenih projekata što ih je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske: „Bioetika i filozofija“ (2000.–2002.; voditelj projekta: prof. dr. sc. Ante Čović), „Bioetika i filozofija“ (2002.–2005.; voditelj projekta: prof. dr. sc. Ante Čović), „Zasnivanje integrativne bioetike“ (2007.–2013.; voditelj projekta: prof. dr. sc. Ante Čović), te „Kulturna animalistika: književni, folkloristički, etnološki i kulturnoantropološki prilozi“ (2011.–2013.; voditeljica projekta: dr. sc. Antonija Zaradija-Kiš). Od 2006. do 2011. bio je suradnik međunarodnog znanstvenog projekta „Bioethik im südosteuropäischen Raum. Chancen, Probleme und praktische Perspektiven der Konstitution öffentlicher ethischer Diskurse unter Umbruchsbedingungen“ i međunarodnog znanstvenog programa „Südosteuropäisches Netzwerk 'Integrative Bioethik'“, čiji su voditelji bili prof. dr. sc. Walter Schweidler i prof. dr. sc. Ante Čović, a financirale su ih njemačke zaklade DAAD i Volkswagen-Stiftung. 2006. i 2007. bio je suradnik međunarodnog projekta „Gender Stereotypes in Science in South Eastern European Countries“ (koordinatorica: prof. dr. sc. Marina Calloni), koji je financirao UNESCO. Od 2013. je suradnik u međunarodnom projektu „Bioethik im Kontext / Bioethics in Context“

(koordinator: prof. dr. sc. Thomas Sören Hoffmann), s financijskom potporom Europske komisije, njemačke zaklade DAAD i Akademije za političko obrazovanje u Tutzingu. Tijekom 2012. i 2013. sudjelovao je kao suradnik u projektu Fonda za razvoj Sveučilišta u Zagrebu „Integrativna bioetika: razvijanje centra izvrsnosti i doktorskog studija na Sveučilištu u Zagrebu“ (voditelj: prof. dr. sc. Ante Čović). 2015., 2016. i 2017. bio je voditelj znanstvenog istraživanja „Teorijska uporišta i praktičke implikacije europske bioetike“ s potporom Sveučilišta u Zagrebu. U dva navrata (2005. i 2007.) bio je na studijskom boravku na Ruhrskom sveučilištu u Bochumu (Njemačka).

Od osnivanja, 2013., suradnik je i tajnik Centra za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a od 2014. je suradnik i glavni tajnik Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku, koji je proglašen 10. 11. 2014. odlukom ministra znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske te se ostvaruje pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao instituciji nositeljici Centra. Od osnivanja 2017. godine, voditelj je Sveučilišnog centra za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu.

Sudjelovao je s izlaganjima na više od 30 domaćih i više od 70 međunarodnih znanstvenih skupova, a na dvadesetak drugih domaćih i međunarodnih znanstvenih i stručnih skupova sudjelovao je kao slušač i diskutant. Osim toga, održao je u Hrvatskoj i inozemstvu sedamdesetak javnih predavanja o filozofijskim, znanstvenim i društveno-političkim temama, te sudjelovao kao izlagač na brojnim javnim tribinama i promocijama knjiga. Redovito održava predavanja o etičkoj i bioetičkoj problematici na stručnim seminarima za srednjoškolske nastavnike, prvenstveno nastavnike filozofske grupe predmeta.

Tijekom preddiplomskog studija bio je jedan od osnivača te pomoćni urednik (1996.–1997.) i glavni urednik (1997.–1998.) časopisa za filozofiju studenata Hrvatskih studija Scopus, kao i član uredništva „Biblioteke Scopus“ (1997.–1998.). Od 1999. do 2006. bio je pomoćni urednik časopisa Filozofska istraživanja i Synthesis philosophica, te biblioteke „Filozofska istraživanja“ pri Hrvatskom filozofskom društvu, a od 2006. nadalje je zamjenik glavnog i odgovornog urednika navedenih časopisa i biblioteke. Od 1998. do 2004. bio je izvršni urednik biblioteke „Bioetika“ u zagrebačkoj izdavačkoj kući Pergamena. Također je član uredništva znanstvenih časopisa Jahr (od osnivanja 2010.), The Holistic Approach to Environment (od osnivanja 2011.), In medias res (od osnivanja 2012.) te Časopis za primijenjene zdravstvene znanosti (od osnivanja 2015.), kao i član uredništva internetskog časopisa H-alter (2005.–2010.) te savjeta časopisa Novi Plamen (od 2006.).

Uredio je 39 programskih publikacija za domaće i međunarodne znanstvene skupove, većinom one u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, kao i nekoliko drugih publikacija. Uredio je osam tematskih blokova u časopisu Filozofska istraživanja i četiri tematska bloka u časopisu Synthesis philosophica, te po jedan tematski blok u časopisima Scopus, Quorum i Sarajevske sveske. Između 2003. i 2009. priredio je sedam tematskih ciklusa u okviru emisije „Zoofon“ na III. programu Hrvatskog radija (urednica: Giga Gračan), a tijekom 2002. i 2003. je, s dr. sc. Tončijem Matulićem, bio urednik i voditelj serijala od devet studijskih emisija „Dvogled – etika, bioetika“ na I. programu Hrvatske televizije.

Kao interni recenzent, napisao je gotovo stotinu stručnih recenzija znanstvenih članaka i knjiga za hrvatske časopise i izdavače.

Od 2002. do 2006. godine bio je glavni tajnik, a od 2007. nadalje član Organizacijskog odbora međunarodne znanstveno-kulturne manifestacije Dani Frane Petrića, koja se svake godine u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva održava u Cresu. Od 2002. godine je glavni tajnik međunarodne znanstveno-kulturne manifestacije Lošinjski dani bioetike, koja se svake godine

održava u Malom Lošnju u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog bioetičkog društva i Grada Malog Lošinja. Od 2008. do 2010. godine bio je koordinator međunarodne konferencije Südosteuropäisches Bioethik-Forum / Southeast European Bioethical Forum (Opatija, 2008.; Sarajevo, 2009.; Beograd, 2010.). Bio je član organizacijskih i programskih odbora za tri domaća i sedamnaest međunarodnih znanstvenih skupova, tajnik organizacijskih i programskih odbora za pet domaćih i četrnaest međunarodnih znanstvenih skupova, predsjednik organizacijskog odbora jednog međunarodnog skupa, supredsjednik programskog odbora jednog međunarodnog skupa i potpredsjednik organizacijskog odbora jednog domaćeg skupa. 2009., 2010., 2011. i 2013. bio je autor i voditelj projekta „Bioetika – pitanja života i smrti“ u zagrebačkom Centru za kulturu Trešnjevka, u okviru kojega su održavana javna predavanja i diskusije o bioetičkoj problematici.

Član je Hrvatskog filozofskog društva od 1999. godine. 1999. i 2000. bio je član Upravnog odbora i tajnik Hrvatskog filozofskog društva, a od 2002. do danas obnaša dužnost administrativnog tajnika Hrvatskog filozofskog društva. Od 2007. je član Odbora za međunarodnu suradnju Hrvatskog filozofskog društva, a od 2012. član Odbora za arhivu Hrvatskog filozofskog društva. Od osnivanja, 2000., član je Hrvatskog bioetičkog društva, gdje je od 2012. do 2016. djelovao kao član Upravnog odbora i od 2013. kao voditelj zagrebačke podružnice Društva, a 2016. je izabran za predsjednika Društva. Također je, od 2011., počasni član Bioetičkog društva Srbije.

Od 2007. je član, a od 2013. predsjednik Državnog povjerenstva za provedbu natjecanja iz logike i filozofije učenika/ica srednjih škola pri Agenciji za odgoj i obrazovanje, gdje sudjeluje u izradi testova iz filozofije i provedbi testiranja na školskoj, županijskoj i državnoj razini, te u postupku izboru kandidata za Međunarodnu filozofsku olimpijadu. Od 2006. do 2009. bio je član stručnih povjerenstava za prosudbu udžbenika iz filozofije i etike pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. 2015. i 2016. bio je član stručnih radnih skupina za izradu predmetnih kurikula iz Filozofije i Etike u sklopu Cjelovite kurikularne reforme.

Član Fakultetskog vijeća Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu bio je od 2004. do 2014. (od 2004. do 2009. kao predstavnik znanstvenih novaka i asistenata, a od 2009. do 2014. kao predstavnik Odsjeka za filozofiju) te ponovno od 2016. (kao pročelnik Odsjeka za filozofiju). Od 2009. do 2017. bio je član Etičkog povjerenstva, od 2011. je član Etičkog povjerenstva za znanstveno-istraživački rad Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2015. do 2017. bio je član Povjerenstva za stegovnu odgovornost studenata na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2017. je član Povjerenstva za utvrđivanje stegovne odgovornosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2009. godine je član Etičkog povjerenstva Centra za rehabilitaciju Zagreb. U kraćem periodu tijekom 2013. godine bio je član Antikorupcijskog vijeća pri Hrvatskom zavodu za zdravstveno osiguranje. 2013. je bio član Radne skupine za izradu Nacrta prijedloga Nacionalnog programa za mlade 2014.–2017. pri Ministarstvu socijalne politike i mladih. Od 2006. do 2009. bio je član Upravnog odbora udruge „CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje“, a od 2009. do 2013. član Nadzornog odbora iste udruge. Od 2011. godine je član Savjetodavnog odbora udruge „Prijatelji životinja“. Od 2010. je član Inicijative „Akademska solidarnost“, od 2011. član Sindikata visokog obrazovanja i znanosti „Akademska solidarnost“, a od 2011. je aktivan i u grupi „Direktna demokracija u školi“.

Na različite je načine surađivao i s nekim drugim znanstvenim, kulturnim i socijalnim organizacijama, inicijativama i projektima.

Područja njegova znanstvenog i stručnog interesa su: praktička filozofija, etika, bioetika, filozofija tehnike, filozofija prirode, filozofija medija, filozofijska hermeneutika, feministička i rodna teorija, te socijalno-politička problematika.

Prof. dr Hrvoje Jurić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

- Filozofija i rod [zbornik radova], ur. Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2005. (ISBN: 978-953-164-096-3).
- Etika odgovornosti Hansa Jonasa, Pergamena, Zagreb, 2010. (ISBN: 978-953-6576-33-3).
- Filozofija i mediji [zbornik radova], ur. Hrvoje Jurić, Sead Alić, Hrvatsko filozofsko društvo - Centar za filozofiju medija i mediološka istraživanja, Zagreb, 2014. (ISBN: 978-953-164-153-1).
- Iskušenja humanizma, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2018.

Znanstveni članci

- Princip očuvanja života i problem odgovornosti, *Filozofska istraživanja*, 71 (4/1998), str. 895-900; također u: Ante Čović (ur.), *Izazovi bioetike*, Pergamena - Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2000. (ISBN: 978-953-6576-09-0), str. 141-148.
- (Ne)mogućnost jedne sveobuhvatne poetike, u: Ljerka Schiffler (ur.), *Zbornik o Frani Petriću*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1999. (ISBN: 978-953-164-053-X), str. 405-413.
- Filozofijska hermeneutika i praktična filozofija Hans-Georga Gadamera, *Filozofska istraživanja*, 79 (4/2000), str. 615-650.
- Najranija recepcija Heideggerove filozofije kod nas: Vladimir fra Kruno Pandžić, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000. (ISBN: 978-953-96113-4-2), str. 377-395.
- Priroda i etika, u: Sedra rijeke Une i Una bez sedre, posebno izdanje časopisa *Nauka i razvoj u praksi* (4/2000), Privredna komora Unsko-sanskog kantona - Društvo Unski smaragd, Bihać, 2000., str. 101-112.
- Gadamer o odnosu teorije i prakse u filozofiji i medicini, u: Damir Barbarić, Tomislav Bracanović (ur.), *Gadamer i filozofijska hermeneutika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001. (ISBN: 978-953-150-613-2), str. 145-176.
- Mora li tubitak jesti? Heideggerova analiza tubitka i Jonasova filozofijska biologija, *Filozofska istraživanja*, 84 (1/2002), str. 37-53.
- Etika i politika, bioetika i biopolitika, *Socijalna ekologija*, god. 11 (2002), sv. 3, str. 233-244.
- Rađanje s predumišljajem. Ili: Sjećaš li se Louise Brown?, *Treća*, god. 4 (2002), sv. 2, str. 128-151.
- Tko i što je čovjek? Napomene uz povijest ograničavanja pojma 'čovjek', *Filozofska istraživanja*, 90 (3/2003), str. 753-760.
- Utopie - Anti-Utopie - Post-Utopie - Utopie. Zu Jonas' Kritik des marxistischen Utopismus, *Synthesis philosophica*, 35-36 (1-2/2003), str. 207-225; također: Utopija - anti-utopija - post-utopija - utopija. Uz Jonasovu kritiku marksističkog utopizma, *Filozofska istraživanja*, 91 (4/2003), str. 1141-1156.

- Philosophische Zeitschriften in Kroatien von den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts bis heute, u: Georgi Kapriev (ur.), Philosophie in Südosteuropa. Stand der Forschung und der Veröffentlichungen, Iztok-Zapad, Sofia, 2004. (ISBN: 954-321-034-9), str. 65-78.
- Kangrgina riječ o zavičaju, Filozofska istraživanja, 94-95 (3-4/2004), str. 757-762.
- Svijet kao samovolja i predrasuda. Schopenhauer o spolnosti i o ženama, Filozofska istraživanja, 99 (4/2005), str. 791-804; također u: Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja (ur.), Filozofija i rod, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2005. (ISBN: 978-953-164-096-3), str. 49-65.
- Utjecaj Katoličke crkve u Hrvatskoj na politiku reproduktivnih i seksualnih prava i zdravlja [s Marinom Škrabalo], u: Simona Goldstein (ur.), Otvorenost društva – Hrvatska 2005., Institut Otvoreno društvo, Zagreb, 2005. (ISBN: 978-953-950-920-3), str. 166-198.
- Utopija – anti-utopija – post-utopija – utopija. Ili: utopija, filozofija i društveni život, Arhe, 1/2005, str. 217-225.
- Rasprava o knjizi Utopija i inauguralni paradoks Gordane Bosanac [s Gordanom Bosanac, Linom Veljakom i Marijanom Krivakom], Filozofska istraživanja, 101 (1/2006), str. 137-149.
- Zdravlje i vrijednosti, Hrvatski časopis za javno zdravstvo, god. 2 (2006), sv. 6; također u: Ana Borovečki, Slobodan Lang (ur.), Javno zdravstvo, etika i ljudska prava, Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, Zagreb, 2010. (ISBN: 978-953-6255-42-9), str. 104-108.
- Žene i priroda. Prilozi za kritiku ekofeminizma, u: Ankica Čakardić, Ana Jelušić, Daniela Majić, Tanja Ratković (ur.), Kategorički feminizam. Nužnost feminističke teorije i prakse, Centar za ženske studije, Zagreb, 2007. (ISBN: 978-953-6955-13-8), str. 97-110.
- Contemporary Croatian Philosophy [s Mislavom Kukočem], u: Maija Kule (ur.), Philosophy Worldwide: The Current Situation. Materials for the International Cooperation and Philosophical Encounters, FISP – University of Latvia, Riga, 2007. (ISBN: 978-9984-624-51-8), str. 102-115.
- Stützpunkte für eine integrative Bioethik im Werk Van Rensselaer Potters, u: Ante Čović, Thomas Sören Hoffmann (ur.), Integrative Bioethik / Integrative Bioethics, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2007. (ISBN: 978-3-89665-372-7), str. 68-92; također: Uporišta za integrativnu bioetiku u djelu Van Rensselaera Pottera, u: Velimir Valjan (ur.), Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo, 2007. (ISBN: 978-9958-9124-0-5), str. 77-99; također u: Ana Borovečki, Slobodan Lang (ur.), Javno zdravstvo, etika i ljudska prava, Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, Zagreb, 2010. (ISBN: 978-953-6255-42-9), str. 33-53; također: Potpirmite točki za integrativnata bioetika vo deloto na Van Renselar Poter, Filozofija, 31/2011, str. 19-31; također: The Footholds of an Integrative Bioethics in the Work of Van Rensselaer Potter, Facta Universitatis, god. 15 (2017), sv. 2, str. 127-144.
- Uz Život životinja J. M. Coetzeeja i replike na nj, u: Suzana Marjanić, Antonija Zaradija-Kiš (ur.), Kulturni bestijarij, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007. (ISBN: 978-953-6020-36-2), str. 485-492.
- Bioetika u Hrvatskoj [s Ivanom Zagorac], Filozofska istraživanja, 111 (3/2008), str. 601-611; također u: Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, Aleksandar Maršavelski (ur.), Hrestomatija hrvatskoga medicinskog prava, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016. (ISBN: 978-953-270-102-9), str. 323-332.
- Humanizam, transhumanizam i problem rodno-spolne drugosti, Treća, god. 10 (2008), sv. 1, str. 27-44.

- Ugrožavanje prirode i kulture kao izazov za bioetiku i multikulturalizam, *Philological Studies*, god. 6 (2008), sv. 1; također u: Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika i interkulturalnost*, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo, 2009. (ISBN: 978-9958-9124-1-2), str. 83-92.
- Životinjska duša i životinjska prava. Pitanja i odgovori (o) filozofiji Hansa Jonasa, *Arhe*, br. 12/2009, str. 107-120; također: *Tierseele und Tierrechte. Fragen und Antworten zur Philosophie Hans Jonas'*, u: Walter Schweidler (ur.), *Wert und Würde der nichtmenschlichen Kreatur / Value and Dignity of the Nonhuman Creature*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2010. (ISBN: 978-3-89665-466-3), str. 111-123.
- Euthanasia in the Context of Croatian Healthcare System, Legislation and Bioethical Discussions, u: Brigitte E. S. Jansen, Nada Gosić (ur.), *Croatia: Politics, Legislation, Patient's Rights and Euthanasia*, Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, München, 2011. (ISBN: 978-3-86306-715-1), str. 93-117.
- O djelu i liku filozofa i profesora Ante Pažanina, *Filozofska istraživanja*, 123 (3/2011), str. 491-498.
- Odgovornost za dijete kao paradigma bioetičke odgovornosti, u: Ante Čović, Marija Radonić (ur.), *Bioetika i dijete. Moralne dileme u pedijatriji*, Pergamena – Hrvatsko društvo za preventivnu i socijalnu pedijatriju, Zagreb, 2011. (ISBN: 978-953-6576-46-3), str. 49-62.
- Crucifixion of the Identity: Persons and Beings, Bodies and Genes, u: Sibila Petlevski, Goran Pavlić (ur.), *Spaces of Identity in the Performing Sphere*, *Fraktura – Akademija dramske umjetnosti*, Zagreb, 2011. (ISBN: 978-953-266-311-2), str. 163-187.
- Feminism in the Light of the Bioethical Pluri-Perspectivism, u: Ante Čović (ur.), *Integrative Bioethik und Pluriperspektivismus / Integrative Bioethics and Pluri-Perspectivism*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2011. (ISBN: 978-3-89665-503-6), str. 237-243.
- Hans Jonas' Integrative Philosophy of Life as a Foothold for Integrative Bioethics, *Jahr*, god. 2 (2011), sv. 4, str. 511-520; također u: Amir Muzur, Hans-Martin Sass (ur.): *Fritz Jahr and the Foundations of Global Bioethics: The Future of Integrative Bioethics*, Münster – Berlin – Wien: Lit Verlag, 2012. (ISBN: 978-3-643-90112-5), str. 139-148.
- Multi-Disciplinarity, Pluri-Perspectivity and Integrativity in the Science and the Education, *The Holistic Approach to Environment*, god. 2 (2012), sv. 2, str. 85-90.
- Odjeća, tijelo bez odjeće, golo tijelo, tijelo. Golotinja u suvremenoj umjetnosti, u: Irfan Hošić (ur.), *Odjeća kao simbol identiteta*, Univerzitet u Bihaću, Tehnički fakultet, Bihać, 2012. (ISBN: 978-9958-624-3-9), str. 99-115.
- Privatisation of Life, u: Walter Schweidler (ur.), *Bioethik – Medizin – Politik / Bioethics – Medicine – Politics*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2012. (ISBN: 978-3-89665-568-4), str. 97-104.
- Bioetički aspekti upravljanja vodnim dobrima [s Tomislavom Krznarom], u: Mile Beslić, Dario Ban (ur.), *Aktualna problematika u vodoopskrbi i odvodnji*, Revelin, Ičići, 2012. (ISBN: 978-953-57074-0-0), str. 497-504.
- Ekofeminizam vs. ekologija za žene, u: Rada Drezgić, Daša Duhaček, Jelena Vasiljević (ur.): *Ekofeminizam: nova politička odgovornost*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2012. (ISBN: 978-86-82417-33-0), str. 42-61.
- Anarhizam i marksizam u perspektivi „praxis-filozofije“, u: Dragomir Olujić Oluja, Krunoslav Stojaković (ur.), *Praxis – društvena kritika i humanistički socijalizam*, Rosa Luxemburg Stiftung, Beograd, 2012. (ISBN: 978-86-88745-04-8), str. 173-200.

- Od Hirošime do Fukušime: nuklearna tehnologija nekoć i danas, u: Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika pred izazovima biotehnologije*, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo, 2012. (ISBN: 978-9958-9124-2-9), str. 19-31.
- Whitmanovo proročanstvo. O poeziji, medijima i demokraciji, u: Hrvoje Jurić, Sead Alić (ur.), *Filozofija i mediji*, Hrvatsko filozofsko društvo – Centar za filozofiju medija i mediološka istraživanja, Zagreb, 2014. (ISBN: 978-953-164-153-1), str. 395-406.
- Scientific De(con)struction and Artistic (Re)construction of the Body, u: Claudia Bosse (ur.), *Struggling Bodies in Capitalist Societies (Democracies)*, Vienna: Cheap Method Edition, 2014. (ISBN: 978-2-940524-13-6), str. 74-80.
- Samoupravljanje – prije i poslije socijalizma, u: Lino Veljak (ur.), Gajo Petrović, filozof iz Karlovca, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2014. (ISBN: 978-953-164-172-2), str. 101-112.
- From the Notion of Life to an Ethics of Life, *Synthesis philosophica*, 59 (1/2015), str. 33-46.
- „Majka i nerođeno dijete“ – jedan ili dva pacijenta?, u: Vladimir Blagaić, Jozo Čizmić (ur.), *Pravni, etički i medicinski aspekti suvremenog vođenja poroda. Zbornik radova sa simpozija s međunarodnim sudjelovanjem*, Klinika za ginekologiju i porodništvo Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Kliničke bolnice „Sveti Duh“, Zagreb, 2016. (ISBN: 978-953-6201-20-4), str. 61-67.
- Nova etička pitanja i bioetički odgovori, u: Dževad Jogunčić (ur.), *Zbornik radova Simpozija „Gdje je nestao – moral“* (Bošnjačka pismohrana, sv. 15, br. 42-43), Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Zagreb, 2016. (ISSN: 1332-2362), str. 43-47.
- Der Beitrag von Albert Schweitzer, Fritz Jahr und Hans Jonas zur Bioethik und ihre Rezeption in Südosteuropa, u: Thomas Sören Hoffmann (ur.), *Integrative Bioethik: Grundlagen und Konkretionen*, Fernuniversität in Hagen, Hagen, 2017. (3331-6-01-S2), str. 137-154.

Stručni, esejistički i publicistički članci

Prikazi knjiga

- Vittorio Hösle: *Filozofija ekološke krize* (Matica hrvatska, Zagreb, 1996.), Scopus, 5/1997, str. 157-163.
- Promišljanje Europe (Hans-Georg Gadamer: *Naslijeđe Europe*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.), *Vijenac*, br. 87, 8. 5. 1997.; također u: *Filozofska istraživanja*, 67 (4/1997), str. 1143-1148.
- Franjo Zenko (ur.): *Novija hrvatska filozofija. Hrestomatija filozofije*, sv. 10 (Školska knjiga, Zagreb, 1995.), *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 45-46 (1-2/1997), str. 245-254.
- Ljerka Schiffler: *Frane Petrić/Franciscus Patricius. Od škole mišljenja do slobode mišljenja* (Institut za filozofiju, Zagreb, 1997.), *Vijenac*, br. 93-94, 31. 7. 1997.; također u: *Studia historiae philosophiae croaticae*, god. 4 (1999), br. 4, str. 291-294.
- Buba u uhu intelektualaca (Julien Benda: *Izdaja intelektualaca*, Politička kultura, Zagreb, 1997.), *Vijenac*, br. 102, 11. 2. 1997.
- Rüdiger Bubner: *Estetsko iskustvo* (Matica hrvatska, Zagreb, 1997.), Scopus, 7-8/1998, str. 175-177.
- Politička mudrost i slavenski nemar (Juraj Križanić: *Politika, Golden marketing – Narodne novine*, Zagreb, 1997.), *Vijenac*, br. 119-120, 30. 7. 1998.; također u: *Studia historiae philosophiae croaticae*, god. 4 (1999), sv. 4, str. 315-319.
- Pitanja novovjekovne metafizike (Claus-Artur Scheier: *Oproštaj spekulativnog uma*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.), *Vijenac*, br. 125, 5. 11. 1998.

- Poučak doktora Doolittlea (Peter Singer: Oslobođenje životinja, Ibis grafika, Zagreb, 1998.), Zarez, br. 12–13, 23. 7. 1999.
- Robert A. Dahl: Poliarhija. Participacija i opozicija (Politička kultura, Zagreb, 1998.), Politička misao, god. 36 (1999), sv. 1, str. 248–250.
- Andreas Flury: Der moralische Status der Tiere – Henry Salt, Peter Singer, Tom Regan (Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 1999.), Zarez, br. 14, 17. 9. 1999.
- Philipp Balzer / Klaus Peter Rippe / Peter Schaber: Menschenwürde vs. Würde der Kreatur. Begriffsbestimmung, Gentechnik, Ethikkommissionen (Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 1998.), Zarez, br. 15, 1. 10. 1999.
- Hegel – Bibliography, Part II, Vol. 1 & Vol. 2 / Hegel – Bibliographie, Teil II, Bd. 1 & Bd. 2, Filozofska istraživanja, 72–73 (1–2/1999), str. 335–337.
- Geni nisu bauk (Darko Polšek, Krešimir Pavelić /ur./: Društveni značaj genske tehnologije, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 1999.), Zarez, br. 16, 15. 10. 1999.
- Poruka upućenog proroka (Jeremy Rifkin: Biotehnološko stoljeće, Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999.), Zarez, br. 17, 28. 10. 1999.
- Raskid s humanizmom (Luc Ferry: Novi ekološki red, Krtina, Ljubljana, 1998.), Zarez, br. 18, 11. 11. 1999.
- Ono što danas trehamo je ekološka ekonomija (Karl Polanyi: Velika preobrazba. Politički i ekonomski izvori našeg vremena, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 1999.), Zarez, br. 20, 9. 12. 1999.
- Andreas Flury: Der moralische Status der Tiere – Henry Salt, Peter Singer, Tom Regan (Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 1999.), Filozofska istraživanja, 75 (4/1999), str. 864–869; također u: Synthesis philosophica, 31 (1/2001), str. 139–145.
- Jürgen Habermas: Wahrheit und Rechtfertigung. Philosophische Aufsätze (Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1999.), Zarez, br. 23, 20. 1. 2000.
- Filozofski kraj stoljeća (Raúl Fornet-Betancourt /ur./: Quo vadis, Philosophie? Antworten der Philosophen. Dokumentation einer Weltumfrage, Concordia Monographien, Wissenschaftsverlag Mainz in Aachen, 1999.), Zarez, br. 25, 17. 2. 2000.
- Iza Kruszevska: Genetski preinačena hrana i usjevi u Hrvatskoj, izvješće (ANPED – Zelena akcija – Hrvatski centar „Znanje za okoliš“, Zagreb, 2000.), Zarez, br. 27, 16. 3. 2000.
- Etičko soljenje pameti (Fernando Savater: Etika za Amadora, Educa, Zagreb, 1998.), Zarez, br. 29, 13. 4. 2000.
- Günter Figal (Hg.): Begegnungen mit Hans-Georg Gadamer (Philipp Reclam jun., Stuttgart, 2000.), Filozofska istraživanja, 79 (4/2000), str. 776–778.
- Vladavina prava: Časopis za pravnu teoriju i praksu (god. IV, br. 5, Zagreb, 2000.), Zarez, br. 48, 1. 2. 2001.
- Status ljudskog embrija, ur. Ana Volarić-Mršić (Centar za bioetiku Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove, Zagreb, 2001.), Zarez, br. 51, 15. 3. 2001.
- Teorijski body building (Treća, br. 1–2, vol. III, Centar za ženske studije, Zagreb, 2001.), Zarez, br. 79, 25. 4. 2002.
- Zasađivanje kulturne stablogije (Nikola Visković: Stablo i čovjek. Prilog kulturnoj botanici, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2001.), Zarez, br. 85–86, 18. 7. 2002.
- Tomislav Rešković: Filozofija. Udžbenik filozofije za 4. razred gimnazije (Profil International, Zagreb, 2008.), Metodički ogledi, god. 15 (2008), sv. 1, str. 139–146.
- Nikola Visković: Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji (Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.), Socijalna ekologija, god. 18 (2009), sv. 1, str. 80–82.

- Dunja Marušić Brezetić, Bruno Ćurko: Ja, mi, oni. Udžbenik etike za drugi razred srednjih škola (Profil International, Zagreb, 2010.), Metodčki ogledi, god. 6 (2009), sv. 1–2, str. 165–167.
- Dvije nove knjige Harisa Rekanovića (Haris Rekanović: Teturanje ispred predrasuda, Omnibus, Sarajevo, 2008.; Haris Rekanović: Index levé vers le ciel, Dernier Télégramme, Limoges, 2008.), Krajina, 23. 1. 2009., str. 8.
- Tomislav Krznar: Bioetički mozaik. Pokušaj prikaza okolišne problematike u bioetičkom kontekstu (Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2009.), Ekonomska i ekohistorija, god. 7 (2011), sv. 1, str. 150–151.
- Ankica Ćakardić (ur.): Privilegiranje rubova. Intervencije i prilozi feminističkoj epistemologiji (Centar za ženske studije – Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2010.), Filozofska istraživanja, 124 (4/2011), str. 876–878.
- Staro novinarstvo u novom vremenu [I–V] (Safet Ćurtović: U spirali propadanja. Historijski prazno vrijeme I, Grafičar, Bihać, 2010.; Safet Ćurtović: Od nade do beznađa. Historijski prazno vrijeme II, Univerzitet u Bihaću – Gradska biblioteka Bosanska Krupa, Bihać – Bosanska Krupa, 2010.), Krajina, 30. 12. 2011., str. 8; 6. 1. 2012., str. 8; 13. 1. 2012., str. 6; 20. 1. 2012., str. 6; 27. 1. 2012., str. 8.
- Nenad Daković (ur.): Filozofija prakse (Dom omladine, Beograd, 2011.), Filozofska istraživanja, 125 (1/2012), str. 194–196.
- David Harvey: Kratka povijest neoliberalizma (V.B.Z., Zagreb, 2014.), Filozofska istraživanja, 133–134 (1–2/2014), str. 248–249.
- Petar Bagarić, Ozren Biti, Tea Škokić (ur.), Stranputice humanistike (Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2017.), Narodna umjetnost, 54 (2017) 2, str. 173–177.

Prikazi znanstvenih i stručnih skupova

- Predavanje Erwina Hufnagela „Marginalije o filozofskoj antropologiji“, Filozofska istraživanja, 52 (1/1994), str. 237–238.
- Simpozij „Filozofija i znanost“ [s Tomislavom Bracanovićem i Tomislavom Zajecom], Filozofska istraživanja, 56–57 (1–2/1995), str. 340–342.
- Simpozij „Promjene u suvremenoj Europi kao izazov za filozofiju“ [s Tomislavom Zajecom], Filozofska istraživanja, 56–57 (1–2/1995), str. 343–345.
- Simpozij „Zajedništvo – tolerancija – ljudsko dostojanstvo“ [s Bojanom Štimecom], Filozofska istraživanja, 60 (1/1996), str. 289–291.
- Predstavljanje knjige Sloboda i politika Zvonka Posaveca, Filozofska istraživanja, 60 (1/1996), str. 291.
- Predavanje Jure Zovka „Heideggerovo iztumačenje Platona“ [s Tomislavom Bracanovićem], Scopus, br. 1/1996, str. 91–92.
- Predavanja Wilhelma Vossenkuhla „Kants Kritik der Urteilstkraft“ i „Die Macht des Bösen“, Scopus, 1/1996, str. 97–99.
- Predavanje Williama L. Mc Bridea „Satire and Kierkegaard“, Scopus, 2/1996, str. 112–113.
- Predstavljanje knjige Hrvatska politološka tradicija A. Milardovića, T. Cipeka i M. Šiška [s Tomislavom Bracanovićem], Scopus, 2/1996, str. 113–115.
- Simpozij „Descartes / Kraj ili početak Heideggerova vremena“, Scopus, 4/1996, str. 132–135.
- Predstavljanje knjige Horizons of Humanity. Essays in Honour of Ivan Supek urednika Zdravka Radmana, Filozofska istraživanja, 67 (4/1997), str. 1160–1162.

- Predstavljanje novih izdanja Zavoda za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu [s Alicom Baččković], *Scopus*, 5/1997, str. 170–172.
- Simpozij „Hermeneutik und Dekonstruktivismus“ [s Tomislavom Bracanovićem], *Scopus*, 7–8/1998, str. 186–187.
- Predstavljanje časopisa *Filozofska istraživanja* 66 i predavanje Richarda Wissera „Vom menschlichen Unterwegssein. Philosophische Wegweisung als Aufgabe“, *Scopus*, 7–8/1998, str. 188–190.
- Creski simpozij o bioetici, *Vijenac*, br. 123, 8. 10. 1998.
- Predavanje Damira Barbarića „Ekološka kriza – Pogled iz filozofije“, *Filozofska istraživanja*, 69 (2/1998), str. 523–524.
- Sedmi međunarodni filozofski simpozij „Dani Frane Petriša“, *Scopus*, 9–10/1998, str. 238–244.
- Predavanje Pave Barišića „Sloboda i ljudska prava“, *Filozofska istraživanja*, 71 (4/1998), str. 1022–1023.
- Gostovanje Petera Singera u Zagrebu, *Filozofska istraživanja*, 71 (4/1998), str. 1023–1026.
- Svjetska iskustva i hrvatska moralna zbilja, *Vijenac*, br. 130, 25. 2. 1999.
- Temeljno pitanje (bio)medicinske etike, *Vijenac*, br. 131, 1. 3. 1999.
- Filozofi o genetici, *Vijenac*, br. 133, 25. 3. 1999.
- Bioetički aspekti genetičkog inženjerstva, *Vijenac*, br. 135, 6. 5. 1999.
- Male zelene teme, *Zarez*, br. 15, 1. 10. 1999.
- „Bljak '99“, *Zarez*, br. 17, 28. 10. 1999.
- Simpozij „Hrvatske filozofske polemike“, *Filozofska istraživanja*, 75 (4/1999), str. 872–874.
- Kaotizacija pod krinkom kroatizacije, *Zarez*, br. 23, 20. 1. 2000.
- Dani bioetike, *Zarez*, br. 24, 3. 2. 2000.
- S Hegelom i protiv njega, *Zarez*, br. 38, 14. 9. 2000.
- 23. kongres Međunarodnog Hegelova društva, *Filozofska istraživanja*, 79 (4/2000), str. 787–789.
- GMO u Hrvatskoj, *Zarez*, br. 54, 26. 4. 2001.
- Eksperti i ekscentrici, *Zarez*, br. 55, 10. 5. 2001.
- Predstavljanje knjige Luhmann o religiji Ivana Markešića, *Filozofska istraživanja*, 83 (4/2001), str. 828–829.
- Predstavljanje knjige Etika i politika Ante Pažanina, *Filozofska istraživanja*, 83 (4/2001), str. 844–845.
- Simpozij Hrvatskog filozofskog društva „Filozofija i povijesni svijet života“ [s Marijanom Krivakom], *Filozofska istraživanja*, 83 (4/2001), str. 845–847.
- Lošinjski dani bioetike i 1. Bioetički forum za jugoistočnu Europu, *Filozofska istraživanja*, 99 (4/2005), str. 979–981.
- Bioetika na djelu, *Arhe*, 4/2005, str. 303–307.
- 6. Lošinjski dani bioetike, *Filozofska istraživanja*, 106 (2/2007), str. 503–505.
- Obilježavanje 50. obljetnice Hrvatskog filozofskog društva [s Ivanom Jelovićem, Anitom Lunić, Damirom Markovom i Željkom Metesi], *Filozofska istraživanja*, 108 (4/2007), str. 959–969.
- 8. „Lošinjski dani bioetike“, *Filozofska istraživanja*, 114 (2/2009), str. 425–428.
- Simpozij „Pitanje o istini u suvremenoj filozofiji i znanosti“, *Filozofska istraživanja*, 120 (4/2010), str. 740–741.
- Skup „Perspektive i problemi sintetičke biologije“, *Filozofska istraživanja*, 140 (4/2015), str. 770–771.

- Konferencija „Misliti s onu stranu kapitalizma“, Filozofska istraživanja, 140 (4/2015), str. 771.
- Intenzivni bioetički kurs u Zürichu, Filozofska istraživanja, 140 (4/2015), str. 797.



Sveučilište u Zagrebu

REPUBLIKA HRVATSKA

Na temelju članka 21. i 84. Statuta Sveučilišta u Zagrebu,
sukladno članku 93. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju,
na prijedlog Povjerenstva za utvrđivanje kriterija i potvrdu izbora u zvanje,

Senat Sveučilišta u Zagrebu potvrđuje da je

dr. sc. **HRVOJE JURIĆ**

izvanredni profesor
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
izabran u znanstveno-nastavno zvanje

**REDOVITOGA
PROFESORA**

u znanstvenom području humanističkih znanosti,
znanstveno polje: filozofija
znanstvena grana: etika

Klasa: 640-03/19-07/156
Urbroj: 380-020/204-19-2
Zagreb, 15. listopada 2019.

REKTOR

prof. dr. sc. Damir Boras

Prof. dr Sonja Tomović - Šundić
Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore

BIOGRAFIJA

Dr Sonja Tomović - Šundić je redovni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore. Primarna oblast kojom se bavi je filozofija i filozofske discipline antropologija, etika i estetika. Takođe, u okviru filozofske antropologije bavi se političkom antropologijom i kulturnom antropologijom.

Filozofski fakultet u Beogradu - smjer za Filozofiju, Sonja Tomović - Šundić upisala je 1982/83. godine i završila 1986/7. godine. Postdiplomske studije na Filozofskom fakultetu u Beogradu upisala je 1987. i završila 1990. godine, magistarski rad odbranila u junu 1990. godine. Doktorsku disertaciju odbranila je 12. 01. 1999. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Za asistenta na Odsjeku za filozofiju i sociologiju Univerziteta Crne Gore izabrana 11. 04. 1996. godine.

Stalni radni odnos zasnovala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću 1989. godine, na kome je za asistenta na Odsjeku za filozofiju i sociologiju izabrana 11.04. 1996. godine. Na istom fakultetu radi i na kome radi kao asistent, docent i vanredni profesori sve do 2006. godine, kada se zaposlila na Fakultetu političkih nauka zaposlila, na kome je bila prodekan od 2009/2010. godine. Bila je i član Društvenog vijeća, Senata kao i član Upravnog odbora Univerziteta. Dekan Fakulteta političkih nauka je od 2010. do 2013. godine.

U zvanje redovnog profesora izabrana je 24.06.2010. godine na Fakultetu političkih nauka, gdje predaje: Filozofiju, Etiku, Estetiku, Političku antropologiju, Kulturnu antropologiju i Studije roda. U akademsko zvanje redovni profesor na Univerzitetu Crne Gore, izabrana je 24. 06. 2010. godine. U svom naučnoistraživačkom radu Sonja Tomović Šundić prevashodno se bavi, kako razmatranjem filozofskih učenja, tako i primjenom filozofskog znanja na društvene, političke i kulturne fenomene.

Takođe je objavila više desetina naučnih i stručnih radova, rukovodila je i saradivala na više naučnih projekata. Učestvovala je, po pozivu na više desetina međunarodnih naučnih skupova, od kojih izdvajamo naučne konferencije na Univerzitetu Oxford, zatim Fakultetu političkih nauka u Beču, Ruskoj akademiji nauka, Istanbulu, Sjedinjenim Američkim Državama, Atini, Norveškoj i Japanu. Rukovodilac je i saradnik na više naučnih projekata. Takođe, prof. dr Sonja Tomović - Šundić se bavi filozofskom dramom, objavila je dvanaest knjiga dramskih tekstova i dvije knjige refleksivne poezije.

Dobitnik je priznanja Univerziteta Crne Gore za postignute rezultate i doprinos u razvoju naučnoistraživačkog, umjetničkog i stručnog rada na Fakultetu političkih nauka u 2020. godini. Rukovodilac je projekta: Problem vrijednosti, u okviru naučnoistraživačkog projekta Crna Gora u XX stoljeću – u eri kompetitivnosti, CANU, 2009. godine. Član je odbora za filozofiju i sociologiju Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, u kojoj je od 2024. godine i predsjednik Odbora za filozofiju. Član grupe za izradu etičkog kodeksa lokalnih službenika, projekat OEBS – a, Savjeta Evrope. Rukovodilac je projekta: Identitet i vrijednosti studentske populacije u Crnoj Gori, Ministarstvo nauke i Centar za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta Crne Gore (2016. godine). Glavna je urednica prvog broja časopisa CIVIS, Montenegrin of Political Science: Civis, november / januar 2012. Predavač je na Diplomatskoj akademiji, modul 2: Etika ljudskih prava, 2011 – 2013. godine. Predavač: Straniak Academy for

Democracy and Human Rights, modul: Concepts, standards, strenghts, weaknesses of modern democracies, Igalo 2014. godine.

Predsjednik je Studentske nagrade – Glavni grad Podgorica – 19. decembar. Predsjednik je žirija za književnu nagradu: „Miroslavljevo jevanđelje“ i član žirija za „Trinaestojulsku nagradu“. Član je međunarodnog žirija: „Književni plamen“, pod pokroviteljstvom Maria Vargasa Ljose. Bila je izaslanica Crne Gore za REKOM i savjetnica predsjednika Crne Gore za ljudska i manjinska prava.

Autorka je brojnih studija u naučnim časopisima i tematskim zbornicama, posvećena je proučavanju filozofsko-antropoloških i etičkih pitanja, filozofiji umjetnosti i estetici.

Prof. dr Sonja Tomović - Šundić je autorka više naučnih monografija, studija i knjiga iz oblasti filozofskih nauka. Najznačajnije knjige su joj: Studije i ogledi iz antropologije, Problem recepcije u savremenim estetičkim teorijama, Etika ljudskih prava, Identitet i vrijednosti, Njegoševa filozofija čovjeka, Književno stvaralaštvo Borislava Pekića, Njegošev doživljaj ljepote, Veliki Inkvizitor u djelu Dostojevskog, Aristotelovo s(hvatanje) filozofije i Platonova antropološka ideja.

Prof. dr Sonja Tomović Šundić

Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore

BIBLIOGRAFIJA

Objavljene knjige, studije, monografije

- Tomović - Šundić Sonja, Njegoševo poetsko bogoslovljenje, Stupovi, 1996., (studija 110 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Od književnog djela ka čitaocu, Stupovi, 1997., (knjiga 215 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Problem recepcije u savremenim estetičkim teorijama, KPZ, Podgorica, 1998., (knjiga 330 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Ogledi i studije iz antropologije, Zmaj, Novi Sad, 2004., (knjiga 280 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Danilo Kiš, Između Lovćena i Zida plaća, ITP, Zmaj, Novi Sad, 2004., Cobiss str – 101 983 2599. (knjiga 177 stranica)
- Tomović Šundić Sonja, Njegoš pjesnik i mislilac, Zmaj, Novi Sad, 2006., (knjiga 345 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Književno – antropološki portreti, CID, Podgorica, 2007., (knjiga 187 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Petar I, vladar crnogorski, CID, Podgorica, 2008., (knjiga 148 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Etika ljudskih prava, Otvoreni kulturni forum, 2009. godine (knjiga 182 stranice)
- Tomović - Šundić Sonja, Borhesov lavirint, CDNK, Podgorica, 2008., (knjiga 121 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, Petar I (monodrama), OKF, CDNK, IS BN 978 – 86 – 85735 – 86 – 7, Cetinje 2016.
- Tomović - Šundić Sonja, Identitet i vrijednosti, CDNK, 2010., (knjiga 102 stranice)

- Tomović - Šundić Sonja, *Horizonti Petra Lubarde*, OKF, Cetinje, 2011., (knjiga 142 stranice)
- Tomović - Šundić Sonja, *Njegoševa filozofija čovjeka*, Narodna biblioteka Radosav Ljumović, edicija kulturna baština, Podgorica, 2016., (knjiga 502 stranice)
- Tomović - Šundić Sonja, *Njegošev doživljaj ljepote*, Posebna izdanja (Monografije i studije/ knjiga 147), CANU, Podgorica, 2019., (knjiga 462 stranice)
- Tomović - Šundić Sonja, *Tri drame o Njegošu*, Nova knjiga, Podgorica, 2020., (knjiga 218 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, *Veliki Inkvizitor* (drama), Nova knjiga, Podgorica, 2020. godine
- Tomović - Šundić Sonja, *Stavrogin* (drama), Nova knjiga, 2021. godine
- Tomović - Šundić Sonja, *Jov* (drama), Nova knjiga, Podgorica, 2020. godine
- Tomović - Šundić Sonja, *Ksantipa* (drama), Nova knjiga, Podgorica, 2020. godine
- Tomović - Šundić Sonja, *Drame*, Studio Mouse, Podgorica, 2020. godine (knjiga 300 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, *Dlanovi*, (zbirka poezije), Boka F, Podgorica, godine (knjiga 398 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, *Uberi dan*, Nova knjiga, Podgorica, 2019., (knjiga 171 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, *Veliki Inkvizitor u djelu Dostojevskog*, Nova knjiga, Podgorica, 2021. godine (knjiga 498 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, *Zli duši u viziji Dostojevskog*, Nova knjiga, Podgorica, 2021. godine (knjiga 480 stranica).
- Tomović - Šundić Sonja, *Književno djelo Borislava Pekića*, Posebna izdanja (Monografije i studije) CANU, Podgorica, 2021. godine (knjiga 280 stranica).
- Tomović - Šundić Sonja, *Aristotelovo (s)hvatanje filozofije*, Nova knjiga, Podgorica, 2021. godine (knjiga 348 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, *S(misao) i Značenje*, (Rukopis predat za štampu, odobren na konkursu Ministarstva kulture, za 2021., (knjiga 328 stranica)
- Tomović - Šundić Sonja, *Pro(mjena) percepcije*, Nova knjiga, Podgorica, 2023. godine
- Tomović - Šundić Sonja, *Isidodora i Njegoš*, (monodrama). Nova knjiga, Podgorica, 2024. godine
- Tomović - Šundić Sonja, *Platonova antropološka ideja*, Biblioteka Njegoš, Nikšić, 2024., (knjiga 370 stranica)

Radovi objavljeni u domaćim i međunarodnim časopisima

- Tomović - Šundić Sonja, *Izvorna saglasnost poezije i bogoslovljenja kod Njegoša*, str. 831 – 858. *Enciklopedija Njegoš*, prvi tom. Glavni urednik Slobodan Tomović, Fondacija Njegoš, CID, Podgorica, 1999.
- Tomović - Šundić Sonja, *Poslanice Svetog Petra: između samovolje i poslušanja*, *Matica*, časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu, br. 32 / 33 / 2007, Podgorica, str. 197 – 250.
- Tomović - Šundić Sonja, *Književni svijet Milorada Pavića*, *Riječ*, časopis za nauku o jeziku i književnost X / 1 – 2 (2004.), str. 166 – 182.
- Tomović - Šundić Sonja, *Pješčanik Danila Kiša*, *Ars*, časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja, br. 6 / 2009 YU ISSN 0252 – 6731, str. 1 – 18.

- Tomović - Šundić Sonja, Umjetnost je simbol, *Ars*, časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja (2009), YU ISSN 0352 – 6731, str. 1-18.
- Tomović - Šundić Sonja, Petar I svetac i vladar, *Istorijski zapisi*, br. LXXXIX, br. 1 – 4, 2006, ISSN 0353, str 7 – 54.
- Tomović - Šundić Sonja, Estetika Istoka i Zapada u djelu Orhana Pamuka, *Riječ*, časopis za književnost 1 / 2009, ISSN 0354 – 6039, 133 – 147.
- Tomović - Šundić Sonja, Sokratovo pravo na slobodno mišljenje, *Luča*, časopis za filozofiju, 2009, YU ISSN 0352, str. 1 – 28.
- Tomović - Šundić Sonja, Fikcionalnost i stvarnost u Borhesovoj književnosti, *Riječ*, časopis za nauku o jeziku i književnost. Institut za književnost Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2002, str. 62 – 69.
- Tomović - Šundić Sonja, Estetika ružnog Miodraga Bulatovića, *Luča*, časopis za filozofiju i sociologiju, izdavači: Društvo filozofa Crne Gore i Društvo sociologije Crne Gore i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Nikšiću 20 / 1 (2003) 5 do 6, YU ISSN 0352 – 49773 str. 118 – 128.
- Tomović - Šundić Sonja, Njegošev Gorski vijenac, u *Zbornik radova sa naučnog skupa Dinastija Petrović Njegoš*, CANU, Podgorica, 2001., ISBN 86 – 7215 – 126 – 7 G 3 / str. 111 – 120.
- Tomović - Šundić Sonja, Problem recepcije u savremenim estetičkim teorijama, *Riječ*, časopis za književnost 2/ 2003 Nikšić 71 – 75.
- Tomović - Šundić Sonja, *Luča i Gorski vijenac*, *Istorijski zapisi*, izdavač: Istorijski institut Crne Gore, godina LXXIV, 3 – 4 / 2001, Podgorica, str. 10 – 21.
- Tomović - Šundić Sonja, Stvaralačka uloga čitaoca i književna kritika danas, (*Međunarodni zbornik radova*) izdavač: Društvo za strane jezike, Podgorica
- Tomović - Šundić Sonja, *Lego ergo sum*, *Ars*, časopis za književnost i društvena pitanja, godina VII, br. 6 (2004), 81 – 92 YU ISSN 0352 -6731 str. 28 – 34.
- Tomović - Šundić Sonja, *Pješčanik Danila Kiša*, *Ars*, časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja, br. 6 / 2009 YU ISSN 6252 – 6731 str. 1 – 18.
- Tomović - Šundić Sonja, *Etika ljudskih prava*, u *Zborniku radova Religija i ljudska prava*, (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2020).
- Tomović - Šundić Sonja, *All Human Rights for all, National Reconciliation, Inter – Ethnic and Inter – Confessional Tolerance, in the Balkans*, Bar (ECPD) 2009, IS BN, 978 – 86 – 7236 – 056 – 1 str. 215 – 258.

Učešće na naučnim skupovima

- Tomović - Šundić Sonja, *Etchics and Migration, Migration Challenges*, European center for security studies, Budva, Montenegro 24 – 26 February
- Tomović - Šundić Sonja, *Estetics and artistic, in modern and postmodern art and culture*, The 2nd International Conference on Pholosophy, Athens Institute for education and Reserch, June 4 – 5, 2007 (Atina).
- Tomović - Šundić Sonja, *Filozofski problem,vrijednosti*, Regionalni interdisciplinarni simpozij o značaju Srednjoevropskog identiteta, Universitat Wien, austrijski kulturni Forum, IUC, Dubrovnik, 2008, zbornik *Zur mittelenropäischer identitet*, 43 – 61, Frankfurt 2010.
- Tomović - Šundić Sonja, *Inter-religijski dijalog*, Prva ECPD Međunarodna škola Multikulturalizm, država i crkva, dijalog i tolerancija, Bar, 2008.

- Tomović - Šundić Sonja, Nacionalni autoritet i politički mit, Naučni skup u organizaciji: Fondacija Heinrich Böll, Alternativna akademska agenda, Fakultet političkih nauka Beograd, 2008.
- Tomović - Šundić Sonja, Is Montenegro ready for Europe, the Conference Montenegro in 21 century, Institute for the Danube region and Central Europe (IDM), Institute for political science, University of Vienne, Beč, 2009.
- Tomović - Šundić Sonja, Problem ljudskih prava, Naučni skup: Ljudska prava u savremenom svijetu, Christian Cultural Centre, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 28 april 2009.
- Tomović - Šundić Sonja, Ethics, politics and Values, The International Conference, 19 – 21, November 2010, Podgorica, Montenegro u Zbornik radova CANU 2010, str. 51 – 58.
- Tomović - Šundić Sonja, Mediji i njihova uloga u savremenom društvu, Naučni skup Obrazovanje i mediji, CANU, Podgorica, 21 decembar 2006.
- Tomović - Šundić Sonja, Dominantni pozorišni projekti tokom druge polovine XX vijeka u Crnoj Gori, Naučni skup: Pozorište u Crnoj Gori u drugoj polovini XX vijeka, CANU, 2006.
- Tomović - Šundić Sonja, Proza Danila Kiša, Manifestacija Dani Danila Kiša u savremenom ključu čitanja, Budva, 2005.
- Tomović - Šundić Sonja, Duhovne karakteristike Crnogoraca u djelu Pavla Rovinskog, Naučni skup Pavle Rovinski i Crna Gora, CANU, 13 decembar 2006.
- Tomović - Šundić Sonja, The fundamental phenomenon of language and culture, Druga internacionalna konferencija Jezik i kultura, u organizaciji Moskovskog instituta za strane jezike i Ruske akademije nauka, (Moskva, septembar 2003.)
- Tomović - Šundić Sonja, Evel, law and state, The First global conference, State and Evel, Mansfield College, Oxford, (England) 14 – 17 july 2004.
- Tomović - Šundić Sonja, Prognoza u medicini, etički i pravni aspekt, Drugi Međunarodni skup, Medicina u pravosuđu, Budva – Bečići 22 do 26. 05. 2002.
- Tomović - Šundić Sonja, Antropološka studija roda, Međunarodna konferencija: Studije Roda, iskustva, planovi, perspektive, Organizator: Centar za ženske studije, Univerziteta u Oslu i Univerzitet Crne Gore (Budva, 2001.)
- Tomović - Šundić Sonja, Funkcija vremena u modernoj umjetnosti, Naučni skup vrijeme i progres, CANU, Podgorica, 2002.
- Tomović - Šundić Sonja, Diferencija između receptivnog i kreativnog akta, Naučni skup: Estetika na granici milenijuma, (21 naučni skup estetičkog društva Srbije) Beograd, 21. 12. 2001.
- Tomović - Šundić Sonja, Vavilonska kula jezika: Osmi filozofski simposion Jezik i stvarnost, Nikšić – Cetinje – Kotor 2003.
- Tomović - Šundić Sonja, Filozofija globalizma, Međunarodna naučna konferencija Globalizam naspram nacionalizma, 2–3 novembar, CANU, Podgorica, 2017.
- Tomović - Šundić Sonja, Estetika i poetika u književnom djelu Danila Kiša, Međunarodni Naučni skup Danilo Kiš osamdeset godina od rođenja, (1935 – 2015), CANU, Podgorica, 2015.
- Tomović - Šundić Sonja, Etika i rodna ravnopravnost, Conference Gender equality index – Montenegro, Podgorica, 2020.

- Tomović Šundić Sonja, Panel Discussion on South East Europe presented to the St. Edward's University community, Kozmetsky Center, St. Edward's University, Austin, Texas, United States, (USA), 2014.
- Tomović - Šundić Sonja, Smisao estetske kulture za čovjeka, Filozofsko – estetičko društvo Srbije, Beograd, 2017.
- Tomović - Šundić Sonja, Political Anthropologie, Peace Boat, International Ngo in Special Consultative Status with the Economic and Social Council of the United Nations (ECO SOC) Tokyo, Japan – Podgorica, 2015.
- Tomović - Šundić Sonja, Identitet i vrijednosti, Međunarodni Naučni skup O identitetu, CANU, Podgorica, 2013.
- Tomović - Šundić Sonja, Social Democracy as a path towards Confidence building in the Balkans, Conference Social Democracy in changing Time: Solidarity and Prosperity in the Balkans, Istanbul, Novembar 2012.
- Tomović - Šundić Sonja, Theoretical discussion, The Third International Scientific – Expert Conferences Media and PR, Bijelo Polje, Montenegro 2015.
- Tomović - Šundić Sonja, Rodna ravnopravnost, Religija, žene – obrazovanje, NANDI, Beograd, 2014.
- Tomović - Šundić Sonja, Kriza konstitucionalizma, Udruženje za političke nauke Srbije (UPNS) i Fakultet političkih nauka, Sabor politikologa – godišnja međunarodna naučna konferencija, Beograd, 2014.
- Tomović - Šundić Sonja, Predavanje o Danilu Kišu, Danilo Kiš, život i literatura, Kulturni centar Srbije i Crne Gore, 10 maj 2006 (Pariz).
- Tomović - Šundić Sonja, Predavanje o Petru Lubardi, „Omaž slikaru Petru Lubardi“, CANU 2017.
- Tomović - Šundić Sonja, „Ljudska prava“, naučna konferencija – „Basic human rights“, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ulcinj, Crna Gora 2018.
- Tomović - Šundić Sonja, „Promoting Human Rights and Minority protection in South East Europe“, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, i Sigurnosne studije, Medulin 2012.
- Tomović - Šundić Sonja, „Uloga manjina u savremenim društvima“, Međunarodna naučna konferencija: „Nacionalne manjine u demokratskim društvima“, Centar za sigurnosne studije i Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Brioni 2016.
- Tomović - Šundić Sonja, Humanites and global civilization in Humanites and the Contemporary world Volume 11,6, Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Podgorica,
- Tomović - Šundić Sonja, Etička dimenzija obrazovanja, Konferencija: Religija – žene – obrazovanje, između duhovnosti i politike, Beograd, 2002.
- Tomović - Šundić Sonja, Misao Fjodora Mihailoviča Dostojevskog, Naučni skup Dva vijeka od rođenja Dostojevskog, Filozofski fakultet Nikšić, 2021.
- Tomović - Šundić Sonja, Postoje li velike ideje zbog kojih treba ubijati, u Zbornik radova o Borislavu Pekiću, CANU.
- Tomović - Šundić Sonja, Njegoš i Venecija, 2021, str. 199 – 214 , u ARS, časopis za književnost, kulturu i društvu, pitanja, br. 3. Podgorica 2017.
- Tomović - Šundić Sonja, Njegošev estetski doživljaj italijanske kulture, u Zbornik radova, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2017. Str. 143 – 181 .

- Tomović - Šundić Sonja, Gvozdenović, K. Conceptual Metaphors in Political Discourse: State is Women – Women is Construction, The Asian Conference on Language (AC L 2020), Tokyo, Japan, March 29 April 01, 2020.
- Tomović - Šundić Sonja, Gvozdenović, K. Metaphors of unity as a discourse of national identity – case study from Montenegrin political speeches, Paper presented at the Metaphorical creativity in a multilingual world. The 13 th conference for the Association Researching and Applying Metaphor (RaAM), HAMAR, Norway, 18 – 21 June 2020.
- Tomović - Šundić Sonja, Legal and ethnical aspects of Violent extremism and terrorism, International Conference How to Deal with Uncertainties In Increasingly Complex environment? Covid-19 and Geopolitical Crisis - The New Cartography of Risk and Crisis, September 29 - 30, Cavtat, Croatia, 2022.
- Tomović - Šundić Sonja, Promocija knjige Književno stvaralaštvo Borislava Pekića, Fesk, Kotor, 2022.
- Tomović - Šundić Sonja, Mediji i sloboda u svijetu Platonovog mita o pećini, Konferencija, Mediji i sloboda, estetičko društvo Srbije, Beograd 2022.
- Tomović - Šundić Sonja, Promjena političke kulture, Međunarodna naučna konferencija, Institut društvenih nauka, 27 - 29 oktobar, Beograd, 2022.
- Tomović - Šundić Sonja, Naučna konferencija, Stefan Mitrov Ljubiša u krugu tumačenja, Osobenost pripovijedanja Stefana Mitrova Ljubiše, Nikšić, 2022.
- Tomović - Šundić Sonja, Diplomatsko-pravna djelatnost Vojvode Gavra, Pravni zbornik, Podgorica, 2023. godine.
- Tomović - Šundić Sonja, Mediji i fluidni identitet, Filozofija medija, Beograd, 2023. godine.
- Tomović - Šundić Sonja, Značaj Kantove filozofije morala u razumijevanju biotehničkih problema, Godišnji simpozijum Hrvatskog filozofskog društva, Zagreb, 23 - 25 studenog 2023. godine.
- Tomović-Šundić Sonja, Objašnjenje i razumijevanje u Aristotelovom tumačenju, Simpozijum Objašnjenje i razumijevanje u filozofiji, Filozofski fakultet - Srpska akademija nauka, 2023. godine.
- Tomović - Šundić Sonja, Filozofsko - književni aspekt Luče mikrokozma, CANU, Podgorica, 2023. godine.
- Tomović - Šundić Sonja, Filozofija u Luči, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, (predavanje), 2023. godina.
- Tomović - Šundić Sonja, Njegoševa filozofija čovjeka, Mediteranski korijeni filozofije, Simpozijum, Split, 2024. godine.
- Tomović - Šundić Sonja, Pojam dužnosti kao ključ za razumijevanje Kantove ideje svjetskog mira, ANUBIH, Sarajevo, 2024. godine.

УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ

Ул. Цетињска бр. 2
П. бр. 99
81000 ПОДГОРИЦА
ЦРНА ГОРА
Телефон: (020) 414-235
Факс: (020) 414-236
E-mail: rektor@gcg.me



UNIVERSITY OF MONTENEGRO

Ул. Цетињска бр. 2
P.O. BOX 99
81000 PODGORICA
MONTENEGRO
Phone: (+382) 20 414-235
Fax: (+382) 20 414-236
E-mail: rektor@gcg.me

Број: 08-1104
Датум: 24.06.2010. г.

Ref: 08-1104
Date: 24.06.2010
01 035

Na osnovu člana 75 stav 2 Zakona o visokom obrazovanju (Sl.list RCG br. 60/03) i člana 18 Statuta Univerziteta Crne Gore, Senat Univerziteta Crne Gore, na sjednici održanoj 24.06.2010. godine, donio je

ODLUKU O IZBORU U ZVANJE

Dr SONJA TOMOVIĆ bira se u akademsko zvanje redovni profesor Univerziteta Crne Gore za predmete: Politička antropologija, Estetika, Filozofija i Studije roda, na Fakultetu političkih nauka.

REKTOR


Prof. dr Predrag Miranović



Prof. dr Asim Mujkić
Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Sarajevu

BIOGRAFIJA

Asim Mujkić je od 2014. godine redovni profesor filozofskih disciplina na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu – Politika i etika, Uvod u filozofiju, Savremena filozofija, Etika i socijalna pravda, Teorija demokratije i ljudskih prava. Od 2016. godine je ko-direktor Regionalnog master programa iz Demokratije i ljudskih prava za Jugoistočnu Europu koji u sklopu Globalnog kampusa provode univerziteta u Sarajevu i Bologni gdje je od 2008. godine nositelj clustera Filozofije demokratije i ljudskih prava (Philosophy of Democracy and Human Rights). Na Sarajevskom univerzitetu radi od 2000. godine gdje prolazi redovnim putem sva zvanja od višeg asistenta do redovnog profesora. U tom periodu obnašao je i nekoliko organizacijskih funkcija kao što je šef odsjeka Sociologija, prodekan za nastavu FPN, član odbora za izdavaštvo UNSA i član etičkog komiteta UNSA. Član je Vijeća i nositelj predmeta Global Justice na doktorskom studiju Global Studies u Centru za interdisciplinarna istraživanja – Zdravko Grebo Univerziteta u Sarajevu. Dopisni je član ANUBiH, na odjeljenju Humanističkih nauka od 2022. godine gdje obavlja dužnost sekretara.

Autor je sljedećih knjiga: Neopragmatizam Richarda Rortyja (2000), Kratka povijest pragmatizma (2005), Mi građani Etnopolisa (2007), Pravda i etnonacionalizam (2010), Ogledi iz savremene filozofije (2013), Ideje demokratije i ljudskih prava (2022), te ko-autor Etike (2019). U svojstvu urednika ili ko-urednika pripremio je osam knjiga kao što su Richard Rorty: Pragmatizam i drugi eseji (2002) s predgovorom Richarda Rortyja, John Rawls i perspektive liberalne demokratije u BiH (2003), John Dewey, Rekonstrukcija u filozofiji, (2004), Eseji o Heideggeru (2004), Kratki uvod u problem političke volje: Studija slučaja BiH (2015), Razumijevanje društva (2021). Autor je preko 100 naučnih i stručnih radova u domaćim i inozemnim časopisima kao što su Constellations, Southeastern Europe, European Perspectives, Časopis za kritiku znanosti, Dijalog, Pregled, Odjek, Politička misao, Filozofska istraživanja, itd. U svojstvu visiting professor ljetni semestar 2012. godine na postdiplomskom studiju na Fakultetu za društvene vede drži predmet iz Američke filozofije. U svojstvu gostujućeg predavača boravi na University of Northern Texas, Denton, 2008, a kao Frank McCloskey Resident Scholar u zimskom semestru 2018. boravi na University of Indiana, Bloomington u Centru za ruske i istočnoeuropske studije. Tokom svog boravka u SAD održao je i gostujuća predavanja na univerzitetima Wittenberg i Antioch u Ohiju. Primarni istraživački interesi su mu politička i socijalna ontologija, etika, etičko-politički diskurs, historija filozofije s posebnim fokusom na savremenoj američkoj filozofiji. Primarni istraživački interesi su mu politička i socijalna ontologija, etika, etičko-politički diskurs, historija filozofije s posebnim fokusom na savremenoj američkoj filozofiji.

Asim Mujkić is Professor of philosophical disciplines at the Faculty of Political Science of the University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina since 2014. As of 2016, he is also Co-Director of the European Regional Master Program in Democracy and Human Rights in South-Eastern Europe of the Global Campus conducted by universities of Sarajevo and Bologna. Asim Mujkić is a member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Humanities Department. He is the author of books: Neopragmatizam Richarda Rortyja (Neopragmatism of Richard Rorty), Kratka povijest pragmatizma (Short History of Pragmatism), Mi, građani Etnopolisa (also available in English translation - We, the Citizens of Ethnopolis), Pravda i

etnonacionalizam (Justice and Ethnonationalism), and Ogledi iz savremene filozofije (Essays in Contemporary Philosophy), Ideja demokratije i ljudskih prava (Idea of Democracy and Human Rights) co-authored Etika (Ethics) . He has published numerous articles in publications such as Constellations, Southeastern Europe, European Perspectives, Casopis za kritiko znanosti (Slovenia) and Dijalog, Status, Odjek (Bosnia), Politička misao, Filozofska istraživanja (Croatia). Professor Mujkic's primary research interest is in philosophy and political theory, and particularly in questions of social and political ontology, ethics, ethical-political discourse, and history of philosophy, especially in contemporary American philosophy. He is organizer of several national and international conferences on the history and contemporary relevance of liberal political thought, and an active contributor in public debates in Bosnia and its neighboring states.

Obrazovanje / Education:

2002: Doktorat filozofskih nauka, Filozofski fakultet UNSA / PhD, Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

1998: Magisterij filozofskih nauka, Filozofski fakultet UNSA/ M. Sci. Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

1991: Diplomirani profesor filozofije i sociologije, Filozofski fakultet UNSA / Diploma degree, Faculty of Philosophy, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

1986: Opća srednja škola, Rye, Kolorado, SAD / Rye High School, Colorado, USA

Work experience

2014 – do danas / present: Redovni profesor filozofskih nauka FPN, UNSA / Professor, Faculty of Political Science, University of Sarajevo

2008 – 2014: Vanredni profesor filozofskih nauka FPN UNSA / Associate Professor, Faculty of Political Science, University of Sarajevo

2003-2008: Docent filozofskih nauka FPN, UNSA / Assistant Professor, Faculty of Political Science, University of Sarajevo

2000-2003: Viši asistent na filozofskim predmetima Uvod u filozofiju i Savremena filozofija, FPN UNSA / Instructor, Faculty of Political Science, University of Sarajevo

1998-2000: Sekretar redakcije Dijaloga / Managing Editor, "DIALOGUE," Magazine for Social Theory and Philosophy, Sarajevo

1996-1998: Član tima FBiH za Arbitražu Brčkog / Liaison Officer, International Commission for Arbitration, Brcko District, Bosnia and Herzegovina

1994-1997: Šef ureda za informiranje Vlade Tuzlanskog kantona / Communications Director, Office of the President of the Canton of Tuzla, Bosnia and Herzegovina

1991-1992: Član Centra za filozofska istraživanja ANUBiH / Research Associate, Academy of Arts and Sciences of Bosnia and Herzegovina/Philosophy Department, Sarajevo

Jezici/Languages

ENGLISH, written - A, spoken - A GERMAN, written - B, spoken – D FRENCH, a course for beginners;

Učešće u istraživačkim projektima / Participation in research projects:

1. SCOPES PROJECT: „Ethnic quotas and representation of minorities in local politics in Bosnia and Herzegovina“, University of Zurich, CH.

2. The European Research Council project Youth Citizenship in Divided Societies (Advisory Board): Between Cosmopolitanism, Nation and Civil Society (YouCitizen), Department of Geography, Durham, UK

Ostale aktivnosti / Other activities

2023: Visitors Programme of the Federal Republic of Germany: „Dialogue with Germany“, Institut für Auslandsbeziehungen, Berlin, 15-21.10.2023.

2022: Elected correspondent member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina – Humanities Department

2018: Resident Scholar (Frank McCloskey Fellow), Russian East European Institute, Indiana University, Bloomington.

2018: Guest Lectures: Indiana University: Hamilton – Lugar School of Global and International Studies, Lecture: „Language and Resistance“, Oct. 8; Antioch College, Oct. 1, and Wittenberg University, Sept. 28, Lecture: „Protests for the Good of Society, Sociology Colloquium.

2016: Co-Director of the ERMA Programme, Global Campus of Human Rights

2012, Spring Semester – Visiting Professor, Faculty of Social Science, University of Ljubljana, Master of Political Science – Political Theory, Course: Models of Political Subjectivation – History and Political Theory of Pragmatism;

2009 – present: Leader of the Cluster: “Philosophy of Human Rights”, European Regional Master’s Degree in Democracy and Human Rights in South-East Europe, Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, University of Sarajevo and Institute per l’Europa Centro-Orientale e Balcanica, University of Bologna;

2008 – present: Leader of the Module: “Gender and Balkans”, Gender Studies Postgraduate Program, The Center for Interdisciplinary Research, University of Sarajevo;

2008, March 26: Guest Lecturer, University of Northern Texas, Denton, Lecture: “The Significance of Kosovo from the Point of View of Bosnia and Herzegovina”;

2008, May 28: Guest Lecturer, University of Georgia, Sarajevo, Lecture: “Troubles with Legitimacy of Dayton Bosnia and Herzegovina and the Test of Justice”;

2005-08: Guest Lecturer, University of Washington – Understanding the Balkans program;

2008-10: Member of the Ethical Committee of the University of Sarajevo;

2007: President of the Association of Political Science of Bosnia and Herzegovina;

2007: Conference co-organizer: „The Actuality of Hegel’s Phenomenology of Spirit: 1807-2007, Faculty of Political Science, Philosophical Faculty, Sarajevo, Goethe Institut Sarajevo; Sarajevo;

2006-08: Executive Board Member of the EU Academy for Political Excellence Sarajevo;

2006: Guest Lecturer on Gender Studies of the Center for Interdisciplinary studies of the University of Sarajevo;

2005: BiH Council of Ministers Advisor to the Status Conference (Brčko Arbitration Tribunal), pursuant to the CoM decision of September 29, 2005;

2005: Conference organizer: „Perspectives of Sociology and Social Sciences in Bosnia and Herzegovina“, Faculty of Political Science, Sarajevo;

2004/05 Supervisor of Interdisciplinary Course: „Bosnia – Herzegovina – an Interdisciplinary Study“ – University of Wittenberg, Ohio, USA, and University of Sarajevo;

2004: Assistant Editor of Odjek, Review for Arts, Science and Social Issues, Sarajevo;

2004: Conference organizer: „Kant today“, Faculty of Political Science, Philosophical Faculties of Sarajevo and Banja Luka, Goethe Institut, Sarajevo;

2003 – 2005: Chair, Sociology Department, Faculty of Political Science of the University of Sarajevo;

2005-11: Vice-Dean of the Faculty of Political Science, University of Sarajevo, for educational matters;

2003: Conference co-organizer: „John Rawls and the perspectives of liberalism in Bosnia and Herzegovina“ Faculty of Political Science, Sarajevo and Friedrich Naumann Stiftung, Sarajevo;

<https://orcid.org/>

0000-0002-9677-8137

Scopus Author ID: 35318502500

Prof. dr Asim Mujkić

Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Sarajevu

BIBLIOGRAFIJA

Objavljene knjige / Publications Books:

1. Asim Mujkić, *Ideja demokratije i ljudskih prava. Etičko-politička perspektiva*, (Sarajevo: Fakultet političkih nauka UNSA, 2022);
2. Jasminka Babić-Avdispahić, Asim Mujkić, *Etika* (Zenica: Eidos, 2019);
3. Asim Mujkić, *Ogledi iz savremene filozofije* (Sarajevo: Udruženje za političke nauke u BiH, 2013);
4. Asim Mujkić, *Pravda i etnonacionalizam* (Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, 2010);
5. Asim Mujkić, *We, the Citizens of Ethnopolis* (Sarajevo: University of Sarajevo Center for Human Rights, 2008);
6. Asim Mujkić, *Mi, građani Etnopolisa* (Sarajevo: Šahinpašić, 2007)
7. Asim Mujkić, *Kratka povijest pragmatizma* (Zenica: Hijatus, 2005)
8. Asim Mujkić: *Neopragmatizam Richarda Rortya/Uvod u demokratizirano mišljenje*, (Tuzla: PrintCom 2000)

Uređeni svesci i prevodi / Edited Volumes and Translations:

1. *Razumijevanje društva*, Džafić Adnan, Bakić Sarina, Mujkić Asim (eds.) (Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2021);
2. *Kratki uvod u problem političke volje: Studija slučaja BiH*, Dino Abazović, Asim Mujkić (eds.) (Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung, 2015);
3. *Mjesto i uloga 'Ostalih' u Ustavu Bosne i Hercegovine i budućim ustavnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu*, Dino Abazović, Asim Mujkić, Faris Vehabović, Emir Vajzović (ur.) (Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2010)
4. *Eseji o Heideggeru*, D. Marić, A. Mujkić eds. & transl. (Sarajevo: Oko, 2004)
5. *John Dewey, Rekonstrukcija u filozofiji*, Asim Mujkić ed., & transl. (Sarajevo: Buybook, 2004)
6. *Keith Doubt, Sociologija nakon Bosne*, ed. , Afterword written by Asim Mujkić, (Sarajevo: Buybook, 2003)

7. John Rawls i perspektive liberalne demokratije u BiH, A. Huskić, A. Mujkić eds., (Sarajevo: Friedrich Naumann Stiftung, 2003)
8. Richard Rorty: Pragmatizam i drugi eseji, Asim Mujkić ed. & transl. (Sarajevo: Svjetlost / Ethos, 2002.),

Članci, eseji / Articles, Essays:

1. "Being and Crime: Bosnia and Sarajevo Thirty Years After", Sarajevo Singular Plural, Christophe Solioz, Jakob Finci, and Wolfgang Petritsch eds., Nomos, 2023. 45-68.
2. "Univerzitet u BiH između moći i nemoći obrazovanja" / "University in Bosnia and Herzegovina between the power and impotence of education" / Sarajevo: Dijalog 3-4, 2023; 151-162.
3. "Prilog bosanskom pitanju" / "Contribution to Bosnian Question" / Sarajevo: Dijalog 1-2, 2023. 121-128
4. "Model Distrikta Brčko u BiH – korak izvan konsocijacije" / "The Model of Brčko District in Bosnia and Herzegovina – A Step Beyond Consociation" u Bosanskohercegovačko društvo I savremenost. Prilozi za sociologiju bosanskohercegovačkog društva, Adnan Džafić, Jusuf Žiga, Šaćir Filandra (ur.), Sarajevo: FPN, 2023. 118-135
5. "Nova topologija metafizike u djelu Abdulaha Šarčevića" / "New Topology of Metaphysics in the Works of Abdulah Šarčević" / Sarajevo: Dijalog 3-4, 2022. 140-154.
6. "Politička teorija kao filozofija, kao pozitivna nauka, kao kritika" / "Political Theory as Philosophy, as Positive Science, as Critics", Sarajevo: Sarajevo Social Science Review Vol. 11, No. 1 – 2, 2022. 7-24.
7. "Elitism Meka, Stefano Bianchini (eds.), The Challenges of Democratization and Reconciliation in the Post-Yugoslav Space (Baden-Baden, Nomos: 2020): a Comment", Southeastern Europe 46 (2022); 86-95.
8. „Hegel između emancipacije i ideologije“ / „Hegel Between Emancipation and Ideology“, Dijalog 1-2, Sarajevo: 2021. 134-151.
9. „Priroda društva“ Razumijevanje društva, Džafić Adnan, Bakić Sarina, Mujkić Asim (eds.) (Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2021); 12-22.
10. „ZAVNOBiH i problemi socijalističkog federalizma“ / „ZAVNOBiH and Problems of Socialist Federalism“, 75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju BiH, Zbornik radova, Posebna izdanja, Knjiga CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 15, Sarajevo: ANUBiH, 2020, 265-280.
11. „ZAVNOBiH i radikalna demokratija“ / „ZAVNOBiH and Radical Democracy“, 75 ZAVNOBiH. Zbornik radova s Okruglog stola povodom obilježavanja Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a, SABNOR BiH, Sarajevo, 2020: 119-130.
12. „S onu stranu proletarijata i filozofije: osvrt na neke aspekte marksističke filozofije Gaje Sekulića“ / „The Other Side of Proletariat and Philosophy: Review of Some Aspects of Marxist Philosophy of Gajo Sekulić“, Eidos, Vol. III, No. 3, Zenica, 2019: 43-58.
13. „The Plausibility of the Idea of Yugoslav Socialist Self-Management: The Free Self-Managing communities as Autonomous Organizations of Social Cooperation“ / „Plauzibilnost ideje jugoslavenskog socijalističkog samoupravljanja: slobodne samoupravne zajednice kao autnomne organizacije društvene saradnje“, Sarajevo Social Science Review Vol. VIII, No. 1-2; Sarajevo, FPN – UNSA, 2019; 73-90.

14. „Ideologija, klasa i pitanje političke subjektivizacije u BiH“ / „Ideology, Class and the Question of Political Subjectivation in Bosnia and Herzegovina“ / *Politička misao*, Vol. 56, No. 2, Zagreb, 2019; 41-65.
15. „Naj bo hiša naših dedov široko odprta“ / „Let Our Grandfathers' House Stay Open“ / *Časopis za kritiko znanosti*, let. XLVII, št. 276, Ljubljana, 2019; 47-69.
16. „ZAVNOBiH – Bosna i Hercegovina kao antifašistička zajednica vrijednosnog pluralizma“ / „ZAVNOBiH – Bosnia and Herzegovina as the Anti-Fascist Community of Value Pluralism“ / u Adila Pašalić Kreso, Mirko Pejanović, Vera Katz (ur.), 75. godišnjica prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti BiH u 20. i 21. stoljeću. Zbornik radova, Sarajevo: ANUBiH, 2019, 345-370.
17. „Klasni karakter (ne)mira: Slučaj Bosne i Hercegovine“ / „The Class Character of (non-)Peace: Case of Bosnia and Herzegovina“ / in *Politike izgradnje mira u regionu: opterećenja prošlosti i vizije budućnosti. Politics of building peace in the region: Burdens from the past and visions for the future.*, N. Ćurak, Judith Brandt eds., Sarajevo: Forum ZFD, Fakultet političkih nauka, 2018: 173-188.
18. „Prilog marksističkoj kritici etnonacionalizma“ / „Contribution to Marxist Critique of Ethnonationalism“ / *Eidos*, II, 2, 2018: 49-62.
19. „What is the Civic Option in Bosnia and Herzegovina?“, *Perspectives*, 4, September 2018, H. Boll St., Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Albania; 21-30.
20. „O smislu ideje komunizma danas“ / „On the Meaning of the Idea of Communism Today“ / u Čemu Marx u oskudnom vremenu?. Zbornik radova: 200 godina od rođenja Karla Marxa, Goran Gretić i Hašim Bahtijari ur., (Zagreb: TIM Press, 2018); 77-97.
21. „1943-2018: Seventy-five Years of ZAVNOBiH (The Anti-Fascist People's Liberation Council of Bosnia and Herzegovina) and Unlearned Lessons“ / „1943-2018: Sedamdeset pet godina ZAVNOBiH-a (Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine) i nenaučene lekcije“, *Spirit of Bosnia / Duh Bosne*, Vol. 13 No.1 (2018) January.
22. „Metafizika nacionalnog identiteta. Izgradnja svijeta u nacionalno-identitetskom diskursu etnopolitike / Metaphysics of national identity. World-building in the national identity discourse of ethnopolitics“, *Sarajevo Social Science Review*, Vol. VI, No. 3-4, FPN, Sarajevo: 2017; 25-36.
23. „Europa i Zapadni Balkan u populističkom ruhu“ / „Europe and the Western Balkans in the Populist Outfit“, *Humanističke studije*, 3, Podgorica 2017: 45-60.
24. „Bosna i Hercegovina i njezina državnost: društvo ili država?“ / *Bosnia and Herzegovina and Its Statehood: Society or State*“, *Godišnjak*, Vol. XVII, Sarajevo: BZK Preporod, 2017: 217-232.
25. „Multikulturalizmom protiv pluralizma – slučaj dejtonske BiH“ u *Daytonski mirovni sporazum i budućnost BiH*, *Proceedings, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, Mirko Pejanović i Zijad Šehić eds., Posebna izdanja, knjiga CLXVI, Sarajevo: 2016; 185-192.
26. „Language and Resistance“, *Dijalog* 1-2, Sarajevo, 2016: 82-89.
27. „Humanizam između ideologije i kritike“, *Humanističke studije*, 2; Podgorica: Univerzitet Donja Gorica, 2016; 43-56.
28. „Bosnian Days of Reckoning: Review of the Sequence of Protests in Bosnia and Herzegovina 2013-14, and Future Prospects of Resistance“, *Southeastern Europe* 40 (2016); Brill 217-242.
29. „Durkheim, pragmatizam i istina“ / *Durkheim, Pragmatism, and Truth*“, *Dijalog* 3-4 (2016), Sarajevo, 41-47

30. Jasminka Babić-Avdispahić, Asim Mujkić: „Problemi postmoderne etike“, *Dijalog* 1-2, (2015); Sarajevo, 27-47.
31. „In search of a democratic counter-power in Bosnia – Herzegovina“, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol 15, No. 4, December 2015, Routledge, Taylor&Francis Group; 623-638.
32. „Zamišljanje nacionaliteta na Zapadnom Balkanu u tri čina“, Sarajevo, *Dijalog* 1-2 (2013); 2015; 30-61.
33. „Uvod u problem političke volje“, („The Introduction into the Problem of Political Will“), *Kratki uvod u problem političke volje: Studija slučaja BiH*, Dino Abazović, Asim Mujkić (eds.) (Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung, 2015); 11-30.
34. „Etnonacionalizam kao politika prvobitne akumulacije kapitala“ („Ethnonationalism as politics of the initial accumulation of capital“), *Odjek* br. 1-4; Vol. LXVII, Sarajevo, 2014; 48-53;
35. „Budućnost demokracije. Emancipatorska imaginacija i stvarnost kapitalizma u spisima kasnog John Deweya“ („The future of Democracy. Emancipatory Imagination and Reality of Capitalism in John Dewey's Later Works“) u *Demokracija na prekretnici*, Zbornik, Pavo Barišić ur. (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2014); 105-114;
36. „Između dva načela državnog razloga: ZAVNOBiH i Dejton“, *Ustavi u vremenu krize. Postjugoslovenska perspektiva*, M. Podunavac i Biljana Đorđević ur. (Beograd: Fakultet političkih nauka, Udruženje za političke nauke Srbije, 2014); 73-90;
37. „The Evolution of Bosnia and Herzegovina's Protests in Five Theses“, *Unbriable Bosnia and Herzegovina. The Fight for the Commons*, Damir Arsenijević ed. (Baden-Baden: Nomos, 2014); 119-133;
38. „The Ethnification of Politics and the Galvanization of Fear“, *Southeastern Europe* 37 (2013); Brill, 137-156;
39. „Balkanization as Europeization“, *European Integration Policies*, N. Mujagić ed. (Sarajevo: H. Boll Stiftung, Udruženje za političke nauke BiH, 2012); 117-122; „Balkanizacija kao europeizacija“, *Politike evropskih integracija*, N. Mujagić prir. (Sarajevo: H. Boll Stiftung, Udruženje za političke nauke BiH, 2012); 37-42;
40. „Politička i društvena odgovornost: Od okupacije do egzodusa“ („On Political and Social Responsibility: From Occupation to Exodus“), *Politička odgovornost u BiH: Teorijski i praktički pristupi*, Zbornik radova, T. Cvjetičanin, S. Forić (ur.) (Sarajevo: Udruženje za političke nauke u BiH, UG Zašto ne?, 2012); 20-25.
41. „Modern Subjectivity Between Substantialism and Nihilism“, *Hegel-Jahrbuch*, Akademie Verlag GmbH, 2012; 73-78.
42. „Nacionalni odnosi i etnonacionalne revolucije“ („National Relations and Ethnonational Revolutions“), *Sarajevo Social Science Review*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo: Vol. 1, br. 1, jesen-zima 2012; 223-232.
43. „Obrazovanje kao proces naturaliziranja etnonacionalne ideologije“ („Education as a Process of Naturalization of Ethnonational Ideology“), *Dvije škole pod jednim krovom*, Mađacki S., Karamčić M. (ur.) (Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije, 2012); 1-24;
44. „Kulturna politika etnonacionalizma“ („The Cultural Politics of Ethnonationalism“), *Odjek*, God. LVX, Br. 1-2.; Sarajevo, proljeće-ljeto 2012.; 54-57;
45. „Bosanskohercegovačko građanstvo i bošnjačka dohomogenizacija – godine raspleta“, *Godišnjak BZK Preporod*, Vol. XI, Sarajevo, 2011; pp.:170-189.

46. „Thomas Paine i budućnost radikalne demokratije“ („Thomas Paine and the Future of Radical Democracy“), Godišnjak FPN, Vol. 5-6, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2011; pp.: 15-40;
47. „Bosna i Hercegovina između individualne i kolektivne indifferencije“, („Bosnia and Herzegovina Between the Individual and Collective Indifference“) U okrilju nacije. Etnički i državni identitet kod mladih u Bosni i Hercegovini, D. Majstorović i V. Turjačanin (eds.) (Banja Luka: Centar za kulturu i socijalni popravak, 2011); pp.: 19-33;
48. „Budućnost demokracije. Emancipatorska imaginacija i stvarnost kapitalizma u spisima kasnog John Deweya“ („The future of Democracy. Emancipatory Imagination and Reality of Capitalism in John Dewey's Later Works“), Filozofska istraživanja 121, God. 31 Sv.1, Zagreb 2011; pp.:17-25;
49. „Beyond Consociation: The Case of Brčko Arbitration“. From Peace to Shared Political Identities. Exploring Pathways in Contemporary Bosnia-Herzegovina, Francis Cheneval and Sylvie Ramel eds., Transitions Vol.51 / 1-2, Institut Europeen, Universite de Geneve, Geneva, Bruxelles, 2011; pp.: 81-98;
50. A. Mujkić, F. Čaklović, H. Bašić: „Fragmentacija visokog obrazovanja kao njegova provincijalizacija i ideologizacija“ („Fragmentation of Higher Education as its Parochialization and Ideologization“), Bosna i Hercegovina – 15 godina Dejtonskog mirovnog sporazuma, Zbornik radova, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2011, pp.: 299-308;
51. A. Mujkić, J. Hulsey: „Explaining the Success of Nationalist Parties in Bosnia and Herzegovina“, Politička misao, god. 47, br. 2, Zagreb, 2010; pp.: 143-158;
52. „Darwin i epistemološko razoružanje kulture“ / „Darwin and Epistemological Disarmament of the Culture“, Zbornik radova / Proceedings, Posebna izdanja/ Special Editions CXXIX, Knjiga / Volume 17 (Sarajevo: ANUBiH / Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Odjeljenje prirodnih i matematičkih nauka / Department of Natural and Mathematical Sciences, 2010); pp.: 149-56.
53. „The Ethnopolitics and Crisis of Sovereignty in Bosnia and Herzegovina“, European Perspectives, Vol. 2, No.2, 2010; pp.: 123-32;
54. „Demokratija: najviši etički princip današnjice – između Marxa i Deweya“, Vrednovanja u vremenu. Naučna i stručna kritika o knjigama Arifa Tanovića, ur. Čedo Kisić (Sarajevo: Connectum, 2010); pp.: 153-61;
55. „Ethnic Mobilization in the Former Yugoslavia as a Kind of Structural Setting and Framing“, Southeastern Europe, vol 34, No.1, 2010; pp.: 16-37;
56. „Ostali – Četvrti konstitutivni element ili strategija demokratske transformacije?“, Mjesto i uloga 'Ostalih' u Ustavu Bosne i Hercegovine i budućim ustavnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu, Dino Abazović, Asim Mujkić, Faris Vehabović, Emir Vajzović (ur.) (Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2010); pp.: 75-90;
57. „Uloga univerziteta u modernom društvu – 'Bolonja' pod znakom pitanja / The Role of the University in a Modern Society – dubious Bologna“ Zbornik radova / Proceedings, III Savjetovanje: Reforma visokog obrazovanja – primjena bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu; Third Conference: higher Education Reform – Implementation of the Bologna Principles at the University of Sarajevo, Sarajevo, 24-25. April 2009; Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu 2010; 44-56;
58. „Bošnjački sabor i posljednje naciotsvorno iskušenje“, Godišnjak 2008/09, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2009; 103-118;

59. „Socijalizam kao najviši stadij liberalizma“, Godišnjak FPN, Vol. 3-4, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2009; 634-640;
60. „Polazišta institucionalnog dizajna u Bosni i Hercegovini i političke elite – komparativna analiza Brčko distrikt BiH i ostatak BiH / dodir demijurga“, Politička elita u Bosni i Hercegovini i Evropska unija / Odnos vrijednosti, Nerzuk Ćurak (ur.), (Sarajevo: Institut za društvena istraživanja FPN, 2009); pp.: 153-168;
61. „Bosnia's higher education in the shadow of Bologna: between ideological heritage and ethno-politics“, Journal of International Relations and Development, Volume 12, Number 4, 2009; pp:418-426;
62. „Der Untergang: 1989-2009 – 20 Years of Liberalisation or Cannibalisation?“, 1989 – 2009, Years of Upheaval: Beginning of Inclusion or Exclusion?, N. Mujagić ed., (Sarajevo: Heinrich Boll St., BiH, 2009): 123-32;
63. „Bosna i Hercegovina: Država bez principa i građana“, Odjek br.1, vol. LXII, Sarajevo 2009 (73-77);
64. „The Position of Religion in Hegel's Phenomenology of Spirit – Afterthoughts“, Forum Bosnae No. 44, Sarajevo 2008; 47-55;
65. „1941. i (de)konstitucija bošnjačkog političkog identiteta“, Kultura sjećanja: 1941 / Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti, S. Bosto, T. Cipek, O. Milosavljević eds. (Zagreb: Disput, 2008); 51-68;
66. „Perspectives and Political Development of Bosnia and Herzegovina“, Survey, Sarajevo, October 2008; 27-33;
67. „The Significance of Kosovo from the Point of View of Bosnia and Herzegovina“, Spirit of Bosnia, Vol. 3 No.2/2008.
68. „Citizen's Right to Self-Determination vs. Collective Right to Self-Determination: a Bosnian Tale, Bosnian Studies Vol. II, No. 1 /2008, Sarajevo (46-56);
69. Asim Mujkić, Zarije Seizović, Dino Abazović: Country Specific Report: Bosnia and Herzegovina, The Role of Human and Minority Rights in the Process of Reconstruction and Reconciliation for State and Nation-Building: Bosnia and Herzegovina (Bolzano: European Academy, EURAC – Research, MIRICO, Sixth Framework Programme, 2008);
70. „O perspektivama postdejtonske BiH“, Ustavne promjene u BiH, Swiss Agency for Development, Nezavisne novine, Centar za ljudska prava univerziteta u Sarajevu, 2008; (131-156); (također i na engleskom jeziku:) „On perspectives of post-dayton Bosnia and Herzegovina“, Constitutional Changes in BiH, (77-102);
71. „Ideološki problemi konsocijacijske demokratije u Bosni i Hercegovini“, Odjek, Vol. LXI, No. 1; Sarajevo, proljeće 2008, (3-17);
72. Treći entitet (II) 'Bauk' liberalne demokratije kruži Bosnom“, Status, br. 12, Mostar, zima 2007; (154-162);
73. „Zatvorenikova dilema' i njene implikacije u etnopolitici Bosne i Hercegovine“, FPN Godišnjak 2007, Sarajevo; (31-44);
74. „Bosna i Hercegovina kao etno-teritorijalna federacija: Federativna Narodna Republika Bosna i Hercegovina“, Odjek, Sarajevo: ljeto 2007, Godina LX, br. 2; 3-12.
75. „Religion and Neoliberalism“, Forum Bosnae: Unity and Plurality in Europe, Part II, No. 39/07; Sarajevo, 2007.: 39-52.
76. „Bosna i Hercegovina i izazovi konsocijacije“, Odjek 1, Sarajevo, proljeće 2007; 6-12;
77. „We, the Citizens of Ethnopolis“, Constellations, March 2007 – Vol. 14 Issue 1, pp.: 112-128;

78. „Filozofija društvene nade / Richard Rorty (1931-2007) – Homage“, *Odjek*, br. 3, god. LX, Sarajevo: jesen 2007; 2-7;
79. „Bauk liberalne demokratije kruži Bosnom“, Sarajevo, *Puls demokratije*, 5.11.2007.: URL:<http://www.pulsdemokratije.ba/index.php?l=bs&id=547>
80. „Etičko-politički diskurs Etnopolisa“, *Godišnjak FPN Vol.2*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2006; pp.: 66-85;
81. „Europa, religija i liberalna demokracija“, *Religija i europske integracije*, I. Cvitković, D. Abazović ur. (Sarajevo: Magistrat, 2006), 119-136;
82. „Novinarska etika kao profesionalna etika, *Dijalog* 1-2, Sarajevo, 2006;
83. „Bosna i Hercegovina između etičke i etničke jednakosti: zajednica (ne)ravnopravnih naroda i diskriminiranih građana“, *Pregled*, br. 1-2; Sarajevo, januar-april 2006; 33-46;
84. „Procesi etničkog grupotvorstva – 'događanje naroda'“, *Preporod -Godišnjak 2005*, Sarajevo 2006; 29-34.
85. „Ustavni amandmani, coup d'elite i patriotska demagogija“, *Zeničke sveske*, br. 3; Zenica, juni 2006; 228-237;
86. „Đavo leži u jeziku“, *Status*, br. 10, Mostar: jesen 2006, 181-3;
87. „Možemo li provesti odluke ZAVNOBiH-a?“, *Status*, br. 10, Mostar: jesen 2006, 186-8;
88. „Ustavna rasprava i cilj funkcionalne i efikasne države“ u *Pregled dosadašnjih rasprava i izazovi za Bosnu i Hercegovinu* (Sarajevo: F. Ebert St., K. Adenauer St., F. Naumann St., H. Boll St., 2006), 19-26;
89. „Da li je narod 'prirodna vrsta'?“, *Status*, br. 9, Mostar 2006; 115-123.
90. „Političke promjene i odgoda demokratije u Bosni i Hercegovini“, u *Dijalozi o tranziciji u demokratiju*, Ratko Bubalo prir., (Novi Sad, HCIT, 2005); 22-27.
91. „Prioritet utopije nad istinom“, Sarajevo, 2005., *Forum Bosnae - Laž u politici*, 27/05; 30-36.
92. „Korupcija, nacionalizam i prirodno stanje“ *Zeničke sveske*, 01/05, Zenica, 2005; 24-33.
93. „Etnički stanuje čovjek, na bosanskoj baštini svojoj ... tuždi“, *Zeničke sveske*, 02/05, Zenica, 2005; 49-55.
94. „Univerzitet u Sarajevu: S onu stranu Bolonje i Centralnog komiteta“, *Odjek*, jesen-zima 2005, br. 3-4; god. LVIII; 106-115.
95. „Rekonstruirajući Deweya“, pogovor u John Dewey, *Rekonstrukcija u filozofiji*, prev., prir., pogovor Asim Mujkić (Sarajevo, Buybook, 2004) 157-173.
96. „Kant, liberalizam, komunitarizam“, 99 – *Revija slobodne misli*, br. 45-6, Sarajevo, juli-decembar 2004; 44-49.
97. „Religija u granicama uma – 200 godina poslije“, Sarajevo, 2004. *Odjek* 1-2; 151-58.
98. „Ideja obrazovanja u pragmatizmu; Imaginacija, senzibilitet, transformacija“ *Obrazovanje odraslih*, Vol. IV, br. 3, Sarajevo, 2004; 91-101.
99. „Na putu ka europskim identitetima“, *Dijalog* br. 4, Sarajevo 2004; 60-75.
100. „Bošnjaci, etno-vjerski identitet i građansko društvo“, *Godišnjak 2003 BZK Preporod*, Godina III, Sarajevo, 23-30.
101. „Politički liberalizam Johna Rawlsa“, *Dijalog* 4, Sarajevo, 2003; 59-72.
102. „Liberalizam vs. neoliberalizam – rasprava u povelju“, John Rawls i perspektive liberalne demokratije u BiH, ur. A. Huskić, A. Mujkić (Sarajevo: Friedrich Naumann Stiftung, 2003.), 19-33.
103. „Sociologija i moralno ogledalo“, pogovor knjizi Keith Doubat: *Sociologija nakon Bosne*, (Sarajevo: Buybook, 2003); 163 – 169.

104. „Na putu ka normalnoj Bosni: liberalno-demokratska perspektiva“, Sarajevo, Odjek, 1, proljeće, 2003.; 93-98.
105. „Epistemološko razoružanje kulture“, pogovor knjige Richard Rorty: Pragmatizam i drugi eseji, prev. i pril. Asim Mujkić, Sarajevo: Svjetlost, Ethos, 2002., 116-127.
106. „Pragmatizam, demokratija i moć“, Sarajevo: Znakovi vremena, Vol. 5., broj 16, ljeto 2002., 30 – 46.
107. „John Dewey: Misliac demokratije“, Sarajevo, Odjek, 3-4, jesen-zima 2002.; 155-59.
108. „Da li etičkoj koncepciji Arifa Tanovića treba utemeljenje?“, iz Sedamdesetpet godina Arifa Tanovića, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, posebna izdanja, knjiga CXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 34, Sarajevo 2001., 125-130;
109. „Poetska kultura, etnocentrizam i kosmopolitizam Richarda Rortyja“, Sarajevo, Odjek 1-2, 2000.
110. „Razgovor: Šetnja sa Etienne Balibarom“, Sarajevo: Odjek, proljeće-ljeto 2001., 63-66;
111. „O koristi pragmatističnoga modela 'skupnosti raziskovalcev' za razvoj demokratske kulture“, Ljubljana: Časopis za kritiku znanosti 200-201, 2000, 157-163;
112. Interview sa Richardom Rortyjem: „Filozofski problemi su efemerni“, Sarajevo: Odjek 3-4, 2000, 46-49;
113. „Rortyjev prilog kritici američke ljevice“, Odjek, 1-2, 1999, 58-63.
114. „Značaj metafora za nošenje sa stvarnošću“, Dijalog, 1 (15) 1998, 33-44.
115. „Imperativ samostvaranja“, Odjek, proljeće 1998, 34 - 37.
116. „Neopragmatizam Richarda Rortyja“, Dijalog, 5-6, 1998, 70-80.
117. „Sound nove ontologije Petera Sloterdijka“, Odjek 1/97, 69-70.
118. „Figura liberalnog ironiste Richarda Rortyja“, Dijalog 8, 1997, 147-157.
119. „Mitovi i politika u zapadnim društvima“, Dijalog, 6, 1996, 154-58.
120. „Jezik, metafora, kontingencija“, Hijatus, juni/lipanj 1995, 30-32.
121. „O stavu neutralnosti“, Hijatus, oktobar/listopad 1995, 20-22.

Recenzije knjiga / Book Reviews:

1. „Ioannis Arnakolas: Politika i društvo u Tuzli od 1992 do 1995 godine“, Sarajevo Social Science Review, Vol. VI, No. 3-4, FPN, Sarajevo: 2017; 109-113.
2. „Nacrt za demokratsku rehabilitaciju BiH“ (Draft for B-H Democratic Rehabilitation). Review of a book: The State of Bosnia and Herzegovina and Democracy by Mirko Pejanović, Sarajevo: University Press, 2017, Pregled. Vol. LVIII, No. 3, Sarajevo, September-December 2017; 239-242;
3. Tanja Petrović, „Yuropa. Jugoslovensko nasleđe i politike budućnosti u postjugoslovenskim društvima“, Politička misao, Zagreb, god. 50, br.4, 2013, pp.: 201-208;
4. State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina, Eldar Sarajlić & Davor Marko (eds.), (Sarajevo: Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, 2011);
5. Nermina Mujagić, Tihi govor Bosne (Sarajevo: Heinrich Boll St., 2010);
6. „Kibersvijet i njegova značenja“ – Marina Gržinić, Estetika kibersvijeta i učinci derealizacije (Zagreb: Multimedijalni institut, 2005), Odjek, Vol. LX, No. 4, Sarajevo 2007; (69-71);
7. Nermina Šaćić, Izvan politike (Sarajevo: 2007);
8. „Articulating Evil / Lessons for Bosnia“, Forum Bosnac: Unity and Plurality in Europe, Part II, No. 39/07; Sarajevo, 2007.:362-70.

9. „Dejtonski nacionalizam Nerzuka Ćurka“, Kriminalističke teme, br. 3-4, god. IV; Sarajevo, 2005; 245-250.
10. Esad Zgodić, Politike poricanja (Sarajevo: DES, 2005);
11. Novinarstvo u funkciji ljudskog napretka 2, B. Spahić, N. Šačić prir. (Sarajevo: Internews BiH, 2004);
12. Nermina Šačić, Politička de/resocijalizacija i mediji (Sarajevo: Internews BiH, 2004);
13. „Pogovor“ knjizi Željka Škuljevića Ogledi iz grčke filozofije (Zenica: Minex print, 2003); 134 – 136.

Izlaganja na naučnim konferencijama / Conference Presentations:

1. „Pobunjena tijela: Ja sam i Srbin i Hrvat i Bošnjak“ – conference paper – Naučni skup: Sloboda je moja nacija, Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 26.3.2024.
2. „Model Brčko Distrikta BiH kao pragmatični građanski model lokalne samouprave u etnonacionalističkoj zemlji“ – conference paper – Regionalni naučni skup: „Država, demokratija, građanin. Kriza i izazovi“, CANU, 28-29.11.2023.
3. „Etnonacionalizam i građanska opcija: između 'državotvornosti' i 'društvotvornosti' – conference paper – Međunarodna naučna konferencija: „Društvo i država nakon nezavosnosti“, FPN, UNSA, 27.2.2023.
4. „Bosanskohercegovački univerzitet i ideologija“ – conference paper – Naučni skup: „(Ne)moć odgoja i obrazovanja iz krize u krizu“, ANUBiH, Sarajevo, 4.7.2023.
5. „Pluralizam i kriza – populizam i populističke tendencije na Balkanu“, - conference paper – Naučna konferencija „Pluralizam i kriza“, Friedrich Ebert St., Centar za međunarodne odnose, Banja Luka, 24.11.2021.
6. „Etnonacionalizam i nove desne politike“ – conference paper – Konferencija Centra za međunarodnu politiku i postkonfliktna istraživanja: „Svijet i mi“, FPN, UNSA, 8.11.2021.
7. „When Bodies Assemble – 2014 plenums in Bosnia and Herzegovina“ – lecture – International Summer School: Advancing democracy – Empowering democratic practices in the Western Balkans, FPN, UNSA, 17-22.5.2021.
8. „Bosnian University and Ideology“ – conference paper – Savjetovanje: „Budućnost obrazovanja – visoko obrazovanje za održivi razvoj 2030“, Institut za društvena istraživanja, FPN, UNSA, Ministarstvo za visoko obrazovanje, nauku i mlade KS, 25.1.2020.
9. „ZAVNOBiH – Bosna i Hercegovina kao antifašistička zajednica vrijednosnog pluralizma – conference paper – Međunarodna naučna konferencija: „75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti BiH u 20. i 21. stoljeću“, ANUBiH, Sarajevo, 24., 25.4.2019.
10. „Freud i emancipacija“ – conference paper – Naučni skup u povodu 80. Obljetnice smrti Sigmunda Freuda, Fakultet kriminalističkih nauka, UNSA, Sarajevo, 26.12.2023.
11. „Prilog marksističkoj kritici etnonacionalizma“ – conference paper, Simpozij „Marx poslije Marxa“, Zenica, Eidos, 30.11.2018.
12. „Balkan Legacy of Frank McCloskey“, - conference paper, Indiana University, Hamilton – Lugar School of Global and International Studies, Oct. 23.2018.
13. „Edvard Kardelj i ideja socijalističkog samoupravljanja: Slobodne samoupravne zajednice kao autonomne organizacije društvene saradnje“, conference paper; Međunarodni naučni skup u organizaciji Centra za političku teoriju „Regionalne političke tradicije kao inspiracije: soupravljanje i samoorganizovanje“, Fakulteta za društvene vede, Univerza v Ljubljani, 31.5. in 1.6. 2018.

14. „Subjekt etnonacionalne ideologije“ predavanje, škola Humanity in Action BiH, „Poticanje demokratskih vrijednosti i aktivnog građanstva među mladima“, 5.12.2017.
15. „Demokratija i izazovi populizma“, izlaganje na naučnom skupu: „Demokratizacija i tranzicija na Balkanu: BiH, Hrvatska i Srbija u procesu integracija“, FES, Centar za međunarodne odnose, Banja Luka, 1.12.2017.
16. „Durkheim, pragmatizam i istina“ – izlaganje na naučnoj konferenciji: „Tekovine sociološke tradicije: 100 godina od smrti Emilea Durkheima“, FPN/ANUBiH, Ambasada R. Francuske, 16. novembar 2017, Sarajevo.
17. „Šta da se radi s komunizmom?“ izlaganje, Otvoreni univerzitet, Sarajevo, 11.11.2017.
18. „Klasni karakter (ne)mira: studija slučaja BiH“, izlaganje na naučnoj konferenciji: „Politike izgradnje mira u regiji: opterećenja prošlosti i vizije budućnosti“, FPN, Sarajevo, 19.22.10.2017.
19. „Evropa i Zapadni Balkan u populističkom ruhu“ – conference paper, Međunarodna naučna konferencija: Evropa, Balkan i Crna Gora, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 5.10.2017.
20. „Heritage of the Yugoslav Wars 1991-1999: Language and Reconciliation“ – lecture: International Summer School Rethinking the Culture of tolerance: Europe, Borders, Migrations, East Sarajevo, 18-24.9.2017.
21. „Language and Reconciliation: United We Fall!“, key-note speech, Global Campus of Human Rights International Conference: Liquid Reconciliation: Global Perspectives, Glocal Realities, Global Campus – South East Europe, Sarajevo, 4-6 April 2017.
22. „New Social and Political Conflictuality“, lecture: International Summer School Rethinking the Culture of tolerance, Minorities in Democracy, University of Milan-Bicoca, University of Sarajevo, University of East Sarajevo, Sarajevo 19-25. September 2016.
23. „How Far Right Can the Balkans Go? Populism and Democracy in the 21st Century Europe – conference paper; Scientific Conference: Breaking Down or Re-Building the Walls, Alma Mater Studiorum University of Bologna – Dipartimento di Scienze Politiche e Sociali, Centro per l'europa Centro Orientale e Balcanica, Bertinoro, 16.9.2016.
24. „Humanizam između ideologije i kritike“, conference paper, Međunarodna naučna konferencija: „O humanizmu“, Univerzitet Dolja Podgorica, Bar, 27-29.5.2016.
25. „Multikulturalizmom protiv pluralizma – Slučaj dejtonske BiH“ – panel izlaganje, Simpozij: Dejtonski mirovni sporazum i budućnost BiH, 19.Nov. 2015. ANUBiH, Sarajevo;
26. „On the Crossroads of Alternatives: Democratic Counterpower and Radical Democratic Citizenship“ – lecture: International Summer School Rethinking the Culture of tolerance, Minorities in Democracy, University of Milan-Bicoca, 14-20. September 2015.
27. Introduction lecture, Conference: Envisioning Moving Frontiers: Ukraine and the Balkans. Cultural and Political Perspectives on the 'Other' Europe, Alma Mater Studiorum Università di Bologna – Dipartimento di Scienze Politiche e Sociali, Bertinoro, 10-11 September, 2015.
28. „Država, državljanstvo in politika v dobi ekstremov“, summer school lecture; Međunarodna poletna šola: Vzgoja kritičnega državljanstva: „Politika, državljanstvo in človekove pravice v dobi ekstremov“, Univerza na primorskem, Koper, 3-5.6.2015.
29. „Ideology and political science curriculum – faculties of political science in ex Yugoslavia and today“, lecture, Konferenca: Pomena pravičnega zapisovanja kompetenc, ciljev in učnih izidov v študijski programih, Univerza na Primorskem, Koper, 4.6.2015.
30. „Između dva načela državnog razloga: ZAVNOBiH i Dejton“ – conference paper; naučna konferencija, Sabor politikologa – Ustavi u vremenu krize: postjugoslovenska perspektiva, Udruženje za političke nauke Srbije, Fakultet političkih nauka, Beograd, 27-28.9. 2014.

31. „The Class Character of Peace: The Case of Bosnia and Herzegovina“ – conference paper; International Scientific Conference on Peace Studies: Regional Perspectives on Peace, Development and Security“, universities of Basel, Belgrade, Sarajevo, and Zagreb, Brijuni Islands, Croatia, 26-29. June 2014.
32. „On the Way to Bosnian Multitude. Review of JMBG Protests of June 2013“ – conference paper; Conference: Rebellion and Protest from Maribor to Taksim. Social Movements in the Balkans, Centre for Southeast European Studies, University of Graz, Austria, Graz, December 12-14, 2013.
33. „From Managing to Manageable diversities. West Balkans and the unfinished nation state building – conference paper“: 19TH CEI INTERNATIONAL SUMMER SCHOOL Managing Diversities. Democratic challenges for a plural society on the way to a European citizenship, Istituto per l'Europa centro-orientale e Balcanica, 12-13 September 2013, Chiesa di San Solvestro, Bertinoro, Forli, Italy.
34. „Modeli participativne demokratije: iskustva jugoslavenskog socijalističkog samoupravljanja“ („Models of Participatory Democracy – Experiences of Yugoslav Socialist Self-Management“) – lecture, Summer School: Challenges of Democracy in Multicultural Societies, University of Zurich, Zentrum für demokratie, Aarau, Swiss Cooperation, Lenzerheide, Switzerland, August 11-18, 2013.
35. „O mogućnosti dijaloga političke teorije i prakse u post-jugoslavenskom kontekstu“ („On the Possibility of Dialogue Between Political Theory and Practice in Post-Yugoslav Context“) – conference paper, 24th Slovenian Political Science Days: „Post-Yugoslavia: Politics, Politics, Political Science“, Ljubljana, June 5-7, 2013.
36. „Political Culture of Ethnonationalism: the Case of Bosnia and Herzegovina“ – conference paper – Mujkic, A., and Mujagic, N., XXIII Slovenski politološki dnevi (23. Slovenian Political Science conference): „Politična kultura v fokusu političnih znanosti“ („Political Culture in Focus of Political Sciences“), Portorož, 31.5. – 2.6.2012.
37. „The Higher Education as an Instrument of Politics of Ethnic Difference“ – conference paper – Conference: „The Role of Education in Promoting Global Peace and Tolerance in South East Europe“, The University of Sarajevo and Doha International Center for Interfaith Dialogue (DICID), Sarajevo, 21-22 May, 2012.
38. „Pragmatism and Overcoming of Modernity. Towards the Democratization of Culture“ – conference paper; X Internationales Philosophisches Symposium: Moderne und Sacularisierung, Philosophische Gesellschaft Teheran, Sarajevo, 18 – 20. May, 2012.
39. „Nacionalni odnosi i etnonacionalne revolucije“ – conference paper; Konferencija: Društveni dijalog i politika konvergencije, Sarajevo, Fakultet političkih nauka, 11.5.2012; („National Relations and the Ethnonational Revolutions – conference paper; Conference: Social Dialogue and the Politics of Convergence“ Sarajevo, Faculty of Political Science);
40. „Multiculturalism in the Ideology of Ethnonationalism“, Mujagic, N., and Mujkic, A., - conference paper; Conference: „The Challenges of Multiculturalism: the South-Eastern European Perspectives in the European Discourse“, Society for Political Sciences of Serbia, Heinrich Boll Stiftung, SEE, Belgrade, 23-24. March, 2012;
41. „The Western Balkans: Progress, Stagnation, or Regression?“, Uvodničar (key-note speaker), Center for Transatlantic Relations, SAIS at Johns Hopkins University, America-Bosnia Foundation; Sarajevo, June 12th -15th 2011.

42. „The Common Between Levelling and Hierarchy“, paper, Scientific Conference on Antonio Negri and Michael Hardt's book *Commonwealth*, Fakultet za društvene vede, Časopis za kritiku znanosti, Ljubljana, 18.5.2011.
43. „Bosanskohercegovačko građanstvo i bošnjačka do-homogenizacija. Godine raspleta“, paper, Naučni skup Bosanskohercegovačka država i Bošnjaci, BZK Preporod, Sarajevo, 6.3.2011.
44. „Kad se narodi dogovaraju“, paper, Prvi pravničko-politološki kolokvij: Deparlamentarizacija ustavotvorstva, Konrad Adenauer Stiftung, Fondacija Centar za javno pravo, Udruženje za političke nauke u BiH, Sarajevo, 14.12.2010.
45. „Ontologija 'po-stavljanja' i mobilizacija etno-nacionalnog identiteta u post-jugoslavenskim zemljama“ / „Ontology of 'Framing' and Mobilization of an Ethno-national identity in Post-Yugoslav countries“ – paper; 19. Dani Frane Petrića / 19th Days of Frane Petrić, Hrvatsko filozofsko društvo / Croatian Philosophical Society, Cres, Croatia, September 19-22, 2010.
46. „Modern Subjectivity Between Substantiality and Nihilism“ – paper; XXVIII Internationaler Hegel – Kongress: Hegel und die Moderne, Der Internationalen Hegel – Gesellschaft, Sarajevo, 15 – 19.9.2010.
47. „Ostali – Četvrti konstitutivni element ili strategija demokratske transformacije“ (paper); Naučna konferencija: Mjesto i uloga 'Ostalih' u Ustavu Bosne i Hercegovine i budućim ustavnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 3.2.2010.
48. „Budućnost demokracije: Emancipatorska imaginacija i stvarnost kapitalizma u spisima poznog John Deweya“ (paper), Simpozij: Demokracija na prekretnici – sloboda, jednakost, pravednost / Uz 150. obljetnicu rođenja Johna Deweya, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 26-27.11.2009.
49. „Charles Darwin i epistemološko razoružanje kulture“ (paper), Simpozijum-panel: Darwin danas, Odjeljenje prirodnih i matematičkih nauka Akademije nauka i umjetnosti BiH, Academy of Arts and Sciences of Bosnia and Herzegovina, 24.11.2009, Sarajevo;
50. „Der Untergang: 1989-2009 – 20 godina liberalizacije ili kanibalizacije“, (paper); Međunarodna naučna konferencija 1989-2009 Godine prevrata: Početak inkluzije ili ekskluzije, Udruženje za političke nauke u BiH i Heinrich Boll St., Sarajevo, 19 i 20.6.2009;
51. „Beyond Consociation: The Case of Brčko Arbitration“, (paper), Key-note speaker, Conference: Identity Politics and Political Identities in post-Dayton Bosnia-Herzegovina, European Institute of the University of Geneva, Geneva June 4 – 5, 2009; <http://www.unige.ch/ieug>
52. „Socijalizam kao najviši stadij liberalizma“, (paper): Što više ljudskih sloboda / Uz Dan ljudskih prava i 160 godina Manifesta Komunističke partije, Udruženje za političke nauke u BiH, Heinrich Böll Stiftung, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 13.12.2008;
53. „Polazišta institucionalnog dizajna u Bosni i Hercegovini i političke elite – komparativna analiza Brčko Distrikt BiH i ostatak BiH“, (paper): Vrijednosni odnos političkih elita u BiH prema BiH i prema EU, Heinrich Boll Stiftung, Fakultet političkih nauka Sarajevo, 2.12.2008
54. „Bosnia and Herzegovina as Ethnic-Territorial Federation: The Federal People's Republic of Bosnia and Herzegovina“, Bosnia: Inside / Outside of Post-Conflict Zones, (paper); International Studies Association: Bridging Multiple Divides, 49th Annual Convention, San Francisco, California, March 26-29, 2008;
55. „Problemi konstitucije europskog subjekta u Hegelovoj Fenomenologiji duha“, referat, Naučni simpozij: Aktualnost Hegelovog djela Fenomenologija duha: 1807-2007, Fakultet političkih nauka, Filozofski fakultet, Goethe Institut Sarajevo; Sarajevo: 14.11.2007.;

56. „The Position of Religion in Hegel's Phenomenology of Spirit – Afterthoughts“, referat na The International Conference: Unity and Plurality in Europe: Religion and Public Life, Mostar, 12.-14.8.2007. Forum Bosnae;
57. „O koristi i šteti istorije za život male političke zajednice“, izlaganje na Workshop Alternativne akademske agende, H. Boll, Fakultet političkih nauka, Beograd, 23-24.2.2007.
58. „Ustavna rasprava i cilj funkcionalne i efikasne države“ referat na Konferenciji o dosadašnjim raspravama i izazovima za Bosnu i Hercegovinu u organizaciji F. Ebert St., K. Adenauer St., F. Naumann St., H. Boll St., Sarajevo 5-6.5.2006.
59. „Religion and Neoliberalism“, referat na The International Conference: Unity and Plurality in Europe: Religion and Public Life, Mostar, 9-10.8.2006. Forum Bosnae;
60. „Uređenje BiH – strukturalna negacija ljudskih prava?“, referat na Justitia et Pax – Bosniae et Herzegovinae Komisija Pravda i mir Biskupske konferencije BiH Sarajevo, 14.12.2006.
61. „Bosnian Constituent Peoples and Citizen's Right to Self-Determination“, referat na naučnoj konferenciji Ten Years After Dayton – Accommodating Difference u organizaciji Chr. Michelsen Instituta Univerziteta u Bergenu, Bergen, 5-8.5. 2005.
62. „Perspektive sociologije i društvenih nauka u BiH“, uvodni referat na Naučnom skupu „Perspektive sociologije i društvenih nauka u BiH“, Sarajevo, Fakultet političkih nauka, 30.5.2005.
63. „Građanski identitet između akomodacije i subordinacije“, panel izlaganje na naučnoj konferenciji: Liberalizmi i fundamentalizmi u organizaciji Friedrich Naumann Stiftung i Forumu Bosnae, Sarajevo, 26-28. 4. 2004.
64. „Liberalizam i komunitarni identitet“, referat na VI Međunarodnom filozofskom kolokviju o jedinstvu i mnoštvu u Europi» Forum Bosnae, Univerzitet u Veroni, Sarajevo, 23. 7.2004.
65. „Kant, liberalizam, komunitarizam“, referat na Međunarodnoj filozofskoj konferenciji Kant danas, Goethe Institut, Fakultet političkih nauka – Sarajevo, Filozofski fakultet – Sarajevo, Filozofski fakultet – Banja Luka; Sarajevo, 15-16.10.2004.
66. „Estetika neopragmatizma“, referat na naučnom simpoziju Estetika danas u organizaciji Matice Hrvatske, Zagreb i Filozofskog fakulteta, Sarajevo, 22.4.2003.
67. „Sekularizam i religija: antagonizam ili konvergencija“, referat na naučnom skupu – 5. Međunarodnom filozofskom kolokviju «Religija i građanstvo» u organizaciji Univerziteta u Veroni i Forumu Bosnae, Sarajevo, Mostar, Dubrovnik 7- 10. 7. 2003.
68. „Bošnjaci i građansko društvo“, referat na naučnom skupu Bošnjački identitet u XX stoljeću u organizaciji BZK Preporod, Sarajevo 6 i 7.10. 2003.
69. „Liberalizam, neoliberalizam, imperija“, referat na naučnom skupu John Rawls i perspektive liberalnodemokratske misli u BiH u organizaciji Friedrich Naumann Stiftung, Sarajevo i Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, 15.11.2003.
70. „Imperija i demokratska utopija“, rad izložen na IV Međunarodnom filozofskom kolokviju: Europa između gostoljubivosti i globalizacije, Verona/Reggio Emilia, 14-15. oktobar, 2002.
71. „Etičke pretpostavke multikulturnog građanstva u BiH“, rad izložen na radnoj konferenciji projekta: Putevi demokracije i građanskog suživota u BiH: interpretacije prošlosti i perspektive budućnosti, Univerziteta u Milanu i Sarajevu, Sarajevo, 26.10.2002.
72. „Secularism vs. Collectivism“, studija izložena na međunarodnoj konferenciji “Religion and Politics“ u organizaciji Transeuropeenes, Nansen Dialogue Center i Ateljea za filozofiju, društvene znanosti i psihoanalizu u Sarajevu od 30. novembra do 2. decembra 2001.

73. „Neke teze o problemu identiteta“, javno predavanje izloženo na konferenciji „Kontroverze identiteta/BiH u razlici prema sebi i drugima“, u organizaciji Foruma Bosna i Ateljea za filozofiju, društvene znanosti i psihoanalizu, 26.2.2000. Sarajevo;

74. „Nietzsche i pragmatizam“, javno predavanje na skupu posvećenom stogodišnjici smrti Friedricha Nietzschea u organizaciji Ateljea za filozofiju, društvene znanosti i psihoanalizu, održanom 23.12.2000. u Sarajevu;

75. „Da li etičkoj koncepciji Arifa Tanovića treba utemeljenje?“, izlaganje na jubilarom naučnom simpoziju: Sedamdesetpet godina Arifa Tanovića, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 5.12.2000.

76. „Rortyjeva kritika američke ljevice“, izlaganje u Ateljeu za filozofiju, društvene znanosti i psihoanalizu - Sarajevo, mart 1999.

77. „O koristi pragmatističkog modela 'zajednice istraživača' za razvoj demokratije“, predavanje izloženo 28.12.1999. u Pravnom centru na skupu: „Ideja otvorenog društva i budućnost BiH“, Sarajevo.

**- SENAT -**Broj: 595-1526/14
Sarajevo, 04.06.2014. godine

Na osnovu članova 56, tačka j, 155, 156, te članova 162. + 167. Statuta Univerziteta u Sarajevu, a u skladu sa odredbama članova 89. i 103. Zakona o visokom obrazovanju prečišćeni tekst ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 42/13), Senat je, na 22. sjednici održanoj 04.06.2014. godine, d o n i o

**O D L U K U
O IZBORU U ZVANJE
REDOVNOG PROFESORA**

I

Dr. Asim Mujkić bira se u zvanje redovnog profesora za oblast: „Filozofskih nauka“ na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

II

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja.

Priloga u pravnom lišću: Ova odluka je konačna i protiv nje nije dozvoljena žalba ali se može pokrenuti upravni spor pred nadležnim sudom u Sarajevu u roku od 30 dana od dana prijema odluke.

REKTOR
Prof. dr. Muharem Avdispahić

Datum:

-za arhivu

-fakultetu

-imenovanom putem fakulteta

a/o

